
**Integrace
volýnských Čechů
do československé/české
společnosti
v letech 1945–2022**

Lenka Kločková a kolektiv

— — — — —
**Integrace
volyňských Čechů
do československé/české
společnosti
v letech 1945–2022**
— — — — —

Vyobrazení na obalu:

Paní Stračevská, usídlená v Horšovském Týně, se svojí vnučkou.

Etnologický ústav AV ČR, OF Iva Heroldová, volyňští Češi (manipulace).

Monografie vznikla na základě podpory při řešení projektu DH23P03OVV043 – Národní a kulturní identita českých komunit na Ukrajině v 19.–21. století v movitém kulturním dědictví České republiky, který naplňuje program a podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2023–2030 (NAKI III), financovaného Ministerstvem kultury.

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Kločková, Lenka

Integrace volyňských Čechů do československé/české společnosti v letech 1945-2022 : kolektivní monografie / Lenka Kločková a kolektiv. -- Vydání: první. -- Praha : Národní archiv, 2025. -- 264 stran

Česká a anglická resumé

Obsahuje bibliografii, bibliografické odkazy a rejstříky

ISBN 978-80-7469-150-8 (vázáno)

* (=1:477=162.3) * 316.347 * 32:316.644 * 314.151.7 * 364-786:323.1 * (437.3) * (048.8:082)

– volyňští Češi

– národní identita

– politické názory a postoje

– reemigrace -- Česko -- 20.-21. století

– integrační politika -- Česko -- 20.-21. století

– kolektivní monografie

323 - Vnitropolitický vývoj, politický život [15]

Recenzovali:

PhDr. Jiří Křesťan, CSc.

Mgr. Miroslav Eisenhammer, Ph.D.

© Veronika Beranská, Pavel Dymeš, Jiří Fidler, Lyudmila Chyzevska, Boris Iljuk, Luděk Jirka, Tomáš Kavka, Lenka Kločková, Jitka Kůsová, Tomáš Lukavský, Luboš Marek, Jan Němeček, Libor Svoboda, Ondřej Štěpánek, Roman Štěr, Zdeněk Uherek, Adam Zítek, Zlatica Zudová-Lešková

Národní archiv

ISBN 978-80-7469-150-8

Praha 2025

*Poděkování za vstřícnou spolupráci na přípravě kolektivní monografie
náleží kolegům z Etnologického ústavu AV ČR,
Ministerstva zahraničních věcí ČR, Národního archivu, Národního muzea.*

*Zároveň bychom chtěli poděkovat našim milým kolegům a přátelům
Miroslavu Eisenhammerovi, Magdě Fišerové, Marii Fryčové,
Pavle Kocourkové, Jiřímu Křestanovi, Jitce Kůsové, Dorce Müllerové
za ochotu, cenné rady a podporu při vzniku naší práce.*

Obsah

Očima pamětníka – Ze vzpomínek Marie Fričové ... 9

Prolog archivářky ... 11

Úvod ... 16

Návraty

Československo – naděje reemigrantů a repatriantů – šance volyňských Čechů

Zlatica Zudová-Lešková ... 21

Návraty krajanů po roce 1993 / *Pavel Dymeš ... 33*

Integrace volyňských Čechů do české společnosti po ruské invazi na Ukrajinu

v únoru 2022 / *Lyudmyla Pavlenko – Lyudmyla Chyzhevska ... 45*

Přesídlení krajanů ze zóny postižené černobylskou havárií a jejich integrace

Boris Iljuk ... 53

V bojích za svobodu

Zapojení volyňských Čechů do boje za osvobození Československa / *Jan Němeček ... 61*

Volyňští Češi v 1. a 2. národním odboji / *Jiří Fidler ... 67*

Postoje volyňských Čechů ke Komunistické straně Československa

ve vzpomínkách pamětníků / *Luděk Jirka ... 71*

Pod dohledem

V prvních letech vlády Komunistické strany Československa / *Adam Zítek ... 85*

Pod dohledem bezpečnostního aparátu / *Libor Svoboda ... 96*

Prameny (archivní, muzejní, etnologické)

Migrace obyvatel českého původu z Ukrajiny ve výzkumech

Etnologického ústavu AV ČR / *Veronika Beranská – Zdeněk Uherek ... 111*

Úloha spolku Svaz Čechů z Volyně v integraci volyňských Čechů

do československé společnosti / *Lenka Kločková – Roman Štěr ... 120*

Výstavní prezentace Čechů z Volyně jako integrační faktor

Ondřej Štěpánek – Tomáš Kavka ... 155

Inspirace ve filmu, umění a edukaci

Volyňští Češi na filmovém pásu po roce 1945 / *Luboš Marek ... 205*

Závěr ... 213

Shrnutí / Summary ... 223

Rejstříky ... 238

Prameny a literatura ... 241

Autoři / Authors ... 250

Narodila jsem se 28. září 1940 v LIP/NECH -
4 km od města LUCK ve Volynské oblasti a to
jako 100% ČESKA. Proč právě tam?

V polovině 19. století byl v Karlovičích bavech
na léčbu ruský císař a belun se mu líbilo
český lékař. Učinil velkou nabídku Čechům -
a to aby šli osídlit prázdnou Volynskou
oblast. Tehdy byla Evropa v pohybu, spousta
lidí se vysťahovala do Ameriky a jistě - po a
moji přede mnou Volyn. Teďto rozlehly prostory
byly zalesněné, aťsi osadníci myšleli si vyhloubit
„zemlganky“, udělati z lesů jívnatá pole a
poslati si dřevěné domy. Toto území tehdy
bylo přibližně 100 km od Ruskoka - Moskva.

Češi tam utvořili 20 000-ovou skupinu a
byl to severní útrok, kde se dbalo na
čistou jazyka, české zvyky, katolické náboženství
a neustálý kontakt s původní vládou - tj.
studium VŠ (viz přec Eduard Hobek). Češi
na Volyni vybudovali pivovary, cukrovary, mlýny,
zavedli moderní techniku na obhospodarování
zemědělské půdy, která byla rasově kralická
černoze. Jednou větou byli velmi vzdušnými,
respektovými a to všechno přenášelo
národní hodnoty které nyní přicházejí i s jinými
lidmi.

Očima pamětníka – Ze vzpomínek Marie Fričové¹

Z Volyně jsme odjížděli 19. března 1947.

Všechn majetek jsme tam nechali, vzali jsme si jen osobní věci.

Naložili nás do „gruzovčků“², kde jsme byli pro zahřátí „těplušky“³. „Gruzovčiky“ byly prázdné vagóny, celokovové.

Výhled byl jen z okénka ve dveřích.

Když jsme někde zastavili na pár hodin, vyndaly se „těplušky“ na různých nádražích a „vařilo“ se na nich. Museli jsme to objíždět přes Polsko, byly poničené mosty.

Po přejetí hranice polsko-československé jsme dostali na přivítanou tavený sýr. Na Volyni nebyl... Velmi mi chutnal.

Jeli jsme asi jeden týden.

Přijeli jsme do Počerad⁴, strýček⁵ mě vzal na záda a já se divila, co že je to za divné věci na zemi... Což měly být kameny a kamínky... Na Volyni věc neznámá.

V Čechách byla rozsáhlá elektrifikace, jako dítě mě překvapilo večerní krajově široké osvětlení. Z Počerad jsme se přestěhovali do Krtína.⁶

Můj otec⁷ nechtěl o svou ženu, moji maminku, přijít pro její pracovitost, moudrost a ženskost.

Maminka⁸ se rozhodla, že se se mnou do Krtína přestěhuje.

Krtín je malá vesnička asi 12 km od Stříbra.

Bylo to všechno před odsunem Němců, čili táta obsadil⁹ statek s dvěma domy, stodolou, stájí, velkým dvorem, 25 hektary zemědělské půdy...

Táta tam usadil svou sestru Dubcovou – již vdovu s pěti dětmi staršími než já.

Dále svého bratra Josefa s jedním synem, dalšího bratra Václava se čtyřmi dětmi.

1 Marie Fričová (nar. 28. září 1940 v obci Lipiny) jako sedmiletá se s rodiči vrátila do země svých předků.

2 „Gruzovčik“ – zkomolený tvar ruského slova gruzovik, tj. valníkového dálkového velkokapacitního nákladního automobilu, často i s přívěsem, a též se zvláštní úpravou a výbavou.

3 „Těplušky“ – z ruštiny, jedná se o zkomoleninu názvu nákladních wagonů, které se po „zateplení“ (dvojitou podlahou, zdvojenými stěnami a především kamny) používaly k dopravě vojska, ale rovněž k přepravě vězňů, a též reemigrantů.

4 Počeradý jsou částí obce Výškov v okrese Louny v Ústeckém kraji.

5 Jaroslav Moravec – příslušník 1. československého armádního sboru v SSSR.

6 Dnes část obce Skapce v okrese Tachov v Plzeňském kraji.

7 Ladislav Moravec (nar. 18. března 1910) – rolník, příslušník 1. československého sboru v SSSR.

8 Marie Moravcová, roz. Košťálová (nar. 20. března 1917).

9 Volyňští vojáci měli tzv. přednostní právo na výběr usedlostí německých obyvatel, kteří měli být odsunuti. Vybírat si mohli pouze z usedlostí, které dosud nebyly obsazeny národními správci, nebo o ně předem neprojevil zájem jiné osoby či státní orgány.

Marie Fričová s rodiči Ladislavem Moravcem a Marií Moravcovou. (Soukromý archiv Marie Fričové)

Což čítalo celkem deset bratranců a sestřenic.

V sedmi letech po příchodu do Krtína mně skončilo dětství.

První až osmou třídu jsem vychodila ve Skapcích.

V roce 1948 se narodil můj brácha Vláška a v roce 1952 bratr Pepa.

Začala jsem být děvče pro všechno, milovala jsem školu...

Tam jsem „odpočívala“ od dřiny¹⁰ a měla blízko ke knihám.

Všeobecný údiv neznalých lidí, proč neumím rusky a proč nejsem v Pionýru¹¹...

Celý Krtín stále soukromničil, táta dokonce dělal starostu obce, a byl u nás telefon.

Stav zvířat naší rodiny: 7 dojnic, 5 telat, 3 koně, 12 prasat, množství holubů, slepic, 1 kočka, pes...

Otec nedokázal žít v pohodě se všemi svými příbuznými – ti se odstěhovali na severní Moravu, do Fulneku a okolí.

Táta si obstaral dům v Pňovanech,¹² č. p. 21, kam jsme se na podzim 1957 přestěhovali, a rodiče se stali členy Státního statku.

Celý dům byl velmi zanedbaný – při sezónních pracích tam byli ubytováni vojáci základní služby jako zemědělská pomoc.

Tak jsme si tam pěkně mákli..."

— — — — —

10 Rozuměj těžké práce.

11 Rozuměj v Pionýrské organizaci Československého svazu mládeže, masové dobrovolné organizaci pro děti a mládež ve věku od 6 do 15 let, jež byla řízená Komunistickou stranou Československa.

12 Pňovany, obec v okrese Plzeň-sever v Plzeňském kraji.

Prolog archivářky

Kolektivní monografie, která se vám dostává do ruky, je věnována problematice jednotlivých vln návratu volyňských Čechů do vlasti a jejich průběhu: soustřeďuje se především na rozsáhlou reemigraci volyňských krajanů v letech 1945–1947,¹³ dále na příchod krajanů v roce 1993 z prostoru zasaženého radioaktivním spadem po havárii černobylské jaderné elektrárny a pozornost věnuje také návratu našich krajanů v souvislosti s ruskou agresí na Ukrajině zahájenou v únoru 2022.

I když je podstatná část kolektivní monografie věnována reemigraci krajanů z Volyně do vlasti svých předků, jejich integraci, adaptaci a začlenění do většinové společnosti, řada příspěvků zachycuje i jiná témata – mj. účast volyňských Čechů ve II. světové válce, jejich účast v boji proti nacismu – a po návratu do Československa zaměřuje pozornost i na jejich zapojení do protikomunistického odboje. Knihu obohatily rovněž studie organizátorů návratu volyňských Čechů do vlasti z let 1993 a 2022 a příspěvky pamětníků, které dosud nebyly publikovány.

Jaké byly osudové okamžiky české komunity na Volyni?

Do Volyňské gubernie, rozlohou velké jako Čechy, v carském Rusku přišlo prvních sedmáct českých rodin již v roce 1863. Založily českou osadu Luthardovka v újezdě Dubno.¹⁴ Organizovaný příliv českých emigrantů však začal až v roce 1868, kdy v hlavní přistěhovalecké vlně přesídlilo na Volyň 135 rodin z Čech. Prvními organizátory vystěhovalectví na Volyň byli František Příbýl, bývalý správce schwarzenberských panství v Třeboni, a učitel z Řevničova na Rakovnicku Josef Olič. Ti zakoupili v roce 1868 velkostatek Hlinsk, na němž hospodařilo 126 rodin, které se přistěhovaly z Čech.

Vystěhovalci pocházeli hlavně z Žatecka, Rakovnicka, Lounska, Mělnicka, Jičína, Pardubicka, Kutnohorska, Mladoboleslavska, Podkrkonoší a z některých míst na Moravě. Prostředí, do kterého přicházeli, se velmi odlišovalo od toho, v němž se narodili a vyrůstali.¹⁵

Jaké byly hlavní důvody vystěhovalectví na Volyň?

Byly to především následující skutečnosti: půda na Volyni byla mnohem levnější než v českých zemích, odchodem se vyhnuli germanizačnímu tlaku zejména v ekonomické oblasti, jistý význam mělo v severovýchodních Čechách zpusťování krajiny způsobené

13 První vlna návratu volyňských Čechů do „staré vlasti“ se uskutečnila po skončení I. světové války, ve dvacátých letech 20. století. U příležitosti výročí 65 let od návratu volyňských Čechů do vlasti připravila historicko-dokumentační komise Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel ve spolupráci s Památkovým ústavem výstavu „Návraty volyňských Čechů“ a rovněž doprovodnou publikaci. Blíže Martinková, Dagmar a kol.: Návraty volyňských Čechů. Praha 2018.

14 Blíže Hofman, Jiří: Češi na Volyni. Základní informace. Praha 2020; též: Historická mapa českého osídlení na Volyni. Druhé doplnění a rozšířené vydání. Praha 2020.

15 Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů. I. 1868–1914. Praha 1997, s. 15–35.

prusko-rakouskou válkou v roce 1866. Neopominutelným motivem byly také pevně zakotvené myšlenky panslavismu a slovanské vzájemnosti v Čechách.¹⁶

Usídlení imigrantů na Volyni umožnily podmínky vytvořené v tehdejší Rusku: zrušení nevolnictví v roce 1861; potlačení polského povstání (tzv. lednové povstání), které vypuklo v roce 1863 a o rok později bylo potlačeno. V důsledku toho proběhla deportace asi 70 000 obyvatel na Sibiř, několik set dalších bylo popraveno a řada statků byla zkonfiskována. V této době se ve Volyňské gubernii prodávaly levně rozsáhlé pozemky a velkostatky, které carská vláda zabavila polským šlechticům – účastníkům lednového povstání. Carská vláda usilovala o oslabení vlivu polské šlechty, a právě čeští evangelíci měli představovat protiváhu polských katolíků. Z důvodu zostrující se carské politiky přešla velká část Čechů na pravoslaví, což značně ulehčovalo nabývání majetku. Tehdejší vládnoucí kruhy carského Ruska měly zájem na kolonizaci rozsáhlých území. Navíc v roce 1863 bylo v Rusku zrušeno nevolnictví a statkáři měli zájem na tom, aby rozsáhlé pozemky neležely ladem.

Proto se českým osadníkům dostávalo řady úlev: české školství bylo hrazené státem, dostalo se jim náboženské svobody, byli zbaveni vojenské povinnosti... Výhody určené českým přistěhovalcům byly zakotvené vládním usnesením „O usazování Čechů na Volyni“, podepsaným dne 10. července 1870 samotným Alexandrem II., které potvrzovalo náboženskou svobodu s právem zřídit si vlastní církevní organizaci. Dále byli imigranti společně se svými syny osvobozeni na dobu pěti let od placení daní. Výhody určené českým přistěhovalcům však netrvaly dlouho – byly zrušeny carským výnosem v roce 1891.

Čeští přistěhovalci zaváděli nové zemědělské postupy a způsoby hospodaření, které znali z rozvinutého Rakouska-Uherska a které byly pro místní obyvatele něčím zcela novým, např. orbu železným pluhem, vláčení železnými bránami či hnojení chlévskou mrvou. Rozvíjeli ovocnářství a sadařství. Noví osadníci z českých zemí zakládali mlýny, pivovary, cukrovary, stavěli cihelny, cementárny, zřizovali opravný zemědělských strojů.

Nezanedbatelná byla také jejich spolková činnost spojená s udržováním národního uvědomění. Volyňští Češi žili v národnostně smíšeném prostředí: s Ukrajinci, Poláky, Rusy, Židy, Němci. Po vypuknutí I. světové války carské úřady vyhověly žádosti českých krajan-ských organizací v Rusku a povolily vytvořit českou vojenskou jednotku – Českou družinu, která se stala zárodkem čs. legií v Rusku. Jednotka se formovala od 21. srpna 1914 z řad Čechů s rakouským občanstvím – do Družiny byli od října 1915 postupně odveleni volyňští Češi s ruským státním občanstvím, kteří předtím sloužili v carské armádě.¹⁷

Na počátku dvacátých let 20. století byla západní část Volyně připojena k Polsku a východní k Sovětskému svazu. 17. září 1939 byla i západní část připojena k tehdejšímu Sovětskému svazu. Volyni zasáhla násilná kolektivizace, vyvlastnění podniků, stalinské represe. Řada volyňských Čechů skončila na Sibiři.

16 Vlk, Josef: Historie Českého Boratína. Ústí nad Labem 2000; Vaculík, J.: Dějiny volyňských Čechů, s. 75–121.

17 Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů. II. 1914–1945. Praha 1998, s. 5–32; Hofman, Jiří – Vaculík, Jaroslav – Širc, Václav: Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. Praha 2004.

Před vypuknutím II. světové války v 1939 žilo na Volyni kolem 40 000 Čechů v 638 obcích, z tohoto počtu bylo 109 obcí zcela českých.¹⁸

Nacistická okupace těžce postihla i krajanů na Volyni, kteří byli vystaveni represím ze strany německých okupantů i ukrajinských nacionalistů. Připomeňme masakry obyvatel Českého Malína či obce Michna Sergejevka. Krajané se zapojili do protinacistického odboje, aktivně vstupovali do československých vojenských jednotek v Sovětském svazu,¹⁹ řada volyňských Čechů působila i v odbojové organizaci Blaník. Přinesli nemálo obětí. Bylo to právě jejich vlastenecké cítění, otisk mnohých tragických událostí a pronásledování prožitých v době nacistické okupace a po jejím skončení bouřlivá situace na Ukrajině, které vyústily v rozhodnutí volyňských Čechů vrátit se do své původní vlasti.²⁰

V roce 1947 reemigrovalo do Československa 33 077 osob, když již v roce 1945 se s 1. československým armádním sborem vrátilo do Československa 3 900 volyňských vojáků.²¹

Když Národní archiv v roce 2022 oslovili kolegové z Národního muzea ohledně participace na projektu NAKI III (program na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023–2030) věnovaném českým komunitám na Ukrajině, kde významné místo zaujímají právě volyňští Češi, neváhali jsme s rozhodnutím dlouho. I proto, že s kolegy z Národního muzea a z Etnologického ústavu Akademie věd ČR, který se rovněž rozhodl do projektu zapojit, dlouhodobě spolupracujeme, a to nejen v souvislosti se zkoumáním dějin české komunity na Volyni.

Oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek Národního archivu systematicky získává, zpracovává a zpřístupňuje badatelům písemnosti, které se vztahují k volyňským Čechům. Ve svých fondech uchovává archiválie významných osobností z řad volyňských Čechů a také písemnosti spolků, jako jsou například Svaz Čechů z Volyně, Žatec či Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. Byli jsme přesvědčeni, že v rámci projektu bude naše zapojení přínosem, a rozhodli jsme se na projektu participovat.

Projekt byl Ministerstvem kultury přijat a schválen v prosinci 2022 pod názvem „Národní a kulturní identita českých komunit na Ukrajině v 19.–21. století v movitém kulturním dědictví České republiky“ (DH23P030VV043). Jeho hlavním řešitelem je Národní muzeum, spoluřešiteli pak Národní archiv a Etnologický ústav AV ČR. Projektový řešitelský tým zahájil práce v březnu 2023.

Cílem projektu je realizace aplikovaných výzkumů rozvíjejících prezentaci, uchování i rozšiřování informací získaných z archivních dokumentů a trojrozměrných exponátů, které povedou k osvětlení specifického a výjimečného kulturního dědictví spojeného s historií i současností českých komunit v oblastech nynější Ukrajiny s důrazem na komunitu

18 Historická mapa českého osídlení na Volyni. Druhé doplněné a rozšířené vydání. Praha 2020.

19 V československých vojenských jednotkách v SSSR v době II. světové války sloužilo 10 500 volyňských Čechů. Blíže např. Hofman, J. – Vaculík, J. – Širc, V.: Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. Praha 2004.

20 Vaculík, Jaroslav: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948. Brno 1984.

21 Národní archiv (dále NA), fond Ministerstvo práce a sociální péče 1941–1951, karton (dále kart.) 336. Konečná zpráva o reemigraci z 28. února 1950; Vaculík, J.: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948. Brno 1984; Nosková, Helena: Návrat Čechů z Volyně. Naděje a skutečnost let 1945–1954. Praha 1999; Dufek, Václav: Návrat volyňských Čechů do vlasti v archivních materiálech. Praha 1997.

volyňských Čechů. Projekt mapuje jejich příchod na toto území v šedesátých letech 19. století, integraci v nové domovině a dokumentaci reemigračních vln v průběhu 20. a 21. století. Svými výsledky obohatí dosavadní poznání o krajanských komunitách na území dnešní Ukrajiny, jakož i zároveň přispěje ke zveřejnění poznatků v ucelené specializované odborné databázi, která je z řad široké a odborné veřejnosti i potomků volyňských Čechů velmi žádaná. Využitelná bude rovněž pro edukaci v rámci sekundárního a terciálního vzdělávání.

Projekt je také první ucelenou snahou o mezioborovou spolupráci tří významných vědeckých institucí, které se věnují dané problematice v rámci své odbornosti. Národní muzeum uchovává ve svých sbírkách trojrozměrné předměty a fotografie, které shromažďuje akviziční činností od počátku devadesátých let 20. století.²² Národní archiv získává, zpracovává a zpřístupňuje archiválie vztahující se k tematice volyňských Čechů od 19. století do současnosti ve fondech úřední a soukromoprávní provenience,²³ osobních fondech a rodinných archívech. Etnologický ústav AV ČR shromažďuje materiály související se svým kontinuálním výzkumem českých komunit na Ukrajině již od padesátých let 20. století, jehož součástí jsou vzpomínková vyprávění, písňové texty, různé doklady o stravovacích zvyklostech, odívání i společenské kultuře a fotografický materiál po jejich příchodu do tehdejší ČSR po II. světové válce. Tyto dokumenty budou během projektu doplňovány novými, digitalizovanými archiváliemi, sběrem orální historie, ale také zpřístupňováním písemností a exponátů z dalších paměťových institucí, od sběratelů či pamětníků v rámci ČR.

Hlavními výsledky bude veřejná databáze vztahující se k reemigraci do Československa z jednotlivých obcí z oblastí Volyně v letech 1945–1947, interaktivní specializovaná mapa, audiovizuální tvorba formou dokumentárního filmu rozděleného do 12 tematických částí a výstava s kritickým katalogem přibližující skryté hmotné a nehmotné kulturní dědictví příslušníků krajanských komunit.

Jedním z prvních výstupů řešitelského týmu Národního archivu byla vědecká konference „Integrace volyňských Čechů do československé/české společnosti v letech 1945–2022“. Konala se 26. června 2024 v prostorách Konírny Toskánského paláce pod záštitou ministra zahraničních věcí Jana Lipavského. Konference se zaměřila na problematiku jednotlivých vln návratu volyňských Čechů i dalších českých komunit na Ukrajině a na jejich průběh: v letech 1945–1947, v době návratu krajanů v roce 1993 z prostředí zasaženého radioaktivním spadem po havárii v černobylské jaderné elektrárně a v souvislosti s ruskou agresí na Ukrajině zahájenou v únoru 2022. Konference se věnovala rovněž zahraničněpolitickým či sociálněprávním aspektům přesídlení volyňských krajanů a jejich integraci, adaptaci a asimilaci v zemi svých předků.

Vystoupily na ní dvě desítky historiků, diplomatů, archivářů, muzejních pracovníků i samotných organizátorů návratu volyňských Čechů do vlasti svých předků.

22 Štambera, František: *Prameny a literatura k dějinám volyňských Čechů*. *Acta Musei Nationalis Pragae, Historia* 69, 2015, s. 47–56.

23 Kločková, Lenka – Štér, Roman: *Volyňští Češi v zrcadle archivních dokumentů uložených v Národním archivu*. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd* 29, 2015, 2, s. 3–16.

Kladné reakce na příspěvky, které na této konferenci zazněly, nás vedly k rozhodnutí dopracovat toto téma, doplnit jej a představit komplexně prostřednictvím kolektivní monografie.

K tomu, aby tato práce vznikla, nás motivoval také zájem o přednášky věnované otázkám reemigrace, usídlování volyňských Čechů a jejich začlenění do společnosti v nové domovině, které připravovali členové projektového řešitelského týmu Národního archivu. Jejich cílem bylo nejen předložit výsledky naší práce širší veřejnosti, ale také propagovat projekt a získat nové informace a prameny pro jeho obohacení.

V letech 2023 a v první polovině roku 2024 se na vyžádání organizátorů uskutečnila řada přednášek vztahujících se k problematice reemigrace, usídlování a integrace volyňských Čechů. Tyto referáty bylo možné si poslechnout zejména v Muzeu Volyňských Čechů v Podbořanech, ve Vlastivědném muzeu v Jesenici nebo v Městské knihovně v Postoloprtech.

V roce 2023 se s velkým zájmem veřejnosti setkaly přednášky Romana Štéra „*Volyňští Češi v čs. vojenských jednotkách v SSSR*“, a přednáška Lenky Kločkové „*Volyňští Češi jako tvůrci paměti národa. Dokumenty k životu volyňských Čechů v paměťových institucích České republiky*.“ Oba příspěvky zazněly v Muzeu Volyňských Čechů v Podbořanech.

V první polovině roku 2024 pak následovala setkání s referenty ve Vlastivědném muzeu v Jesenici, jejichž pořadatelem byl Muzejní spolek Jesenice: „*Volyňští Češi na Žatecku a Podbořansku*“ (Roman Štér), – 21. února 2024, „*Životní osudy evangelického faráře Jana Jelínka ve světle archivních dokumentů*“ (Lenka Kločková) – 20. března 2024 a „*Volyňští Češi jako tvůrci paměti národa*“ (Lenka Kločková – Roman Štér) – 10. dubna 2024.

V Městské knihovně v Postoloprtech pak zazněla pro velký zájem publika přednáška „*Volyňští Češi na Žatecku a Lounsku*“ (Roman Štér), 4. dubna 2024. Jejím pořadatelem bylo Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel a Kulturní zařízení města Postoloprty.

Zájem o tato témata z řad širší veřejnosti nás přiměl k tomu, abychom zvážili jejich hlubší zpracování. Oslovili jsme kolegy z významných vědeckých a paměťových institucí, kteří na tuto problematiku dokáží nahlížet z různých úhlů pohledu.

Úvod

Kolektivní monografii jsme rozdělili do několika tematických celků. „Návraty“ obsahují studie analyzující proces reemigrace volyňských krajanů do vlasti a jejich začlenění do společnosti, a také úlohu, kterou po celé 20. století představovali coby významný článek migrace a státotvorný prvek národů Československa. Do této části jsou zařazeny příspěvky shrnující a zhodnocující aktivity, které vyvíjel český stát v letech 1993–2022 prostřednictvím Ministerstva vnitra v oblasti přesídlování českých krajanů; a dále studie zabývající se průběhem přesídlení krajanů v roce 1993 ze zóny postižené černobylskou jadernou havárií. Práce v tomto tematickém celku pokrývají také evakuaci a organizaci návratu volyňských Čechů, které zajišťoval spolek Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel v roce 2022 v souvislosti s ruskou agresí na Ukrajině, a samotnou problematiku začlenění navrátilivších se krajanů v této vlně do většinové české společnosti.

Další sekci jsme nazvali „V bojích za svobodu“. Příspěvky zde otištěné se zabývají zapojením volyňských Čechů do protinacistického zahraničního odboje a do osvobození Československa v letech 1939–1945. Volyňští Češi představovali v roce 1944 podstatnou část 1. československého armádního sboru v SSSR, kde se aktivně účastnili bojů na východní frontě. V armádách spojeneckých států bojoval každý čtvrtý z obyvatel Volyně a ve válce zahynul každý šestý z nich. V zázemí pak byl zavražděn německými okupanty či banderovci každý třicátý příslušník české menšiny na Volyni.²⁴

Do této části kolektivní monografie jsme zahrnuli rovněž příspěvek analyzující postoje volyňských Čechů vůči Komunistické straně Československa v poválečném Československu, který na příkladu vzpomínek pamětníků zkoumá příčiny a důvody antikomunistických postojů volyňských Čechů, z nichž se část aktivně zapojila do protikomunistického odboje.

Po návratu do Československa se volyňští Češi nevyhnuli tvrdému střetu s realitou. Mnozí z nich si totiž společensko-politické podmínky ve vlasti svých předků idealizovali. Antikomunistické postoje mnohých krajanů z Volyně byly odrazem jejich zkušeností z Volyně, kde prožili represe ze strany Sovětského svazu v letech 1939–1945 a poté v letech 1944–1946. V nové domovině se tak stavěli proti kolektivizaci i proti politice Komunistické strany Československa. Nemálo volyňských Čechů bylo uvězněno či zažilo pronásledování ze strany vládnoucího režimu. Výše zmíněná problematika je obsahem části knihy nazvané „Pod dohledem“. Studie jsou zde věnovány postojům volyňských krajanů ke Komunistické straně Československa a její politice v prvních letech po roce 1948.

„Prameny“ – tak jsme nazvali tu část kolektivní monografie, která reflektuje archivní, etnografické a muzejní prameny mapující návratové vlny volyňských krajanů a jejich

24 Hofman, J. – Širc, V. – Vaculík, J.: Volyňští Češi v prvním a druhém odboji, s. 63.

následnou integraci, adaptaci a asimilaci do většinové československé/české společnosti. Studie se zabývají analýzou etnografických průzkumů uskutečněných mezi navráťivšími se volyňskými Čechy od padesátých let minulého století, úlohou spolku Svaz Čechů z Volyně, Žatec v jejich začlenění do majoritní společnosti a historií výstavních projektů spojených s prezentací komunity volyňských Čechů v Československu a následně v České republice.

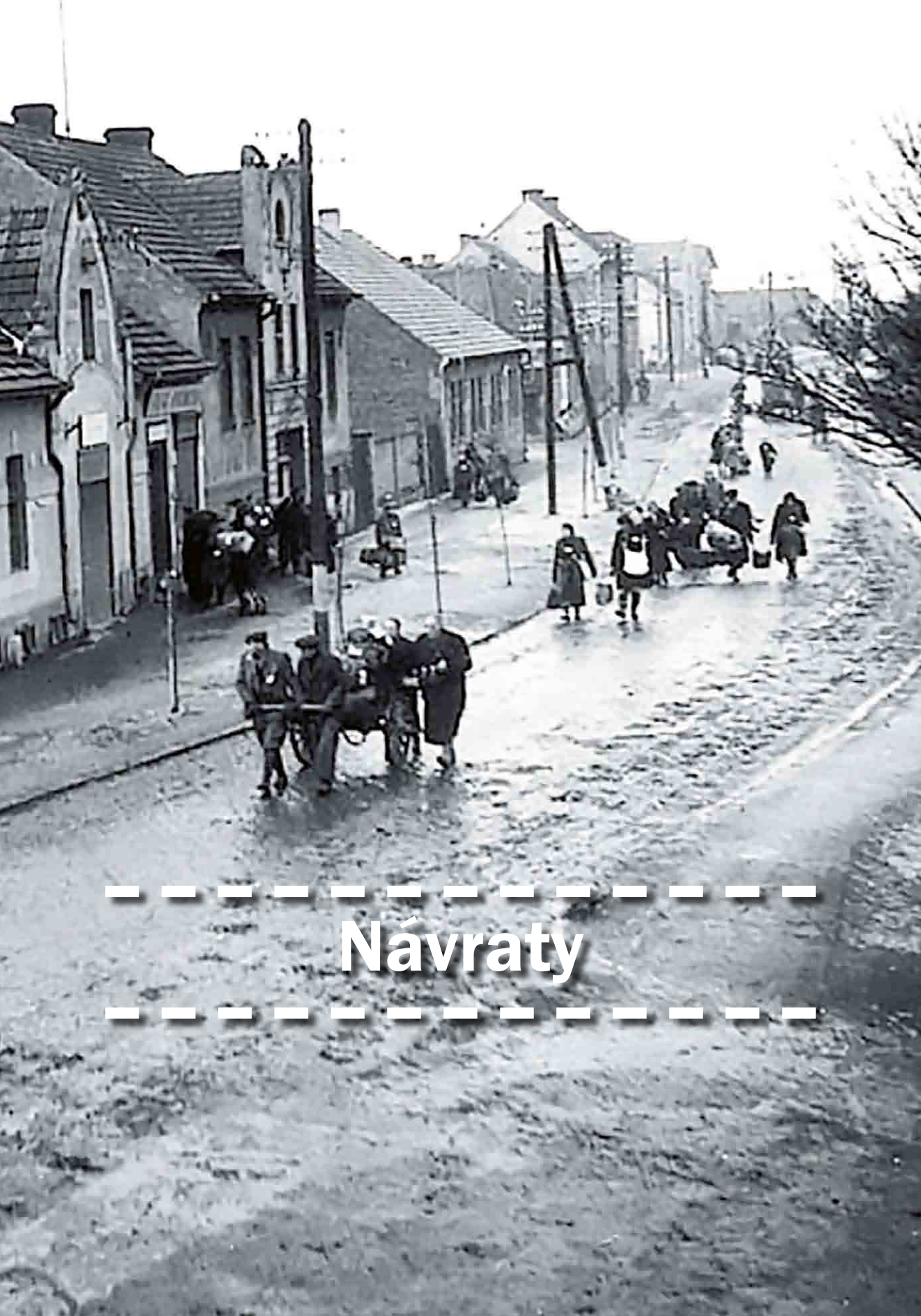
Poslední tematický celek s názvem „**Inspirace ve filmu, umění a edukaci**“ je věnovaný alespoň střípkům otisku reemigrace volyňských krajanů, zaznamenané v sochařském umění a na filmovém pásu. Tuto část doplňuje příspěvek pojednávající o ozdravných a edukačních pobytech pro děti českých krajanů z Ukrajiny, které bezmála tři desetiletí pořádala na Šum-persku Česko-ruská společnost.

Věříme, že předkládaná práce přispěje k pochopení historických souvislostí a aspektů reemigrace volyňských krajanů do vlasti v jednotlivých vlnách let 1945–1947, 1993 a 2022, a přinese nové poznatky rovněž k problematice začlenění, adaptace a asimilace volyňských Čechů do československé/české společnosti.

Kromě hodnotných vědeckých studií tato kolektivní monografie obsahuje také texty pamětníků a organizátorů pomoci volyňským Čechům při návratu do vlasti svých předků v letech 1993 a 2022, ať již to byly české úřady – Ministerstvo zahraničních věcí a Ministerstvo vnitra, anebo spolky jako Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, či fyzické osoby, např. Boris Iljuk, které dosud nebyly publikovány.

Nechť tato publikace obohatí vnímavé čtenáře, kteří se o problematiku dějin volyňských Čechů zajímají, a přinese jim mnohé cenné inspirace.

Návraty

Vězni německých koncentračních táborů z Československa tvořili v letech 1939 až 1945 největší skupinu porobených obyvatel v počtu téměř 310 tisíc, děti nevyjímaje. Židé na cestě do ghetta a koncentračního tábora v Terezíně. Bohužel repatriantů zbylo jen pomálu.
(Archiv Židovského muzea Praha, fond Foto sbírek)

Československo – naděje reemigrantů a repatriantů – šance volyňských Čechů

Zlatica Zudová-Lešková

Bude tomu přes deset let, co jsme za dobu druhé poloviny 20. století a prvních dvou dekád 21. století byli více než kdy jindy konfrontováni se základní vlastností lidstva – s migrací –, a také s jejím procesním vývojem revolučním i evolučním na naší planetě. Navíc obohacené za poslední desetiletí o její zdokonalení díky neúprosnému vývoji informatiky,¹ obratnému a nesmírně „živému“ oboru lidské činnosti. Tento objektivně existující fenomén v konkrétních podmínkách společensko-politického vývoje dal právě ve vztahu k lidské migraci o sobě hlasitě znát (až mnohé z nás vyděsil a nadále děsí), ale současně téměř všechny inspiroval k uvědomění si, že je nejen plný strohých zákonitostí až záludností, ale také hodnot,² které jistily náš doposud relativně ustálený život.

Migrace ve smyslu pohybu lidí z jedné oblasti do druhé v rámci celku, ale i za jeho hranicemi s úmyslem usadit se v nové oblasti dočasně nebo natrvalo, se stala současně i výzvou k uvědomění si (a také prověření) vlastních společensko-kulturních a osobnostních hodnot a sil. Byla a je zkouškou demokracie a také našeho smýšlení i jednání. A tento pohyb se tedy oprávněně řadí mezi základní, přirozené procesy lidského bytí. V teoretické formě je dostatečně vědecky zpracován, odůvodněn a také akceptován pro svou koherenci. K přehodnocení obsahu i formy nás však nutí empirické poznání, neboť naše autopsie je stále častěji konfrontována s dosud neznámými zkušenostmi (např. s automatickým vyžadováním komplexní finanční i morální podpory a všestranné péče ze strany migrantů, či domáháním se pozornosti a respektu násilnostmi namířenými nejčastěji proti národní a náboženské majoritě, ale též proti ženám, dětem či jiným skupinám tvořícím konkrétní demokratický celek), které zřetelně mění pohledy jak na aktéry migrace, tak na migrační procesy samotné.

Dlouhá léta nám chyběla parlamentní demokracie, svobodné bytí, volný pohyb mimo hranice, mnohými vyjádřený jednoduše jako cestování. Když jsme těchto hodnot dosáhli,

- 1 Ve smyslu migrace dat v procesu jejich přesunu mezi různými typy a formáty uložist či počítačovými systémy. Systémová migrace se představuje jako úloha zahrnutá v převodu dat aplikací ze současného hardwaru na nový hardware. Softwarová migrace odkazuje na konverzi, přepsání nebo přenos stávajícího systému na modernější.
- 2 Hodnoty představují důležitou stránku osobnosti. Spolu s potřebami, zájmy a postoji vytvářejí podněty k jednání člověka a určují směr tohoto jednání. Hodnoty v porovnání s názory a postoji představují relativně stabilnější vztahy jednotlivce ke skutečnosti. Změna hodnot nenastává tak rychle a jejich spjatost s osobností je mnohem užší. Hodnota existuje jen ve vztahu k člověku, proto jsou hodnoty víceméně relativní.

překvapilo nás, že můžeme cestovat nejen my, ale že musíme počítat i s opačným procesem, a tedy, že ve značném počtu, z různých důvodů a s rozdílnými nároky budou lidé přicházet i k nám, přičemž se ale mnozí vraceli (či se chtěli navrátit) do své původní vlasti. Proces migrace i ve 20. století probíhal přirozeně, formou i obsahem zákonitě, ale v závěsu politicko-společenského dění v Evropě i v ostatním světě.

Nesporně významnou roli v tomto procesu zastávalo také Československo, v ústavním zakotvení republika „*národa československého*“, ochraňující rovněž „*menšiny národní, náboženské a rasové*“, kterým byla „*zaručena rovnost před zákonem, zákaz diskriminace občanů v přístupu k veřejným funkcím nebo ve vykonávání povolání či živnosti*“.³

Republika dvou státotvorných národů Čechů a Slováků vyhlášena 28. října 1918 v důsledku první světové války, jako jeden z pěti nástupnických států rozpadlého Rakouska-Uherska, geograficky druhé největší země Evropy, převzala i jeho mezinárodní závazky a právní odpovědnost, a to i v oblasti migrace.

Monarchie ve druhé polovině 19. století, už jen svou rozlohou téměř 622 tisíc km² a necelým dvaapadesátimilionovým počtem obyvatel, vybízela úředníky císařského dvora, ministerstva vnitra a též na nižších úrovních administrativních celků k preciznějšímu poznání „*aktuálního počtu přítomného obyvatelstva, posléze i směrů migrace, dále k podchycení rychlých a výrazných strukturálních změn, kterými tehdejší společnost procházela, a konečně k určení národnostní skladby jednotlivých regionů a míst*“⁴ všemi dostupnými metodami. Bezpochyby zásadním se jevil *census*, tedy proces získávání údajů od všech obyvatel státu, jehož součástí z aspektu migrace byly důležité i informace týkající se sociálních a kulturních znaků. Data byla stejně významná pro vědecké účely jak humanitních, tak přírodovědných (exaktních) věd. Nepřekvapuje, že metodologickou dokonalost soupisu obyvatelstva v letech 1890–1910 projevenou jeho obsahem, kvalitou zpracování a rozsahem publikovaných dat převzaly nástupnické státy včetně Československa. Použité metody se potvrdily zvláště v migrační realitě 20. století, přičemž směry pohybu i zde vygenerovaly jeho tři základní projevy – emigraci (pohyb z výchozího bodu bytí, kdy dochází k vystěhování), imigraci (příchod do nového cíle bytí, dochází k přistěhování) a reemigraci (dochází k návratu do výchozího bodu pohybu). Příčiny migračních pohybů byly různé, a i dnes jsou zpravidla ekonomického, sociálního, politického, náboženského, ale i genderového či generačního původu. Migrace se dělila na dva základní typy: dobrovolnou migraci, která spočívá ve svobodném rozhodnutí přesunout se z jednoho místa na druhé, a nedobrovolnou (nucenou) migraci, iniciovanou jinými okolnostmi a jednáním jiných lidí, které činí z jednotlivce migranta donuceného opustit svou rodnou zemi. Oběma typům se dostává i jiných výstižných charakteristik, podmíněných například jejich časovým trváním nebo legislativou platnou v cílové zemi, vzdělanostní úrovní migrantů, vzdáleností pohybu emigranta z východiska do vytyčeného cíle a jinými hledisky. Stabilní podstatu nucené migrace lidí s téměř permanentní platností přes staletí tvoří (a na dále děsivě vzkvétají) války všeho druhu.

3 Ústavní listina Československé republiky, Hlava VI. z 29. února 1920. Sbírka zákonů a nařízení státu československého, částka XXVI., č. 121 a 122, s. 255, 266–267.

4 Historie sčítání lidu na území České republiky I. Dostupné na: < https://csu.gov.cz/historie_scitani_lidu_na_uzemi_ceske_republiky_i > [30. listopadu 2024]

**Vítání reemigrantů z řad volyňských Čechů na podzim 1945 na Podbořansku.
Ti bojovali v řadách 1. československého armádního sboru v SSSR a významně se podíleli
na osvobození Československa.**

(Vojenský historický archiv Praha, fond Foto sbírek)

K opuštění své vlasti byl jednotlivec (skupina) donucen i v důsledku zásahu státu na základě právního rozhodnutí formou vypovězení, vyhnanství, odsunu, deportace či ztráty občanství. O nedobrovolné migraci člověka také rozhodují přírodní katastrofy postihující pevninu, vodstvo i atmosféru. Nejčastěji se o nich zmiňujeme jako o živelných pohromách. Mezi nejnebezpečnější, ale časté, se řadí záplavy, přírodní požáry, sucha, zemětřesení, vlny tsunami, blesky, cyklony, sopečná činnost, sesuvy půdy a jiné, ale také nebezpečí způsobená člověkem samotným v podobě havárií letadel, námořních katastrof, radioaktivního zamoření, zabíjení továrním způsobem, umožňujícím každodenní masovou likvidaci lidí (porovnej Osvětim a ostatní německé vyhlazovací tábory zřízené na území Polska),⁵ a jiné. Vlastnímu exilu se mnozí vyhnuli, v opačném případě žili život exulantů, přičemž svůj stav vnímali jako

5 Kay, Alex J.: Empire of Destruction. A History of Nazi Mass Killing. New Haven, CT 2021.

dočasné řešení, či spíše odchod, s vidinou návratu. Většina nedobrovolných emigrantů se nevyhnula zkušenostem vyhnanců, vysídlelců či osob zavlčených.

Samotný subjekt migrace – migrant – není exaktně definován a používá se jako obecný výraz pro migrující osoby. Z aspektu mezinárodního práva je (obdobně jako ostatní jeho projevy, formy a pojmy) nechráněný. Výjimku zastává jen pojem uprchlík, kterým se stává každý nedobrovolný migrant, resp. migrant prokazatelně donucen k útěku, resp. chránící život útekem, čímž se zařadil k osobám zvlášť formulovaným a chráněným mezinárodním právem. Hlavní důvody pro tuto výjimku představují obavy o život z pronásledování z výše uvedených příčin. Tato fakta činí z migrantů uprchlíky, kteří za hranicemi své vlasti mohou žádat o mezinárodní ochranu a získat status uprchlíka, který je oprávněně hledat bezpečné útočiště jinde v souladu s tamními právními předpisy.

Vývoj právních nástrojů, úmluv a směrnic na ochranu uprchlíků má za sebou dlouhou historii, na jejímž počátku stála Společnost národů (League of Nations; dále jen SN), první mezivládní organizace založená „na podporu mezinárodní spolupráce a na dosažení mezinárodního míru a bezpečnosti“, která i za pomoci mladého československého státu zahájila svou činnost 10. ledna 1920 v den platnosti Versailleské mírové smlouvy, již byla oficiálně ukončena první světová válka. Především články 23 a 25 paktu naznačovaly humanitní postupy při ochraně původního obyvatelstva, vystavovaného válečnému strádání včetně nuceného opuštění domovů, přičemž za hlavního vykonavatele zmírnění utrpení, ale také zabezpečování zlepšení zdraví obyvatelstva a postupů při prevenci nemocí byly jmenovány dobrovolné národní organizace Červeného kříže.

Nesporně mezi základní problémy lidstva krátce po první světové válce patřila tzv. návratová migrace, resp. reemigrace a repatriace, která se týkala především vojáků, a zvláště válečných zajatců vítězných i poražených zemí. V souvislosti s bolševizací Ruska a jejím vlivem na nově vzniklé státy Evropy, včetně Československa,⁶ se početní stavy nejen repatriantů (a reemigrantů), ale i uprchlíků značně navýšily. Je zřejmé, že první válka definitivně ukončila volnou migrační politiku, jež umožňovala svobodný pohyb a uspíšila přechod k tzv. migrační ekonomice, jejímž znakem se staly státní intervence a restrikce.⁷

V těchto složitých dějinných souvislostech se zvláště angažoval norský polárník, vědec a diplomat Fridtjof Nansen (1861–1930), který se zasloužil o zásadní právní posun ve prospěch navrátilců. Část z nich sice projevila upřímný zájem o reemigraci do vlasti, avšak vzhledem ke geopolitickým změnám v kontextu ukončení první světové války a rozpadu monarchií, a naopak vzniku nových státně-politických celků, nedisponovali osobními doklady, čímž ztratili tzv. právo návratu a de facto zůstali v bezprávném postavení uprchlíků. Jiní naopak z mnoha příčin nenašli pádný důvod k návratu do země původu a bez dokladů se ocitli ve stejné situaci, která jim upírala nárok na udělení azylu. Nesporně tento stav živily i nové politicko-spoločenské podmínky, ve kterých docházelo k upřednostňování jen určitých skupin reemigrantů.

6 Podrobně: Vietor, Martin: Slovenská sovietska republika. Prvý pokus o nastolenie diktatúry proletariátu na území Československa. Bratislava 1959. Chmelárová, Mária: Slovenská republika rád. Košice 1969. Klimko, Jozef: Slovenská republika rád. Bratislava 1979.

7 Bade, Klaus Jürgen: Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí. Praha 2005.

Vítání prvního transportu volyňských Čechů na nádraží v Bielu. (NA, SvČV, 873_2a)

Nansen se už před koncem války zasloužil o návrat válečných zajatců z Ruska do zemí jejich původu, i když se tak dělo značně složitými cestami. Dne 27. června 1921 se spolupodílel na založení Hlavní komise Společnosti národů pro uprchlíky (League of Nations High Commission for Refugees [LNHCR])⁸ a byl jmenován jejím prvním Vysokým komisařem. Jeho úspěchy byly patrné již při repatriaci půl milionu německých a rakouských zajatců a rovněž byl v letech 1917–1918 nápomocen uprchlíkům – odpůrcům tzv. Velké říjnové socialistické revoluce v Rusku. Pro ty, kteří se nemohli prokázat žádným osobním dokladem

8 Jejím pokračovatelem se od roku 1930 stal Nansenův mezinárodní úřad pro uprchlíky (Office international Nansen pour les réfugiés [NIOR]), jenž v roce 1938 obdržel za humanitární činnost Nobelovu cenu míru. O rok později, na prahu II. světové války, úřad ukončil své aktivity a jeho nástupcem se stala nově založená mezinárodní organizace pro uprchlíky. Viz dostupné na: <<https://www.atlasobscura.com/articles/nansen-passport-refugees>> [12. ledna 2025]. V otcových humanitárních aktivitách pokračoval rovněž syn, architekt Odd Nansen, jenž spoluzaložil a v letech 1936–1942 vedl Nansen Hjelpe, norskou humanitární organizaci, která poskytovala bezpečné útočiště a pomoc židovským uprchlíkům včetně dětí ze zemí okupovaných nacistickým Německem, nevyjímaje Česko-Slovensko, resp. po 15. březnu 1939 české země a Slovensko. Nansen, Odd: From day to day. G.P. Putnam's 1949. Guillou, Jan: Niebieska Gwiazda. Sonia Draga 2017. Bartrop, Paul R. – Grimm, Eve E.: Children of the Holocaust. Santa Barbara, California 2020.

či dokumentem, vytvořil tzv. Nansenův pas (také Nansenův průkaz), jehož právní zakotvení prosadil 5. července 1922 na mezinárodní konferenci (s následným osvědčením v letech 1926 a 1928). Jednalo se o dokument totožnosti používaný i jako cestovní doklad, vydávaný uprchlíkům na základě ustanovení meziválečných smluv. Nansenovy pasy byly vydávány státům uprchlíkům bydlícím na jejich území s platností nejméně jeden rok. Jeho nositelé měli právo na ochranu proti vydání do země původu, přičemž mohli volně opustit stát, který jim průkaz vydal, a tam se i vrátit, aniž by byli nuceni opatřit si povolení k odjezdu nebo vízum od konzulátu tohoto státu pro návrat. Nansen, nositel Nobelovy ceny míru (pro rok 1922), se po ukončení řecko-turecké války probíhající od května 1919 do října 1922 v důsledku dělení Osmanské říše zasadil o vzájemnou výměnu téměř dvou milionů obyvatel. Se stejným nasazením se snažil zlepšit krajně tragickou situaci přeživších Arménů, svědků prokazatelně prvního systematického vraždění,⁹ iniciovaného Turky z náboženských a nacionálních důvodů v letech 1915 a 1918, kterému padlo za oběť přibližně 1,5 milionu mužů, žen a dětí.¹⁰

Společnost národů a její Hlavní komise pro uprchlíky v čele s Vysokým komisařem spolu s republikovými (státními) či dobrovolnými národními organizacemi, z nichž největšími zkušenostmi disponoval Mezinárodní výbor Červeného kříže (dále MVČK) – The International Committee of the Red Cross (ICRC), jehož počátky spadají do října 1863, resp. do roku 1876, tvořily ve 20. letech 20. století nesporně hlavní oporu ve složitém migračním dění, které bylo podmíněno průběhem a výsledky první války.¹¹ Ve třicátých letech 20. století se vzájemný vztah mezi pracovníky SN a MVČK značně komplikoval pro nejednotné až rozporuplné postoje k dění v Německé říši, jež vedlo k pádu Výmarské republiky a nástupu k moci Adolfa Hitlera

9 O 30 let později bylo konání Turků proti Arménům, zpětně a v souvislostech systematického masového vraždění evropských Židů s akcentem na léta 1942 až 1945, považováno za zločin proti lidskosti definovaný mezinárodním trestním právem jako genocida, tj. „úmyslné a systematické zničení, celé nebo části, etnické, rasové, náboženské, nebo národnostní skupiny“. Autorem *terminus historicus* byl Raphael Lemkin (1900–1959), právník polsko-židovského původu, jenž jej v roce 1944 utvořil z řeckého kořene slova *génos* (yévoc; narození, rasa, rod) a latinské přípony – *cidium* (zabít). Úmluva o prevenci a trestání zločinu genocidy byla přijata Valným shromážděním OSN 9. prosince 1948 jako rezoluce Valného shromáždění 260. V platnost vstoupila 12. ledna 1951. Československo Úmluvu podepsalo a ratifikovalo 28. prosince 1949 a 21. prosince 1950 s výhradou. O 40 let později dne 26. dubna 1991 vláda Československa oznámila generálnímu tajemníkovi OSN své rozhodnutí stáhnout výhradu k článku IX. Text výhrady viz: Organizace spojených národů, Série smlouvy, sv. 78. str. 303. Po rozpadu společného státu následnické státy převzaly na sebe mezinárodní závazky a právní odpovědnost z Úmluvy vyplývající. Doposud aktuálně smluvu ratifikovalo nebo k ní přistoupilo 153 států, naposledy Zambie v dubnu 2022. Dalších 41 členských států Organizace spojených národů tak musí ještě učinit. Z tohoto počtu je 18 států z Afriky, 17 z Asie a 6 z Ameriky. Viz dostupné na: <https://en.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Genocide_Convention> [2. listopadu 2024].

10 Podrobně: Hansa, Karel: Hrůzy Východu (se 60 původními fotografiemi). Beroun 1923; Řoutil, Michal – Košťálová, Petra – Novák, Petr: Katastrofa křesťanů. Likvidace Arménů, Asyřanů a Řeků v Osmanské říši v letech 1914–1923. Červený Kostelec 2017; Jandák, Marek: Arménská genocida. Příčiny, průběh a osobní svědectví událostí z let 1915–1922. Praha 2018.

11 Za významné rozhodnutí je považováno přijetí dodatkového protokolu k původní Ženevské úmluvě z roku 1907, který zakazoval používat ve válce dusivé nebo jedovaté plyny a biologické látky jako zbraň. V roce 1929 byla revidována i samotná původní Ženevská úmluva a doplněna záznamem „o zacházení s válečnými zajatci“. Jaeger, Gilbert: On the history of the international protection of refugees. International Red Cross Review, Vol. 83, No. 843, September 2001, s. 727–737.

(1889–1945).¹² Za klad však považují, že 28. října 1933 byla SN schválena Úmluva o mezinárodním postavení uprchlíků,¹³ která spolu s revizí původní Ženevské úmluvy, učiněné v roce 1929, tvořila právní základ pro práci MVČK během II. světové války.¹⁴

Migrace všech typů a forem, včetně možností jejich řešení, se postupně stávaly součástí rovněž státněpolitických a institucionálních subjektů mladých států včetně Československa, které s tak rozmanitou a složitou problematikou doposud konfrontovány nebyly. V této složité spleti pohybů občanů, ale rovněž cizinců (bez jakéhokoliv dokladu), významné místo zastaly skupiny navrátilců, které byly dle migračních pohybů charakterizovány jako reemigranti a (nebo) repatrianti.

Celé rodiny se rozhodly především z ekonomických důvodů nebo z problematického sociálního statusu dobrovolně (či nedobrovolně, což je často obtížné posoudit) opustit svoji vlast původu; mnohé z nich již mnoho let před vznikem Československa. Zásluhou dějinných událostí tak došlo ke vzniku kvalitativně nového vztahu k emigrantovi, resp. původnímu emigrantovi v novém domově, a v mnoha případech tedy i občanovi tzv. náhradního státního subjektu, a to bez ohledu na původní příčinu migrace. Hlavním impulsem k přehodnocení postoje byla změna faktického postavení jak migranta, tak výchozího (původního) státně-politického subjektu, ale zrovna tak došlo i ke změně podmínek v zemi, do níž se přistěhovali. Takováto dilemata rozřešily zpravidla změny politického režimu, války a poválečná strádání, ekonomické krize, které stály nejčastěji i za definitivní změnou postojů migrantů a projevíly se mnohdy v úsilí návratu do původní domoviny. A tedy emigrant usilující o imigraci po čase dospívá k reemigraci – návratu domů. Z aspektu sociologického „*reemigrace označuje návrat emigranta, exulanta či běžence (a jejich potomků) z exilu do své vlasti. Reemigraci musí vždy předcházet emigrace, což je opuštění vlasti z důvodů vyhoštění, náboženského a politického pronásledování, deportace, odsunu či ztráty občanství*“.¹⁵

V tomto návratovém procesu své opodstatnění nabývá repatriace, tedy hromadný návrat určité skupiny nebo jednotlivců, nuceně vystěhovaných nebo takových, kteří se vystěhovali dobrovolně do vlasti. Což je i případ rozhodnutí Čechů z Volyně. Proces reemigrace a průběh repatriace,¹⁶ obou migračních návratových podstat, i v tomto případě probíhal souběžně,

12 Podrobně: Schmidt, Rainer Friedrich: Der Untergang einer Republik. Weimar und der Aufstieg des Nationalsozialismus (1918–1933). Bonn 2020.

13 Úmluva se zabývala převážně administrativními opatřeními ve prospěch uprchlíků, přičemž na základě tohoto ujednání získala zásada *non-refoulement* (jež zakazuje zemi deportovat jakoukoli osobu do jakékoli země, v níž by byl ohrožen její „život nebo svoboda“ z důvodu „rasy, sociálního vyznání nebo národnostního přesvědčení“) status mezinárodního smluvního práva. Dohoda byla předchůdcem Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a spolu s protokolem z roku 1967, jimiž se řídí Organizace spojených národů coby nástupce Společnosti národů, poskytují mezinárodně uznávanou definici uprchlíka, nastiňují jeho zákonná práva, na která má nárok. Jaeger, G.: On the history of the international protection of refugees, s. 727–737.

14 Podrobně o práci MVČK v letech 1939–1947: Report of the International Committee of the Red Cross on its activities during the Second World War (September 1, 1939 – June 30, 1947) / International Committee of the Red Cross. Geneva: ICRC, May 1948, 3 vol. Dostupné na: <<https://library.icrc.org/library/search/notice?noticeNr=6962>> [15. prosince 2024].

15 Keller, Jan: Úvod do sociologie. Praha 2012.

16 Děje jsou často navzájem zaměňované, nebo chybně definované, či neakceptované.

Mezi nejpočetnější skupinu repatriantů se zařadili příslušníci československých jednotek, zformovaných v letech první světové války v Rusku, Francii, Srbsku a Itálii. Skupina československých vojáků v Remčici v únoru 1917 podpořila právo Čechů a Slováků na samostatný stát.
(Vojenský historický archiv Praha, fond Foto sbírek)

přičemž jsme zaznamenali několik vln, často označovaných jen za reemigrační vlny, je však třeba poznamenat, že tak jako máme několik definic reemigrace i repatriace, zrovna tak nejsme jednotní v akceptování historických faktů, které k nim vedly či s nimi bezprostředně souvisely. Přijímám slovní vyjádření, že do reemigrace řadíme návraty tzv. starousedlíků, tj. osob, které se vystěhovaly do ciziny před válkou a trvale či dočasně zde žily. Repatrianti jsou osoby, které se během první nebo druhé světové války (a válek obecně) ocitly mimo území své vlasti, jako uprchlíci, vojáci, zajatci, vězni (z několika příčin) nebo totálně nasazení na práce do německé Říše (Totaleinsatz, resp. NS-Zwangsarbeit), kam byli nejdříve z protektorátu povoláni muži narození v roce 1921 a 1922, později bylo nasazení rozšířeno rovněž na ročníky 1918 až 1920 a 1923 až 1924.¹⁷

Oba návratové migrační procesy ovlivnil válečný konflikt, který zpravidla interferoval životy nejen jeho aktérů, ale i jejich obětí, nechtěných účastníků, širokou civilní obec, a tedy lidí v celosvětovém měřítku bez rozdílu. Tento výrok z hlediska migračních pohybů potvrzuje, že i dějiny Československa zásadně poznamenaly dva světové konflikty, což de facto dokládají válkami vyvolané projevy nucených migrací. Pravdou však je, že již v jejich průběhu docházelo k úvahám, ba i zásadním jednáním na místní, české a slovenské, resp.

17 Porovnej: Mainuš, František: Totálně nasazení (1939–1945). Praha 1974; Tauchen, Jaromír: Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945). Praha 2016.

československé úrovni, ale i na velmocenské nejen o jejich řešení, ale především z aspektu repatriace a reemigrace i jejich případnému využití ve prospěch ustanovení a upevnění republiky Čechů a Slováků, resp. jejího de facto znovuoobnovení a také posílení. Tak činila Československá národní rada v Paříži od roku 1916, resp. Dočasná československá vláda v průběhu roku 1918, a také první až šestá československá vláda v rozmezí sedmi let, konkrétně od 14. listopadu 1918 do 15. listopadu 1925. A stejně tak uvažovala a konala československá exilová vláda v Londýně od konce roku 1943, intenzivněji od léta 1944 potom, co stanovila obsah: „*Repatriace se týká osob, které dobrovolně nebo nuceně opustily své stálé bydliště v důsledku války nebo okupace nebo mimořádných událostí jí předcházejících.*“¹⁸

Samozřejmě vlastní průběh repatriace a reemigrace byl mnohem složitější operací, než si dokážeme představit, a to nejen proto, že se netýkaly pouze navrátilých se Čechů a Slováků. Česko-Slovensko,¹⁹ resp. Protektorát Čechy a Morava a Slovenskou (válečnou) republiku opouštěly stovky až tisíce mužů a žen, jejich rodiče, a také jejich děti, jakožto osoby pronásledované především z politických a rasových důvodů a účastně oběti forem nucené emigrace. Obrazně řečeno, nejen mince má dvě strany.

Současně do samotného uskutečňování repatriace a reemigrace bylo nutné vyřešit v případě obou světových konfliktů mnoho složitých otázek. Především se k nim řadila definice československého státního občanství,²⁰ jež měla akceptovat závěry Versailleské mírové smlouvy z aspektu administrativního, kdy státněpolitické instituce neměly být personálně obsazovány monarchisty, či dokonce rojalisty. Mladému státu ale chyběly dostatečné vzdělané a zkušené osobnosti do ústředních orgánů státní správy, včetně působnosti jednotlivých ministerstev, a rovněž nebylo v silách zejména slovenské inteligence plně převzít na sebe výchovu a vzdělávání obyvatelstva, ale též nahradit mnohé odborné profese ve výrobě či zdravotnictví nebo ve výstavbě československé armády, kde převládal silný deficit vyššího důstojnictva a generality.²¹ Tato fakta vedla ke zmírnění podmínek k udělování občanství, pokud byla ze strany uchazeče jasně proklamována oddanost československému státu.

Během druhé světové války došlo k novelizaci československého státního občanství ve vztahu k jednotlivým kategoriím obyvatelstva spolupracujícím s německými nacisty, ale též s vládním a okupačním aparátem, které představovaly z mezinárodněprávního aspektu řešení německé a maďarské otázky. Její právně politický rezultat byl publikován v podobě

18 Návrh směrnice ministerstva sociální péče a ministerstva vnitra na organizaci repatriace z 30. července 1943. Archiv Ústavu TGM (dále AUTGM) Praha, Edvard Beneš, sign. V 176c, kart. 182.

19 Rozuměj: státněpolitický stav Česko-Slovenska po vyhlášení autonomie Slovenska 6. října 1938 jako počátku období tzv. druhé republiky.

20 Do pozornosti: Ústavní zákon č. 236/1920 Sb. ze dne 9. dubna 1920. Dostupné na: <<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1817/0/2/ustavni-zakon-c-236-1920-sb-kterym-se-doplnuji-a-meni-dosavadni-ustanoveni-o-nabyvani-a-pozbyvani-statniho-obcanstvi-a-prava-domovskeho-v-republice-cesko-slovenske>> [2. ledna 2025], kterým se doplňovala a měnila dosavadní ustanovení o nabyvání a pozbyvání státního občanství a práva domovského v republice Československé. Následně největší zásah do zákona o čs. občanství byl výsledkem vývoje mezinárodněpolitických jednání československé vlády o odsunu německé a maďarské menšiny. Němeček, Jan – Štoviček, Ivan – Nováčková, Helena – Kuklík, Jan – Bílek, Jan (edd.): Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně IV/1 (leden–červen 1944). Praha 2015, s. 29.

21 Zemko, Milan – Bystrický, Valerián: Slovensko v Československu 1918–1939. Bratislava 2004.

Ústavního dekretu prezidenta republiky.²² Neméně důležité bylo vypracování pravidel pro transfer a ztrátu občanství, a to i z důvodu, aby co nejdříve mohli být repatriováni především českoslovenští občané.²³

Byly však i zásadní rozdíly v řešení návratu reemigrantů a repatriantů: Zatímco na konci první světové války zůstalo řešení osudu navrátilců bez ohledu na národnost téměř výhradně na bedrech Mezinárodního výboru Červeného kříže,²⁴ krajanských spolků a československé vlády, a to až do ustanovení Společnosti národů, ve druhé světové válce, kdy již Společnost národů nadobro ztratila nejen svoji legitimitu, ale zpronevěřila se i svému poslání, osud reemigrantů i repatriantů zůstal v kompetenci především československé exilové vlády a od 5. dubna 1945 domácí vlády Národní fronty Čechů a Slováků, s pomocí Československého Červeného kříže a obecné spolkové a občanské podpory. S repatriací cizích státních příslušníků z Československa měly intenzivně pomáhat mezinárodní organizace.

Vznik samostatné, avšak mnohonárodnostní Československé republiky znamenal nejen pro Čechy a Slováky žijící za jejími hranicemi dilema – vrátit se do staré vlasti, nebo zůstat v cizině? Tento fakt zvedl náladu pro reemigraci nejen mezi krajany střední, východní a jihovýchodní Evropy, ale také v USA či ve státech Jižní Ameriky. Československo přitahovalo krajany především nastoleným politickým systémem parlamentní demokracie a předpokládanou ekonomickou stabilitou. Mladý stát byl však současně postaven před základní úkol – zabezpečit svou vnitřní i vnější stabilitu. Bylo nutné pro navrátilce zajistit vhodné životní podmínky a pracovní příležitosti. Značnou naději v tomto ohledu vzbuzovala ohlášená pozemková reforma, schválená Zákonem o pozemkové reformě 16. dubna 1919, založená na záboru pozemkového majetku nad 150 ha zemědělské půdy nebo nad 250 ha celkové půdy.²⁵ Reforma měla rovněž umožnit návrat potomků českých náboženských exulantů ze 17. a 18. století a předpokládala reemigraci až 20 tisíc exulantů, ale ve skutečnosti byl do roku 1926 umožněn návrat jen 127 zámožným rodinám převážně z ruského záboru v Polsku (a tedy Volyně), odkud se vrátilo na Slovensko 19 rodin.²⁶

22 Ústavní dekret prezidenta republiky o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské byl vydán československým prezidentem Edvardem Benešem a vyhlášen ve Sbírce zákonů pod číslem 33/1945 Sb. s platností od 10. srpna 1945.

23 Československo se zavázalo ponechat si maximálně 800 000 Němců a požadovalo odsunout asi 1 600 000 příslušníků německé menšiny. U maďarského obyvatelstva československá vláda předpokládala využití principu výměny obyvatelstva s Maďarskem.

24 Již 15. října 1914 MVČK zřídil svou Mezinárodní agenturu pro válečné zajatce (International Prisoner of War [POW]). Díky agentuře bylo mezi válčícími stranami vyměněno na 200 000 zajatců, kteří byli propuštěni ze zajetí a vráceni do své domovské země. V Organizační kartotéce agentury bylo v letech 1914–1923 shromážděno asi 7 milionů záznamů, přičemž každá karta představovala jednotlivého vězně nebo pohřešovanou osobu. Kartotéka vedla k identifikaci asi 2 milionů válečných zajatců a umožnila kontaktovat jejich rodiny. Během celé války MVČK monitoroval dodržování Ženevských konvencí z roku 1907 válčícími stranami.

25 Slezák, Lubomír: Pozemková reforma v Československu 1919–1935. In: Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti. Uherské Hradiště 1994, s. 3–12.

26 Štěrňáková, Edita: Země otců. Z historie a ze vzpomínek k 50. výročí reemigrace potomků českých exulantů. Praha 1995.

Nejvyšší počet navrátilců se očekával z Ruska. Odhady se vztahovaly k číslu 180 tisíc, které bylo v úvahách personifikováno příslušníky revolučního dobrovolného vojska (později zahraničního československého vojska – legionáři), zajatci bývalé C. a k. Rakousko-uherské armády a předválečnými kolonisty, včetně rodin volyňských Čechů. Obdobný zájem o návrat projeví krajané v Německu a Rakousku – zemích, které patřily mezi poražené státy a byly v značně špatné ekonomické situaci. V obdobných okolnostech se krajané ocitli i v Rusku, kde po bolševickém převratu v říjnu 1917 vypukla občanská válka. Boje začaly na přelomu let 1917/1918 a skončily vítězstvím bolševiků v roce 1920, po uzavření řady dohod s odcházejícími československými legionáři.²⁷

Na meziministerské poradě konající se 31. července 1920 bylo deklarováno, že na repatriaci měl právo každý československý státní příslušník bez ohledu na svou národnost, přičemž její zabezpečení bylo chápáno jako povinnost státu.²⁸ Úkolem tohoto státu bylo uskutečňovat či umožňovat návrat československých občanů do vlasti, pořídit jim přístřeší, potraviny a zaměstnání, stejně jako hradit náklady na dopravu a následně využít jejich zkušeností při upevňování republiky. Hlavní tíhu odpovědnosti za úspěšnost repatriace a reemigrace nesly ministerské resorty zahraničí v čele s Edvardem Benešem (1884–1948), sociální péče, který vedl Lev Winter (1876–1935), národní obrany s ministrem Václavem Klofáčem (1868–1942) a úřad ministra s plnou mocí pro správu Slovenska, vedený Vavro Šrobárem (1867–1950).²⁹

Pro civilní repatrianty byly na náklady Ministerstva sociální péče (MSP) zřízeny repatriční stanice, jejichž úkolem bylo poskytnout první pomoc repatriantům, tedy ubytování a stravování, a to až do doby plného sociálního osamostatnění se. Při provádění repatriace měly být zřízeny dva obvody – české země a Slovensko. V Bratislavě byla zřízena kancelář pro osídlovací politiku, která převzala péči o reemigranty na Slovensku, a o repatrianty a reemigranty v českých zemích se starala kancelář při MSP se sídlem v Praze. Pravdou však je, že repatriace Čechů a Slováků narážela na nedostatek peněz a stále častěji se opakovalo, že finanční podíl státu se musí navýšit, a to i v souvislosti se změnou forem pomoci, jakou byla například výstavba nouzových domků pro repatrianty v Bratislavě.

Již v roce 1921 československá vláda z nedostatku financí začala návrat reemigrantů omezovat, a to zvláště těch, kteří měli omezené finanční prostředky a v jejichž případech nebylo v moci státu zajistit ubytování a zaměstnání. Upozorňovala, a to i prostřednictvím svých diplomatických zástupců, že hospodářské poměry v ČSR neumožňují unáhlené návraty krajanů.³⁰ Jako vstřícné gesto v řešení nastalé situace hodnotím vládní rozhodnutí o podpoře

27 Preclík, Vratislav: Masaryk a legie. Karviná 2019.

28 Národní archiv Praha (dále NA), Presidium ministerské rady (PMR), kart. 2824, Všeobecná pravidla pro orgány repatričních úřadů ČSR.

29 O 25 let později za řešení problematiky navrátilců byla odpovědná exilová ministerstva: zahraničí, které vedl Jan Masaryk (1886–1948), sociální péče v čele s Jánem Bečkem (1889–1972), hospodářské obnovy, za které odpovídal František Němec (1898–1963), a spravedlnosti pod válečným vedením Jaroslava Stránského (1884–1973).

30 Vaculík, Jaroslav: Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů. Brno 2002; Vaculík, Jaroslav: Ještě k reemigraci a repatriaci Čechů a Slováků po velké válce. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Řada společenských věd 28, 2014, 2, s. 55–71. Na straně 55 s odkazem na tři autorovy předcházející průkopnické práce.

krajanů v státech jejich momentálního působení, přičemž mnozí z nich se stali významnými šířiteli české a slovenské kultury, ale též důležitými pomocníky ve zviditelňování československého průmyslu a jeho vývozu. Poválečná repatriace a reemigrace civilních občanů plně finančně dotovaných MSP byla ukončena k 30. červnu 1923.³¹ Navzdory uvedenému konečný počet vystěhovalců v porovnání s počtem navrátilců v letech 1918–1923 je ve prospěch reemigrantů. V roce 1925 byly reemigrační přihlášky definitivně pozastaveny.

Zcela nový impuls do života československých krajanů vneslo vládní rozhodnutí založit Československý ústav zahraniční (ČSÚZ), který ve stanovách jasně deklaroval, že „*chceme také napomáhat přesídlování našich krajanů do vlasti a doporučujeme jim proto, aby nám oznamovali svůj úmysl, pokud nemají ve vlasti přímých pomocníků a chtěli by se doma věnovat obchodu, výrobě, živnosti, zemědělství...*“.³² ČSÚZ byl založen 20. prosince 1928 jako nevládní, neziskové občanské sdružení, jehož úkolem bylo starat se o zahraniční krajany, poskytovat jim potřebné rady a zprostředkovávat kontakty s bývalou vlastí i prostřednictvím časopisu *Krajan*.³³ O vznik ústavu se zasloužil československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937), první předseda Československé strany lidové (a předseda exilové vlády v Londýně) Ján Šrámek (1870–1956) a další členové Československé národní rady. Prvním předsedou se stal Jan Auerhan (1880–1942).³⁴

Slibně se rozvíjející činnost byla okamžitě zrušena v letech německé okupace. Již v květnu 1945 se však podařilo činnost ústavu obnovit a předpokládalo se, že naváže na svoji předválečnou agendu týkající se otázek repatriací a reemigrací krajanů. Činnost ústavu měla administrativní ráz související s prověřováním národní a politické spolehlivosti navrátilců, nutné k vydání osvědčení o státním občanství. ČSÚZ taktéž opatroval krajanům i náhradní doklady, o které přišli při válečných událostech. Bohužel v březnu 1948 ústav opět politickým rozhodnutím ztratil svou identitu, když byl podřízen Ministerstvu vnitra a od roku 1962 až do března 1990 Ministerstvu zahraničních věcí.

Pokud si položíme otázku, do jaké míry bylo (a zůstalo) Československo nadějí pro reemigranty a repatrianty, včetně šance na nový život volyňských Čechů, odpověď – na rozdíl od otázky – není ani jednoduchá, ani jednoznačná. Pro ty, již mladému státu věřili a nikdy nezapomněli na jeho (válečné) oběti a současně jedinečné úspěchy, s nimiž se setkáváme i dnes, bylo jedinečnou nadějí. Ti, kdo mu nevěřili a kochali se jen sobeckými úspěchy, jej zradili!

31 Vaculík, Jaroslav: Reemigrace Čechů a Slováků po první světové válce. *Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy* 2, 2016, s. 156–166.

32 Kořalka, Jiří – Kořalková, Květa: Základní tendence českého vystěhovalectví a české reemigrace do počátku 20. let 20. století. *Češi v cizině* 7, 1993, s. 43.

33 Jedinečně původním, bohatým pramenem dějin ČSÚZ zůstává fond stejného pojmenování uložený v Národním archivu v Praze.

34 V čele ČSÚZ působili: Jan Auerhan (1880–1942), jenž byl v době heydrichiády dne 9. června 1942 popraven, Věnceslav Švihovský (1875–1957), Miloš Václav Kratochvíl (1904–1980), Jaromír Šlápota (1939–2024).

Návraty krajanů po roce 1993

Pavel Dymeš

Aktivity spojené s návratem krajanů do naší republiky jsou tradiční součástí migrační politiky České republiky, která takto navázala na československé návratové programy realizované v období po II. světové válce a po roce 1990,³⁵ zaměřené zejména na krajanské komunity žijící na území dnešní Ukrajiny.

Zaměříme se však výhradně na programy, které realizovalo Ministerstvo vnitra České republiky po roce 1993 a které byly původně zacíleny na krajanské komunity z Kazachstánu a následně i na zbytek krajanských komunit v tzv. třetích zemích,³⁶ tedy občany zemí mimo Evropskou unii.

Pomoc českým krajanům při přesídlení, respektive jak krajané sami říkají, při návratu do země předků, je jednou z nejviditelnějších aktivit České republiky v její krajanské politice, která našla své legislativní zakotvení v textu usnesení vlády č. 1014 z roku 2014 o Zásadách politiky vlády České republiky ve vztahu k přesídlování cizinců s prokázaným českým původem (krajanů) žijících v zahraničí, které stanovují, že „*krajanem je každý cizinec, který má prokazatelně český národnostní původ, nebo je dítětem rodiče s českým národnostním původem, nebo dítětem dítěte rodiče s českým národnostním původem*“.³⁷

Krajanské komunity v celém světě udržovaly od vzniku samostatného Československa se svou historickou vlastí velmi úzké kontakty, včetně těch oficiálních. Tyto vazby byly utlumeny II. světovou válkou a následně úplně zastaveny nástupem socialismu. Po roce 1989 se kontakty začaly pomalu obnovovat. Krajanské komunity žijící v západním světě, především v USA, začaly velmi intenzivně pomáhat České republice při integraci mezi vyspělé demokratické státy, a naopak Česká republika podporovala činnost českých krajanských spolků.

Filozofie pomoci krajanům vychází ze skutečnosti, že se jedná o osoby, které se hlásí k české národnosti a i v zahraničí udržují český jazyk a národní tradice, a zároveň se ocitly, ne vlastní vinou, v komplikované situaci. Pravdou je, že pomoc státu s přesídlením se zaměřila na potomky obyvatel našeho území, kteří jej ve většině případů opustili ještě v době rakousko-uherské monarchie a dnes žijí ve třetích zemích. Důvod je od počátku jasný, krajané, kteří opustili vlast a odešli do zemí Evropské unie, případně do Spojených států amerických či do

35 Jedná se o návrat „volyňských Čechů“ organizovaný československou vládou po roce 1945 a o přesídlení krajanů z oblastí zasažených černobylskou jadernou havárií na Ukrajině a v Bělorusku po roce 1990.

36 Termínem třetí země se označuje stát, kterého se sice týkají ustanovení nějaké mezinárodní smlouvy mezi státy, ale tato země sama není účastníkem této smlouvy.

37 Usnesení vlády České republiky ze dne 8. prosince 2014 č. 1014 o Zásadách politiky vlády České republiky ve vztahu k přesídlování cizinců s prokázaným českým původem (krajanů) žijících v zahraničí. Dostupné na: <<https://www.smocr.cz/Shared/Clanky/4476/usneseni-1014-2014.pdf>> [11. února 2025].

dalších demokratických a ekonomicky rozvinutých zemí, jsou schopni do České republiky přesídlit sami, zatímco potomci vystěhovalců ve třetích zemích, zejména v zemích bývalého Sovětského svazu, narážejí na řadu ekonomických i organizačních bariér.

Technicky jsou přesídlovací programy de facto jakousi asistencí, či podporou, při získání legálního pobytového statutu v České republice, případně pomocí při samotném přemístění do nového bydliště. Přestože krajané jsou osoby s českou národností, tedy etnicky vymezenou skupinou, z hlediska práva se jedná o státní občany jiných zemí, a tak je potřeba přistupovat i k legalizaci jejich pobytu. Česká republika si je dozajista vědoma výjimečnosti této skupiny „cizinců“, a proto umožňuje krajanům získat nejvyšší možný pobytový status, jehož cizinec může v naší republice dosáhnout. Jedná se tedy o trvalý pobyt, který jeho držitele staví ve většině práv a povinností na roveň českého občana. Státní přesídlovací programy byly a stále jsou proto koncipovány zejména tak, aby usnadnily krajanům splnit zákonné podmínky pro povolení tohoto statutu, především zajištění bydlení a obživy. Zároveň je jejich cílem podpořit krajany v počátcích jejich integrace do nové společnosti.

Přesídlení krajanů z Kazachstánu v letech 1993–2001

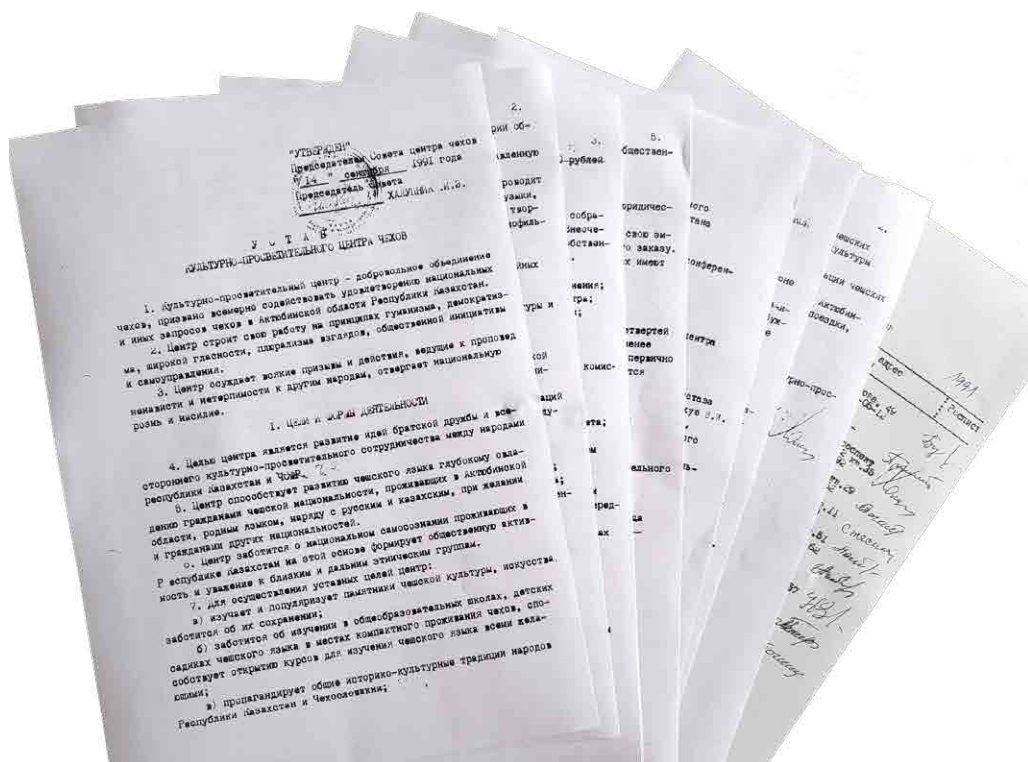
V roce 1991 byl v Aktjubinsku (dnes Aktobe) v severozápadním Kazachstánu založen krajaný spolek, který obratem navázal kontakt s krajanými spolky na Ukrajině a následně i se státními orgány České republiky a také s Československou akademií věd. Bezprostředním podnětem k zahájení procesu přesídlení byl film *Zapomenutí krajané*,³⁸ v němž tvůrci zmapovali život české menšiny v severozápadním Kazachstánu a zároveň zprostředkovali jejich prosbu o umožnění návratu do České republiky.³⁹ Na zájem krajanů opustit Kazachstán, který v té době procházel velmi složitou transformací po rozpadu SSSR, zareagoval český stát vytvořením projektu, jehož provedením bylo pověřeno Ministerstvo vnitra. K tomuto účelu byla navázána spolupráce s nestátní neziskovou organizací, v tomto případě s Nadací Člověk v tísní při České televizi, která byla pověřena zajištěním hmotných podmínek pro povolení trvalého pobytu pro navracející se krajany ve smyslu tehdy platného cizineckého zákona.

Přesídlování bylo zaměřeno na českou menšinu žijící v Aktjubinské oblasti v severozápadním Kazachstánu,⁴⁰ která na počátku devadesátých let 20. století čítala přibližně

38 *Zapomenutí krajané* (1994) od režiséra Milana Maryšky.

39 Blíže např. Nevrátili bychom se, říkájí kazašští Češi. Brněnský deník.cz z 18. srpna 2007. Dostupné na: <https://www.denik.cz/z_domova/kazassti_cesi_20070918.html> [11. února 2025]; Čeští reemigranti z Kazachstánu jsou v Česku spokojeni. Radio Prague International ze 14. února 2009. Dostupné na: <<https://cesky.radio.cz/cesti-reemigranti-z-kazachstanu-jsou-v-cesku-spokojeni-8587472>> [11. února 2025].

40 Aktobská nebo Aktjubinská oblast (kazašsky Ақтөбе облысы, rusky Актюбинская область) je oblast na západě Kazachstánu. Hraničí s šesti oblastmi Kazachstánu (Západokazachstánskou na severozápadě, Atyrauskou na západě, Mangystauskou na jihozápadě, Kostanajskou na severovýchodě, Ulytauskou na východě a Kyzylordskou na jihovýchodě), na severu s Orenburskou oblastí Ruska a na jihu přes vysychající Aralské jezero s Karakalpackou republikou v Uzbekistánu.

Zakládací listiny krajanského sdružení v Kazachstánu. (Foto Pavel Dyměš)

1 000 osob a byla lokalizována zejména v původně české obci Borodinovka,⁴¹ krajském městě Aktobe a okolních městech a obcích. Specifickou součástí této komunity bylo i bezmála 30 rodin, které se po rozpadu SSSR vystěhovaly z Kazachstánu do nedaleké Orenburské oblasti⁴² v Rusku a v rámci přesídlovacího projektu se vrátily do České republiky spolu se zbytkem své komunity.

Výsledkem projektu, který po téměř osm let své existence zajišťoval podmínky pro návrat krajanů, bylo přesídlení 201 krajanských rodin, což zahrnovalo celkem 785 osob. Na území

41 Borodinovka, dnes Kayraky, je bývalá česká vesnice Aktobské oblasti. Vesnice byla založena v roce 1911 českými osadníky, kteří přicházeli do Ruska ve druhé polovině 19. století a ve 20. letech 20. století. Původní osadníci zvala již Kateřina II. za účelem osídlení a rozvoje zemědělství v této oblasti. V období před vypuknutím druhé světové války se tito osadníci stávali pro tehdejší vládu Sovětského svazu nedůvěryhodní a byli hromadně přesídlováni do oblastí pohoří Uralu, kde byla založena typicky česká vesnice s návsí, sadem a školou. Osadníci po celou dobu existence obce dodržovali české zvyky a obyčeje.

42 Orenburská oblast (rusky Оренбургская область, Orenburgskaja oblast) je oblast a federální subjekt Ruska. Nachází se v Povolžském federálním okruhu. Hlavním městem oblasti je Orenburg.

Aktobe v červnu 2006. (Foto Pavel Dyměš)

Setkání krajanů v Aktobe v roce 2006. (Foto Pavel Dyměš)

České republiky se v průběhu realizace programu narodilo celkem 33 dětí, takže na konci přesídlení v roce 2001 byl celkový počet krajanů spadajících do programu přesídlování 818 osob.

Vzhledem ke skutečnosti, že od roku 2000 došlo v českém legislativním prostředí k významným změnám, zejména v souvislosti s přijetím nového zákona o pobytu cizinců na území České republiky⁴³ a s ohledem na fakt, že stávající systém vytváření podmínek pro přesídlení krajanů byl, především z důvodu nedostatku dostupného bydlení, stále méně efektivní, rozhodla vláda o ukončení tohoto programu.

Specifikem této přesídlovací akce se stalo to, že ze strany České republiky byly zajištěny pouze základní předpoklady pro získání trvalého pobytu, tedy zázemí v naší republice v podobě stabilního bydlení a prvotního zaměstnání, ostatní organizační záležitosti spojené s cestou do České republiky si museli přesídlenci zařídit samostatně a na vlastní náklady. Přesto, nebo možná právě proto, že program vyžadoval velkou míru vlastní aktivity ze strany krajanů, byl z hlediska integrace velice úspěšný, neboť se do něj zapojovali zejména krajané, kteří měli velký zájem o přesídlení a veškerou svou energii věnovali snaze v nové vlasti uspět.

Dokončení přesídlení krajanů z Kazachstánu v roce 2007

Skutečnost, že program pomoci českým krajanům při přesídlení do České republiky byl v roce 2001 ukončen, se významně dotkla celé komunity, neboť řada zájemců o přesídlení přišla fakticky o možnost odcestovat do Čech a zůstala nedobrovolně v Kazachstánu. Mimo ukončení programu došlo k řadě dalších komplikací, které většině krajanů znemožnily přesídlit i samostatně, mj. zavedení vízové povinnosti s Kazachstánem⁴⁴ a Ruskou federací. Tyto problémy způsobily, že v řadě případů došlo k rozdělení rodin mezi Českou republikou a Kazachstánem, a to v rámci nukleárních rodin,⁴⁵ kdy v Kazachstánu zůstali starší rodiče potřebující péči svých dětí, nebo naopak děti, které v době původní přesídlovací akce byly zletilé a např. studovaly, plnily povinnou vojenskou službu, či teprve zakládaly rodiny.

Vzhledem k širokému zájmu projevovanému ze strany krajanů rozhodla vláda v roce 2006, že provede dokončení přesídlovací akce zaměřené na krajanskou komunitu v Kazachstánu,

43 Úplné znění zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, jak vyplývá ze změn provedených zákonem č. 140/2001 Sb., zákonem č. 151/2002 Sb., zákonem č. 217/2002 Sb., zákonem č. 222/2003 Sb., zákonem č. 436/2004 Sb., zákonem č. 501/2004 Sb., zákonem č. 539/2004 Sb., zákonem č. 559/2004 Sb., zákonem č. 428/2005 Sb., zákonem č. 444/2005 Sb., zákonem č. 112/2006 Sb., zákonem č. 136/2006 Sb., zákonem č. 161/2006 Sb., zákonem č. 165/2006 Sb., zákonem č. 230/2006 Sb., zákonem č. 170/2007 Sb., zákonem č. 379/2007 Sb., zákonem č. 124/2008 Sb., zákonem č. 129/2008 Sb., zákonem č. 140/2008 Sb., zákonem č. 274/2008 Sb. a zákonem č. 382/2008 Sb. Dostupné na: <https://mzv.gov.cz/file/335740/Zakon_c_329_1999_Sb..pdf> [11. února 2025].

44 Na základě Rozhodnutí vlády Kazachstánu č. 220 ze dne 17. dubna 2020 „K některým otázkám vstupu a výstupu do/z Kazachstánu a pobytu cizinců v Kazachstánu“ došlo k úpravě bodu 17 Rozhodnutí vlády Kazachstánu č. 148 z 21. ledna 2012.

45 Nukleární rodina či též atomární rodina je pojem užívaný v sociologii a antropologii. Označuje se jím model soužití lidí, kdy v jedné domácnosti žije manžel, manželka a jejich děti.

Celkový pohled na Borodinovku v červnu 2006. (Foto Pavel Dymeš)

a realizací této akce pověřila opět Ministerstvo vnitra, které rozhodlo, že akci organizačně zajistí vlastními silami ve spolupráci se samosprávami.

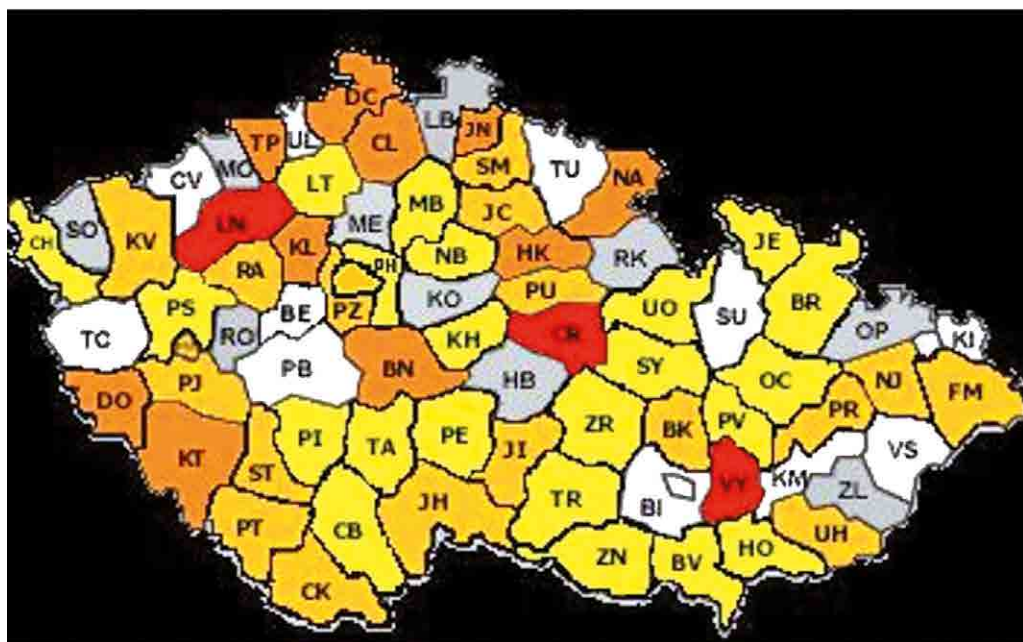
Prvním krokem přípravy přesídlení bylo provedení průzkumu mezi samosprávami, jehož cílem bylo zjistit možnosti spolupráce a případnou kapacitu pro ubytování přesídlených krajanů. Ministerstvo přímo oslovilo více než 200 obcí, tedy všechny obce s rozšířenou působností a dále obce, s nimiž byla již navázána spolupráce v rámci předchozí přesídlovací akce, či v rámci Státního integračního programu pro osoby s udělenou mezinárodní ochranou.⁴⁶ Výsledkem dotazníkového šetření byl příslib spolupráce od 30 obcí s nabídkou 40 bytů a ubytovací kapacitou cca 90 osob. Přestože identifikovaná potřeba ubytovacích kapacit byla vyšší, neboť velikost komunity v Kazachstánu byla v době zahájení programu cca 50 rodin, respektive 170 osob, bylo rozhodnuto o realizaci programu s tím, že další jednání o vytvoření ubytovacích kapacit budou vedena s konkrétními obcemi, které se v rámci průzkumu vyjádřily vstřícně, nicméně neposkytly závaznou nabídku bydlení.

Stejně jako byla mapována kapacita na přijímací straně, tedy v České republice, byla mapována i krajanská komunita v Kazachstánu. Za tímto účelem byla realizována rekognoskační mise, v jejímž rámci byla zajištěna relevantní data potřebná pro plánování usídlení

46 Blíže Usnesení vlády České republiky ze dne 20. listopadu 2015 č. 954 o státním integračním programu pro osoby s udělenou mezinárodní ochranou v roce 2016 a v letech následujících. Dostupné z: <<https://mv.gov.cz/migrace/clanek/usneseni-vlady-cr-o-statnim-integracnim-programu.aspx>> [11. února 2025].

přesídlenců v České republice. Byl zjišťován zejména celkový počet zájemců s tím, že jejich zájem musel být vyjádřen závazně, a dále rodinná, věková a vzdělanostní struktura komunity. V rámci toho bylo zjištěno, že zájem o přesídlení projevuje celkem 46 rodin, které představovaly skupinu cca 160 osob. Dále bylo zjištěno, že pouze tři rodiny (15 osob) žijí v Borodinovce, tedy původní zdrojové obci předchozího přesídlení, a ostatní žijí v krajském městě Aktobe, respektive ve městech v jeho okolí.

Vzhledem ke změnám v procesu přesídlení, daným jednak změněnou legislativní situací v České republice, dále změnami v Kazachstánu a v neposlední řadě i faktem, že realizaci zajišťovalo přímo Ministerstvo vnitra bez využití prostředníka, musely být značně upraveny podmínky pro realizaci tohoto programu. V porovnání s předchozím přesídlením se muselo ustoupit od přísně individualizovaného přesídlení, které s sebou neslo mimo jiné samostatné cestování krajanů do České republiky, neboť taková cesta nově vyžadovala např. získání vstupních víz a vysoké finanční náklady, které krajané nemohli investovat. Proto došlo k rozhodnutí zajistit maximum možného centralizovaně pro celou skupinu zájemců o přesídlení, a to od mimořádných konzulárních dnů, kde měli možnost hromadně požádat o povolení k trvalému pobytu, až po zajištění transferu krajanů do naší republiky, a to leteckou cestou. Za tímto účelem byly zorganizovány tři charterové lety.

**Rozmístění krajanů z Kazachstánu na území ČR
po ukončení přesídlování z let 1993–2007.**

Přesídlení krajané byli po svém příjezdu do ČR rozmístěni, v těsné spolupráci s místními samosprávami, po celém území republiky. Mapa ukazuje množství krajanů v jednotlivých okresech v době ukončení přesídlovacího programu v roce 2007, kdy největší zastoupení přesídlenců vykazovaly okresy Chrudim, Vyškov a Louny. Mapa zobrazuje pouze první místa usídlení a nereflexuje případné pozdější změny.

(Autor: Pavel Dymeš)

Přestože před příjezdem přesídlenců do Čech došlo k zajištění jejich trvalého bydlení, muselo být s ohledem na přesídlení ve skupinách zaručeno nejdříve přechodné ubytování. To krajanům poskytlo v rámci ubytovacích kapacit Ministerstvo vnitra. Zároveň došlo k provedení prvních nezbytných hromadných administrativních kroků v kompetenci ministerstva. Následně došlo k převozu krajanů do místa bydliště, kde byli předáni do péče místním samosprávám, které přijaly odpovědnost nejenom za ubytování, ale i za pomoc s integrací v prvních měsících pobytu. Navíc poskytlo ministerstvo samosprávám finanční prostředky určené jako kompenzace za poskytnutí bytů, ale i na opatření základního vybavení a zajištění sociálních pracovníků, kteří provázeli krajany v prvních měsících jejich integrace.

V rámci krajaňských přesídlovacích aktivit České republiky se jednalo o specifickou akci, která přinesla řadu systémových změn, jež byly následně využity v jiných podobných aktivitách Ministerstva vnitra. Nejvýznamnější změnou se jeví především velmi intenzivní zapojení místních samospráv nejenom v rámci poskytnutí ubytování, ale i do procesu integrace přesídlených krajanů. Dalším specifickým se stala velmi rychlá realizace celého procesu, který proběhl během jednoho roku. Celkově došlo k přesídlení do České republiky 47 rodin, které představovaly 157 osob, usídlených ve 28 obcích a městech po celé republice.

Vzhledem k tomu, že tento program umožnil přesídlení všem krajanům, kteří o něj projeví zájem, je možné jej hodnotit jako úspěšný. Zároveň provedení přesídlení celé české komunity žijící v Kazachstánu mělo mimo jiné za následek ukončení činnosti Kulturně osvětového centra – krajaňského spolku, který od roku 1991 sdružoval české krajany v kazašské Aktjubinské oblasti.

Přesídlování krajanů po roce 2014

S ukončením přesídlovací akce v roce 2007 došlo zároveň ke skončení aktivit státu na tomto poli působnosti. Nadále však bylo umožněno českým krajanům získat v České republice povolení k trvalému pobytu za zvýhodněných podmínek, tedy zejména bez nutnosti předchozího dlouhodobého pobytu, ale pouze v případě, že si krajané celý proces včetně podmínek k životu v Čechách zajistili vlastními silami. Tento stav ale významně omezoval možnost přesídlení především pro krajany žijící na území bývalého Sovětského svazu, tedy především na Ukrajině, kteří o přesídlení projevovali dlouhodobě zájem a zároveň neměli zejména ekonomické možnosti, jak si podmínky pro povolení trvalého pobytu a následné přesídlení zajistit samostatně.

Ministerstvo vnitra v úzké spolupráci s Ministerstvem zahraničních věcí hledalo cestu, jak vytvořit nový efektivní a hlavně univerzální program, jenž by pomohl krajanům s přesídlením do České republiky a zároveň fungoval jako trvalý mechanismus, který nebude omezen v čase, ale ani místem, z něhož krajané pocházejí. Je třeba konstatovat, že přípravu programu významně urychlilo napadení Ukrajiny vojsky Ruské federace v roce 2014 a následné zhoršení bezpečnostní situace na Ukrajině, které se významným způsobem dotýkalo i českých krajanů, z nichž řada se ocitla blízko frontové linie nebo přímo na okupovaných územích.

Na základě iniciativy Ministerstva vnitra a Ministerstva zahraničních věcí přijala vláda na konci roku 2014 usnesení, které přineslo do krajaňské politiky České republiky významné

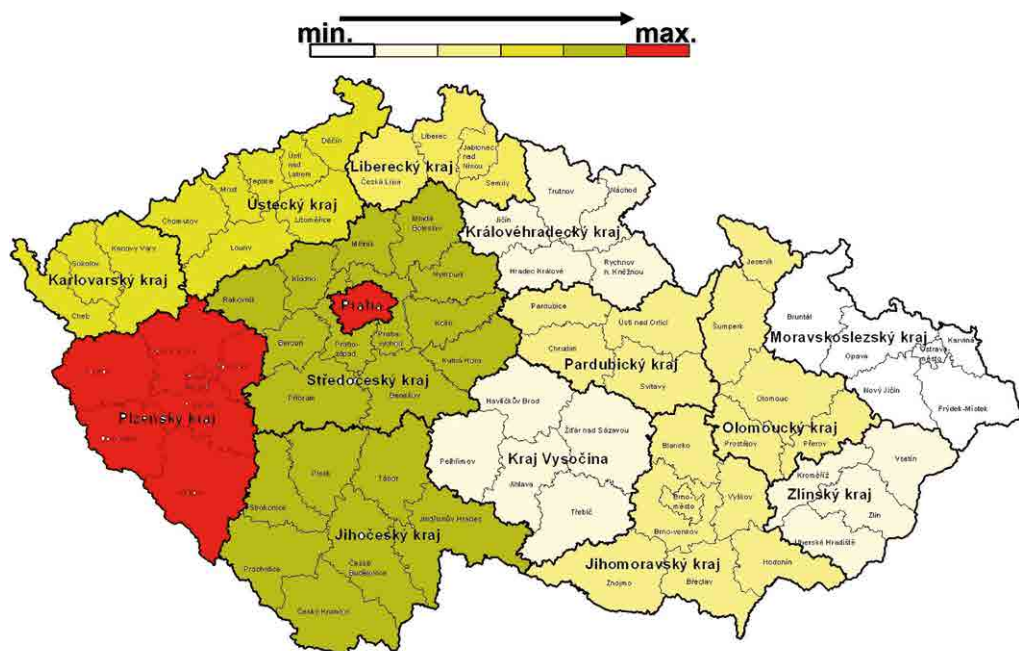

Oslava Vánoc v dočasném ubytování 2017. (Foto Pavel Dymeš)

inovace. V první řadě došlo k přesnému definování institutu krajana, a to nejenom samotnou definicí (viz výše), ale i stanovením způsobu prokázání příslušnosti ke krajaňské komunitě. Dále vláda rozhodla, že na základě českého původu bude krajaňům zjednodušen přístup ke vstupním vízům do naší republiky, což byla pomoc pro krajaňy, kteří nemají zájem o trvalé přesídlení do České republiky, ale k cestě musí disponovat vstupním vízem. Třetím důležitým rozhodnutím se stalo stanovení možnosti získat trvalý pobyt v Čechách a zároveň v odůvodněných případech i využít státní asistence při přesídlení. Právě asistence zakotvená usnesením vlády č. 1014 z 8. prosince 2014 se stala nově klíčovým nástrojem podpory přesídlení krajaňů na další období.

Výše popsané události na Ukrajině v roce 2014 významně posílily zájem krajaňů o přesídlení. Díky pravidlům, která stanovilo výše uvedené usnesení vlády, bylo možné již na počátku roku 2015 zahájit první kroky k přesídlení, respektive v první fázi k evakuaci krajaňů z oblastí nalézajících se blízko okupovaných území.⁴⁷ Takto se realizovala zvláštní konzulární

47 Blíže Malachovská, Alexandra: Jde nám o holý život, volají lidé z českých obcí u Donbasu. Aktualně. cz z 10. října 2014. Dostupné na: <<https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/jde-nam-o-holy-zivot-volaji-lide-z-ceskych-obci-u-donbasu/r~599ff03e507e11e4a9d80025900fea04/>> [12. února 2025].

Rozmístění krajanů přesídlených po roce 2015 na území ČR.

Stejně jako v případě přesídlení krajanů z Kazachstánu v letech 1993–2007 bylo i v případě stávajícího asistenčního programu preferováno rozmístění přesídlených krajanů po celém území republiky. Mapa ilustruje četnost krajanů v jednotlivých krajích. Jedná se o rozdělení podle prvního usídlení v letech 2015–2024 a nereflexuje případné následné změny bydliště. V prezentovaném období žilo nejvíce krajanů na území Hlavního města Prahy a Plzeňského kraje.

(Autor: Pavel Dymeš)

mise pracovníků Ministerstva vnitra a Ministerstva zahraničních věcí v ukrajinské Oděse, kde bylo umožněno hromadné podání a zrychlené povolení žádostí o udělení trvalého pobytu krajanům, zejména ze Záporožské, Oděské a Mykolajevské oblasti,⁴⁸ ale i některých zá-

48 Záporožská oblast (ukrajinsky Запорізька область, Zaporizka oblast) se rozkládá v jižní části země mezi Dněprem a Azovským mořem. Sídlem správy je Záporoží. Oděská oblast (ukrajinsky Одеська область, Odeska oblast; též Одещина/Odeščyna) je největší z 24 formálně samosprávných oblastí Ukrajiny. Rozkládá se v jihozápadní části země mezi Moldavskem (Podněstřím), Černým mořem a Mykolajivskou oblastí. Na severu dále sousedí s Vinnyckou a Kirovohradskou oblastí. Sídlem správy je přístavní město Oděsa. Mykolajivskou oblast či Nikolajevskou (ukrajinsky Миколаївська область, Mykolajivska oblast; někdy též Миколаївщина/Mykolajivščyna) po ruské invazi na Ukrajinu z února 2022 kontrolují menší část na jihovýchodě oblasti vojska Ruské federace. Jihovýchodní část oblasti se stala hlavním bojištěm během chersonské protiofenzívy z přelomu srpna a září 2022.

jemců z Krymu či v té době již okupovaného Donbasu.⁴⁹ Většina z těchto krajanů přesídlila do České republiky již na jaře roku 2015 a zbývající v průběhu roku. Tím došlo k zahájení dlouhodobé realizace asistenčního programu, který doposud poskytuje pomoc při návratu krajanů.

Vzhledem k tomu, že nově vytvořený program má trvalý charakter a není omezený pouze na jednu jasně definovanou krajaňskou komunitu, bylo třeba vytvořit i zcela nový mechanismus pro usídlení přistěhovalců v České republice. Nadále se nedalo spoléhat na poskytování obecních bytů, ale musel se najít způsob, jak podpořit krajanů při hledání bydlení v rámci volného realitního trhu. Stejně tak již nebylo možné spoléhat na pomoc v hledání zaměstnání, respektive vytváření účelových pracovních míst ze strany obcí, proto i tato část integračních aktivit se přenesla přímo na přesídlené krajanů, avšak s poskytnutím rozsáhlé asistence.

Část prvních přesídlenců na jaře roku 2015 byla evakuována do České republiky charterovým letem z Kyjeva do Prahy, ostatní krajané si již organizovali svůj příjezd samostatně.⁵⁰ První skupina krajanů z Novhorodkivky⁵¹ cestovala hromadně autobusem již na začátku března 2015, ostatní krajané přijížděli postupně po rodinách či menších skupinách v průběhu celého roku a stejným způsobem cestují, s finanční podporou státu, stále. Aby bylo možné zajistit přijetí krajanů v České republice, zajistilo Ministerstvo vnitra ubytovací kapacitu svého hotelového zařízení, kde krajané nalézají zázemí po svém příjezdu do Čech a kde jsou jim vytvořeny podmínky pro to, aby si mohli najít trvalé bydlení, práci, školní zařízení pro děti a vše potřebné k celkovému osamostatnění.

Aby byl start do nového života krajanům maximálně usnadněn, spolupracuje Ministerstvo vnitra po celou dobu s partnerskou nestátní neziskovou organizací, která se intenzivně věnuje individuální sociální práci s přesídlenými krajanů a pomáhá jim s realizací všech nezbytných kroků k jejich osamostatnění. Kromě splnění formálních požadavků, nalezení bydlení a ekonomické soběstačnosti je pro život v České republice velmi důležitá i jazyková kompetence, neboť krajané, kteří se k nám stěhují, nejsou ve většině případů schopni aktivně komunikovat v češtině. Z toho důvodu je jim v rámci programu poskytován i jazykový kurz s cílem pomoci jim s překonáním jazykové bariéry.⁵²

Asistenční program pro krajanů, který je velmi stručně popsán výše, byl vytvořen na základě zkušeností z předchozích přesídlení a je poprvé v historii koncipován jako trvalý nástroj aktivní migrační politiky státu zaměřený na české krajanů. Program funguje soustavně

49 Doněcká uhelná pánev (ukrajinsky Донецький вугільний басейн; rusky Донецкий угольный бассейн) neboli Donbas zahrnuje dnešní Doněckou a Luhanskou oblast, východní část Dněpropetrovské oblasti (okolí Pavlohradu) a také západní část Rostovské oblasti náležící k Ruské federaci. Na jihu zasahuje k Azovskému moři. Největším městem a centrem Donbasu, který je jednou z největších evropských aglomerací, je Doněck.

50 Do Česka vyrazil první autobus s krajanů z Ukrajiny 2. března 2015. Dostupné na: <<https://www.e15.cz/zahranicni/do-ceska-vyrazil-prvni-autobus-s-krajany-z-ukrajiny-1167793>> [12. února 2025].

51 Čechohrad (ukrajinsky Чехоград, v letech 1946–2023 Novhorodkivka, ukrajinsky Новгородківка) je obec na Ukrajině založená v roce 1869 českými přistěhovalci z okolí Ústí nad Orlicí, Litomyše a Vysokého Mýta, kteří na Ukrajinu přišli na pozvání ruského cara Alexandra II. Dodnes se část obyvatel hlásí k české národnosti (v roce 1999 to bylo 41 % Čechohradanů).

52 Blíže <https://mzv.gov.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/krajane/aktualni_informace/informace_a_doporučení_pro_krajanů_v_1.html> [12. února 2025].

od roku 2015, a to i v době pandemie COVID-19, kdy byla jeho realizace pozastavena pouze na tři měsíce, v jejichž průběhu byl vytvořen funkční mechanismus, který umožnil bezpečně pokračovat v přesídlování krajanů i v pandemické době. Klíčem k tomuto úspěchu bylo velmi důsledné využívání ochranných pomůcek, testování krajanů a vytvoření karanténních ubytovacích prostor. Tato opatření napomohla tomu, že se v krajanské komunitě ubytované v přechodném zázemí nikdy nákaza nerozšířila, a i v průběhu pandemie v letech 2020–2021 bylo do České republiky přesídleno 475 krajanů.

Co nedokázala pandemie COVID-19, to však dokázala válka. Útok Ruska na Ukrajinu v roce 2022 se stal největší komplikací v historii přesídlování krajanů od roku 1993. Přestože ani za války nedošlo k zastavení programu, situace na válkou zasažené Ukrajině dlouhodobě omezila možnost krajanů vycestovat ze země, a tudíž došlo k dlouhodobému poklesu klientů, které asistenční program obsloužil. Přestože krátce po napadení Ukrajiny bylo společnými silami Středočeského kraje, krajanských spolků, Ministerstva vnitra a Ministerstva zahraničních věcí evakuováno do České republiky cca 1000 krajanů, jednalo se o emergentní pomoc, která se realizovala v režimu nově aktivovaného eurounijního pobytového titulu „dočasné ochrany“,⁵³ nikoliv v rámci asistenčního programu. Po usídlení evakuovaných krajanů v republice využilo 161 z nich možnosti získat zde trvalý pobyt a zároveň pomoc poskytovanou v rámci asistenčního programu. Ostatní krajané zůstali v České republice v režimu dočasné ochrany a postupně se velká většina z nich vrátila na Ukrajinu. Jak bylo uvedeno výše, z hlediska asistenčního programu znamená válka na Ukrajině dramatické snížení počtu klientů, kteří mají možnost program využít. Přestože zájem krajanů o přesídlení i v době vzniku této souhrnné zprávy trvá, jejich možnost cestovat mimo Ukrajinu je velmi snížena, neboť část krajanů se ocitla na Ruskem okupovaných územích, která nemohou bezpečně opustit, nebo se na členy rodiny vztahuje mobilizační povinnost, která části členů rodiny zabraňuje opustit Ukrajinu.

Výše naznačené komplikace v praxi znamenají, že se meziroční počty asistovaných krajanů snížily o více než 80 % z původních bezmála 230 krajanů v roce 2022 na méně než 40 osob o rok později. Zároveň je třeba zdůraznit, že v letech 2023 a 2024 tvořili většinu přesídlených krajanů příslušníci českých menšin v Rusku, Moldavsku, Bělorusku a Venezuele. Přestože program stále probíhá, je jisté možné, i přes výše uvedené problémy, označit jej jako úspěšný, neboť od jeho zahájení v roce 2015 do podzimu 2024 umožnil přesídlení bezmála 2 500 krajanům.

53 Blíže <<https://ipc.gov.cz/docasna-ochrana/>> [12. února 2025].

Integrace volyňských Čechů do české společnosti po ruské invazi na Ukrajinu v únoru 2022

Lyudmyla Pavlenko – Lyudmyla Chyzhevskya

Osud volyňských Čechů je složitou, živou a do jisté míry tragickou stránkou v dějinách vztahů dvou evropských národů – českého a ukrajinského – které se psaly po staletí.⁵⁴ V šedesátých letech 19. století se Volyň stala novým domovem pro velké množství Čechů, kteří se rozhodli přestěhovat se na ukrajinské území Ruské říše za klidným, tichým životem, prosperitou, příznivými podmínkami pro zachování lidových tradic a další národní duchovní a kulturní rozvoj.⁵⁵ Přestože realita byla obtížnější, než se očekávalo, česká komunita přežila, přizpůsobila se, vytvořila vlastní osady a aktivně se zapojila do života ukrajinských měst. Volyňští Češi časem dosáhli významných hospodářských a kulturních úspěchů a výrazně přispěli k rozvoji ukrajinského podnikání, vzdělanosti, umění a vědy, a také k rychlému oživení života na Volyni.⁵⁶

Nicméně mnoho generací potomků českých přistěhovalců, kteří žili mezi Ukrajinci, byli s nimi spojeni pokrevními svazky a viděli budoucnost svých dětí v domovech na Volyni, čelilo náročným životním zkouškám, které trvají dodnes. Značný počet volyňských Čechů zemřel či vrátil se do vlasti během dvacátého století. Mnoho životů bylo zmařeno během dvou světových válek a brutálních politických represí ve dvacátých a třicátých letech.⁵⁷ Několik repatriačních vln – na počátku dvacátých let, ve druhé polovině čtyřicátých let a po černobylské katastrofě v roce 1986 – výrazně snížilo počet volyňských Ukrajinců s českými kořeny, kteří hledali útočiště pro své rodiny v historické vlasti.⁵⁸

V 21. století se volyňští Češi ocitli před novými výzvami, které je postavily před obtížnou volbu, zda zůstat na Ukrajině, nebo se pokusit začít znovu v České republice. V roce 2014 byla zahájena protiteroristická operace (Антитерористична операція – АТО), která měla

54 Віднянський, Степан: Чехи в Україні. У кн.: Енциклопедія історії України. Том 10. Київ 2013, с. 535–537.

55 Шульга, Світлана: Чехи в Західній Волині: від оселення до реєміграції, с. 41–59.

56 Лутай, Майя: До історії чеських поселень на Волині. В кн.: Матеріали та тези наукової конференції до 130-річчя Житомирського музею (11-13 жовтня 1995 р.). Житомир 1995, с. 102–107.

57 Шевчук, Юрій: Політичні репресії проти чеської інтелігенції на Житомирщині на рубежі 1920–1930-х рр. Український історичний збірник 11, 2008, с. 241–250.

58 Гофман, Іржі: Чехи на Волині. Основні відомості. Прага 1998, с. 22–23.

čelit aktivitám nelegálních ruských a proruských ozbrojených skupin,⁵⁹ a v roce 2018 započala operace společných sil (операція Об'єднаних сил – ООС), která měla vzdorovat ruské agresi. Dne 24. února 2022 vypukla rusko-ukrajinská válka,⁶⁰ která navždy změnila životy milionů Ukrajinců.

Masový exodus lidí z Ukrajiny měl mnoho směrů do různých zemí světa včetně Česka, které v prvních dnech ruské invaze přijalo obrovské množství ukrajinských občanů. Již tři roky se díky úsilí ukrajinských a českých státních orgánů, institucí, nevládních organizací, dobrovolníků i dalších osob Ukrajinci integrují do české společnosti, snaží se aktivně zapojit do ekonomického, duchovního a kulturního života země, uplatnit své profesní zkušenosti a rychle a úspěšně se adaptovat.⁶¹

Mezi vnitřně vysídlenými osobami z Ukrajiny jsou i volyňští Češi, kteří se do Česka přestěhovali po vypuknutí války. Někteří z nich se po zlepšení bezpečnostní situace na Volyni vrátili na Ukrajinu, jiní zůstávají, dokud pokračují boje, a sní o návratu domů. Existuje určitý počet lidí, kteří se rozhodují nebo se již rozhodli pro budoucí trvalý pobyt v Česku.

Tento výzkum se věnuje problematice integrace volyňských Čechů do české společnosti v období rusko-ukrajinské války, která je nepochybně aktuální. Především je třeba poznamenat, že v oblasti vědy jde o nové téma. Zatímco problematika odchodu a pobytu Ukrajinců v Česku již vzbudila zájem vládních činitelů, vědců i novinářů v obou zemích a byla částečně zpracována v médiích a v různých publikacích, aspekt volyňských Čechů je fakticky zkoumán poprvé. Za druhé, výsledky navrhované studie mohou být prakticky využitelné pro ústřední a místní orgány Ukrajiny a Česka při vytváření státních strategií a realizaci příslušných programů zaměřených na řešení demografických, národnostních, sociálních a vzdělávacích problémů v obou zemích.

Cílem tohoto článku je identifikovat hlavní trendy, problémy a perspektivy integrace volyňských Čechů do české společnosti v posledních dvou a půl letech, zaměřit pozornost vědecké obce na toto téma a zahájit tak diskusi a důkladné komplexní studium problematiky.

Chronologicky studie pokrývá období let 2022–2024, od počátku rozsáhlé ruské invaze na Ukrajinu 24. února 2024 do června 2024, kdy autoři tohoto článku shromáždili potřebné informace prostřednictvím dotazníkového šetření mezi volyňskými Čechy.

Hlavním pramenem tohoto výzkumu jsou odpovědi na anonymní dotazníky volyňských Čechů: a) těch, kteří odešli po začátku rusko-ukrajinské války a vrátili se na Ukrajinu (45 respondentů); b) těch, kteří odešli po začátku rusko-ukrajinské války a zůstali v Česku (48 respondentů); odpovědi na dotazník pro předsedy českých spolků na Volyni (2 respondenti). Dotazníky vypracovala a distribuovala nevládní organizace Česká národní rada Ukrajiny. Dotazy, které byly volyňským Čechům položeny, přinesly odpovědi, které poskytují

59 Указ Президента України „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України“ від 13 квітня 2014 року „Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України“ від 14 квітня 2014 року № 405/2014.

60 Закон України „Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях“ від 18 січня 2028 року № 226С-VIII.

61 Ключівський, Юрій: Українські біженці в Чеській Республіці: статистика, статус, допомога та захист. URL: <<https://iaseed.eu/diaspora/>>

informace o širokém spektru otázek týkajících se úrovně adaptace lidí v novém prostředí, míry shody mezi očekáváním a realitou pobytu v ČR, úspěšnosti řešení problémů spojených s žádostí o vízum, hledáním bydlení a životními podmínkami, dále zaměstnání a finančního zabezpečení, přístupu ke zdravotnickým a vzdělávacím službám a znalosti českého jazyka. Jednotlivé položky dotazníku umožňují analyzovat sebehodnocení respondentů ohledně změn v jejich životě během pobytu v Česku, jejich psychický stav, vnímání vlastní míry integrace do české společnosti a plány do budoucna. Za účelem studia důvodů, které motivují volyňské Čechy k návratu domů na Ukrajinu, byly všem účastníkům průzkumu položeny příslušné otázky.

Vzhledem k národnostní specifičnosti objektu našeho zkoumání (volyňských Čechů), konkrétně mechanismu sebeurčení jejich národní identity, jejího uchování a předání mladé generaci, považujeme za mimořádně důležité analyzovat roli, kterou při integraci volyňských Čechů do české společnosti sehrály kulturní a vzdělávací spolky Čechů na Ukrajině. Dotazníky určené předsedům volyňských spolků obsahovaly otázky týkající se forem pomoci, kterou spolky poskytují svým členům a jejich rodinám v Česku, existence a intenzity vzájemné komunikace, významu mít příbuzné v Česku, znalosti českého jazyka a mentality a hlavních zdrojů podpory volyňských Čechů během jejich pobytu v historické vlasti.

Je třeba také poznamenat, že získané informace o věkových a genderových charakteristikách respondentů nemohou být použity jako základ pro vyčerpávající statistické výpočty, ale plně odrážejí hlavní trendy migračních procesů spojených s pohybem volyňských Čechů mezi Ukrajinou a Českou republikou.

V průběhu výzkumu bylo za obě skupiny dotazováno celkem 93 osob patřících do všech věkových skupin. Největší podíl z nich tvořily osoby v produktivním věku mezi 27 a 45 lety (47,3 %).

Analýza věku respondentů jasně ukazuje nerovnováhu mezi pohlavími (94,6 % žen, 5,4 % mužů). Hromadný odchod žen je přirozenou reakcí rodin, které se snaží ochránit své děti a matky (celkový podíl respondentů, kteří odešli s dětmi, je 80 procent), zatímco muži jsou zodpovědní za obranu země. Proto je nízký počet mužů vysvětlován především jejich službou v Ozbrojených silách Ukrajiny (dobrovolně nebo v důsledku mobilizace). Dalším důvodem je zákaz překročení hranic pro muže v branném věku (18 až 60 let po dobu trvání válečného stavu), s výjimkou některých kategorií vymezených řadou legislativních aktů.⁶²

Z analýzy získaných informací vyplývá, že Česká republika poskytuje volyňským Čechům maximální pomoc při získávání víz, neboť na otázku: „*Jak hodnotíte řešení záležitostí spojených s žádostí o vízum?*“ odpovědělo 78,5 %: „*vše proběhlo v pořádku*“, čímž udělilo nejvyšší počet bodů.

Otázka hledání a sladění bydlení s potřebami rodiny hraje při adaptaci rodin významnou roli. Pouze 16,7 % respondentů bylo spokojeno s podmínkami bydlení, které našli bezprostředně po přestěhování, a nehodlá je měnit. Po několika stěhováních nakonec našlo vhodné bydlení 33,3 % respondentů. Bydlení stále hledá 10,4 % rodin. Dalších 18,8 % respondentů si chce vylepšit bydlení, ale potřebuje finanční a informační pomoc. Mezi důvody neochoty změnit bydlení, přestože s ním nejsou spokojeni, patří nedostatek informací, nedostatek

62 Правила перетину кордону в умовах воєнного стану окремими категоріями громадян. <<http://surl.li/rxeyac>>

peněz, složitost procesu stěhování a ochrana dětí před stresovými situacemi. V některých odpovědích se objevují informace o pomoci příbuzných volyňským Čechům při řešení problémů s bydlením, alespoň bezprostředně po odchodu rodiny z Ukrajiny. To jim usnadnilo proces adaptace na nové podmínky a umožnilo najít potřebné bydlení bez spěchu.

Tempo a úspěšnost integrace volyňských válečných uprchlíků do české společnosti ovlivňoval faktor zaměstnanosti. Účastníkům průzkumu byly položeny relevantní otázky, které nám umožnily shromáždit potřebné informace. Pouze 18,8 % respondentů je se svou prací v Česku zcela spokojeno, přičemž se pozitivně vyjadřují k pracovním podmínkám a odměňování. Na obtížné pracovní podmínky si stěžuje 20,8 procenta respondentů, i když podotýkají, že „*práce je hodně*“.

Někteří lidé pracují na dálku na Ukrajině i po přestěhování do ČR. Na otázku týkající se zabezpečení zaměstnání odpovědělo 16,7 % respondentů: „*Bohužel jsem stále nezaměstnaný.*“ Mezi důvody, které komplikují proces hledání zaměstnání, patří obtížné pracovní podmínky, věková a jazyková bariéra, problém najít práci v oboru, potvrzení diplomu, nutnost starat se o děti, potřeba zvyšovat si kvalifikaci na vlastní náklady a předsudky vůči Ukrajincům.

Pokud jde o finanční situaci po přestěhování z Ukrajiny, uvedlo 22,9 % respondentů: „*nijak výrazně se nezměnila*“, 22,9 %: „*v tomto období to pro nás bylo finančně velmi těžké*“, 22,9 %: „*v Česku je snazší vydělat peníze než na Ukrajině*“, 16,7 %: „*žiji pouze z ukrajinského důchodu*“. Jak vyplývá z průzkumu, život v Česku je finančně náročný pro ženy, které se ocitly samy s dětmi mimo domácnost, či pro lidi, kteří žijí pouze z důchodu nebo dávek.

Mimořádně důležitým faktorem rychlé integrace volyňských Čechů do české společnosti je spokojenost se zdravotnickými službami, jejich dostupností, kvalitou a cenou, zejména pro děti a seniory, neboť jsou nezbytnou součástí každodenního života a způsobem, jak si zachovat jeden z hlavních životních zdrojů – zdraví. Z výsledků průzkumu vyplývá, že 10,4 % respondentů zaznamenalo po odchodu z Ukrajiny zhoršení zdravotního stavu a byli nuceni vyhledat lékařskou pomoc. Téměř všichni respondenti si museli najít praktického lékaře. Většina z nich se cítila nepříjemně, a to především kvůli rozdílným systémům zdravotní péče na Ukrajině a v ČR, nutnosti seznámit se s pravidly registrace u praktického lékaře, objednáni se apod. Odpovědi vycházejí z pozitivních i negativních zkušeností.

Nejčastěji se odpovědi týkaly procesu hledání praktického lékaře a dětského lékaře pro děti. Na otázku, jak rodina tento problém zvládla, odpovědělo na pětibodové škále 9,7 % respondentů 1 (*mnoho problémů*) a 45,2 % respondentů udělilo nejvyšší hodnocení (*vše proběhlo v pořádku*). Problémy se objevily zejména v malých městech. Takto popsalo svou situaci 16,1 % respondentů: „*nebyli volní rodinní lékaři*“, „*bylo těžké najít rodinného lékaře*“, „*lékaři nebrali nové pacienty*“, „*lékaři říkali, že nejsou místa*“, „*rodinného lékaře jsem hned nenašel*“, „*rodinní i dětské lékaři mě nechtěli vzít a dětského lékaře jsem nenašel za 2 roky*“. Objevily se však i názory opačné: „*žádné problémy se nevyskytly*“, „*vše je v pořádku*“, „*vše je perfektní*“.

Nejčastěji zmiňovaným problémem byla čekací doba na objednání ke specialistovi. 23,7 % respondentů uvedlo: „*dlouhá fronta na správného lékaře*“, „*dlouhé čekací doby na specializované lékaře*“, „*na lékaře se čeká měsíce*“.

Mezi problémy s přístupem ke zdravotnickým službám, které byly zmíněny v odpovědích na dotazníky, patří jazyková bariéra, chybějící zdravotní dokumentace pacientů, která zůstala na Ukrajině, očkování dětí a vysoká cena služeb některých úzce specializovaných lékařů či při ošetření na pohotovosti.

Pro rodiny cestující s dětmi (80 % respondentů) bylo nejdůležitější otázkou získání předškolního, středoškolského a vysokoškolského vzdělání během pobytu v České republice. Na otázku „*Měli jste nějaké problémy s hledáním školy (školky) pro své děti?*“ a vybidnutí ohodnotit vlastní zkušenost na pětibodové škále odpovědělo pouze 6,3 % účastníků průzkumu, kteří potřebovali vzdělávací služby pro děti, „*mnoho problémů*“ (1 bod) a 85 % „*vše proběhlo v pořádku*“ (5 bodů). Stojí však za to zaměřit se na ty aspekty vzdělávací problematiky, které volyňským Čechům zkomplikovaly adaptaci v ČR a staly se významnými při jejich rozhodování o návratu na Ukrajinu. Jedná se o nedostatek volných míst v místě bydliště nebo dostupnost škol pouze do 5. třídy: „*školy jsou přeplněné*“, „*všechna místa jsou obsazená*“, „*v místě našeho bydliště je škola jen do 5. třídy*“, „*přišli jsme o školní rok (na Ukrajině bylo dítě v 7. třídě, v ČR v 6. třídě)*“. Při výběru instituce věnovali rodiče pozornost také úrovni vzdělání, dostupnosti produktivních vzdělávacích příležitostí, zejména když děti na Ukrajině získaly znalosti během individuální výuky, v inkluzivních třídách či specializovaných školách s prohloubeným studiem určitých předmětů. Jako problémy při zápisu do českých vzdělávacích institucí rodiče uváděli špatnou znalost českého jazyka a nedostatek relevantních dokumentů o vzdělání dětí na Ukrajině, což ztěžovalo podání žádosti o přijetí. Jazyková bariéra také způsobovala, že adaptace na studium předmětů v češtině byla pro děti stresující. Je však třeba zdůraznit, že všechny tyto problémy vyžadovaly čas, zkušenosti a podporu ze strany rodičů i dětí, ale nakonec byly vyřešeny, s výjimkou několika případů, kdy se účastníci průzkumu rozhodli překážky nepřekonávat, odmítnout zapsat své děti do českých vzdělávacích institucí a pokračovat ve vzdělávání na Ukrajině distanční formou.

Integrace volyňských Čechů do české společnosti v průběhu dvou let byla odlišná pro ty rodiny, které Ukrajinu opustily narychlo – často bez řádné právní, materiální a psychologické přípravy – v důsledku neočekávané rozsáhlé ruské agrese, která ukrajinské občany přiměla ke spontánnímu rozhodnutí zachránit životy svých blízkých. Pro některé byla tato zkušenost příliš těžká a nové životní výzvy příliš traumatizující. Proto se značná část lidí vrátila domů, přičemž uváděli různé důvody. Z celkového počtu účastníků průzkumu se jich na Ukrajinu vrátilo 45. Je však třeba poznamenat, že v dotaznících pro ty, kteří zůstali v Česku k červnu 2024, jsou zprávy o rodinných příslušnících, kteří se také vrátili domů.

Důvody návratu se liší, zejména z hlediska věku a pohlaví. Existuje obecný trend: v rodinách, které se vrátily na Ukrajinu, je více dětí a mladých lidí do 26 let (20 %) a osob ve věku 27 až 55 let (73,4 %), ale méně starších lidí ve věku 56 a více (6,6 %) ve srovnání s těmi, kteří zůstali v Česku (6,2 %, 66,7 % a 27,1 %).

Naprostou většinu těch, kteří přišli do Česka, tvoří ženy. Mezi těmi, kdo zůstal, bylo 89,6 % žen, a mezi těmi, kteří se vrátili, bylo 100 % žen. Jako hlavní důvod návratu na Ukrajinu uvedlo 77,8 % respondentů „*návrat k rodině*“. Ženy se snažily znovu setkat se svými manžely, být blíže svým rodičům a dalším blízkým příbuzným, kteří mohou potřebovat pomoc.

35,6 % respondentů uvedlo, že se vrátili kvůli práci. Nemožnost najít práci kvůli věku, nutnost starat se o dítě, potíže s potvrzením diplomu, hledání práce v oboru, obtížné pracovní podmínky a neochota přijít o práci na Ukrajině, která jim vyhovuje – toto jsou nejčastější okolnosti, které vedly k rozhodnutí vrátit se domů.

Významným argumentem byla také nevyřešená otázka bydlení, a to neexistence vlastního bydlení, potíže s pronájmem či finanční neschopnost zajistit sobě a svým dětem komfortní životní podmínky. Na Ukrajině většina rodin respondentů má vlastní dům nebo byt,

a pokud si ho pronajímají, je pronájem mnohem jednodušší než v ČR. Výše analyzované finanční a domácí problémy, stejně jako nedostatečné lékařské a vzdělávací služby, hrály také významnou roli při rozhodování respondentů o návratu domů.

15,6 % respondentů přiznalo, že hlavním důvodem návratu na Ukrajinu byla neschopnost psychicky se přizpůsobit novým podmínkám. Zajímavé je, že pouze 20 % respondentů odpovědělo na otázku „*Měl/a jste v České republice psychickou podporu?*“ negativně. Tuto podporu získalo 60 % respondentů od rodiny a přátel a 20 % od odborníků. Stesk po domově, rodině, přátelích, obvyklém životním rytmu, práci a volném čase převážil nad všemi pozitivními změnami, které se za dva a půl roku života v Česku udály. V odpovědích na dotazník se objevují následující věty: „*Přišli jsme na dobré místo. Ale doma je to lepší. Proto jsme se vrátili*“; „*Ocitli jsme se ve velmi pohodlných podmínkách, ale vrátili jsme se na Ukrajinu*“; „*Chceme žít na Ukrajině*“; „*Země má také výhody ve srovnání s jinými zeměmi*“.

Kategorie volyňských Čechů, kteří byli v době průzkumu v Česku a nadále překonávali překážky, přizpůsobovali se novému životu, plánovali budoucnost nebo prostě žili v bezpečí, zatímco válka pokračovala, byla požádána o sdělení, jakými změnami prošel jejich život za poslední dva roky v Česku. Mezi pozitivními změnami největší počet respondentů jmenoval: „*podařilo se mi cestovat a poznat krásná místa*“ (25 %), „*začal jsem se vzdělávat já nebo moje dítě*“ (22,9 %), „*podařilo se mi získat dobře placenou práci*“ (18,8 %) a „*podařilo se mi získat novou profesi, která mě baví*“ (6,3 %). Následující odpovědi uvedlo 2,1 % respondentů: „*Začal jsem lépe rozumět českému jazyku. Máme známé mezi Čechy*“; „*Začali jsme žít znovu, našli jsme si práci, naše dítě začne studovat*“; „*Podařilo se nám navázat vztahy*“; „*Občas pracuji jako dobrovolník. Dává mi to pocit, že jsem potřebná*“; „*Zvykla jsem si žít v Česku*“. Pesimističtější sebehodnocení vyjádřilo 14,6 % respondentů, kteří se vyjádřili k hlavním změnám: „*Práce bohužel není v mém oboru a je to zcela vynucená volba*“ a 12,5 % „*Ztratil jsem práci*“. Na tuto otázku odpovědělo 4,2 % respondentů: „*Skončil vztah, což pro mě bylo stresující*“. O zhoršení či rozpadu vztahů svědčí i odpovědi některých respondentů, kteří psali o ukončení komunikace, například mezi tchyní a snachou, která nesnesla společné soužití v ČR, „*vzala si vnuka a přerušila veškerou komunikaci*“. Existují situace, kdy část rodiny zůstává v ČR a část se vrací na Ukrajinu, např.: „*Můj syn (19 let) se vrátil na Ukrajinu. Bylo to pro mě stresující*“.

Na otázku „*Podařilo se vám podle vašeho názoru se během tohoto období adaptovat?*“ odpovědělo pouze 16,7 % respondentů: „*Ano, myslím, že se adaptace podařila*“; 43,8 % „*Ano, cítím se dobře, ale adaptace stále probíhá*“; 27,1 % „*Ne, ale není to tak těžké jako na začátku*“; 2,1 % „*Bohužel se mi nedaří se adaptovat*“; 6,3 % „*Zdá se, že je to časem jen těžší*“.

Je těžké předvídat, kolik z respondentů zůstane v Česku natrvalo, ale jejich odpovědi ukazují, že většina z nich se chce začlenit do českého života spojením se svou historickou vlastí. 43,8 % vyjádřilo přání „*zlepšit si znalost českého jazyka a integrovat se v Česku*“, 37,5 % projevilo touhu „*studovat nebo učit děti v Česku*“, 31,3 % „*sní o vlastním bydlení v Česku*“ a 25 % „*plánuje v Česku pracovat*“. Pozoruhodný je také údaj o touze respondentů vrátit se domů. Z nich 18,8 % uvedlo, že „*všechny plány souvisejí s návratem na Ukrajinu*“. Dalších 14,6 % nebylo o svých plánech do budoucna rozhodnuto a uvedlo „*nemám žádné plány, žiji den po dni*“.

Důležité informace pro pochopení motivace volyňských Čechů, kteří odešli do Česka v prvních dnech války a zůstali nebo se vrátili na Ukrajinu, jsou obsaženy v odpovědích dvou spolků volyňských Čechů – Volyňského oblastního spolku Čechů „*Matice volyňská*“

a „Generace“ – poskytnutých na žádost České národní rady Ukrajiny. Umožňují pochopit skutečné pocity lidí, kteří se kvůli válce ocitli v zemi, jež je jejich historickou vlastí, ale v níž se musí adaptovat, využít svých životních a profesních zkušeností, znalostí českého jazyka, mentality a kultury, vlastního talentu, síly charakteru a schopnosti adekvátně reagovat na výzvy osudu.

Předsedové spolků potvrdili stálé, nerozlučné spojení se svými členy, kteří po vypuknutí rusko-ukrajinské války využili pomoci České republiky. Spolky jim usnadňovaly proces evakuace a přesídlení do České republiky. Po dobu dvou let jim spolky poskytovaly informační, překladatelskou, humanitární a psychologickou podporu, doprovázely je na státní instituce, pomáhaly jim při hledání zaměstnání, bydlení, při přijímání mladých lidí na střední a vysoké školy v České republice, při podávání žádostí o státní dávky, při vyhledávání potřebných lékařů apod. Spolky jsou v neustálém kontaktu s rodinami a *„zajímají se o jejich úspěchy, opatření a plány“*. Během pobytu v Česku se členové spolků účastní jejich kulturních a vzdělávacích akcí online. Členové spolků se s přáteli, kteří zůstali na Ukrajině, dělí o své problémy a úspěchy, přičemž za největší problém při adaptaci v novém prostředí označují neznalost českého jazyka.

Předsedové spolků na naši žádost hodnotili morální podporu a sympatie české společnosti k volyňským Čechům na pětibodové škále s průměrným hodnocením 4,5. Konstatovali, že české kořeny členů spolků ovlivnily tempo a úroveň adaptace, socializace a integrace do českého společenského života, a to ve srovnání s ostatními ukrajinskými občany, kteří odešli v letech 2022–2024. Podle jejich názoru volyňským Čechům v adaptaci po přestěhování nejvíce pomohli příbuzní, dobrovolníci a místní státní orgány a instituce České republiky.

Velmi pozoruhodné jsou příběhy jednotlivých rodin příslušníků volyňských českých spolků, které se rozhodly navždy spojit svůj osud s Českem a úspěšně se integrovaly do české společnosti. Například *„sedmičlenná rodina pokračuje v rodinné firmě, kterou měla na Ukrajině. Dědiční včelaři se aktivně účastní trhů, prodávají vlastní kosmetiku, mýdlo, cukrovinky na bázi včelích produktů a pořádají kurzy výroby mýdla, svíček a cukrovínek. Mladí lidé nastoupili do vzdělávacích institucí v ČR, ti mladší navštěvují mateřskou školu. Starší generace by se však ráda vrátila na Ukrajinu, kdyby jejich děti už nepotřebovaly podporu“*.

Podobný je i příběh rodiny, která *„plánovala přijet do Česka na krátkou dobu, ale po šesti měsících života se rozhodla přestěhovat se tam natrvalo. Líbila se jim životní úroveň, příroda a kultura. Rodina absolvovala bezplatné kurzy češtiny. Požádali o trvalý pobyt. Nostifikovali si diplomy a absolvovali kvalifikační kurzy. Mají práci ve svém oboru. Jejich děti studují na středních školách“*.

Při studiu problematiky integrace volyňských Čechů do české společnosti v letech 2022–2024 po začátku rusko-ukrajinské války jsme tedy dospěli k závěru, že masový odchod ukrajinských občanů českého původu z Volyně v únoru 2022 do Česka byl způsoben nutností zachránit životy jejich rodin, přičemž výběr země byl ovlivněn jejich původem z řad českých přistěhovalců na ukrajinské území v šedesátých letech 19. století a všestrannou pomocí vlády České republiky, ústředních a místních orgánů, institucí, agentur, nevládních organizací, dobrovolníků i dalších osob.

Odpovědi volyňských Čechů a předsedů českých spolků na Volyni na anketní otázky umožnily identifikovat věkové a genderové trendy zkoumaného procesu, přičemž se zjistilo, že naprostou většinu vysídlených osob z Volyně tvoří ženy v produktivním věku mezi

27 a 45 lety s dětmi. Hlavní problémy, s nimiž se volynští Češi v České republice potýkají, souvisejí s otázkou zaměstnání v důsledku obtíží s potvrzováním diplomů ukrajinských vzdělávacích institucí, hledáním práce v oboru a složitými pracovními podmínkami, a to zejména pro starší osoby. Adaptaci komplikuje také nedostatečná znalost českého jazyka a nutnost přizpůsobit se odlišnostem ve fungování vzdělávacího a zdravotnického systému a dalších služeb.

V letech 2022–2024 se značná část volynských Čechů vrátila na Ukrajinu. Mezi hlavní důvody tohoto procesu patří touha po sjednocení s rodinou, práce a neschopnost psychicky se přizpůsobit životu v ČR. Hlavním důvodem rozhodnutí zůstat trvale v ČR je touha po evropské budoucnosti pro sebe a své děti.

Integrace volynských Čechů do české společnosti má naději na úspěch, neboť naprostá většina těch, kteří plánují žít v Česku trvale nebo dočasně do konce války, jsou aktivní, energičtí a motivovaní lidé v produktivním věku, nebo děti a mladí lidé, kteří se učí česky, usilují o české vzdělání a jsou připraveni tvrdě pracovat pro blaho svých rodin.

Další výzkum tohoto tématu může pomoci vyřešit řadu praktických problémů Ukrajiny a Česka spojených s migračními procesy a uspořádáním poválečného světa.

Přesídlení krajanů ze zóny postižené černobylskou havárií a jejich integrace

Boris Iljuk

Před 33 lety se začala psát významná kapitola dějin krajanů z oblasti postižené následky havárie černobylské jaderné elektrárny, reemigrace rodin českého původu do vlasti svých předků. Tato československým státem řízená humanitární akce proběhla v letech 1991–1993. Více než 1800 osob z Žitomirské a Kyjevské oblasti⁶³ Ukrajiny a Mozyrské oblasti⁶⁴ Běloruska reemigrovalo do České republiky a usídlilo se v 56 lokalitách 27 okresů.

Krátce si zrekapitulujme, co tomu předcházelo, poněvadž v dnešní době se objevují poněkud zkreslené informace ohledně návratů černobylských krajanů do staronové vlasti.

Dne 26. dubna 1986 došlo k výbuchu a zničení 4. reaktoru černobylské jaderné elektrárny, která se nachází v blízkosti ukrajinského města Pripjať. Havárie je považována za největší svého druhu v celé historii jaderné energetiky.

Sovětské vedení se snažilo utajit skutečné následky černobylské havárie. Ze začátku bylo pásmo radioaktivní kontaminace omezeno na deset a poté na 30 kilometrů od Černobylu. Pravda vyšla najevo až v době Gorbačovovy „perestrojky“ a „glasnosti“.

Díky novinářům se zjistilo, že bylo kontaminováno více než 200 000 km². Nejvíce utrpěly regiony, které jsou v bezprostřední blízkosti černobylské jaderné elektrárny: severní regiony Žitomirské, Kyjevské oblasti Ukrajiny a Gomelská a Mozyrská oblast v Bělorusku.⁶⁵

Radioaktivitou byly zamořené české vesnice Malá Zubovščina a Malinovka v Žitomirské ukrajinské oblasti. Bylo zřejmé, že těmto usídleným Čechům hrozilo velké nebezpečí.

Podarilo se vytvořit skupinu rodáků z Malé Zubovščiny, která měla stejný názor. Cílem bylo tuto neutěšenou situaci změnit. K tomu skupinu motivovaly i listopadové události roku 1989 v Československu, známé jako „sametová“ revoluce.

63 Žytomyrská oblast (ukrajinsky Житомирська область / Žytomyrska oblast; někdy též Житомирщина / Žytomyrščyna) se rozkládá na severu střední části země při hranicích s Běloruskem a tvoří východní část historického území Volyně. Kyjevská oblast (ukrajinsky Київська область / Kyjivska oblast; někdy též Київщина / Kyjivščyna) je oblastí středoseverní části Ukrajiny. Jejím hlavním městem je zároveň metropole celé země, Kyjev – ten však není do oblasti zahrnut, největším městem je tak Bila Cerkva. Oblast zahrnuje okolí Kyjeva, na jihu území na řece Ros a na severu část regionu zvaného Polesí, kde sousedí s Běloruskem.

64 Mozyrská oblast představuje okolí města Mazyr (někdy i Mozyr, bělorusky Мазы́р). Samotné město se nachází čtyřicet pět kilometrů severně od ukrajinské hranice a je začleněno do Homelské oblasti.

65 Homelská oblast (bělorusky Гомельская вобласць / Homelskaja voblasts', rusky Гомельская область / Gomelskaja oblast) je územní správní jednotka na jihovýchodě Běloruska v regionu Polesí. Po havárii elektrárny v Černobylu byla Homelská oblast zasažena největším množstvím radioaktivního spadu ze všech podobně velkých oblastí.

V prosinci téhož roku jsme založili spolu s manželkou Marií Iljukovou (Černou) a dalšími příbuznými z Malé Zubovštiny iniciativní skupinu pro obrození kulturně osvětové Společnosti J. A. Komenského na Ukrajině. Skupina připravila výzvu k zatím nezvolenému prezidentovi a předsedovi vlády ČSSR, kterou podepsalo 18 rodin hlavně z Malé Zubovštiny a Kyjeva. Řada lidí se ze setrvačnosti a zkušeností sovětského autoritářského režimu obávala a k výzvě se nepřipojila. Respektovali jsme jejich postoj a neviděli v něm nic nepřirozeného.

Dne 26. prosince 1989 byla tato výzva doručena na Generální konzulát ČSSR v Kyjevě.

Výzva měla zejména projednat prosbu ohledně možnosti návratu na území historické vlasti všech českých rodin, které o to budou mít zájem. Brzy nato jsme obdrželi odpověď od Československého ústavu zahraničního v Praze, kam Ministerstvo zahraničních věcí ČSSR směřovalo naši výzvu. Náš záměr byl podpořen a česká strana čekala na oficiální vznik krajaňské instituce, se kterou by mohla začít spolupracovat.

Dne 25. ledna 1990 uspořádala naše iniciativní skupina v Malé Zubovštině shromáždění za účasti 350 krajanů, na kterém byla založena první pobočka budoucího celostátního krajaňského sdružení – korostenské oddělení Československé kulturně osvětové společnosti J. A. Komenského na Ukrajině.

V únoru 1990 ohlásily sdělovací prostředky návštěvu čerstvě zvoleného prezidenta ČSSR Václava Havla v Moskvě. Jménem iniciativní skupiny jsem se obrátil na Generální konzulát ČSSR v Kyjevě s prosbou, zda by podpořil naši snahu setkat se s panem prezidentem. Naši prosbě informovat československou stranu o možném setkání s panem prezidentem v Moskvě konzul Zdeněk Huml vyhověl, i když si nebyl zcela jist, zda k tomu dojde. Pro nás všechny bylo překvapením, když z Velvyslanectví ČSSR v Moskvě přišel vzkaz, že na setkání s panem prezidentem jsou zváni dva představitelé iniciativní skupiny.

Dne 27. února jsme Viktor Javůrek a já dorazili na Velvyslanectví ČSSR v Moskvě, kde na nás čekaly na vrátnici dvě obálky s našimi jmény a pozvánkami od pana prezidenta na přátelské setkání.

Na tomto setkání jsme předali panu prezidentovi výzvu korostenského oddělení Společnosti J. A. Komenského. Text výzvy byl vcelku rozsáhlý, pan prezident v něm však rychle zachytil to podstatné: prosbu o návrat na území předků a ozdravování dětí z českých vesnic v okolí Černobylu.

Reakce Václava Havla byla okamžitá – představil nám nového velvyslance ČSSR v SSSR Rudolfa Slánského a požádal ho, aby se problematikou černobylských krajanů zabýval a tuto otázku předložil při jednání se sovětskými úřady.

Při setkání s panem prezidentem Václavem Havlem v Moskvě jsme měli možnost projednat situaci černobylských krajanů s lidmi z jeho doprovodu, zejména s ministrem vnitra ČSSR Richardem Sachrem, signatáři Charty 77 Miroslavem Tylem – poslancem Federálního shromáždění ČSSR, a Miroslavem Lehkým z Bratislavy. Z jednání vyplynulo, že přesídlení krajanů do staré vlasti nebude jednoduchá záležitost. Patříčné zákony musí projednat československá federální vláda, česká a slovenská vláda a v konečné instanci i parlament ČSSR.

Nebylo jasné, jak se k tomu postaví vedení SSSR a Ukrajinské SSR. Čekalo nás v tomto směru velké množství práce.

Zájmy krajanů jak uvnitř SSSR, tak v ČSSR začala reprezentovat Kulturně osvětová společnost J. A. Komenského na Ukrajině (dále ČSKOS). Ústavodárné shromáždění této společnosti se konalo v Kyjevě 7. dubna 1990.

Prvním praktickým krokem československé strany na cestě k reemigraci černobylských krajanů se stala návštěva československého velvyslance Rudolfa Slánského v Malé Zubovščině.

V průběhu setkání R. Slánského s vedením republikové rady Společnosti J. A. Komenského na Ukrajině byly projednány možnosti ozdravných pobytů v Čechách a na Slovensku pro děti z postižené černobylské zóny a otázky urychlení přesídlení krajanů do staré vlasti.

O podrobnostech své návštěvy pan velvyslanec informoval vládu ČSFR a sdělovacím prostředkům poskytl rozhovor, v němž vyjádřil své stanovisko vůči černobylským krajanům. Cituji: „*Pocit národní sounáležitosti nemůžeme vyhradit jen pro bohaté Američany, kteří nám chtějí pomoci. Musíme ho uplatnit i v případě krajanů, kteří se ocitli v nouzi.*“⁶⁴

Naše setkání s prezidentem Václavem Havlem v Moskvě a návštěva velvyslance Rudolfa Slánského v Malé Zubovščině přispěly k zahájení široké kampaně v československých sdělovacích prostředcích.

Co se týká ozdravných pobytů dětí v ČSFR, tak jako první se ozval už zmíněný Ing. Miroslav Tyl, místopředseda Křesťanské demokratické strany (dále KDS). Jeho jménem mě telefonicky oslovila PhDr. Věra Kolářská (Douševská) a sdělila, že KDS zve 30 dětí z Malé Zubovšчины na tříměsíční ozdravný pobyt do Československa.

Další ozdravný pobyt, pro nejmenší děti spolu s matkami v počtu 50 osob, organizovala v Jizerských horách skupina „Pomoc Volyni“ při libereckém Okresním výboru Československého červeného kříže.

Rekreační dvouměsíční pobyt pro stovky dětí z Žitomirské oblasti na výzvu prezidenta Václava Havla k Československé konfederaci odborových svazů nabídla Slovenská odborová škola v Sladkovičově (Slovensko, okres Galanta).

Vedení Společnosti J. A. Komenského na Ukrajině navázalo vztahy se Sdružením Čechů z Volyně a jejich přátel (dále SvČV), které vzniklo v Československu v červenci 1990.

Pomoc černobylským krajanům SvČV považovalo za – cituji tajemníka Sdružení pana Jiří Hofmana – „...jeden z hlavních úkolů (...) Jako Češi, kteří sami zažili reemigraci, usídlení a adaptaci v historické vlasti, považovali za svoji samozřejmou morální povinnost tyto své zkušenosti předat novým přistěhovalcům, povzbuzovat je a pomoci jim podle svých možností.“⁶⁵ Tajemník SvČV Ing. Jiří Hofman se stal naším dobrým přítelem a poradcem v otázkách přesídlení a osobně se angažoval v přípravě dokumentů pro československou vládu ohledně reemigrace černobylských krajanů.

Ve dnech 23.–27. října 1990 přiletěla do Prahy na pozvání federální vlády delegace ČSKOS (Boris Iljuk, Viktor Javůrek, Jaroslav Ornst). Naším úkolem bylo informovat o post-černobylské situaci v českých osadách na Ukrajině a určitým způsobem stimulovat vládní a nevládní instituce, které by mohly urychlit rozhodnutí o přesídlení krajanů. Delegace byla přijata na Úřadě předsednictva federální vlády jejím místopředsedou Jozefem Mikloškem, na Federálním ministerstvu zahraničních věcí, ve Federálním shromáždění a České národní radě, Kanceláři prezidenta ČSFR a v Československém ústavu zahraničním, který jako jeden z prvních začal spolupracovat s naším krajauským sdružením.

64 Černobyl: žiješ a nevíš. Mladá fronta, 24. dubna 1990.

65 Hofman, Jiří: Úloha Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel při reemigraci černobylských krajanů. In: Reemigrace krajanů ze zemí bývalého Sovětského svazu. Jaroměř 2002, s. 69.

V době pobytu naší delegace v Praze se naši českoslovenští příznivci postarali o intenzivní vysvětlovací kampaň o černobylské problematice ve sdělovacích prostředcích. Vyšel například rozsáhlý článek PhDr. Heleny Dluhošové „Krajané v nebezpečí“, který končil výzvou, cituji: *„Je potřeba konečně rozhodnout, zda svým krajanům umožníme návrat do vlasti. Téměř dva tisíce lidí na toto rozhodnutí čeká, ale i se vzrůstajícími obavami. Ani pro ně nebylo lehké se rozhodnout, nemají však jinou volbu. Chtějí jen domů. Aby mohli zůstat Čechy.“*⁶⁶

Konečně vlády republikové a federální rozhodly. Vláda České republiky svým usnesením ze dne 12. prosince 1990 č. 340 dala souhlas s urychleným přesídlením sovětských občanů českého původu z oblasti postižené černobylskou havárií do ČSFR. Vláda České a Slovenské Federativní Republiky usnesením č. 905 ze dne 20. prosince 1990 souhlasila s postupným přesídlením rodin sovětských občanů českého a slovenského původu z oblasti Černobylu do ČSFR a jmenovala PhDr. Tomáše Haišmana zmocněncem vlády pro koordinování záležitostí spojených s přestěhováním rodin krajanů z Ukrajiny do ČSFR.

Cesta na území historické vlasti byla otevřena. Tyto souhlasy všech tří vlád byly přímou odpovědí na výzvu Rady ministrů SSSR k OSN o poskytnutí pomoci při likvidaci následků černobylské katastrofy. Vláda ČSFR vyslala na Ukrajinu svého zmocněnce PhDr. Tomáše Haišmana na jednání, během něhož byl podepsán protokol týkající se přesídlení. Rovněž československá strana vypracovala harmonogram přesídlení, kterému předcházela sociologický výzkum, o němž požádal naši republikovou radu ČSKOS Generální konzulát ČSFR v Kyjevě. Cílem výzkumu bylo zjistit připravenost budoucích reemigrantů na nový život v Československu. Výzkum ukázal, že krajané jsou z psychologického hlediska dostatečně dynamičtí, nebojí se rekvalifikace, respektive práce, která by neodpovídala jejich dosavadnímu vzdělání a oboru, což mělo praktický význam pro organizaci přesídlení. Dne 22. dubna 1991 bylo přesídlení konečně zahájeno. Do vesnice Rovno na Sokolovsku odjížděla první skupina černobylských krajanů. Po ní odcestovaly další a další české rodiny z Malinovky, Kyjeva a Běloruska. Československá vláda umožnila přestěhování 1731 krajanů z Ukrajiny a 81 z Běloruska.

Vládní orgány se snažily maximálně usnadnit přesídlencům začátek nového života a vytvořily pro ně vhodné podmínky: dopravu do ČSFR, týdenní zdravotní pobyt v rekreačním zařízení a vstupní zdravotní prohlídky, přednostní získání trvalého pobytu v ČR; zajistily jim bydlení, jednorázový finanční příspěvek a možnost bezúročných půjček na vybavení domácnosti.⁶⁷ Tímto započalo období adaptace, a následné integrace, na nové životní podmínky. Tyto procesy byly ovlivněny mnoha faktory. Především to byla znalost češtiny. I když byla čeština pro většinu reemigrantů z českých vesnic na Ukrajině mateřským jazykem používaným v rodinném prostředí, byla poznamenána archaismy a vlivy ukrajinského jazyka; její zdokonalení vyžadovalo hodně úsilí, zejména v rozvoji schopnosti písemného projevu. Dalším faktorem bylo zaměstnání. Náš výzkum provedený po deseti letech od reemigrace potvrdil psychologickou dynamičnost přesídlenců – 80 % z nich změnilo původní profesi a úspěšně se rekvalifikovalo.

Je zapotřebí podotknout, že reemigrace černobylských krajanů byla první humanitární akcí porevolučního československého státu, v té době nebyly vypracovány zásady státní politiky ve

66 Dluhošová, Helena: Krajané v nebezpečí. Respekt 3, 1990, 24.–31. 10. 1990.

67 Uherek, Zdeněk: Přesídlenci z oblastí zasažených černobylskou jadernou katastrofou a z Kazachstánu a Ruska do České republiky. In: Reemigrace krajanů ze zemí bývalého Sovětského svazu. Jaroměř 2002, s. 81–82.

vztahu ke krajanům a neexistoval rozpracovaný program adaptace a integrace přesídlenců. Jak zdůrazňoval náš významný aktivista organizace přesídlení a integrace krajanů v ČR Jaroslav Ornst, „všechny rodiny měly své vlastní problémy, se kterými se musel každý osobně vypořádat. (...) Zkušenosti volyňských Čechů, kteří přesídlencům od Černobylu štědře pomáhali a právě obnovovali svou organizaci zrušenou v padesátých letech, potvrzovaly, že jakékoliv problémy týkající se zájmových skupin je možno řešit, pokud se tato skupina vhodným způsobem organizuje.“⁶⁸

U kolébky takové organizace černobylských krajanů stál tajemník SvČV Ing. Jiří Hofman. Dne 27. června 1992 se konala ustavující schůze Komise repatriantů z Ukrajiny (dnes Rada černobylských a novodobých reemigrantů) při SvČV. Bylo zvoleno vedení ve složení: Boris Iljuk – předseda, Jaroslav Ornst – tajemník. Čekala nás docela intenzivní práce v oblasti rychlejší adaptace a následné integrace černobylských krajanů v rámci podmínek nového života v staronové vlasti. Především bylo důležité řešit problémy s transferem finančních prostředků přesídlenců, které zůstaly na Ukrajině. Díky spolupráci s Ministerstvem pro hospodářskou politiku a rozvoj se tento problém podařilo vyřešit. Palčivou se ukázala situace s přidělením státního občanství, kterou zkomplikovalo rozdělení Československa na dva samostatné státy. Čtyři roky trvalo, než došlo k pozitivnímu vyřešení této otázky. Bez značné podpory sdělovacích prostředků a některých poslanců Poslanecké sněmovny by se tento problém nepodařilo dovést k úspěšnému konci.

Dále bylo zapotřebí zabývat se novým životně důležitým problémem přesídlenců, kteří dosáhli nebo v blízké době měli dosáhnout penzijního věku. Smlouva o sociálním zabezpečení s bývalým SSSR pozbyla svou účinnost. Jednáním s Ministerstvem práce a sociálních věcí a Českou správou sociálního zabezpečení se podařilo dosáhnout legislativních kroků, které vedly k uznání doby sociálního pojištění přesídlenců na Ukrajině při vyměření důchodu v České republice.

Je naprosto přirozené, že aktivní jádro ČSKOS pokračuje ve své činnosti dodnes v Radě černobylských a novodobých reemigrantů, pochopitelně v obnoveném složení, které je zaměřeno na vznikající adaptační a integrační problémy přesídlenců, včetně novodobých, a v dnešní době i krajanů-uprchlíků ze zóny válečného konfliktu na Ukrajině. Bohužel aktuálními zůstávají problémy pro novodobé krajany-reemigranty, které jsou stejné, jako byly pro černobylské krajany: udělení státního občanství a důchody.

Retrospektivní analýza dovoluje vyčlenit objektivní a subjektivní faktory našeho návratu do vlasti předků.

K objektivním faktorům patří především hrozba z následků černobylské katastrofy, Gorbačovova perestrojka v bývalém SSSR a sametová revoluce v Československu.

K subjektivním činitelům bych zařadil přítomnost skupinky nadšenců, kteří dokázali vyjádřit touhu krajanů po zachování života a budoucnosti svých dětí a příštích generací. Obnovili krajanský spolek na Ukrajině – Společnost J. A. Komenského – bez jehož činnosti by nebyla reemigrace černobylských krajanů možná. K těmto faktorům patří i významná podpora našich starších reemigrantů – volyňských Čechů.

68 Hofman, Jiří: Úloha Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel při reemigraci černobylských krajanů. In: Reemigrace krajanů ze zemí bývalého Sovětského svazu. Jaroměř 2002.

V bojích za svobodu

**Nástup volyňských Čechů z obce Novokrajev v březnu 1944 do čs. vojenských jednotek
na východní frontě. (NA, SvČV, 827)**

Zapojení volyňských Čechů do boje za osvobození Československa

Jan Němeček

Úvodem pár veršů z knihy:¹

*Sedmdesát pět let tiše uplynulo,
co tisíce Čechů vlast svou opustilo.
Na Volyň slovanskou odjeli do dále,
Své milené vlasti věrni tam zůstali.*²

Ano, své vlasti věrni zůstali, to prokázala i léta II. světové války. Většinou se účast volyňských Čechů do boje za osvobození Československa datuje do jara 1944, kdy Rudá armáda osvobozovala východní a západní Volyň zpod německé okupace. Zapomíná se již na podzim roku 1939, kdy se Volyňáci zapojili do pomoci československému zahraničnímu odboji vznikajícímu na území tehdejšího Polska, kde byla dekretem polského prezidenta z 3. září 1939 po napadení Polska Německem vytvořena československá vojenská jednotka, tzv. legie česká a slovenská. Za účelem jejího personálního posílení byli osloveni také krajané na Volyni. Faktický velitel této jednotky, pplk. Ludvík Svoboda (vrchním velitelem československých jednotek v Polsku byl ustanoven arm. gen. Lev Prchala), nechal za tím účelem rozmnožit a na Volyň redakci tamních *Krajanských listů* odeslat letáky, určené Čechům a Slovákům v této oblasti. Text letáků byl stručný a úderný: „*Bratři! Na základě výnosu pana prezidenta R.P.P. ze dne 1. září 1939, jímž povoleno v Polsce ustavení československé legie, voláme Vás, bratři volyňští: Do zbraně! Vstupte k nám, bojujte za svobodu Polska a za osvobození Československé republiky. Čekáme Vás! Vlast volá! Velitelství tábora čsl. legie: pplk. Hroznatínský.*“³

- 1 Literatura k tématu je nemalá, ať už se to týká syntetických prací: Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů, díl I, II, III. Praha 1997, 1998, 2001; dále syntéza Hofman, Jiří – Širc, Václav – Vaculík, Jaroslav: Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. Praha 1999; či dílčích prací a edicí: Dufek, Vladimír: Vybrané kapitoly z dějin volyňských Čechů. Praha 1996; Dufek, Vladimír: Návrat volyňských Čechů v archivních materiálech. Praha 1997; Hofman, Jiří: Češi na Volyni. Základní informace. Praha 1995; Dufek, Vladimír (ed.): Kapitoly z dějin volyňských Čechů. Sborník historických souborných, vědeckých a memoárových prací. Praha 1997.
- 2 Toman Tománek, Josef: Touha volyňských Čechů po vlasti. II. Žatec 1945, s. 12.
- 3 Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (dále VÚA-VHA), Deník Polského legionu, s. 65; srv. též Bedřich, Ladislav: Paměti. S generálem Ludvíkem Svobodou za války a po válce, I. díl, rkp., s. 21–22. Hroznatínský bylo krycí jméno pplk. Svobody, který se narodil v Hroznatině na Třebíčsku.

Kromě organizované Svobodovy skupiny, jež se z Malých Bronowic u Krakova přesunula do výcvikového tábora ve východopolských Baranowiczích, vznikla později na území obsazeném Rudou armádou po 17. září 1939 ještě tzv. Kvasilovská skupina pod vedením por. Bohumila Nekvasila, která shromažďovala československé uprchlíky, rozptýlené po sovětském vpádu po celé západní Ukrajině, ať už z řad vojenské, či také politické emigrace. Na počátku (21. září 1939) to byla skromná skupina čítající 31 příslušníků (včetně žen a dětí), jejíž počet pak vzrostl na podzim 1939 až na cca 161.

O tom, že Svobodova skupina bude přesunuta z Malých Bronowic do východního Polska, do výcvikového tábora polské armády v Leśné u Baranowiczů, bylo rozhodnuto již mnohem dříve. 18. srpna vydal první zástupce polského ministra vojenství brig. gen. Janusz Głuchowski rozkaz, že dnem 20. srpna 1939 bude utvořen v Leśné tábor pro uprchlíky z bývalé československé armády.

Do sovětské internace se dostala Svobodova armáda, Kvasilovská skupina a také část československých letců sloužících v polské armádě. Ti byli zprvu – díky svým polským vojenským uniformám – vedeni jakožto váleční zajatci, ale po vyjasnění se přesunuli k tzv. Kvasilovské skupině, s níž se později dostali zpět ke Svobodově jednotce. Aktivní pomoci od volyňských Čechů se čs. emigraci dostalo zejména v období následujícím, po okupaci východních oblastí Polska Sovětským svazem, kdy se v této oblasti shromažďovaly skupinky čs. uprchlíků, jež našly útočiště právě u krajanů v okolí Českého Kvasilova (již zmíněná Kvasilovská skupina pod vedením Bohumila Nekvasila a Bohumila Lišky). O krajanské pomoci uprchlíkům, zejména v zimě 1939/1940, vzpomínal Oldřich Kvapil: „*O naše kluky se starali ve všech rodinách, kde byli na bytě (...) nikde nedopustili, aby našincům něco chybělo. Takoví byli naši Volyňáci, jak jsme je poznali tenkrát a pak i později, když se k nám hlásili do armády.*“⁴ Když k tomu připočteme navíc kruté zimní podmínky 1939/1940, ještě více se zvýrazní význam teplého oblečení, zimních bot etc., poskytnutých místními Volyňáky vojenským uprchlíkům. Posléze došlo ke spojení Sověty internované Svobodovy jednotky s Kvasilovskou skupinou v Šepetovce 25. března 1940.⁵ Několik osob z řad volyňských Čechů pak bylo v rámci transportů přepraveno spolu s dalšími příslušníky Svobodovy jednotky na Střední východ, kde byli zařazeni do kádru Československého praporu 11 – Východního a pozdějšího 200. československého lehkého protiletadlového pluku, s nímž se v roce 1943 přepravili do Velké Británie, kde doplnili stavy Československé obrněné brigády.

Volyň představovala vedle Těšínska druhou oblast s kompaktnějším českým osídlením a znamenala sociálně a právně nejlépe postavenou složku českého živlu v Polsku. Situaci zde přibližuje zpráva národnostního odboru polského ministerstva zahraničí z 21. března 1938, týkající se českého obyvatelstva na Volyni.⁶ Podle této zprávy žilo na Volyni asi 31 000 Čechů (podle sčítání z roku 1931 měla česká menšina v Polsku – tedy ještě bez Zaolší – 38 100 obyvatel⁷), kteří – jak je v polské zprávě neprávem zdůrazněno – byli sem dosazeni ruskou vládou

4 Richter, Karel: Historické drama volyňských Čechů. Praha 2015, s. 165.

5 Tamtéž, s. 170–171.

6 Archiwum Akt Nowych Warszawa (dále AAN), Ministerstwo spraw zagranicznych (dále MSZ), t. 421.

7 Michalíková, Eva: K současné problematice národnostních menšin v Polsku. Slezský sborník 93, 1995, č. 1–2, s. 103.

Tank T-34/85 rtm. Karla Šeráka z 10. května 1945 na Hradčanském náměstí před vstupní branou na prvním nádvoří Pražského hradu. (Fotoarchiv VÚA-VHA)

na konci 19. století na zkonfiskované polské majetky!⁸ Zpráva oceňuje vysokou úroveň jejich hospodářství, naproti tomu však jsou volynští Češi v ní označeni jako neasimilovatelní z hlediska národnostního.

Z řad volynských Čechů se pak rekrutovala v roce 1944 podstatná část příslušníků 1. československého armádního sboru v SSSR, kde se aktivně účastnili bojů na východní frontě.

Menší krajanské organizace existovaly i v Lodži a Krakově, zde však nevyvíjely žádnou činnost a jejich aktivizace se jevila velice problematickou, „*poněvadž počet českých státních příslušníků se za poslední léta napětí ve stycích polsko-československých značně zmenšil*“, napsal ve své zprávě náš varšavský diplomat Josef Hejret.⁹

Volynští Češi neměli žádné politické cíle, byli to spíše „starovlastenci“, je možno je charakterizovat jako vrstvu nesporně schopných zemědělských hospodářů (zemědělci představovali 86 % českého obyvatelstva na Volyni), kteří se orientovali na zemědělskou výrobu. Nicméně z výše zmíněných důvodů zpráva doporučuje nepovolovat otevírání nových českých škol na

8 Volynští Češi ale nebyli usazováni na konfiskátech, nýbrž na státní půdě.

9 VÚA-VHA, Ministerstvo národní obrany v Londýně, sign. 27-4, Hejretova zpráva č. 30 z 31. května 1939 z Varšavy. Srov. Slávik, Juraj: *Moja paměť – živá kniha*, III. díl (Příprava odboja v Americe a v Polsku 1939–1940, rukopis v tisku, Veda, Bratislava).

Volyni, zamezit jakýmkoliv kontaktům s Československem, a to oboustranně, snažit se o účast volyňských Čechů v polských nacionalistických organizacích a zdůrazňovat nezbytnost „aktivní loajálnosti“. Proto se zde nemohla příliš objevovat politická iniciativa, která byla z výše uvedených důvodů stejně nemožná, neboť polské ministerstvo vnitra jakékoliv projevy v tomto ohledu velmi bedlivě sledovalo, jak o tom svědčí jeho žádosti o odvolání českého honorárního konzula na Volyni Vladimíra Svárovského jen z toho důvodu, že „je hlavním inspirujícím činitelem v životě Čechů na Volyni a je známý svým šovinistickým postojem“.

Přesto však organizovaný krajanský život na Volyni existoval. V jeho čele stála Česká matice školská s ústředím v Lucku, spolupracující se Sdružením učitelů státních a soukromých škol, nepominutelnou úlohu hrála Česká beseda ve Zdobunově, zahraniční župa Československé obce sokolské i tři Národní domy. Svoji roli sehrávaly také mládežnické organizace vzniklé na konfesijní základně: Sdružení katolické mládeže, Sdružení československé mládeže evangelické i oficiálně nekonfesijní Sdružení české mládeže, které ve skutečnosti sdružovalo mládež pravoslavného vyznání. Přestože volyňští Češi měli vzhledem ke své hmotné situaci a právnímu zajištění nejlepší postavení v Polsku, nepřišli s iniciativou k odboji ani nevznegli nárok na vůdčí postavení. Jedním z důvodů však jistě byla i určitá izolovanost od centrálního Polska, neboť Volyň se nacházela při východní sovětsko-polské hranici. Kolonie se pouze připojila k odboji, až když „věci tak daleko pokročily, že ji bylo možno k tomu přizvat“. K tomuto je ovšem nutno podotknout, že zdejší krajané nelibě sledovali rozpory v čs. odbojové akci v Polsku, což byl zřejmě – přes počáteční nabídky spolupráce s varšavským vyslanectvím – i jeden z pramenů jejich opatrného postoje v této věci a jejich pomoc se zprvu omezovala na finanční podporu. Jejich původní návrhy (např. aby jim bylo umožněno zúčastnit se čs. vojenské akce ve Francii, resp. v československých legiích, kdyby byly vytvořeny) zůstaly až do vypuknutí válečného konfliktu nereálné, ukazovaly však míru jejich vlastenectví.

V létě 1939 ve Varšavě působil štáb arm. gen. Lva Prchalý, jenž byl ustanoven velitelem československých jednotek na území Polska, a konal zde potřebné přípravy pro nábor dobrovolníků a výcvik kádru. První Češi a Slováci, kteří měli polské občanství, se přihlásili ve výcvikovém táboře v Leśné u Baranowicz 9. září, celkem se však vzhledem k rychlému spádu událostí, kdy se k německé agresi připojil i Sovětský svaz, přihlásilo jen asi 60 československých dobrovolců.¹⁰ Další pak byli po mobilizaci zařazeni do polské armády.

Odpovídající výstroj a výzbroj však vznikající československé jednotce chyběly, neboť rychlým německým postupem ztratilo Polsko převážnou část mobilizačních zásob na západě a nemělo dosti materiálu ani pro svoji armádu.¹¹ Většina kádru jednotky pak padla v důsledku polské porážky do sovětské internace, část přešla do Rumunska, odkud se dostali do takřka všech československých jednotek, tj. na Středním východě, v severní Africe; bojovali na britských ostrovech jako letci a po vylodění Spojenců v Normandii s československou obrněnou brigádou také při obléhání přístavu Dunkerque.

Skutečný rozmach vstupu volyňských Čechů do Rudé armády, respektive do československých vojenských jednotek na území SSSR, však přišel až s osvobozením Volyně zpod

10 Svoboda, Ludvík: Cestami života 1. Praha 1971. s. 384–385.

11 Archives of Czechs and Slovaks Abroad (dále ACASA). The University of Chicago Library; Sládeček, Zdeněk: Legie Čechů a Slováků v Polsku (díl II.). České listy 10, 1969, s. 3.

německé okupace, kdy se tato oblast stala rezervoárem vojenských posil pro československé jednotky na půdě SSSR. Hromadný nástup se uskutečnil v prvních měsících roku 1944. Více k tomu lze nalézt v telegrafické zprávě československého velvyslance v Moskvě Zdenka Fierlingera z 1. února 1944 o návštěvě fronty spolu s gen. Antonínem Hasalem-Nižborským, gen. J. Kratochvílem, gen. Heliodorem Píkou a V. Borkem, jejíž bod 7) se zabýval otázkou doplnění stavů československé jednotky: „Brigádu jsme zastali v přední linii, kde nepřítel se pokoušel několikrát o vyrovnění svých pozic, vedl menší útoky tanky [!] Ferdinandy s letadly. Naše ztráty nejsou značné, avšak boje vyžadují značného napětí, jelikož úsek je až 15 km dlouhý a početní stavy praporů jsou velmi nízké. Největší ztráty měla brigáda pod Bílou Cerkví, přibližně 150 padlých a 150 těžce raněných. V době naší návštěvy celkový početní stav brigády 2700. Svoboda žádá proto okamžité doplnění kontingentem 1200, aby mohl pěší prapory doplnit a postavit ještě prapor třetí, nezbytný pro plnění úkolů vložených na brigádu. Jako samostatná jednotka s vlastním dělostřelectvem a tankovým praporem má brigáda stavy odpovídající týlové jednotce, což snižuje početní stavy pěších praporů. Brigáda jako samostatná taktická jednotka nemůže také pouze s dvěma prapory pěchoty vystačit. Směrodatní sovětsí činitelé jsou rozhodně pro rychlé doplnění, dokazující značný význam přítomnosti na frontě plně bojeschopné čs. brigády. Sam jsem toho názoru, že první ukrajinská fronta, k níž je naše brigáda přidělena, má již dnes pro nás značný význam a bojeschopnost brigády je více pro nás důležitým politickým postulátem. Prosím proto pana prezidenta o podporu v této věci. Organizace druhé brigády nemusí tím utrpět, neboť může obdržet rychlé doplnění ze zajateckých táborů a z volyňských Čechů.“¹²

Boje na frontách II. světové války znamenaly také velké lidské ztráty v řadách volyňských Čechů. V čs. jednotkách na západě i na východě padlo, zemřelo nebo zůstalo nezvěstnými 1442 volyňských Čechů, další padlí jsou registrováni v kronikách volyňských obcí, padli v rámci spojeneckých jednotek, jeden z nich, Vladimír Vítek, zahynul také na palubě polského torpédoborce GROM, potopeného 4. května 1940 v bojích u norského Narviku.¹³ Vedle bojových ztrát je nutno započítat i jména těch, kteří zahynuli v zázemí, ať rukou nacistů či banderovců, což vcelku znamená více jak tři tisíce volyňských Čechů, 7,7 % obyvatel Volyň v roce 1939. Viz masakr v Českém Malíně na Volyni, kde byla 13. července 1943 obec vypálena a zahynulo 374 Čechů a 26 Poláků, dodnes se vedou spory o to, kdo se podílel na masakru, který uskutečnili Němci.

V této souvislosti není možné opomenout vznik české ilegální organizace na Volyni pod názvem Blaník. Již v červenci 1941 skupina místních českých učitelů, Josef Rejzek, Vladimír Knop, Josef Liška, Dimitrij Somol a exulant z protektorátu ing. Jiří Lízálek, vytvořila jádro budoucí organizace. Na svých prvních společných schůzkách vytyčili hlavní cíle, které směřovaly k posílení národního uvědomění menšiny a její přípravě k aktivnímu vystoupení se zbraní v ruce proti nacistickým okupantům a k hromadnému vstupu do československé zahraniční armády. Podle těchto úvah patřilo k základním úkolům vybudování informační sítě k získávání zpráv o pobytu nepřátelských vojsk a důležitých informací o činnosti místních

12 Archiv Ministerstva zahraničních věcí (dále AMZV), Telegramy došlé (dále TD) 1944, č. 280, z 1. února. Vlady IV/1, s. 233.

13 Výročí nástupu volyňských Čechů do čs. zahraničních jednotek. Národní osvobození 8, 2004, s. 5.

okupačních orgánů, vydávání a kolportování ilegálního časopisu a letáků, shromažďování zbraní, střeliva a jiného vojenského materiálu, organizování výcviku ve zbraní či řízení motorových vozidel a v první pomoci, organizování sítě záškodníků narušujících dopravu a varování neuvědomělých jedinců před kolaborací s okupanty. V létě 1943 se Blaník podařilo navázat styk se sovětskými partyzány, který trval až do přechodu fronty. Volyňští krajané se prohlásili za součást českého národa bojujícího po boku Spojenců a vyjádřili své přání poválečného návratu do staré vlasti. Tzv. Ústřední výbor československého odboje na Ukrajině vyjádřil v *Hlasateli* sympatie ukrajinskému úsilí o nezávislost: „S vřelou sympatií sledujeme spravedlivý boj ukrajinského národa za jeho svobodu. Jednotlivcům, kteří se budou hlásit dobrovolně do řad Ukrajinské povstalecké armády, nebudeme činit žádných překážek.“¹⁴

Symbolickým závěrem aktivního boje Volyňáků byl příjezd tanku T-34/85 volyňského Čecha Karla Šeráka 10. května 1945 v 10 hodin na Hradčanské náměstí před vstupní bránu osvobozeného sídla československých prezidentů, Pražského hradu. Šerák, jenž se narodil 20. července 1923 v Českém Boratině na Volyni jako syn rolníka – československého legionáře, absolvoval dobrovolně v březnu 1944 tankový výcvik u 1. československé tankové brigády v Rovně, později velel tankové četě, s níž se zúčastnil osvobozovacích bojů od Dukly až do Prahy.¹⁵ V bojích byly zničeny dva jeho tanky, ze kterých se mu podařilo vyvážnout bez vážnějších zranění.¹⁶ Podobné příběhy potkaly i řadu dalších Volyňáků, sloužících v řadách československé armády v boji za svobodu Československa.

Závěrem opět pár veršů:

Žijeme v cizině dlouhý řad roků

na zemi Volyně se slzou v oku.

Slzíme po vlasti v té cizí stráni,

Neznáme radosti, máme jen přání:

Vrátit se do ráje, vrátit se domů,

kde nové jitro je a štěstí k tomu.¹⁷

Ano, návrat volyňských Čechů domů do osvobozené vlasti po roce 1945 byl pro ně stejně jako pro československou společnost nadějí na nový, lepší život, který se však záhy po nástupu komunistů k moci změnil v nepříjemnou realitu, neboť se často stali objektem komunistické perzekuce. Je historicky doloženou skutečností, že byli neopominutelnou součástí československého zápasu za nezávislost.

V armádách spojeneckých států bojoval každý čtvrtý z českých obyvatel Volyně a ve válce zahynul každý šestý z nich. V zázemí pak zahynul rukama německých okupantů a jejich přísluhovačů – banderovců – každý třicátý příslušník české menšiny na Volyni.¹⁸

14 Materiály odbojové skupiny Blaník jsou uloženy v VÚA-VHA, Druhý domácí odboj, sign. 7.1. Ze syntetických prací viz Hofman, J. – Širc, V. – Vaculík, J.: Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. Praha 1999, s. 59–69, odbojová organizace volyňských Čechů Blaník.

15 Blíže: Vzpomínky Karla Šeráka z 6. 4. 2004 pro Paměť národa. Dostupné na: <<https://web.archive.org/web/20160721134515/http://www.pametnaroda.cz/story/serak-karel-1923-573>> [14. listopadu 2024].

16 Blíže dostupné na: <<https://web.archive.org/web/20160720170337/http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/zemrel-plukovnik-v-v-karel-serak-125089/>> [14. listopadu 2024].

17 Tománek, J. T.: Touha volyňských Čechů po vlasti, s. 14.

18 Hofman, J. – Širc, V. – Vaculík, J.: Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. 2. vydání. Praha 2020, s. 63.

Volyňští Češi v 1. a 2. národním odboji

Jiří Fidler

Působení volyňských Čechů a obecně českých krajanů na ruském/sovětském území měla klíčový význam pro odbojové aktivity našeho exilu během I. i II. světové války. Tato skutečnost je obecně známa, míra jejího akceptování v české historiografii (včetně vojenské) je však v závislosti na čase značně proměnlivá. V minulosti navíc do této problematiky zasahovaly, stejně jako do jiných, politické a ideologické vlivy, jejichž rezidua občas přetrvávají dodnes.

Zpracování historie českých krajanů žijících východně od Karpatského oblouku prožívá v posledním čtvrtstoletí značný rozmach, přičemž hlavní pozornost je věnována právě dějinám volyňských Čechů v celém jeden a půl století jejich existence.¹⁹ Vcelku rozsáhlá publikační činnost na dané téma je však tematicky i chronologicky rozčleněna velmi nerovnoměrně. Paradoxně, ač je problematice nasazení našich krajanů na východě v 1. a 2. národním odboji věnována značná pozornost, a to jak v odborné, tak i popularizační literatuře, nemáme zatím k dispozici komplexní a přesné údaje o jejich podílu na politickém, vojenském i ekonomickém poli. Právě na ony prvky bych rád upozornil.

České vystěhovalectví do Ruska začíná v šedesátých letech 19. století a trvá až do vypuknutí I. světové války. Zatímco v poslední třetině 19. století šlo v prvé řadě o usazování zemědělského obyvatelstva ve Volyňské, Kyjevské a Chersonské gubernii, v posledním předválečném desetiletí šlo o cílený přesun českého kapitálu na ruské území. Ten navíc doprovázely aktivity Československé obce sokolské, která nasazením svých cvičitelů podporovala rozvoj školské i mimoškolské tělovýchovy v celém Rusku. Při sčítání ruského obyvatelstva v roce 1897 žilo v zemi asi 50 000 českých krajanů (více než polovina právě na Volyni),²⁰ kteří již většinou získali ruské poddanství. Krátce před vypuknutím války byl počet českých krajanů v Rusku odhadován na více než 85 000 osob, ovšem většina nových osídlenců do ruského poddanství nevstoupila.²¹ Tato skutečnost se jim mohla stát osudnou, stejně jako většině našich krajanů ve Francii a Velké Británii, v okamžiku vypuknutí I. světové války. Krajané, kteří byli přijati do ruského poddanství, podléhali všem válečným povinnostem a omezením jako domácí obyvatelstvo, krajané s rakousko-uherským občanstvím se však rázem ocitli v pozici

19 Přehled historického bádání např. Vaculík, Jaroslav – Kaleta, Petr – Piwowarczyk, Mirosław – Haratyk, Anna: Češi a Poláci na Ukrajině ve 20. století. Czesi i Polacy na Ukrainie w XX wieku. Brno 2018; nejnověji pak Martinková, Dagmar: Na pozvání cara. Příběh Čechů na ruské, polské, sovětské a ukrajinské Volyni. Praha 2021.

20 Vaculík, J. – Kaleta, P. – Piwowarczyk, M. – Haratyk, A.: Češi a Poláci, s. 19.

21 Fidler, Jiří: Zborov 1917. Malý encyklopedický slovník. Brno 2003, s. 24.

„nepřátelských cizinců“, jimž hrozilo vypovězení ze země či konfinace,²² v každém případě však konfiskace majetku. Těmto hrozbám čelili čeští krajané, díky existujícímu a účinně působícímu krajanskému spolkovému hnutí, prakticky totožně ve všech dohodových státech, nabídkou vojenského nasazení dobrovolníků ve prospěch jimi přijaté nové vlasti. Zatímco tato snaha krajanů ve Francii a Velké Británii zůstala omezena na jedinou rotu v sestavě francouzské Cizinecké legie, jež byla navíc zničena v bojích na jaře 1915, vojenská jednotka dobrovolníků z řad usedlých krajanů v Rusku, Česká družina, se stala jádrem valné části jednotek československých legií během světové války.²³

Jednotlivé krajanské spolky se v březnu 1915 sloučily do Svazu českých spolků v Rusku, od května 1915 Svazu československých spolků na Rusi, jenž se stal oficiálním reprezentantem našich krajanů v zemi a do značné míry partnerem ruských státních úřadů, včetně vyšších vojenských velitelství.²⁴ Zajistil nejen politické krytí veškeré krajanské činnosti, ale také sociální zabezpečení vojenských dobrovolníků a jejich rodin, od jara 1917 pak také postupný přechod k finanční nezávislosti na ruském státě. Díky činnosti Svazu bylo také možné od srpna 1915 získávat nové dobrovolníky mezi zajatci české a slovenské národnosti, za které právě vedení Svazu převzalo odpovědnost. Pomocí náboru tak bylo možné Českou družinu, která měla zpočátku pouze čtyři rot, do léta 1917 přetvořit v Československou střeleckou brigádu o třech plucích s 32 bojovými rotami pěchoty.²⁵

Veškerá činnost Svazu československých spolků na Rusi probíhala sice v souladu se záměry postupně vznikajícího ústředí československého exilu, Národní rady zemí českých (od dubna 1917 Československé národní rady), ale – s výjimkou dvou pokusů o koordinaci – zcela nezávisle. V okamžiku příjezdu předsedy Čs. národní rady, Tomáše Garrigua Masaryka, do Ruska v květnu 1917 byly již položeny veškeré základy pro výstavbu početných jednotek československých legií na ruském území. Do konce roku 1917 z dobrovolníků vznikl celý armádní sbor (stovka bojových rot pěchoty s vlastním dělostřelectvem a technickými jednotkami), a navíc došlo k vypravení dvou kontingentů, jež se staly základem československých vojenských jednotek ve Francii. Valná část zásluh na tomto výsledku náležela našim krajanům a jejich reprezentaci, později však byly tyto zásluhy z politických důvodů potlačeny.²⁶

22 Konfinace je úřední příkaz k pobytu na určeném místě spojený z pravidla s povinností se pravidelně hlásit na příslušném úřadě, omezení pobytu.

23 Nejnověji Tatarov, Boris: Novodobí husité. Československé vojenské jednotky v Rusku (srpen 1914 – duben 1918). Praha 2010; Vácha, Dalibor: Bratrstvo. Všední a dramatické dny československých legií v Rusku (1914–1918). Praha 2015; Fidler, Jiří: Dějiny československých legií v datech. Praha 2019.

24 První oficiální aktivita vedení Svazu z dubna 1915 se týkala možnosti rozšíření počtu dobrovolnických jednotek – na jejím základě si ruské vrchní velení vyžádalo od velitelství Jihozápadního frontu a Západního frontu hlášení o bojové činnosti České družiny, jež bylo vysoce pozitivní a sehrálo významnou roli při povolení dalšího náboru dobrovolníků, viz blíže Fidler, J.: Dějiny, s. 54, 59.

25 Fidler, J.: Zborov, s. 125, 209, 234.

26 První kritické ohlasy přišly krátce po politickém převratu v Rusku, novou interpretaci výrazně podpořil sám Tomáš Garrigue Masaryk ve svém vícekrát upraveném díle „Světová revoluce“. Pokus o udržení původního pojetí viz Zuman, František: Osvobozenká legenda. Vzpomínky a úvahy o československém odboji v Rusku. Sv. 1–2. Praha 1922. Proti němu, zcela v nových intencích, viz Papoušek, Jaroslav: Carské Rusko a naše osvobození. Praha 1927; týž: Osvobozenká pavěda. Praha 1929 apod. Současný

Svěcení praporu České družiny na Sofijském náměstí v Kyjevě. (Foto VÚA Praha)

Zatímco během I. světové války hráli krajané v Rusku rozhodující úlohu při výstavbě vojenských jednotek z řad krajanských a zajateckých dobrovolníků téměř tři roky (od srpna 1914 do května 1917), během II. světové války byla situace zcela odlišná. Bylo to dáno skutečností existence československého politického exilu, postupně uznaného státy protiněmecké koalice. Československé vojenské jednotky, oficiálně branná moc v zahraničí, tak byly řízeny oficiální politickou garniturou. Čas našich krajanů v Sovětském svazu ale nastal v prvních měsících roku 1944, po osvobození většiny pravobřežní Ukrajiny z německé okupace. Není bez zajímavosti, že právě v té době dosáhly československé vojenské jednotky na západoevropském i na východoevropském válčišti přibližně totožného počtu, asi po 5000 vojáků. Jednalo se o maximum dobrovolnického náboru mezi českými exulanty, českými krajany ve světě a bývalými slovenskými zajatci.²⁷

V polovině března 1944 však s těmito početními stavy rázně zahýbal nábor dobrovolníků mezi českými krajany na Volyni. Do léta 1944 stoupl početní stav československé branné moci v zahraničí na asi 20 000 osob, přičemž více než polovinu tvořili právě dobrovolníci z Volyně. Až do mobilizace na osvobozeném československém území, zahájené v posledních měsících roku 1944, tak pocházela většina vojáků zahraniční armády z řad volyňských Čechů, kteří navíc nesli hlavní tíhu bojových akcí v Karpatech v září až listopadu 1944.²⁸

kritický rozbor celého problému vztahů mezi hlavními představiteli exilu viz Fidler, Jiří: To ví přece každý. Zažité interpretace československých dějin. Praha 2022, s. 11–56.

27 Podrobněji Maršálek, Zdenko: 1. čs. armádní sbor v SSSR. Některé aspekty formování a organizace. Národní osvobození 2004, č. 21, s. 13.

28 Souhrnné počty z odvodních protokolů z dubna až května 1944 uvádějí téměř 10 500 dobrovolníků, viz Hofman, Jiří – Širc, Václav – Vaculík, Jaroslav: Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. Praha 2004, s. 100–101. Sami autoři přitom uvádějí, že jde zcela jistě o minimální počty, viz s. 102.

Generál Heliodor Píka předává prapor 3. čs. samostatné brigádě. (Foto VÚA Praha)

Zatím nesledovaným problémem je pak finanční podpora československých běženců v letech 1939–1940, případně v roce 1944.

Češi a Slováci žijící v zahraničí sehráli klíčovou roli během 1. i 2. zahraničního odboje, přičemž tato úloha není doposud v úplnosti objasněna. Vzhledem k postupujícímu zpracování archivních zdrojů u nás i v zahraničí během posledního čtvrtstoletí by bylo možné ve studiu celé problematiky výrazně postoupit. Péči Vojenského ústředního archivu byly v posledních letech zpracovány jmenné databáze příslušníků zahraničních jednotek 1. i 2. odboje, existují také přesné seznamy válečných ztrát.²⁹ Tyto databáze jsou v základním rozsahu volně přístupné, archiv však má k dispozici také rozšířenou verzi. S jejím využitím by bylo možné zpracovat přesné statistiky dobrovolníků z řad volyňských Čechů i dalších krajanů v československých vojenských jednotkách, stanovit jejich podíl v závislosti na čase, zpracovat téměř úplný jmenný přehled ztrát a určit další poměrná data. V archivních fondech lze dohledat základní data ohledně finančních plateb dobrovolníků i všech krajanů minimálně za rok 1917, což by dalo možnost sumarizovat míru ekonomického příspěvku volyňských Čechů odboji. V neposlední řadě by bylo záhodno provést zásadní kritickou revizi celkového vývoje politického vedení československé zahraniční akce během I. světové války, a to bez ohledu na zažitá stereotypy dané předchozími politickými či jinými tlaky. Tato práce je však natolik rozsáhlá, že ji nemohou zvládnout jednotlivci, měla by se proto stát součástí vědeckých záměrů oficiálních institucí, štedře placených daňovými poplatníky. Vklad našich krajanů, zvláště pak volyňských Čechů, do procesu získání a obnovení samostatnosti byl tak zásadní, že by měl být v co nejširší míře objasněn, zdokumentován a popsán.

29 Viz dostupné na <https://www.vuapraha.cz/database-vha/> [12. února 2025].

Postoje volyňských Čechů ke Komunistické straně Československa ve vzpomínkách pamětníků

Luděk Jirka

Spousta volyňských Čechů po reemigraci (v letech 1945–1947) vyjadřovala nesouhlasné postoje s politikou Komunistické strany Československa (KSČ). V 50. letech 20. století byli někteří dokonce obviněni ze spolupráce s Ukrajinskou povstaleckou armádou (Akce B) a větší počet volyňských Čechů se také účastnil organizovaného odporu v rámci Judexovy odbojové protikomunistické organizace (JOPO). Otázkou však je, kdy, proč a jak vznikl tento vztah ke komunistickému zřízení? Problematika formování antikomunistických postojů je často marginálním bodem zájmu badatelů při poukazování na nesouhlasné postoje mnoha „volyňáků“ s politickým zřízením v poválečném Československu.

Důvodem může být i nedostatek archivních pramenů. Oproti českým badatelům mají ukrajinští historici poměrně dobře zdokumentovanou povahu režimu Sovětského svazu na západní Ukrajině, tedy i na Volyni, v letech 1939–1941. Důležitým zdrojem jim byli členové ukrajinské diaspory žijící v zahraničí a písemné (archivní) materiály.³⁰ Ukrajinští badatelé nahlízejí na sovětský režim (samozřejmě) kriticky a zároveň dodávají, že v poválečném období, kdy se Ukrajinská sovětská socialistická republika stala součástí Sovětského svazu, nebylo možné se o sovětské okupaci v letech 1939–1941 svobodně vyjadřovat. Čeští badatelé se pak období sovětského režimu na západní Volyni v letech 1939–1941 nevěnují tolik jako nacistické okupaci Volyně (v letech 1941–1944) a kromě možného nedostatku archivních pramenů je zřejmě signifikantním důvodem i skutečnost, že pro české prostředí představuje nacistický režim významnější referenční symbol.

Při snaze porozumět nesouhlasným postojům mnoha volyňských Čechů s politikou KSČ je možné poukázat na zkušenosti „volyňáků“ z období sovětské okupace na Volyni a zhodnotit, jaké mají volyňští Češi asociace se sovětským režimem. Tento příspěvek se tak zaměřuje na vzpomínky participantů z řad volyňských Čechů, předávané dnes i rodinnou pamětí, na sovětský režim. Vzpomínky jsou zachycené metodou orální historie a samotný historický výklad je uveden spíše jako ilustrativní, protože shrnuje pouze důležité historické aspekty a události. Vzpomínky participantů nemůžou nabídnout faktický výklad historie, ale spíše konstruovaný vztah. Metoda orální historie tak nabízí možnost konstruovaného porozumění

30 Stasjuk, Oleksandra: Rol rad deputativ trudjaščych u procesi radjanizaciji zachidnych oblastej URSR (1939–1941). In: Ukrajina. Kulturna spadščyna, nacionalna svidomist, deržavnist. Lviv 2018, s. 26–37.

dějínám z pohledu přímých aktérů „velkých událostí“ a důležitá je i z toho důvodu, že zkušenosti těchto aktérů v českých archivech často absentují.

Tento příspěvek se bude snažit poukázat na vztah participantů z řad volyňských Čechů k sovětskému režimu v Rivnenské a Volyňské oblasti v období let 1939–1941. Nebude se věnovat východní Volyni, která byla již od roku 1921 součástí Ruska a později Sovětského svazu. Příspěvek hodlá poukázat na formování antikomunistických nálad participantů a předpokladem je, že jejich postoje nabyté v letech 1939–1941 jsou relevantní pro jejich negativní vztah k poválečnému komunistickému režimu v Československu. Je samozřejmě důležité upozornit, že uvedené teze mohou sloužit spíše pro diskuzi a nekladou si nárok na objektivní pravdu.

Metodologie

Historie volyňských Čechů je často zkoumána pomocí archivních pramenů³¹ a jiných písemných záznamů (mezi které lze zařadit jednotlivé kroniky volyňských obcí,³² periodika,³³ seznamy matrik a jiné záznamy). O tyto materiály se opírají mnozí badatelé při jejich snaze popsat osud volyňských Čechů.³⁴ Řada archivních materiálů je ovlivněna individuálními vzpomínkami, zejména uvedené kroniky, podobně jako vzpomínky získané metodou orální historie, ovšem právě kroniky také mají promyšlenou písemnou formu, jsou postavené na písemných zdrojích, a nenesou znaky narativity, která je spíše bezprostřední záležitostí a ve které se objevují významné asociace spojované s pocity nebo emocemi. Mnozí by pak jistě namítali, že metoda orální historie se zaměřuje na historicky nepřesnou osobní zkušenost, a proto nejsou narativně podávané vzpomínky pro historický výklad zcela adekvátní. Právě tyto vzpomínky však obsahují prožitky absentující v historických pramenech. Jedná se např. o již uvedené emoce a pocity, ale také o konstruované hodnocení, které je relevantní ve snaze pochopit jedince a jeho vnímání. Zároveň je metoda orální historie blízká antropologickým metodám výzkumu. Z antropologického hlediska je pak důležité pochopit jedince a jeho porozumění okolnostem, protože skrze jeho vnímání se pro něj stává reálný svět v takové podobě, v jaké mu rozumí.

Metoda orální historie je v českém prostředí známá především díky České asociaci orální historie, studijnímu programu Orální historie – soudobé dějiny (na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy) a Středisku orální historie (na Pedagogické fakultě Západočeské univerzity v Plzni), ale aplikovatelná je také v antropologickém výzkumu. Využití této metody však nemůže nebýt pro výzkum vztahu volyňských Čechů k období sovětské okupace v letech 1939–1941 neproblematické. Zejména se jedná o skutečnost, že sovětská okupace

31 Národní archiv (dále NA), Svaz Čechů z Volyně, Žatec (1870) 1946–1958 (dále SvČV).

32 Např. Masopust, Miloslav – Suchopárová, Věra: *Vzpomínka na rodiště Straklov Český*. Praha 1992.

33 Čechoslovan, Pravoslavný Věstník, Věrná stráž, Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel.

34 Asi nejznámější je trilogie Jaroslava Vaculíka (Vaculík, Jaroslav: *Dějiny volyňských Čechů I. (1867–1914)*. Praha 1997; *Dějiny volyňských Čechů II. (1914–1945)*. Praha 1998; *Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948)*. Brno 2000), dále např. Karel Richter (Richter, Karel: *Historické drama volyňských Čechů*. Praha 2015).

proběhla již příliš dávno, mnozí participantů byli v té době ještě dětmi a prožité situace jsou zatížené dětským pohledem. Dalším problematickým bodem pak může být předávání vzpomínek v rámci rodinné paměti. Někteří participantů sovětskou okupaci přímo nezažili a jejich „vzpomínky“ jsou důsledkem transmise rodinné paměti, přičemž vyvstává i otázka, nakolik tato transmise odpovídá vzpomínkám předků. Narace pamětníků jsou také ovlivněny nostalgií a sentimentalitou. Toto – ale i mnohé další – jsou metodologické aspekty spojené s metodou orální historie. Jsou však analyzovány jinde a v této kapitole jim nemusí být věnováno tolik prostoru. Důležité je však, že metoda orální historie může nabídnout perspektivu obyčejných lidí, která často zůstává bokem archivních pramenů.

Tato kapitola se opírá o výzkum provedený pro dizertační práci autora.³⁵ Z výzkumu byly vybrány zejména dvě referenční skupiny participantů. První je skupina reemigrovavších volyňských Čechů a jejich potomků, se kterými bylo provedeno celkem 11 rozhovorů realizovaných v různých koutech České republiky (Praha, Mělník, Brno, Rychnov nad Kněžnou, Teplice, Žatec a jiné). Druhou skupinou jsou nereemigrovavší volyňští Češi a jejich potomci a s touto skupinou bylo v Rivnenské a Volyňské oblasti na západní Ukrajině provedeno celkem 23 rozhovorů. Participantů z druhé skupiny pak mají často pouze jednoho rodiče nebo dokonce prarodiče českého původu, protože vzhledem k reemigraci volyňských Čechů v letech 1945–1947 zůstalo v Rivnenské a Volyňské oblasti příliš málo osob českého původu. Nereemigrovavší Češi si tak museli najít partnery mimo českou etnickou skupinu a důsledkem je, že jejich potomci již pochází ze smíšených manželství. Participantů z obou skupin byli natáčeni na diktafon v letech 2011–2015. Všichni podepsali informovaný souhlas a byla jim přislíbena anonymizace. Rozhovory byly přepsány a jsou uloženy v osobním archivu autora.

Sovětský svaz na západní Volyni v letech 1939–1941: Politické, ekonomické a sociální implikace

Rivnenská, Volyňská a Žytomyrská oblast byly v letech 1863–1947 osídlené volyňskými Čechy. Dnes se jedná o oblasti spadající pod ukrajinský stát, ovšem po první světové válce a po tzv. Říšském míru z roku 1921 byla Rivnenská a Volyňská oblast (tedy oblast západní Volyně) součástí meziválečného Polska (tzv. východních „kresů“), zatímco Žytomyrská oblast se stala součástí Sovětského svazu (založeného v roce 1922). Oblasti tak prodělaly odlišný historický vývoj a tato kapitola se bude zaměřovat zejména na situaci v Rivnenské a Volyňské oblasti.

V meziválečném období nebyla politická situace v obou oblastech příliš klidná. Polsko usilovalo o loajalitu místních obyvatel³⁶ a snažilo se prosazovat asimilační kroky,³⁷ ovšem tato politika vedla k rozporům se vznikajícím hnutím ukrajinských nacionalistů, které požadovalo samostatný ukrajinský stát. Obě oblasti pak byly tradičně zemědělské a mnoho

35 Tato práce nakonec vyšla knižně: Jirka, Luděk: Migrace za lepším životem. Etnická návratová migrace ze západní Ukrajiny. Sounáležitost s ukrajinským národem a „vytváření“ krajanů. Praha 2018.

36 Subtelnyj, Orest: Ukrajina. Istorija. Kyjev 1991.

37 Prizel, Ilya: National Identity and Foreign Policy. Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine. Cambridge 2004.

obyvatel, zejména ukrajinských, pracovalo pro polské statkáře. To jen umocňovalo sociální rozdíly, které nabývaly etnického rozměru. Navíc se na území západní Volyně usídlovali polští vojenští vysloužilci, kteří získávali od polské vlády benefity např. v podobě přidělení lepších a větších pozemků. V tomto nepříliš jednoduchém období profitovali Češi z toho, že byli vnímáni jako kulturně blízcí jak s Poláky, tak s Ukrajinci a nedostávali se tak do jejich vzájemných třenic, ačkoliv polský asimilační tlak vůči menšinám dopadal i na Čechy. Volyňští Češi pak vytvářeli monoetnické vesnice a obecně byli vnímáni jako úspěšní zemědělci s prosperujícími hospodářstvími, přičemž v meziválečném období docházelo i k rozvoji českého podnikatelství ve městech. Kromě Poláků, Ukrajinců a Čechů se pak v obou oblastech nacházelo početnější židovské a německé osídlení.

Dne 23. srpna 1939 byl podepsán pakt o neútočení mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem, který představoval rozdělení polského území mezi obě mocnosti. Polská vláda a ani obyvatelé Rivnenské a Volyňské oblasti nemohli vědět o dodatku ohledně rozdělení polského území, a když Sovětský svaz mobilizoval svou armádu krátce po napadení Polska nacistickým Německem (1. září 1939), polská vláda předpokládala, že si chce sovětská strana jen zajistit bezpečné hranice před možným německým vpádem.³⁸ To byl však mylný předpoklad a 17. září 1939 napadl Sovětský svaz polské tzv. východní „kresy“. Zanedlouho obsadili vojáci Rudé armády Rivnenskou a Volyňskou oblast.

Vzhledem k charakteru polského vládnutí v tzv. východních „kresách“ byly v obou oblastech nastavené takové podmínky, že zejména místní ukrajinští obyvatelé vnímali Poláky jako etnickou skupinu s „výhodnějším“ sociálním zázemím. Pro sovětský režim znamenala tato situace určitou výhodu. Sověti se snažili vykreslovat polský režim v negativním světle a poukazovat na nevhodné chování polských „pánů“ vůči ukrajinskému obyvatelstvu. Místní obyvatelé pak během sovětského vpádu i napadali polské vojáky, statkáře a úředníky a dokonce i policejní a vojenské jednotky, ale jen těžko se posuzuje, zda se násilnický chovali jako přesvědčení komunisté nebo jako místní obyvatelé.³⁹ Sověští okupanti se však snažili ustanovit svůj pořádek a obyvatelstvo svou politikou i nadále *sociálně rozdělovali, přičemž docházelo i k perzekucím a to především politických a sociálních elit*.⁴⁰ Například penze nebyly přiznány policistům, soudcům a dalším osobám, které sloužily polskému státu.

Polskému velvyslanci bylo napadení Polska odůvodňováno jako nutnost ochrany Bělorusů a Ukrajinců před nacistickým Německem,⁴¹ ovšem místním obyvatelům byl sovětský zábor legitimizován jako „osvobození“ před Poláky.⁴² Tato propaganda měla zajistit pozitivní vnímání Sovětského svazu.⁴³ Místní obyvatelé, kteří přišli do styku s Rudou armádou, si však mohli všimnout nuzných uniforem i nevhodného chování vojáků. Prostí vojáci měli koně bez

38 Łukaszun, Wojciech – Panto, Dmitrij: Sovětská okupace polského území v letech 1939–1941. Praha 2009.

39 Magocsi, Paul – Rychlík, Jan – Zilynskyj, Bohdan: Dějiny Ukrajiny. Praha 2015.

40 Pulvermacher, Alexandra: Poland under German and Soviet Occupation 1939–1941. Approaches to a Comparison. Die Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung / Journal for East Central European Studies 72, 2023, s. 541–568.

41 Łukaszun, W. – Panto, D.: Sovětská okupace.

42 Magocsi, P. – Rychlík, J. – Zilynskyj, B.: Dějiny Ukrajiny.

43 Łukaszun, W. – Panto, D.: Sovětská okupace.

sedla a s místními obyvateli zacházeli nevybíravě a nepřátelsky.⁴⁴ Sovětští vojáci rovněž nebyli disciplinovaní a o rozkazy velení nedbali. Důsledkem bylo i rabování a krádež státního a soukromého majetku.⁴⁵ Prostí lidé i váleční zajatci byli dokonce bezdůvodně stříleni a vedení Rudé armády jednání svých vojáků tolerovalo.⁴⁶ Ještě horší však byli členové NKVD (Narodnyj komissariat vnutrennich del), kteří uvěžňovali osoby za protisovětskou činnost.⁴⁷

Rudá armáda na „osvobozeném území“ organizovala „dočasné správy“ (OTU), jejichž členové byli prosovětsky orientovaní rolníci, dělníci, příznivci sovětského režimu, členové levicové inteligence i příslušníci NKVD. Úkolem „dočasných správ“ bylo sestavit rolnické výbory, které by pak vyvlastnily velkostatkářům půdu a předaly ji venkovské chudině. Členové rolnických výborů si však často zabírali pozemky ve svůj vlastní prospěch. V lednu 1940 byly výbory nahrazené tzv. selsověty složenými z vojáků Rudé armády, místních obyvatel a komunistických pracovníků přicházejících ze Sovětského svazu.⁴⁸ V této organizaci měli významnou roli chudí obyvatelé (a dokonce i negramotní), kteří ochotně vyvlastňovali půdu bohatším a nechávali si ji pro sebe nebo ji rozdali mezi chudší jedince. Také však neměli zkušenosti se správou, a tak nebyli schopní psát dokumentace, neuměli řídit obecní náležitosti a pro sovětskou vládu tak nebyli vhodnou oporou. Sovětský svaz se rozhodl pracovníky selsovětů proškolen. Obecně však může být zpochybněna role selsovětů jako organizací zajišťujících podporu Sovětskému svazu, a to zejména kvůli neschopnosti jejich členů. Ve vedoucích pozicích státní správy však již bylo velice málo místních obyvatel.⁴⁹ Byly organizované také Dělnicko-rolnické milice podporující činnost NKVD. Ta se snažila odhalovat protisovětskou činnost, včetně potencionální, a jednotlivé aktéry perzekuovala. Mezi postiženými byla inteligence, představitelé armády, podnikatelé, statkáři, obchodníci, politici, aktivně vystupující jedinci i členové podzemních hnutí. Obecně lze k sovětské správě dodat, že byla nejenom nespravedlivá a represivní, ale také nefunkční, a to všechno vedlo k diskreditaci sovětského režimu.⁵⁰

Ve školách docházelo k ideologické výchově a učit přijížděli učitelé ze Sovětského svazu. Vyučující se sice mohli rekrutovat také z místních obyvatel, ale začít pracovat mohli až po několikaměsíčním kurzu v sovětské vlasti.⁵¹ Vyučovací jazyk byl ve školách ruský i ukrajinský,⁵² ale národnostní menšiny neměly možnost výuky ve svých jazycích.⁵³ Tato situace poukazuje na *ukrajinizaci* Rivnenské a Volyňské oblasti. Kromě zavedení ukrajinského jazyka

44 Gross, Jan Tomasz: *Revolution from Abroad. The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia*. Princeton 2002.

45 Łukaszun, W. – Panto, D.: *Sovětská okupace*.

46 Gross, J. T.: *Revolution from Abroad*.

47 Łukaszun, W. – Panto, D.: *Sovětská okupace*.

48 Armstrong, John A.: *Ukrainian Nationalism*. New York, Londýn 1963; Stasjuk, O.: *Rol rad deputativ trudjaščych*.

49 Tamtéž.

50 Tamtéž.

51 Łukaszun, W. – Panto, D.: *Sovětská okupace*.

52 Gross, J. T.: *Revolution from Abroad*.

53 Łukaszun, W. – Panto, D.: *Sovětská okupace*.

ve školách se také ukrajinizovaly názvy ulic⁵⁴ a ukrajinský jazyk byl určen jako úřední.⁵⁵ Kulturní a jazykové projevy tak nabývaly lokálních forem, ovšem obsah byl sovětský.⁵⁶ Probíhala totiž také *sovětizace* a ta znamenala vydávání prosovětské literatury, cenzurovaných novin i rozhlasu s předloženými informacemi od sovětů a udělování sovětských občanství s vepsanou národností (od roku 1940).⁵⁷ Vydávány byly i sovětské vojenské průkazy a těchto osob se pak týkala služba v Rudé armádě. V rámci sovětizace se projevilo i autoritativní počínání režimu, protože odmítnutí občanství mohlo znamenat deportaci do táborů nucených prací (tzv. gulagů). Dále byly zakazovány různé místní spolky a knihovny⁵⁸ a otevřené mohly být pouze sovětské státní knihovny a kluby.⁵⁹ K tomu všemu lze dodat, že sověti ničili také místní muzea a kulturní i církevní instituce.⁶⁰

Dne 22. října 1939 byly zorganizovány volby do Lidového shromáždění (Narodni Zbory Zachidnoj Ukrajiny). Zastoupení ve volbách měli pouze prosovětské kandidáty z řad chudiny,⁶¹ zatímco protisovětským kandidátům nebylo dovoleno kandidovat. Obyvatelům bylo dokonce vyhrožováno deportací na Sibiř v případě odmítnutí hlasování a ve volební místnosti bylo přítomné NKVD, které volební lístky kontrolovalo. Není tak žádným překvapením, že ve volbách zvítězila prosovětská orientace.⁶² Prvním krokem nově zvoleného Lidového shromáždění bylo začlenění západní Ukrajiny k její východní části a tedy pod nadvládu Sovětského svazu.⁶³ Ten tak byl formálně požádán o anexi území západní Ukrajiny a požadavku bylo dne 1. listopadu 1939 vyhověno.⁶⁴ Anexe byla provedena na rozkaz z Moskvy a podobná strategie není nepodobná ruské anexi Krymu v roce 2014, volbám na okupovaných územích Doněcké a Luhanské republiky a později i volbám v dalších okupovaných oblastech v rámci ruské invaze na Ukrajinu (od roku 2022). Volby v roce 1939 pak probíhaly bez zájmu místních obyvatel, ačkoliv měly naopak vyvolávat dojem, že místní obyvatelé anexi podporují.⁶⁵ Dne 27. listopadu 1939 pak byly vytvořené administrativní celky na úrovni oblastí (krajů) a rajonů (okresů) a tato struktura vycházela z administrativního dělení v Sovětském svazu.

Trnem v oku sovětské správy byli zejména Židé a Poláci. Právě těmito skupinám byl znárodněn průmysl, banky, obchod,⁶⁶ ale i byty, které byly posléze určené pro nově příchozí ze

54 Ivančenko, Rajisa: Istorija bez mifiv. Kyjev 2007.

55 Magocsi, P. – Rychlík, J. – Zilynskyj, B.: Dějiny Ukrajiny; Plochyj, Serhij: Pochodžennja slovjanskych nacij. Domoderni identyčnosti v Ukrajinі, Rosiji ta Bilorusi. Kyjev 2015.

56 Łukaszun, W. – Panto, D.: Sovětská okupace.

57 Gross, J. T.: Revolution from Abroad.

58 Magocsi, P. – Rychlík, J. – Zilynskyj, B.: Dějiny Ukrajiny; Mazurec, Leonid: Istoryčna rozvidka davnoho, piznišoho i nedalekoho mynuloho sela Hlynsk. Hlynsk, Zdolbuniv, Rivne 2009.

59 Kurylo, Vitalij – Semystjaha, Volodymyr – Stepykina, Tetjana: History of Ukraine. Lugansk 2009; Mazurec, L.: Istoryčna rozvidka; Subtelnyj, O.: Ukrajina. Istorija.

60 Łukaszun, W. – Panto, D.: Sovětská okupace.

61 Ivančenko, R.: Istorija bez mifiv.

62 Łukaszun, W. – Panto, D.: Sovětská okupace.

63 Magocsi, Paul: A History of Ukraine. The Land and its People. Toronto, Buffalo, Londýn 2010.

64 Kurylo, V. – Semystjaha, V. – Stepykina, T.: History of Ukraine.

65 Ivančenko, R.: Istorija bez mifiv.

66 Subtelnyj, O.: Ukrajina. Istorija.

sovětského vnitrozemí.⁶⁷ Oběma skupinám se nevyhnuly ani deportace do sovětských táborů nucených prací na Sibiř, do Povolží, na Ural nebo do Kazachstánu. Deportace započaly 10. února 1940 a výrazně se týkaly zejména polských obyvatel, ale deportováni byli i nacionalisticky smýšlející Ukrajinci, bohatší obyvatelé, antisovětsky smýšlející jedinci a inteligence.⁶⁸ Obecně se odváželi potenciálně nebezpeční a nedůvěryhodní jedinci a jednalo se o preventivní akt, aby se zamezilo možnému odporu.⁶⁹ Deportace často začínaly domovní prohlídkou a zatčené osoby měly jenom několik málo minut na zabalení nezbytných věcí, než byly odvezené na vlakové nádraží a následně do sovětských táborů.

Na jaře 1941 mělo dojít ke kolektivizaci, tedy k organizování kolchozů a sovchozů, ale zkolektivizovat se stihla pouze část církevní a panské půdy.⁷⁰ V Rivnenské a Volyňské oblasti tak zůstalo hodně soukromých hospodářů⁷¹ a kolektivizace se naplno realizovala až v 50. letech 20. století. I v tomto případě bylo účelem získat sympatie venkovské chudiny a místního obyvatelstva.⁷²

Sovětská správa zavedla na západní Ukrajině ruský rubl, ale nastavila nevýhodný kurz oproti polskému zlotému, a to pro mnohé obyvatele znamenalo ztrátu finančních prostředků.⁷³ Znárodnování, nedokončená kolektivizace, rabování ze strany vojáků Rudé armády i odvážení surovin a zboží do hloubi Sovětského svazu znamenaly nedostatek zboží v obchodech. Šířil se černý trh, výměnný obchod i pašování a sovětská správa tyto procesy tolerovala.⁷⁴ Zároveň však měla sovětská vláda určitou podporu obyvatel díky rozvoji školského systému a průmyslové modernizaci regionu.⁷⁵ Ovšem oproti meziválečnému polskému režimu byl sovětský způsob vládnutí ještě represivnější a anarchističtější. Navíc sovětská vláda postupovala bez ohledu na místní realie a kulturní podmínky. Zabavovala například církevní stavby a předělávala je na hotely, ovšem tyto kroky nemohly nalézt pochopení u místních obyvatel.⁷⁶ Celkově však sovětská okupace chtěla přiblížit západní Volyň k sociálnímu, ekonomickému a politickému systému Sovětského svazu.

Na Sovětský svaz dne 22. června 1941 zaútočilo nacistické Německo a obyvatelé Rivnenské a Volyňské oblasti Sovětský svaz nebránili.⁷⁷ Nacistický režim naopak mohl znamenat pro obyvatele určitou naději a perspektivu, protože se tím zastavilo represivní jednání sovětů.⁷⁸ Reputaci sovětské správy navíc nepomohla ani skutečnost, že NKVD a vojáci Rudé armády před blížícími se frontovými boji masově vyvražďovali politické vězně v místních věznicích.⁷⁹

67 Stasjuk, O.: Rol rad deputativ trudjaščych.

68 Gross, J. T.: Revolution from Abroad; Ivančenko, R.: Istorija bez mifiv; Subtelnyj, O.: Ukrajina. Istorija.

69 Pulvermacher, A.: Poland under German and Soviet Occupation 1939–1941.

70 Stasjuk, O.: Rol rad deputativ trudjaščych.

71 Magocsi, P. – Rychlík, J. – Zilynskyj, B.: Dějiny Ukrajiny.

72 Subtelnyj, O.: Ukrajina. Istorija.

73 Łukaszun, W. – Panto, D.: Sovětská okupace.

74 Tamtéž.

75 Stasjuk, O.: Rol rad deputativ trudjaščych.

76 Tamtéž.

77 Magocsi, P. – Rychlík, J. – Zilynskyj, B.: Dějiny Ukrajiny.

78 Łukaszun, W. – Panto, D.: Sovětská okupace.

79 Subtelnyj, O.: Ukrajina. Istorija.

Hodnocení sovětského režimu z pohledu participantů z řad volyňských Čechů

Na samém počátku této podkapitoly je nutné uvést, že západní část Ukrajiny byla po období nacistické okupace (1941–1944) opět začleněna pod Sovětský svaz (v letech 1944–1991) a za poválečného sovětského režimu nebylo možné mluvit o jeho špatných způsobech vládnutí v letech 1939–1941. Také v Československu byla až do roku 1989 jakákoliv kritika sovětského, respektive komunistického zřízení obecně nemožná. O situaci v Rivnenské a Volyňské oblasti v letech 1939–1941 tak bylo možné svobodně mluvit až od 90. let 20. století. V témže období se také dostávaly do společenského povědomí různé aspekty sovětského vládnutí.

Participant ve svých vzpomínkách zdůrazňují především tři prvky sovětské okupace: 1) znárodnování (zabírání majetku), 2) deportace a 3) kolektivizace. K prvnímu bodu jedna z participantek uvádí: „Dědečkovi vzali všechno. Měl stroje a všechno mu vzali. A bylo nutné mlčky sedět a nedej bože něco říct, protože potom [by ho deportovali] na Sibiř.“⁸⁰ Další participantka uvádí, že sověti brali lidem nejenom majetek, ale i domy: „Tatínek měl v Rivne veliký dům, tak mu ten dům vzali. A nevrátili nám ho. Papíry na něj máme, ale nevrátili nám ho.“⁸¹ [...] Pokud by nám ho vzal stát,⁸² tak by nám ho vrátili, ale když ho vzalo město, tak takový zákon [dnes] není [na navrácení majetku]. Nemůžeme ho tak dostat zpět.“⁸³ Další z participantů uvádí, že nedocházelo pouze k zabírání majetku, ale také k výměně hospodářských zvířat za horší: „Otec byl fachman přes koně. On je rozeznal podle zubů a podle všeho. A když tam přišli sověti, tak nám je sebrali a dali nám jiného koně. On měl nějaký svrab a Ukrajinci o něm říkali, že je to chorostavej kůň. Jedině s ním pak bylo možné obdělávat polnosti.“⁸⁴ Zabírání majetku se ve vzpomínkách objevuje (relativně) často, a to zřejmě i z toho důvodu, že participant byli z rodin poměrně prosperujících obyvatel, respektive hospodářů s větším zemědělským inventářem, a nikoliv z venkovské chudiny, které se zabírání majetku spíše netýkalo.

Zajímavým momentem je kolektivizace. Ačkoliv se plně rozvinula až v 50. letech 20. století, participanti vzpomínají na vytváření sovchozů⁸⁵ a kolchozů⁸⁶ již v letech 1939–1941: „Sověti s Němci šli na Polsko. V Hlinsku byla sovětská okupace. Založili kolchozy, a právě Češi založili první kolchoz. Ukrajinci se trochu vzpírali, ale za rok, za půl druhého roku založili také ukrajinský kolchoz.“⁸⁷ Zasazení kolektivizace do let 1939–1941 lze zřejmě odůvodnit tím, že participanti obecně spojují sovětskou vládu se zakládáním kolchozů a sovchozů a nerozlišují mezi důsledky sovětského vládnutí v letech 1939–1941 a v poválečném období. Participant tak zmiňují i situace, kdy se sice zakládaly kolchozy v letech 1939–1941, ale sami pracovali na soukromém hospodářství: „V třicet devátém roce tu byli ruští. I kolchozy tady byly. My jsme ale dělali na poli. [Každý dělal to], co chtěl. Měli jsme čtyřicet, třicet pět kop chmelu. Měli jsme

80 Participant I. K.

81 Po roce 1991.

82 Sovětský režim.

83 Participant J. J.

84 Participant V. K.

85 Forma kolektivního zemědělství, která vznikala spojením menších zemědělství.

86 Forma kolektivního zemědělství, která vznikla spojením větších statků.

87 Participant J. K.

i svojí chmelnici.⁸⁸ Pouze jedna participantka jasně identifikuje ustanovování kolchozů do poválečného období.

Dalším důležitým momentem v naracích volyňských Čechů je odkaz na deportace do sovětských táborů nucených prací. Tento aspekt se objevuje méně často než v případě kolektivizace nebo zabírání majetku. Jeden z participantů uvádí, že deportováni byli především nepohodlní lidé. Jiný zase uvádí, že deportováni byli bohatší obyvatelé, pokud nestačili utéct: „Byli hodně [deportováni]. Všichni větší sedláci. Kde kdo utekl. Další utekli z Hlinska. Když [sověti] přišli, tak v noci utekli.“⁸⁹ I další participantka odkazuje na transporty bohatých je-dinců na Sibiř: „Když jsem se narodila ve čtyřicátém roku, tak tetě v tu dobu všechno vzali. Protože teta byla bohatá. A už ji chtěli odvézt na Sibiř, ale nevím jak, nějak se odkoupili, nevím, jakým činem, ale nevzali ji [na Sibiř].“⁹⁰

Kromě uvedených tří aspektů sovětského režimu se participanti vyjadřují ke školství. Uvádí, že učitelé přicházeli ze Sovětského svazu a že školství probíhalo v ukrajinském i ruském jazyce. Obecně je však příchod učitelů ze Sovětského svazu akceptován, protože se díky tomu rozšířilo vzdělání:⁹¹ „Přišli učitelé do Mirohoště a učili. Zvýšilo se vzdělání. To už bylo při sovětské vládě. Šla sem mládež, oni v Kyjevě anebo kde absolvovali nějaké instituty a umís-tili je po vesnicích. Nejenom po Moldavě, ale všude po rajonách.“⁹² Ojediněle se pak ve vzpo-mínkách objevuje odkaz na rozvoj ukrajinského nacionalismu nebo na příchod vojáků Rudé armády, kteří měli na západní Volyni sloužit. Nezajímavá pak není ani vzpomínka na udělo-vání sovětského občanství. Tato vzpomínka se objevuje u dvou participantek. Jedna uvádí, že tatínkovi při udělování občanství jednoduše určili ukrajinskou národnost, a druhá vzpomí-ná, že tatínek ruskou národnost dobrovolně přijal. Oba však byli původně české národnosti.

Participant z řad nereemigrovavších volyňských Čechů pak dodávají, že ke konci Sovět-ského svazu (v 70. a 80. letech) byla již ekonomická situace uspokojivá: „Všichni si stěžují na sovětskou vládu, ale při sovětské vládě bylo možné se bezplatně učit. Děti absolvovaly univerzity a nebylo potřeba platit peníze, aby na ně nastoupily. Všichni se učili na státních univerzitách a potom mohli pracovat. Pracovali v továrnách, anebo v různých závodech. My jsme si taky náš dům, kde žijeme, mohli sami vybudovat. Dnes by nikdo na něco takového [vybudování domu] ani nepomyslel.“⁹³ Další pamětník uvádí, že zavedené kolchozy se po vyhlášení nezávislé Ukrajiny rozpadly, a to mělo negativní vliv na hospodářství, protože „je tam všechno zane-cháno a nikdo tam nic nedělá“.⁹⁴

88 Participant E. K.

89 Participant J. K.

90 Participant A. P.

91 Bodnar, Halyna: „Pryjšly Ruski“. Pamjat pro Radjansku vladu 1939–1941 rokiv u biohraficznych na-ratyvach najstaršoho pokolonnja žyteliv zachidnoj Ukrainy. Visnik Lvivskoho universitu 54, 2022, s. 111–140; Jirka, Luděk: Rivnenská oblast a její menšiny. O historii etnických vztahů na území bývalé Volyně. Červený Kostelec 2023.

92 Participant E. K.

93 Participant E. S.

94 Participant N. L.

Halyna Bodnar, akademická pracovnice Lvovské národní univerzity Ivana Franka, prováděla výzkum vzpomínek ukrajinských pamětníků na sovětskou okupaci v letech 1939–1941.⁹⁵ Narace ukrajinských pamětníků se v mnohém podobají naracím participantů z řad volyňských Čechů, ale participanti oproti ukrajinským pamětníkům nezmiňují útoky obyvatel z východní Ukrajiny, vítání příchodu Rudé armády, možnosti získání zemědělské půdy, sovětskou podporu zemědělského postavení chudých obyvatel, rabování vojáků Rudé armády v obchodech (a to ostře kontrastuje s představou, že v Sovětském svazu mělo být všechno k dostání), kulturní rozvoj západní Ukrajiny (v podobě bezplatných kin a divadel), odměny místních obyvatel za podporu Sovětského svazu, etnicizaci deportací (zejména Poláci a Židé byli odváženi, jak tvrdí pamětníci ve výzkumu Halyny Bodnar), mučení osob zatčených za sovětské okupace a likvidaci vězňů v roce 1941. Všechny tyto aspekty – mezi kterými je i pozitivní pohled na kulturní rozvoj, ekonomické možnosti pro chudé obyvatele, vítání příchodu Rudé armády nebo odměny za přízeň sovětskému zřízení – se v naracích participantů z řad volyňských Čechů neobjevují. Participant si sovětskou okupaci nejsilněji asociují s kolektivizací, deportací a zabíráním majetku (ačkoliv právě represálie a deportace bohatších obyvatel byly také prvními asociacemi pamětníků ve výzkumu Halyny Bodnar). Podobně jako ukrajinští pamětníci, tak i participant z řad volyňských Čechů nepoukazují na ukrajinizaci západní Volyně, volby do Lidového shromáždění nebo na administrativní rozdělení západní Ukrajiny na oblasti a rajony. V tomto kontextu se dá uvažovat o jisté apolitičnosti, která by mohla být společná jak ukrajinským pamětníkům, tak i participantům z řad volyňských Čechů. V kontextu rozdílů výsledků obou výzkumů lze pak uvažovat, že volyňští Češi neuvádí možnost získání zemědělské půdy nebo sovětskou podporu zemědělského postavení chudých obyvatel snad proto, že vzhledem k jejich sociálně-ekonomickému postavení se jich tyto prvky netýkaly.

Nebylo by správné tvrdit, že participant řad volyňských Čechů vzpomínají pouze na negativní důsledky sovětské okupace v letech 1939–1941, protože z negativního hodnocení vybočuje reference na školství. Nejčastěji uváděné asociace participantů jsou však spojené s kolektivizací, deportací a zabíráním majetku a tyto aspekty pro participanty představují nejpatrnější projevy sovětské vlády. Tato zkušenost byla poté přenášena do Československa, kde mohla být relevantní příčinou pro antipatie vůči zdejšímu komunistickému zřízení, protože toto zřízení bylo vnímáno tak, že má svůj vzor a předlohu v Sovětském svazu.

Závěr

Češi z Volyně jsou obecně známí svým antikomunistickým smýšlením, které se projevilo v poválečném Československu. Mnoho z nich nesouhlasilo s vládou KSČ, odmítalo kolektivizaci a někteří volyňští Češi byli dokonce zatčeni ve vykonstruovaných politických procesech za protikomunistické aktivity. Antikomunistické postoje mnoha volyňských Čechů jsou zřejmé a lze uvažovat, že vznikly na základě prožitých zkušeností.

95 Bodnar, H.: „Pryjšly Ruski.“

Za účelem vysvětlení vztahu volyňských Čechů vůči komunistickému zřízení v Československu je nutné se tázat, kdy, kde a jak tato zkušenost vznikla. Nelze se odvolávat na samozřejmou inklinaci volyňských Čechů k demokratickému zřízení a ani nelze uvažovat o jakémisi přirozeném odmítání nedemokratických prvků. De facto by se mohlo uvažovat i opačně – v tendencích více kolektivního a tradičního vesnického uspořádání na Volyni, prodchnutého autoritativním polským režimem a totalitními praktikami sovětského a nacistického režimu, by nemuseli volyňští Češi inklinovat k demokratickým hodnotám (nikoliv více než obyvatelé Československa). Přesto je patrné, že se antikomunismus volyňských Čechů v poválečném období v Československu skutečně projevoval, a za tímto účelem je nutné ptát se po formativních zkušenostech.

Participanti z řad volyňských Čechů si v rámci reemigrace přiváželi nejen své osobní věci, ale také prožitky. Ty jsou ve vztahu k sovětské okupaci Rivněnské a Volyňské oblasti v letech 1939–1941 asociované zejména s kolektivizací, deportacemi a zabíráním majetku. Právě tyto postoje nabyté v letech 1939–1941 je relevantní chápat jako principy, které mohly formovat vztah vůči komunistickému zřízení v Československu. Důvodem je také skutečnost, že jako vzor komunistického režimu v Československu byl vnímán Sovětský svaz.

Tento příspěvek samozřejmě obsahuje četné limity a nemůže si klást nárok na objektivitu. Spíše může posloužit jako podklad pro další výzkum, a to už jen z toho důvodu, že participanti byli v období sovětského režimu na Volyni v letech 1939–1941 dětského věku, anebo jsou jejich vzpomínky formovány rodinnou pamětí. Zároveň se jedná o malý vzorek participantů a jejich vzpomínky nelze zobecňovat (generalizovat) na celou enklávu volyňských Čechů. Text pak je spíše empirický a pro větší srozumitelnost a zjednodušení – a zejména s ohledem na snahu předložit text pro veřejnost – nebyly probírány metodologické a teoretické základy a problémy kolektivní paměti nebo orální historie.

Pod dohledem

Slavnostní přivítání transportu volyňských Čechů v Žatci, 1947. (NA, SvČV)

V prvních letech vlády Komunistické strany Československa

Adam Zítek

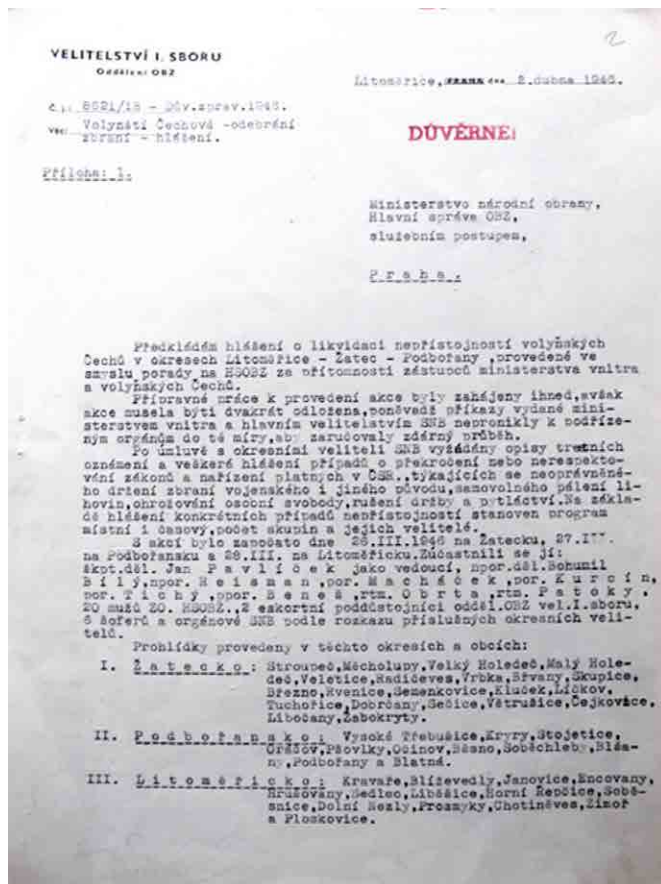
Po druhé světové válce se z oblasti původní volyňské gubernie vrátilo do staré vlasti okolo čtyřiceti tisíc krajanů. Mnoho volyňských mužů a žen přišlo v uniformách 1. československého armádního sboru, v jeho řadách též prodělali řadu bitev včetně té nejkrvavější na Dukle. Odměnou za značné lidské ztráty a obrovské nasazení, které prokázali, mělo být svobodné Československo, v němž chtěli volyňští krajané konečně najít bezpečné a klidné místo k životu. Oproti létům první republiky se však situace v zemi značně změnila. Mnichovské trauma a období okupace vedly k vzestupu levicových postojů, které reprezentovala především Komunistická strana Československa (KSČ), a nejbližším spojencem se stal Sovětský svaz, jehož vojska osvobodila většinu území státu. Na idealizovaném obrazu, který si o staré vlasti volyňští Češi uchovávali, se tak objevovaly první kaňky. Systém třetí republiky byl nicméně jen začátkem procesu vedoucího k likvidaci demokracie, který byl završen v únoru 1948. Komunisté totiž následně začali v zemi vytvářet totalitní režim stalinského typu, s nímž měli právě volyňští krajané na rozdíl od většiny obyvatel Československa bohaté zkušenosti. Někteří se rozhodli aktivně vystoupit proti diktatuře KSČ, jiní se v nových poměrech rychle adaptovali, většina se snažila v klidu žít. Postoje volyňských Čechů ke komunistické straně tak byly pro období konce čtyřicátých a poloviny padesátých let 20. století zásadní, nezačaly se však utvářet až po osudových únorových dnech, nýbrž již během jejich usídlování po válce. Již tehdy nicméně měla KSČ výrazné postavení na domácí politické scéně a obratně je využívala ve svůj prospěch, mj. i právě v souvislosti s poválečnou obnovou.

Návrat ztracených synů národa

Oficiální místa představovala reemigranty jako ztracené syny národa, kteří pomohou znovu vybudovat starou vlast a ochrání ji před odvěkou německou hrozbou.¹ Navzdory státní propagandě a slibům z nejvyšších míst se již během usídlování volyňských krajanů objevily první problémy.² Často se jednalo o nesrovnalosti majetkového charakteru. Většina reemigrantů

1 Spurný, Matěj: Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960). Praha 2011, s. 287.

2 Srov. např.: Dufek, Vladimír: Návrat volyňských Čechů do vlasti v archivních materiálech. Aktuální publikace k padesátému výročí reemigrace. Praha 1997; Nosková, Jana: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury. Brno 2007.

**Hlášení o nepřístojnostech volyňských Čechů v okresech
Litoměřice, Žatec a Podbořany ze dne 2. dubna 1946.
(ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (302-532-2))**

totiž měla na základě přednostního práva dle dekretu č. 108/1945 Sb. převzít původní německé usedlosti. Majetky odsunutého německého obyvatelstva však do pohraničních oblastí lákaly i tisíce Čechů z vnitrozemí. Mezi národními správci z vnitrozemí a těmi z Volyň tak docházelo k poměrně častým rozporům. Relativně rychlé osídlení zemědělských pohraničních oblastí navíc postupně vedlo k přehodnocení národohospodářských plánů, v nichž se počítalo s pracovními silami pro konkrétní odvětví (hornictví, průmysl kamene, stavebnictví či hutnictví). „Značný počet reemigrantů – zemědělců, zejména volyňských Čechů, byl však přece usídlen na konfiskovaných drobných zemědělských usedlostech v pohraničí. Stalo se tak namnoze na nátlak reemigrantů.“³ Podobným způsobem se k věci s odstupem času v dopise

3 Národní archiv (dále NA), Komunistická strana Československa – Ústřední výbor 1945–1989 (KSČ-ÚV) – generální sekretariát (100/1), archivní jednotka (a. j.) 465, svazek (sv.) 59, konečná zpráva o provedení hromadné reemigrace Čechů a Slováků z ciziny – návrh vládního usnesení, 28. února 1950.

Klementu Gottwaldovi vyjádřil i Jiří Kořátko. Poválečný předseda IX. odboru Ministerstva zemědělství (pro realizaci pozemkové reformy) kriticky hodnotil přidělení majetků volyňským Čechům na Žatecku, „ačkoliv tento kraj byl ze značné části osazen již od květnových dnů českými národními správci (zemědělskými dělníky, deputátníky a drobnými rolníky z vnitrozemí)“.⁴ Z velké části tedy elektorátem KSČ. Přidělování majetků reemigrantům se tak stalo ožehavým politickým problémem, vždyť v květnu 1946 se konaly parlamentní volby. Určitým řešením se ukázalo rozdělení volyňských příslušníků armádního sboru, z nichž většina byla v prostoru západních Čech demobilizována, do dalších regionů v Čechách a na Moravě. Část národních správ tak zůstala uchráněna pro osídlence z vnitrozemí. Situaci to však zcela neřešilo. Zemědělský referent za KSČ při Okresním národním výboru (ONV) v Žatci Ing. Felix Němeček např. upozorňoval na skutečnost, že ústřední orgány se pro reemigranty dožadovaly dalších přidělů, přestože stanovený počet pěti set rezervovaných usedlostí již byl překročen. Němeček též kriticky hodnotil skutečnost, že národní správci z vnitrozemí, kteří zajišťovali průběh žní v roce 1945, museli své majetky opustit a zbývaly pro ně jen ty výrazně menší (5–8 ha).⁵ Na problémy s přiděly majetku ovšem nepoukazovali jen komunisté, nýbrž i další strany Národní fronty (NF). Zástupci sociální demokracie, lidové strany, národní socialisté a komunisté z obce Pohořelice např. zaslali v listopadu 1945 dopis náměstkovi vlády Klementu Gottwaldovi, ve kterém poukazovali na úskalí spojené s odebíráním majetků národním správcům a jejich předáváním vojenským osídlencům (volyňským Čechům). „*Zdurazňujeme Vám, pane náměstku předsedy vlády,*“ pokračovali dále, „*že nikterak nechceme upírat přednostní právo příslušníkům zahr. vojska a plně oceňujeme jejich zásluhy.*“⁶ Rozdílný postup ústředních a místních orgánů dokládá nedostatečnou koordinaci státních úřadů v otázce reemigrace a rovněž i poněkud nejednotný přístup KSČ, která v nich pochopitelně dominovala. Z pohledu volyňských Čechů bylo jejich usídlení provázeno nepochopitelnými překážkami. Nebylo jim totiž umožněno osídlit jednu oblast, naopak byli rozděleni do několika regionů. Rovněž rozepře v souvislosti se slibovanými majetky přispívaly k přehodnocení mnohdy přehnaných očekávání.⁷ Skutečností však zůstává, že navzdory počátečním těžkostem se zařizováním hospodářství mohli volyňští reemigranti těžit z celé řady výhod, jako byla sociální péče, finanční příspěvky či rozvinutá infrastruktura (elektrifikace) a další technické možnosti (mechanizace zemědělství) vyplývající z úrovně života v poválečném Československu.⁸

Zájem komunistické strany na zajištění kontroly nad přiděly národních správ souvisel s prvními poválečnými volbami, jejichž výsledek byl pro další směřování země klíčový. KSČ totiž odsun německého obyvatelstva a osídlovací akci umně prezentovala jako výsledek

4 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – Klement Gottwald (100/24), a. j. 853, sv. 45, zpráva o volyňské reemigraci, 10. 3. 1947.

5 Volyňští Češi měli dostávat usedlosti s výměrou okolo 13 ha. NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – osídlovací komise (23), a. j. 276, kart. 21, návrh na řešení otázky osídlení okresu žateckého z důvodů hospodářských i politických, 14. 7. 1946.

6 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – 100/24, a. j. 853, sv. 45, dopis náměstkovi předsedy vlády K. Gottwaldovi.

7 Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948). Brno 2000, s. 68.

8 Dufek, Vladimír: Návrat volyňských Čechů do vlasti v archivních materiálech. Aktuální publikace k padesátému výročí reemigrace. Praha 1997, s. 119.

vlastní politiky, nikoliv celé Národní fronty. Předvolební agitace komunistů však v některých případech narážela na odmítavý až nepřátelský postoj volyňských reemigrantů. Napovídá tomu např. zpráva z Podbořanska, kde měli být „komunisté napadáni, vyhrožováno jim zastřelením, bití a strhávány vlajky v bytech. Lidé se bojí volit kom.[unisty], aby prý nebyli zastřeleni, jak jim je hroženo (sic)“.⁹ Z podnětu Ministerstva národní obrany (MNO) byly v březnu 1946 v domech volyňských Čechů provedeny domovní prohlídky, během nichž bylo větší množství nelegálně držených zbraní skutečně zajištěno.¹⁰ Jejich držení však více než se zastrašováním komunistických agitátorů souviselo s vojenskou minulostí majitelů a neklidnými poválečnými léty. Tyto drobné potyčky však neměly na výsledek voleb větší vliv. Jak dnes totiž víme, kalkul komunistů s národními správami přinesl svoje ovoce, a právě v pohraničních oblastech získala KSČ největší počet hlasů.¹¹ Situaci poměrně výstižně okomentoval zmiňovaný referent ONV v Žatci Němeček, podle kterého „volýňští Češi, až na čestné výjimky, komunistickou stranu nevolili. V mnohých obcích dokonce příslušníky KSČ pro jejich politické přesvědčení osočovali“.¹² V souvislosti s dalším přílivem reemigrantů na Žatecko proto doporučoval, „aby vedení KSČ se touto otázkou vážně zabývalo“.¹³

Nejvyšší orgány KSČ totiž zpočátku nevěnovaly záležitostem reemigrace patřičnou pozornost. Ta byla upřena především na osídlence z vnitrozemí.¹⁴ Tento přístup se nicméně začal rychle měnit. V rámci aparátu ústředního výboru KSČ se problematikou reemigrace a osídlování zabývaly např. příslušné komise a oddělení, konkrétně pohraniční oddělení a osídlovací komise (později osídlovací oddělení).¹⁵ Jednotlivé osídlovací komise vznikaly rovněž při příslušných okresních a krajských výborech KSČ, např. v Žatci až v roce 1947. Jejich úkolem bylo mj. zajištění informační služby pro reemigranty, sledování situace a spolupráce s dalšími stranickými i státními orgány. Záležitosti volyňských Čechů naplňovaly agendu i dalších organizačních složek, jako byl generální sekretariát (kancelář Rudolfa Slánského), zemědělské či organizační oddělení. Komunisté však nebyli jediní, kdo projevil zájem o získání sympatií reemigrantů z Volyně, jakožto potencionálních voličů. Zejména Československá strana lidová (ČSL) si v této věci počínala velmi aktivně a společně s národními socialisty též byli lidovci úspěšnější než komunisté.¹⁶ KSČ se snažila rovněž využít svůj vliv v klíčových rezortech

9 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – 100/1, a. j. 337, sv. 45, zpráva o organizaci předvolební kampaně na Podbořansku, nedatováno.

10 Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, sign. 302-532-2, Volýňští Čechové – odebrání zbraní – hlášení, 2. dubna 1946.

11 V souvislosti s volbami je zároveň nutné doplnit, že reemigrace tehdy stále ještě probíhala, v Československu tak byla usazena jen část krajanů. Srov. též Friedl, Jiří – Jedličková, Blanka – Škerlová, Jana a kol.: Parlamentní volby 1946 a Československo. Souvislosti, prognózy, fakta, následky. Brno 2017.

12 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – 23, a. j. 276, kart. 21, návrh na řešení otázky osídlení okresu žateckého z důvodů hospodářských i politických, 14. července 1946.

13 Tamtéž.

14 Vaculík, J.: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948), s. 46.

15 V rámci reemigrační komise KSČ vznikly v roce 1947 i specializované subkomise, přičemž jedna z nich byla zaměřena též na krajanů z Volyně. Tamtéž, s. 74. K organizaci aparátu ÚV KSČ viz též Štverák, František: Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Praha 2018, s. 348.

16 Československá strana lidová (ČSL) např. zřídila Kruh přátel volyňských Čechů, Vaculík, J.: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948), s. 73;

Protest vojáků z řad volyňských Čechů v Horšovském Týně proti postupu při jejich usídlování.
(NA, SvČV)

(Ministerstvo zemědělství, Osídlovací úřad atd.) a jednotlivých národních výborech, aby představila usídlování jako výsledek vlastní činnosti. Záměr se však míjel s účinkem, neboť volyňští Češi komunistické straně vyčítali především nedostatky a problémy, které se s reemigrační akcí a přiděly majetku pojily; komunisté si navíc nemohli dovolit razantněji postupovat proti národním správcům z vnitrozemí.¹⁷ KSČ tak nemohla ani prostřednictvím dalších úřadů (např. Ministerstvo sociální péče) situaci více ovlivňovat ve svůj prospěch.¹⁸

Kromě vytváření pozitivního obrazu a agitace mezi reemigranty se komunisté pochoptitelně snažili proniknout přímo mezi ně a získat je rovněž do svých řad. Jejich rétorika – zejména hlásané spojení se Sovětským svazem, které mj. mohlo u některých vyvolávat oprávněné obavy z kolektivizace zemědělství – však většinu krajanů z Volyně spíše odrazovala. Na stránkách *Věrné stráže*, oficiálního periodika Svazu Čechů z Volyně (SvČV), např. Klement Gottwald vítal reemigranty a zdůrazňoval jejich podíl při obnově Československa, zároveň však dodal, že rovněž věří, „že budou vždy s vděkem vzpomínati své dřívější vlasti – Sovětského svazu, která má hlavní zásluhu o to, že můžeme dnes znovu svobodně budovati svůj stát, a že budou tvořiti jednu z pevných pásek přátelství československo-sovětského“.¹⁹ Realita však byla

17 Vaculík, J.: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948), s. 74.

18 Tamtéž, s. 54.

19 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – 100/24, a. j. 466, sv. 15, článek ve *Věrné strážce*: „Volyňským Čechům, kteří přijíždějí do nového domova, na uvítanou“, 31. ledna 1947.

úplně jiná. Volyňští Češi v podstatě okamžitě od svého příchodu nešetřili kritikou na adresu Sovětského svazu a tamních poměrů a odrazovali od myšlenky kolektivního hospodaření. Přesvědčili se o tom např. příslušníci StB ve slovenském Popradu, když městem projížděl jeden z transportů s reemigranty, někteří z nich neskrývali své zkušenosti s „východním spojencem“: „U nás v ČSR se hovoří, že jako je jen dobré v SSSR. No však přejeme těm, kteří toto říkají, aby sami na vlastní kůži se o tom ruském ráji mohli přesvědčit, jako jsme se my přesvědčili. Víte, co dělají bolševici v Rusku? Já jsem měl tři strýce v Rusku, kteří měli za cara několik hektarů půdy. Když ale přišli bolševici, strýce odvěkli na Sibiř a půdu zabral stát pro kolchoz.“²⁰ Podobné výpovědi byly poměrně časté, příslušné úřady proto přijaly opatření, aby bylo v rámci přesunu zamezeno kontaktu reemigrantů s místními Čechy a Slováky.²¹ Nejen bezpečnostní orgány, ale rovněž KSČ pozorně sledovala chování volyňských Čechů a jejich vztah k Sovětskému svazu a komunismu.²² V některých případech nezůstalo jen u slov. Okresní sekretariát KSČ v Chomutově hlásil ústřednímu výboru, že v červenci 1947 napadlo pět podnapilých volyňských Čechů člena strany v obci Škrle. Podle zprávy vykřikovali, že budou střílet komunisty a „všude vykládají nesmyslné povídky o poměrech v SSSR, mnozí z nich jsou příslušníci Svobodovy armády a jako takoví mají zbraně a vzbuzují svým sebevědomým, vyzývavým a drzým chováním strach a obavy občanstva“.²³ Chomutovský okresní tajemník důrazně žádal Ministerstvo vnitra o zakročení, případně doporučoval vyhoštění reemigrantů, neboť situace údajně hrozila střety mezi komunisty a volyňskými Čechy.²⁴ O tom, že podobné situace nebyly ojedinělé, svědčí rovněž hlášení Zemského odboru bezpečnosti z 5. října 1946 týkající se chování volyňských Čechů v okolí Horšovského Týna: „Často se stává, že pod vlivem alkoholu používají zbraně, a poněvadž jsou převážnou většinou bojovně protikomunistického smýšlení, ohrožují každého, kdo jim v takovémto stavu přijde do cesty s rudou hvězdou na klopě.“²⁵ Přestože podobná hlášení měla obvykle požadované politické vyznění, nelze jim upřít určitou autenticitu. Chování některých bývalých vojáků z řad volyňských Čechů totiž skutečně nebylo bezproblémové. Držením zbraní se např. zabývaly i orgány MNO, které na Žatecku dokonce provedly v roce 1946 rozsáhlou razii.²⁶ Ve věci se angažoval i Svaz Čechů z Volyně, jenž ve svém prohlášení uvedl, že „je politování hodnou skutečností, že vinou několika nerozvázných, nezodpovědných, zaujatých a reakčních jednotlivců náš poměr k vedoucí a státotvorné Komunistické straně Československa neutvářel se tak, jak bylo

20 ABS, Ústředna Státní bezpečnosti, sign. 305-354-3, volyňští Češi, presídlování z SSSR – získané poznatky, 12. 2. 1947.

21 Tamtéž, optanti Volyňští Češi – rozšiřovanie nepravdivých zpráv o SSSR, 16. dubna 1947.

22 Informace o projevech volyňských Čechů a jejich situaci získávalo vedení KSČ mj. prostřednictvím evidenčního oddělení ústředního výboru, které vedl Karel Šváb. V těchto zprávách se mj. zmiňuje, že krajané byli ozbrojeni a se značnou nelibostí nesli průtahy při reemigraci jejich rodin ze Sovětského svazu. NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – evidenční oddělení – K. Šváb (100/36), sign. 131-66-5806/46, různé zprávy, 1946.

23 ABS, Ústředna Státní bezpečnosti, sign. 305-354-3, opis zprávy OV KSČ Chomutov, 3. července 1947. Srov. též Vaculík, J.: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948), s. 74.

24 Tamtéž.

25 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – oddělení společenských (masových) organizací (19/3), inv. č. 546, kart. 82, volyňští Češi ze zahraničního vojska – hlášení, 5. 10. 1946.

26 ABS, Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, sign. 302-532-2, volyňští Čechové – odebrání zbraní – hlášení, 2. dubna 1946.

žádoucnou vzhledem k našim a i všeobecným zájmům“.²⁷ Svaz proto apeloval na všechny své členy, aby hlásili případy vystupování proti zástupcům KSČ.

Počátky usídlování krajanů z Volyně tak nezřídka provázelo nepochopení ze strany rodilých Čechů a zapojených úřadů.²⁸ Mezi stoupenci KSČ byli nicméně i tací, kteří si uvědomovali nutnost s reemigranty určitým způsobem pracovat. Styčný důstojník MNO při Ministerstvu zemědělství mjr. Josef Knaibl např. v roce 1946 upozorňoval ÚV KSČ, že chování vůči členům KSČ a jejich postoj k Sovětskému svazu je značně problematický, zároveň však dodával, že to bylo způsobeno především obavou krajanů před kolektivizací zemědělství: „*Jejich zaujatost proti komunismu jest způsobena nedostatkem politické vyspělosti, že sami nedovedou si uvědomiti, že mnohá hospodářská nařízení SSSR nelze aplikovati na naše poměry československé.*“²⁹ Další prorocká slova byla zaznamenána v dubnu 1946 na Pohořelicku, kde měli volyňští Češi šířit fámu, „*že komunisté chtějí provést puč a zavést u nás otročský sovětský režim*“.³⁰ Změně názoru reemigrantů na KSČ měla pomoci především vhodná agitace a osobní zapojení vedoucích tajemníků v příslušných okresech. Jak ovšem Knaiblova zpráva konstatovala, např. v žateckém okrese tyto snahy narážely právě na neochotu některých místních funkcionářů.³¹ Jednodušší úlohu měli komunisté v případech získávání Čechů přicházejících z původní sovětské části Volyně, neboť byli mezi nimi i dřívější členové Vsesvazové komunistické strany (bolševiků). Jejich počet však patrně nebyl nijak vysoký.³² Reemigranti, kteří byli členy jiných komunistických stran, se měli do KSČ znovu přihlásit a mohli být přijati jako noví členové.³³ Dílčí úspěchy v tomto ohledu zaznamenaly i osídlovací komise KSČ, např. ta v Žatci zajistila ubytování a zaměstnání čtyřiceti třem volyňským Češkám (vdovám), z nichž dvacet osm do strany vstoupilo.³⁴ V únoru 1948 se nicméně schůzí volyňských Čechů – komunistů pravidelně účastnilo pouze 35–40 osob.³⁵ Vzhledem k silné populaci reemigrantů na Žatecku se jedná o nepatrný počet.

Únor 1948 přinesl zásadní zlom v dalším směřování Československa i postavení volyňské menšiny. Dne 25. února vyšlo zvláštní vydání *Věrné strážce* s výzvou předsednictva Svazu Čechů z Volyně. Vedení Svazu v něm vyjádřilo podporu KSČ a kritizovalo údajné nerespektování Košického vládního programu, přehlížení mezinárodního vývoje (vytvoření tzv. bizonie v Německu) či odhalené domácí kořeny „reakce“ (např. v souvislosti s tzv. mosteckou

27 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – 19/3, inv. č. 546, kart. 82, poměr volyňských Čechů ke KSČ – upozornění SvČV, 1. června 1946.

28 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – 23, a. j. 277, kart. 21, chování příslušníků býv. zahraniční armády – volyňských Čechů, 9. prosince 1946.

29 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – 19/3, inv. č. 546, kart. 82, volyňští Češi – osídlenci v pohraničních okresech v Čechách a na Moravě, 15. června 1946.

30 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – 100/36, sign. 389-07-224/46, hlášení o chování volyňských Čechů na Pohořelicku, 19. dubna 1946.

31 Tamtéž.

32 Vaculík, J.: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948), s. 52, 54.

33 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – oddělení stranických orgánů – M. Švermová (100/4), a. j. 21, sv. 3, návrh na řešení členství ve straně ve sporných případech, které se dosud vyskytly, nedatováno.

34 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – 23, a. j. 278/1, kart. 21, prohlášení 4. okresní konference KSČ v Žatci 21.–22. února 1948.

35 Tamtéž.

Nejznámějším a největším případem aktivního vystoupení volyňských Čechů proti komunistickému režimu je skupina JOPO, která působila v roce 1948 na Žatecku. Shromážděné zbraně však nebyly nikdy použity. (ABS, sb. V-ÚL)

špionážní aférou). Výsledek vládní krize byl prezentován jako příležitost k tomu, „aby se volyňští Češi naplno zapojili v rámci pokrokových vrstev československého národa a Národní fronty, uvědomělých, vlastenecky a slovansky cítících, státotvorných a myšlenec socialismu oddaných občanů republiky“ do uskutečňování budovatelského programu vlády a naplnili tak přání pracujícího lidu.³⁶ V únorových dnech se měli vyvarovat protivládních projevů, a naopak spolupracovat na činnosti tzv. akčních výborů (AV) a očistě veřejného života. „Akční výbor“ SvČV byl ustanoven 26. února, v jeho čele stanul Jaroslav Chudoba (později nahrazen Emilem Cilcem), jenž se stal rovněž předsedou celého Svazu; Vladimír Mesner byl z funkce odvolán. Jako hlavní úkoly si výbor vytyčil dosídlení pohraničí a umístění nezajištěných reemigrantů (např. vdov či invalidů), dokončení odsunu Němců (smíšená manželství) a obecně splnutí volyňských Čechů s těmi rodilými.³⁷ V následujících dnech se již projednávaly i personální otázky a vypracování seznamů reemigrantů, kteří byli nespolehliví nebo se projevovali protistátně.³⁸ Kromě „hanobení spojení“ (SSSR) či nepřátelského chování ke komunistům obsahovaly seznamy i provinění v podobě příliš blízkých kontaktů s Němci, resp. Němkami.³⁹ Následkem podobných obvinění bylo např. zbavení členství ve společenské organizaci, ztráta zaměstnání, přidělu majetku či zatčení.⁴⁰

36 Tamtéž, zvláštní vydání Věrné stráže, 25. února 1948.

37 NA, Svaz Čechů z Volyně (dále SvČV), inv. č. 86, kart. 69, ustanovení akčního výboru SvČV, 26. února 1949.

38 Seznamy nespolehlivých byly vypracovávány již dříve, a to za předpokladu, že dotyční neprošli reemigračními středisky.

39 NA, SvČV, inv. č. 94, kart. 69, zpráva o vyloučení členů SvČV, pobočka Podbořany, 17. dubna 1948.

40 Vaculík, J.: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948), s. 78.

Nastolení diktatury KSČ pochopitelně vyvolalo u části volyňských Čechů odmítavou reakci, v některých případech i otevřený odpor. Na stále se rozmáhající podzemní hnutí „reakce“ poukazoval na zasedání AV SvČV i jeho předseda Emil Cilc. Úkolem *Věrné stráže* tak mělo být „tomuto hnutí nedovolit, aby volyňští Češi se dali těmito živly vtáhnout do této podvratné činnosti“ a „přesvědčit krajany o tom – nevтіravým způsobem –, že válka nebude, že dnešní stav je trvalý, že ti, kteří počítají se zvratem, jsou politickými bankroty. Socialismus je nevyhnutelný, zpět se nepůjde. V tomto duchu musí V[ěrná]S[tráž] naše krajany vychovávat, pomalu, nevтіravě, nenásilně, ale důsledně a vytrvale“.⁴¹ Nakolik byla tato „výchova“ účinná, je otázkou, skutečností však zůstává, že do protikomunistické rezistence se volyňští reemigranti ve větší míře nezapojili.⁴² Již před únorem 1948 se objevovaly tendence prezentovat volyňské Čechy jako stoupence protistátních sil (např. údajná skupina Vladimír Volyňský).⁴³ Na přelomu čtyřicátých a padesátých let pozornost bezpečnostních složek ještě zesílila, mj. v souvislosti s aktivitami ukrajinských nacionalistů na území ČSR. Největší kauzou, ve které figurovali volyňští Češi, byla skupina JOPO (Judexova odbojová protikomunistická organizace), která působila v roce 1948 na Žatecku. Podobně jako řada dalších podobných případů byl i tento zčásti vyprovokován Státní bezpečností (StB), přesto dokládá ochotu reemigrantů aktivně vystoupit proti režimu.⁴⁴ V jiných případech byli zapojeni především jednotlivci z řad volyňských Čechů. Podle StB se to týkalo i Vladimíra Anděla původem z Hlinska na Volyni, jenž v roce 1952 uprchl z Československa a údajně navázal spolupráci s britskou zpravodajskou službou (*Secret Intelligence Service, SIS*).⁴⁵ Další agenturní poznatky Státní bezpečnosti hovoří o tom, že Anděl byl SIS dokonce nasazován na rodné Volyni v SSSR.⁴⁶ Skutečné pozadí je však značně nejasné.

Spektrum projevů nesouhlasu s vládoucí stranou bylo poměrně široké, jedním z nich mohlo být např. odmítnutí podpisu rezoluce nebo účasti ve volbách. Po únorovém převratu se první volby konaly v květnu 1948. V žateckém okrese získala jednotná kandidátka NF 99,1 % hlasů, přičemž bílý lístek, tedy možnou formu protestu, vhodilo do urn jen 130 voličů.⁴⁷ Tyto ani žádné následující volby však nebyly svobodné a vyjádření nesouhlasu s jedinou možnou kandidátkou bylo značně ztížené či přímo nemožné. SvČV prostřednictvím *Věrné stráže* pochopitelně agitoval proti bílým lístkům. Na Žatecku, kde žilo nejvíce reemigrantů, bylo nakonec skutečně evidováno čtyřicet „vlasteneckých obcí“, v nichž nebyl odevzdán ani jeden bílý

41 NA, SvČV, inv. č. 87, kart. 69, zápis ze schůze AV SvČV, 9. září 1948.

42 Zítek, Adam: Judexova odbojová protikomunistická organizace. Případ vystoupení volyňských Čechů proti komunistickému režimu. In: Rokoský, Jaroslav – Veselý, Martin (eds.): *Za svojí ideou, za svým cílem (1939–1989)*. Ústí nad Labem – Brno 2018, s. 310–315.

43 Tato údajná skupina souvisela s tzv. mosteckou aférou, jednalo se o provokaci bezpečnostních složek, která měla za cíl zdiskreditovat národně socialistickou stranu. Vaculík, J.: *Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948)*, s. 76.

44 Zítek, Adam: *The Volhynian Czechs against Communism: An Example of Anti-communist Resistance in Czechoslovakia*. In: Gehler, Michael – Schriffl, David (eds.): *Violent Resistance. From the Baltics to Central, Eastern and South Eastern Europe 1944–1956*. Wien 2020, s. 183–185.

45 ABS, Svazky kontrarozvědného zpracování, archivní číslo (dále arch. č.) KR-945364 MV, zpráva o Vladimíru Andělovi, 20. května 1954.

46 ABS, Objektové svazky, arch. č. OB-133 HK, situace po linii „Anglie“ – sdělení, 20. dubna 1960.

47 NA, SvČV, inv. č. 89, kart. 69, seznam obcí a osad v okrese Žatec, 1948.

lístek.⁴⁸ Postih ze strany režimu nebyl podmíněn pouze projevy odporu, ať již symbolickými či pokročilejšími. Navzdory původním slibům totiž komunisté směřovali ke kolektivnímu modelu zemědělské výroby, tedy vytvoření československé obdoby sovětských kolchozů a sovchozů. Obavy volyňských Čechů, kteří o skutečné podobě této formy hospodaření již měli dobré povědomí, se tak naplnily. Totalitní režim využíval k prosazení kolektivizace celou řadu postupů, od agitace a přesvědčování, přes úřední restriktce či finanční zátěž až po provokace StB a soudní represe. Oběti tzv. „agenturního rozpracování“ tajné policie se stal i volyňský Čech Antonín Stryja, jenž se po válce usídlil v obci Vysočany u Žatce. Na základě vykonstruovaného obvinění byl společně s dalšími rolníky odsouzen v roce 1950 Státním soudem v Praze jako hlava domnělé protistátní skupiny bránící kolektivizaci.⁴⁹ Jak naznačují některé skutečnosti z archivních pramenů, jedním ze strůjců jeho tragického osudu byl jiný volyňský Čech, jenž vystupoval jako agent-provokatér a byl zapojen i do dalšího podobného případu, který se odehrál v obci Staňkovice na Žatecku.⁵⁰ V této kauze bezpečnostní složky využily série požárů hospodářských budov, aby tím zakryly špatné výsledky jednotného hospodaření. Pravděpodobně se též jedná o jeden z největších případů souvisejících s kolektivizací zemědělství, ve kterém figurují volyňští Češi. Navzdory tomu nelze konstatovat, že by komunistický režim v této souvislosti ve větším měřítku reemigranty z Volyně postihoval. Podobně jako v případě aktivního odporu proti komunistickému režimu se tak jednalo spíše o záležitost jednotlivců. Podle rozboru ÚV KSČ bylo sice nutné zpočátku kolektivizace čelit „obtížím“ při práci s volyňskými Čechy, které byly dány jejich „konzervativními tendencemi a náboženským zaujetím“, tam, kde se mezi ně však podařilo proniknout, se již dařilo družstva zakládat a dosahovat dobrých pracovních výsledků.⁵¹ Část volyňských krajanů nepochybně sama do jednotných zemědělských družstev (JZD) vstupovala a aktivně se podílela na jejich chodu. Přechod k „socializaci“ vesnice nakonec hlásal i Svaz Čechů z Volyně, jenž se i v padesátých letech 20. století stále těšil určité autoritě.⁵² Je ovšem otázkou, nakolik se jednalo o upřímný zájem, či spíše nátlaku, kterému v podstatě nebylo možné dlouhodobě vzdorovat, a vlastní zkušenosti s kolektivizací na Volyni.

Mezi reemigranty byli i ti, kteří se z nejrůznějších důvodů stali stoupenci vlády KSČ. Patřili mezi ně např. vojáci, kteří po demobilizaci zůstali v armádě a dosáhli vysokých funkcí, jako důstojník letectva Vladimír Fros.⁵³ Z archivních dokumentů nicméně nelze říci, nakolik byla jejich kariéra motivována politickými pohnutkami, či jen pozitivním vztahem k uniformě.

— — — — —

48 Vaculík, J.: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948), s. 78.

49 Srov. Zítek Adam: Akce „Železo 10“: případ provokace Státní bezpečnosti v souvislosti s kolektivizací zemědělství. Paměť a dějiny, 2020, č. 1, s. 79–87.

50 Srov. týž: „Jan Hudec a spol.“. Represe volyňských Čechů v souvislosti s kolektivizací zemědělství v Československu. *Paginae historiae* 32, 2024, č. 2, s. 144–160; Mazourová, Emilie: Dopisy za katrem. Političti vězni staňkovického procesu. Zlín–Prštne 2017.

51 V krizovém období první poloviny 50. let bylo např. na Žatecku zaznamenáno nejméně žádosti o vystoupení z JZD. NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – kancelář prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného – tajné (AN-t), inv. č. 61, kart. 25, informační zpráva o volyňských Čechích, 1. dubna 1954.

52 Spurný, M.: Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960), s. 332–333.

53 Ačkoliv byl Vladimír Fros po odborné stránce hodnocen velice kladně a jeho kariéra se slibně rozvíjela, neunikl v souvislosti s emigrací rodinných příslušníků pozornosti bezpečnostních složek. Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv (dále VÚA-VHA), sb. Kvalifikačních listin, Vladimír Fros. ABS, sb. OB, arch. č. OBŽ-11529 MV, záznam z 31. října 1979.

Volyňští Češi zastávali též nejrůznější veřejné funkce. V souvislosti se zapojením do „masových organizací a lidosprávy“ byl např. jeden zástupce SvČV v roce 1950 navržen do rady žateckého ONV.⁵⁴ Stranické orgány hodnotily obsazení funkcí v národních výborech či družstvech velice pozitivně, neboť to mělo napomáhat zapojení zbytku menšiny do hospodářského a politického života.⁵⁵ Do určité míry zde mohly hrát důležitou roli i společenské vazby krajanů z Volyně a důvěra v zástupce z vlastních řad. Naopak určitou nedůvěru chovala StB k některým zástupcům SvČV.⁵⁶ Kromě místních, okresních či krajských výborů bylo několik Čechů původem z Volyně rovněž zvoleno do ústavodárných orgánů. Poslancem Národního shromáždění se v roce 1954 stal i člen JZD z Žatecka Mikuláš Svítek.⁵⁷ V zemědělství, tj. v družstvech, před svým zvolením do funkce poslance pracovali i další volyňští Češi, např. Jaroslav Příbil, Josef Bureš či Jaroslav Niče. Většina poslanců z řad volyňských reemigrantů byla členy KSČ. Kolik Čechů původem z Volyně celkem rozšířilo řady komunistické strany, bohužel není jasné, neboť ve stranických statistikách se sledovaly pouze jiné než české národnosti, nikoliv země původu. V nejvyšších stranických funkcích nicméně nikdo takový nefiguroval.

Více než na politické aktivity se komunita volyňských Čechů zaměřovala na kulturní činnost. V této rovině se též angažoval SvČV, jenž mj. pořádal olympiády lidového umění a další kulturní akce nebo zajišťoval finance pro zpracování dějin české menšiny na Volyni.⁵⁸ Významnou úlohu v povědomí volyňských krajanů hrála zejména druhá světová válka, památka Českého Malína a boje na Dukle. Tyto události se tak rovněž promítly do kulturní činnosti SvČV. Na počátku padesátých let 20. století se mění dosavadní přístup režimu k postavení volyňské menšiny, což vedlo až k zániku spolkových aktivit. Na základě shromážděných poznatků nelze než souhlasit s názorem, že postoj reemigrantů z Volyně ke komunistické straně byl do určité míry ovlivněn loajalitou vůči československému státu, z tohoto důvodu tak nepatřili mezi přední odpůrce vlády KSČ ani mezi její početné zastánce.⁵⁹

54 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – oddělení stranických orgánů – krajské, městské a okresní konference, zasedání a plány práce KV a MV KSČ, inv. č. 746, zpráva k VI. okresní konferenci KSČ v Žatci, 15.–16. dubna 1950.

55 NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – AN-t, inv. č. 61, kart. 25, informační zpráva o volyňských Čechích, 1. dubna 1954.

56 StB věnovala zvýšenou pozornost např. místopředsedovi SvČV Antonínu Kozákovi, jenž měl být podle agenturních poznatků nepřítelem vlády KSČ, měl nenávidět SSSR a za tímto účelem údajně organizoval podzemní hnutí volyňských Čechů na způsob „banderovců“. Informace o organizování ilegální činnosti byly pochopitelně zcela nepodložené. StB ve své až paranoidní představě o rozsáhlém protistátním hnutí napojeném na ukrajinské nacionalisty hledala možné indicie např. v dokumentační činnosti volyňských krajanů – akce „Blaník“. NA, KSČ-ÚV (1945–1989) – AN-t, inv. č. 61, kart. 25, zpráva o A. Kozákovi, 21. ledna 1954. Viz ABS, Historický fond StB, inv. j. H-140.

57 Z oblasti Volyně dále pocházeli např. Slavomír Prokůpek, Marie Šantorová, Marie Řehková. Archiv Poslanecké sněmovny (dále APS), Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, inv. č. 622, Jaroslav Niče; tamtéž, inv. č. 642, Josef Bureš; tamtéž, inv. č. 2168, Slavomír Prokůpek; tamtéž, inv. č. 845, Marie Šantorová; tamtéž, inv. č. 2181, Jaroslav Příbil; tamtéž, inv. č. 2529, Mikuláš Svítek.

58 NA, Československý ústav zahraniční II (dále ČÚZ II), inv. č. 93, kart. 66, zpráva ve věci kronikářské činnosti SvČV, 14. května 1949.

59 Spurný, M.: Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960), s. 334.

Pod dohledem bezpečnostního aparátu

Libor Svoboda

Úvod

Československý bezpečnostní aparát se o volyňské Čechy začal zajímat již v roce 1945, kdy se v Československu začali usazovat první „Volyňáci“. Tento zájem se v průběhu dalších let postupně vyvíjel v závislosti na tom, jak předúnorové i poúnorové Československo k volyňským repatriantům přistupovalo a co od nich očekávalo (a také co očekávali oni od něho).⁶⁰ Důležitou roli hrálo i to, jak se volyňská komunita sžívala s novým prostředím a adaptovala se na společenský a politický vývoj ve svém novém domově, který po únorovém převratu mohl velké části jejích členů připomínat lehčí variantu toho, před čím utekli ze SSSR. Pozornost jim věnovala Státní bezpečnost (dále StB), Sbor národní bezpečnosti (dále SNB, v té době uniformovaná část bezpečnostního aparátu) i vojenské Obranné zpravodajství (dále OBZ).

Situace do roku 1945

Postavení volyňských Čechů po příchodu do Československa nebylo jednoduché.⁶¹ V prvních letech po roce 1945 se jednalo o demobilizované vojáky Svobodovy armády, kteří se nechtěli vracet domů, na sovětskou Ukrajinu. Většina z nich se usadila v oblastech, odkud bylo po válce vyhnáno německé obyvatelstvo, a museli zde někdy až dva roky čekat na příchod svých rodin a krajanů. S bývalými vojáky – kteří zažili boje na frontě, měli problém s návratem do civilního života a jedním z jejich charakteristických rysů bylo odmítání jiných než

60 Jediným autorem, který se v poslední době systematicky věnuje problematice vztahu československého bezpečnostního aparátu k volyňským Čechům, je Adam Zítek. K tomu srovnej Zítek, Adam: Judexova odbojová protikomunistická organizace. Případ vystoupení volyňských Čechů proti komunistickému režimu. In: Rokoský, Jaroslav – Veselý, Martin: Za svojí ideou, za svým cílem (1939–1989). Ústí nad Labem – Brno 2018, s. 281–338; týž: Akce „Železo“. Případ provokace Státní bezpečnosti v souvislosti s kolektivizací zemědělství. Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů 1, 2020, s. 65–73; týž: „Jan Hudec a spol“. Represe volyňských Čechů v souvislosti s kolektivizací zemědělství v Československu. Paměť a dějiny, s. 65–73. *Paginae historiae*. 2, 2024, s. 144–159. Ze starších prací je užitečným zdrojem poznání této problematiky práce Matěje Spurného. Viz Spurný, Matěj: Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960). Praha 1960.

61 K dějinám volyňských Čechů po jejich přistěhování do Československa viz Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948). Brno 2000.

vojenských autorit – byla potíž.⁶² S nelibostí se dívali na různé kolektivní akce a opatření, která byla v té době běžná. Například v srpnu 1945 odmítli v Žatci bývalí vojáci Svobodovy armády pomáhat při žních.

Výjimkou nebyly případy, kdy osamocení muži bez rodin navazovali partnerské vztahy se sudetskými Němkami, které čekaly na odsun, nebo jim bylo povoleno tu zůstat. To vyvolávalo odpor u ostatních osídlenců i československých úřadů.

Docházelo u nich k nadměrnému holdování alkoholu, vyvolávání rvaček v hostincích a při tanečních zábavách, k uchovávání zbraní a jejich používání na veřejnosti. V březnu 1946 provedly orgány Ministerstva národní obrany (MNO) ve spolupráci s SNB na Žatecku, Podbořansku a Litoměřicku rozsáhlou razii zaměřenou na vyhledávání zbraní, odhalování nelegálních palíren alkoholu, ohrožování osobní svobody a likvidaci pytláctví.⁶³

S příchodem dalších repatriantů konflikty rostly. Jednou z příčin byly přehmaty při přidělování hospodářských usedlostí. Ty, které jim byly slíbeny, byly v době jejich příchodu již obsazeny domácími Čechy nebo byly vykradeny a vyrabovány a zůstaly bez živého i mrtvého inventáře.

Hlavními a nejčastějšími důvody, kvůli nimž byli volyňští Češi v letech 1946–1948 sledováni a vyšetřováni vojenskými a bezpečnostními orgány, byly útoky proti komunistům a SSSR, které byly důsledkem neblahých zkušeností ze starého domova. V relativně velkém měřítku se s tímto jevem setkáváme ve všech regionech, které osídlili.⁶⁴

Svůj odpor ke komunistům přenesli mnozí z nich i na KSČ, která se vůči nim začala také stavět nepřátelsky. Některé komunistické organizace zaujaly vůči volyňským Čechům nepřátelský postoj a považovaly je za podporovatele reakce, a někteří komunisté jim prý dokonce začali vyhrožovat, že se všichni budou muset vrátit domů, protože SSSR jim nepovolí příjezd rodinných příslušníků. V roce 1949 bylo podle odhadů OBZ 95 % volyňských Čechů silně nepřátelsky zaměřených vůči komunistickému režimu, KSČ a SSSR.⁶⁵

Fakt, že většina volyňských Čechů chová negativní postoj k SSSR a KSČ, si uvědomovali i zástupci Svazu Čechů z Volyně, kteří 1. června 1946 vydali prohlášení, že negativní poměr k „vedoucí a státotvorné“ KSČ se utvářel vinou několika nezodpovědných a reakčních jedinců. Jakékoliv vystupování vůči členům KSČ se mělo hlásit Svazu do Žatce a viníci měli být přísně potrestáni.⁶⁶

Problémy se objevovaly již při přejezdu hranic v transportech, které je převážely do Čech a na Moravu. Například Oblastní úřadovna StB (dále OúStB) v Uherském Hradišti v dubnu 1947 hlásila, že při projíždění transportů v Horní Lidči volyňští Češi vyprávěli, že v SSSR je teror a chaos a že tam na mnoha místech bojují proti režimu partyzáni. Obviňovali také

62 Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), Politické zpravodajství (dále 2M), sign. 11317, volyňští Češi – závady, s. 240–242.

63 Celkem bylo odebráno 38 vojenských pušek, 7 samopalů, 25 pistolí ráže 9 mm, 27 pistolí do ráže 7, 65 mm, 10 loveckých pušek a několik ručních granátů. Byly zjištěny 4 případy nelegálního palení kořalky. Většina z nich odevzdala zbraně dobrovolně se slovy, že vojákům je dají, četníkům však ne. Viz ABS, Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, sign. 302-532-2, volyňští Čechové – odebrání zbraní – hlášení, s. 2–2a.

64 Tamtéž, sign. 302-532-2, volyňští Češi – poměry v pohraničí, s. 8–9.

65 Tamtéž, zpráva o politických, hospodářských a sociálních poměrech volyňských Čechů, s. 3, 4–5; volyňští Češi na Žatecku – závady, s. 45.

66 Tamtéž, volyňští Češi na Žatecku – závady, s. 38–47.

sovětské pohraničníky, že je při přechodu hranic okradli, a stěžovali si na nedostatek potravy v SSSR. Podobné případy byly hlášeny i ze Slovenska (krádeže sovětských pohraničníků, práce v kolchozech zadarmo, umírání hladem, brutální kolektivizace, mrtvoly, které Rusové vyhazovali z transportu apod.).⁶⁷ Příslušné úřady proto dokonce přijaly opatření, aby bylo v rámci přesunu zamezeno kontaktu reemigrantů s místními Čechy a Slováky.⁶⁸

V kritice sovětské politiky a komunistů pokračovali i po příjezdu do nové vlasti. Drtivá většina z nich byla zemědělského původu a jejich hlavním zájmem bylo získat své vlastní hospodářství, proto již od svého příchodu hlasitě dávali najevo obavy z kolektivizace podle sovětského vzoru.⁶⁹ Poměry v SSSR ličili jako špatné (krádeže a zabírání majetku, bezpráví, teror, všeobecný nedostatek a hlad apod.).⁷⁰ Neútočili jen na SSSR a Stalina, ale i na poměry v Československu a na československé komunistické politiky, například na Klementa Gottwalda aj. Služebna SNB v Horšovském Týně podala okresnímu soudu trestní oznámení na volyňského Čecha Jaroslava Mazánka, který 23. října 1947 v hostinci kritizoval poměry v Rusku a prohlásil, že pokud tam bude viset Stalinův obraz, tak do této hospody už nikdy nev kročí.⁷¹ Jinde šli ještě dál a Stalinův obraz rovnou za demonstrativního souhlasu přítomných sundali, jak se stalo v hostincích v Kašperských Horách a ve Městě Albrechtice na Krnovsku, kde ho jeden z hostů sejmul ze zdi se slovy „*Ten chlap nemá co dělat v republice*“ a na jeho místo pověsil obraz TGM.⁷²

Bývalý voják československé zahraniční armády Vladimír Papoušek byl v listopadu 1947 ohlášen okresnímu soudu v Tachově za rušení obecního míru, že v restauraci před větším počtem hostů prohlásil „*Já se na čsl. republiku vyseru, čsl. koruna je mně na hovno platná, za čsl. nebo za polskou korunu si hovno koupím!*“.⁷³ Další příslušník Svobodovy armády Josef Červenka napadl v Srbech v okrese Horšovský Týn jednoho muže se slovy „*Prý jsi komunista z kurvy synu – ty jsi zabil mého otce a bratra*“ atd.⁷⁴

Útoky mnohdy nezůstaly jen v rovině nadávek a slovních výpadů. Členům a sympatizantům KSČ byly strhávány odznaky a byli i fyzicky napadáni. K velkému konfliktu došlo 11. července 1947 v Srbech v okrese Horšovský Týn během ustavující schůze pobočky Svazu přátel SSSR. Bývalí příslušníci Svobodovy armády a volyňští Češi rušili schůzi svými výkřiky a nadávkami na SSSR (v SSSR umírá denně tisíce lidí hlady, SSSR by nikdy nevyhrál, kdyby mu západní země neposílaly pomoc, lidé jsou v Rusku bezcenný materiál, za cara, že byly v Rusku zlaté časy, kdežto teď tam panoval nepořádek a chaos). Pokřikovali, že je nikdo

67 ABS, Ústředna Státní bezpečnosti, sign. 30-354-4, optanti volyňští Češi – rozšiřování nepravdivých zpráv o SSSR, s. 2–6, volyňští Češi, rozšiřování zpráv o SSSR při transportu, s. 1.

68 Viz Šváb, zpráva o incidentech v Horšovském Týně, 5806-46

69 ABS, Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, sign. 302-532-2, volyňští Češi na Žatecku – závady, s. 38–47, poměry volyňských Čechů ke KSČ – důležité upozornění, s. 6–7.

70 ABS, Politické zpravodajství, sign. 11317, volyňští Češi – závady, s. 240–224; 302 (Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky), sign. 302-532-2, reemigranti z Volyně – propaganda proti SSSR – hlášení, s. 29–29a; f. 305, sign. 305-354-4, s. 10–24, 36–37, 45–51.

71 ABS, Politické zpravodajství, sign. 10641, nespolehlivost volyňských Čechů, šetření, s. 137.

72 ABS, Historický fond StB, inv. č. H-255, Češi z Volyně, s. 43; fond 305, sign. 305-354-3, s. 8–9.

73 ABS, Politické zpravodajství, sign. 10641, nespolehlivost volyňských Čechů, šetření, s. 138.

74 ABS, Ústředna Státní bezpečnosti, sign. 305-354-3, volyňští Češi – nepřistojnosti v Srbech, okr. Horšovský Týn, s. 89.

nemusí přesvědčovat, jak to v SSSR vypadá, a dokonce fyzicky napadli a zranili majitele hostince, ve kterém se schůze konala. Nebyl to jediný incident v obci, protikomunistické postoje některých tamních obyvatel byly silně vyostřené. V roce 1946 tam skupina volyňských Čechů vnikla do kanceláře předsedy MNV Karla Řivnáče a ztloukla ho. Vyhrožovali také ostatním členům KSČ v obci, že je postřílí. Podle vyjádření místního příslušníka SNB byli bývalí členové Svobodovy armády ostře zaujatí proti komunistům a svoji nenávist dávali při každé příležitosti jasně najevo. Komunisté se jim proto vyhýbali a odznaky nosili skrytě.⁷⁵

Pachatelé a aktéři některých případů skončili před soudem. Velký ohlas vzbudil incident ve vsi Škrly na Chomutovsku, který se udál 29. července 1947. Skupina pěti mladíků vesměs volyňských Čechů, vyšla poté, co jim hostinský odmítl podat kořalku, na náves a s pokřikem, že budou střílet komunisty, stříleli do vzduchu. Na návsi napadli muže, který jim na otázku, zda je komunistou, odpověděl, že ano. Povalili ho na zem, kopali do něho, a nakonec ho postřelili do ramene. Jeden z vůdců skupiny, Rastislav Kostka, byl za tento čin odsouzen na jeden rok. Zejména KSČ vnímala tento případ jako velmi vážný a hodnotila ho jako vyvrcholení soustavně podnikané štvánice proti KSČ, kterou vedli volyňští Češi, již „*všude vykládají povídky o poměrech v SSSR*“ a svým drzým a sebevědomým chováním zastrašovali obyvatelstvo.⁷⁶

Před soudem skončil i případ z Krnovska, kde trojice mužů napadla 8. června 1947 na poli Františka Mazura z Osoblahy, protože pracoval v neděli a byl komunista. Povalili ho na zem a zbičovali. Všichni tři byli odsouzeni na jeden rok odnětí svobody podmíněně a k pokutě 1000 a dvakrát 500 korun.⁷⁷

Volyňští Češi nebyli od začátku jen vítáni jako navrátilci do staré vlasti, kteří napomohou čechizaci českého a moravského pohraničí. Ministerstvo vnitra (MV) na ně pohlíželo s jistou nedůvěrou a obávalo se jejich nedostatečné národní a politické spolehlivosti. Důvodů bylo hned několik. Území, ze kterého pocházela velká část z nich, bylo do roku 1939 součástí Polska, volyňští Češi žili původně v národnostně pestrém území vedle lidí německého, polského a ukrajinského původu, po roce 1939 zažili sovětskou a od 1941 německou okupaci a měli za sebou zkušenosti s polským podzemím i s Ukrajinskou povstaleckou armádou (dále UPA).

Byli podezíráni z kolaborace s německými okupanty, protože od Němců očekávali zrušení kolchozů a obnovení pozemkového vlastnictví. S velkou nedůvěrou se pohlíželo především na ty, kteří pocházeli ze smíšených česko-německých oblastí. Podezírali je, že se hlásili k Němcům, mluvili jen německy apod. Některá obvinění byla svého druhu bizarní, jiná se zase do jisté míry, a to „do jisté míry“ je třeba zdůraznit, zakládala na pravdě. Faktem však je, že československá strana v tomto případě vůbec nebrala v úvahu, za jakých podmínek, nic o tom ostatně ani nevěděla, byli volyňští Češi nuceni žít v době okupace. Informace, které měla k dispozici, vycházely hlavně z pramenů sovětské provenience, což byl, stručně řečeno, velmi jednostranný zdroj.

Relativně často se setkáváme s případy, kdy žádosti reemigrantů byly zamítnuty, protože dotyční byli obviněni z toho, že v době okupace spolupracovali ve větší míře s Němci. Československá strana se v těchto případech opírala o informace získané od Sovětů. Mnozí

75 Tamtéž, s. 88–88a, 90–97.

76 Tamtéž, s. 1–9.

77 Tamtéž, s. 8–9; Historický fond StB, inv. č. H-255, Češi z Volyně, s. 43.

z těchto žadatelů totiž byli odsouzeni sovětskými soudy za různé trestné činy. Například jistý Alois Beneš od Rovna údajně jako starosta obce spolupracoval s Němci. Častým důvodem zamítnutí žádostí bylo, že dotyční se v době podávání žádostí nacházeli z politických důvodů v internacích, v sovětských věznicích a pracovních táborech.

Podezření se nevyhnuli ani lidé, kteří bojovali v československé armádě v SSSR. Manželé Dědkovi, on rotmistr, byli obviněni z úplatkářství, manželka jako dcera německého starosty byla obviněna ze spolupráce s okupanty.

Že se podezírání z kolaborace a proněmeckých sympatií nevyhnulo ani těm, kteří tu již byli usazeni, svědčí i hlášení z různých míst. Podezření vzbuzovalo cokoli – německá křestní jména u dětí, špatná čeština a to, že se v některých volyňských rodinách údajně mluvilo jen německy nebo polsky. V hlášeních se dokonce objevovala i vážně míněná, nikdy ovšem neprokázaná podezření o službě mnoha volyňských Čechů v německé armádě a o tom, že byli organizováni v NSDAP. Zemská úřadovna StB v Čechách rozeslala 20. listopadu 1947 všem podřízeným OStB a POSTB příkaz o prověření volyňských Čechů, u nichž bylo podezření, že se v době nacistické okupace hlásili jako „Volksdeutsche“ a odcházeli za prací do Německa, odkud se vrátili až po konci války.⁷⁸

Tyto většinou neprokázané a jednostranně vyhodnocované informace byly doplněním do mozaiky podezírání a osočování volyňských Čechů, kteří prý byli příliš dlouho vystaveni polskému a německému vlivu a zčásti se tak odnárodnili, z národní a politické nespolehlivosti. K češtví se podle těchto interpretací přihlásili až poté, co bylo jasné, že Německo prohrálo, a když Rudá armáda obsadila území, kde žili, rozhodli se vyřešit svoji „choulostivou“ situaci a vinu tím, že začali vstupovat do československé armády. Byla to pro ně jediná možnost, jak se dostat do Československa, kam se přestěhovali mimo jiné i proto, aby jejich činnost za války zůstala utajena. Za uniformou československého vojáka se schovávala „germanofilská minulost nejednoho Volyňáka“. S obviněními, která se týkala jejich údajných sympatií k Němcům, se v úředních dokumentech setkáváme ještě v prvních poúnorových letech.⁷⁹

Závažnějším obviněním, které na volyňských Čechích ulpívalo až do padesátých let 20. století a v nějaké podobě se objevovalo po celou dobu existence komunistického režimu, se jevila spolupráce s ukrajinskými nacionalisty a jejich ozbrojenou složkou UPA. Podpora banderovců byla minimálně od roku 1947 vnímána jako zásadní problém. Vážné podezření se objevilo v souvislosti s 91 transporty, které od 8. února do 13. června 1947 dopravily do českých zemí několik desítek tisíc repatriantů z Volyně. Zemská úřadovna StB se, příznačně až po únorovém převratu, v dubnu 1948 zabývala vyšetřováním, že se touto cestou údajně dostal do Československa větší počet banderovců. Volyňští Češi je prý kryli a za ilegální přepravu jim banderovci údajně platili až 10 000 Kčs.⁸⁰

78 ABS, Politické zpravodajství, sign. 10641, nespolehlivost volyňských Čechů, šetření, s. 131–131a.

79 Tamtéž, sign. 11164, volyňští Češi – závady – hlášení, s. 101; Historický fond StB, inv. č. H-255, Češi z Volyně, s. 33–39.

80 Banderovci měli údajně přijet posledním transportem, 13. června 1947, který směřoval na Žatecko. Viz ABS, Politické zpravodajství, sign. 10640, volyňští Češi, podpora banderovců při transportech do ČSR, s. 20–21.

Situace po únoru 1948

Poúnorové politické změny a budování totalitního režimu sovětského typu vedly k zásadní změně charakteru policejní práce. Měnila se řada věcí, z mnoha osob a z celých společenských skupin se ze dne na den stali občané druhé kategorie a nepřátelé nového režimu. Přibýly nové trestné činy a za věci, které do té doby byly pouhými přestupky nebo trestnými činy vůbec nebyly, hrozily vysoké, někdy i absolutní tresty. V návaznosti na to se proměnila práce celého bezpečnostního aparátu, který v letech 1948–1953 prodělal řadu zásadních strukturálních změn a rozsáhlých personálních čistek, jež ho měly sjednotit, centralizovat a zbavit politicky nevyhovujících osob. Cílem bylo vytvoření zcela nového bezpečnostního sboru, jenž se měl stát spolehlivou oporou komunistického režimu, napomáhat mu k udržení moci a likvidovat jeho skutečné i potenciální protivníky. Přibýly nové úkoly, rozšiřovaly se pravomoci a zaměření. Nejdůležitější činností bezpečnostního aparátu se stal boj proti nepřátelům a odpůrcům režimu a dohled nad všemi částmi společnosti, který měl sloužit k tomu, aby se v zárodku odhalovaly a potíraly jakékoliv náznaky odporu či neloajality. Hlavní výkonnou i zpravodajskou složkou pověřenou vyhledáváním, vyšetřováním a prevencí trestné činnosti politického charakteru a sledováním nepřátelských skupin a osob byla StB (Státní bezpečnost).⁸¹

V listopadu 1948 vznikl Odbor BA, tedy Velitelství StB (dále V StB),⁸² které se stalo ústředním řídicím místem výkonu složky státní bezpečnosti. Od 1. července 1952 se jmenovalo Hlavní správa StB (dále HS StB). V roce 1950 se V StB stalo součástí nově zřízeného Ministerstva národní bezpečnosti (dále MNB). K zásadní reorganizaci došlo od ledna 1949 i na úrovni krajů a okresů. Vznikla Krajská velitelství (dále KV StB) a jejich nástupkyně (od 1. července 1952) Krajské správy StB (KS StB), považované za základní výkonné jednotky státobezpečnostní služby. Spočívala na nich podstatná část veškeré agendy, již se StB v padesátých letech 20. století zabývala a kterou komunistický režim považoval za důležitou pro upevnění své moci.

Změny se dotkly i volyňských Čechů. Přístup bezpečnostních složek k této komunitě v prvních letech po únoru 1948 vycházel ze „zkušeností“ a stereotypů získaných v poválečném období. Poúnorový bezpečnostní aparát se navíc z principu zaměřoval na sledování a kontrolu cizích státních příslušníků stejně jako osob, které sice měly československé občanství, jejich původ však nebyl úplně „domácí“. Týkalo se to jak sudetských Němců, Maďarů, těšínských Poláků, tak osob, které se do Československa dostaly v důsledku poválečných repatriací, tedy i volyňských Čechů. Všem jejich akcím byla věnována zvýšená pozornost a sledována byla i jejich vrcholná organizace Svaz Čechů z Volyně.⁸³ Trvalou pozornost jim v tomto období nevěnovala jen centrála StB, ale i vojenské Obranné zpravodajství (dále OBZ) a teritoriální útvary StB a Národní bezpečnosti (dále NB).

Problematika volyňských Čechů se na konci roku 1948 stala součástí I. sektoru, Skupiny BAa (součást V StB).⁸⁴ Byla začleněna do 5. oddělení „Východ“, kam byla ještě spolu s ní

81 V demokratickém státě je výkon bezpečnostní služby (vyšetřování, provádění výslechů, zatýkání, držení ve vazbě, domovní a osobní prohlídky, použití zbraně, apod.) a politického zpravodajství striktně oddělen.

82 ABS, Velitelství StB, sign. 310-2-4, s. 64.

83 Tamtéž, sign. 302-532-2, volyňští Češi na Žatecku – závady, s. 4.

84 Krycí název pro OZ.

zařazena i agenda občanů SSSR, mezi něž patřili i příslušníci tzv. bílé emigrace, v dobových pramenech označováni též jako „bělogvardějci“ (osoby, které uprchly do Československa poté, co se v Rusku dostali k moci bolševici). Volyňské Čechy a občany SSSR zpracovával referát 20, ukrajinští nacionalisté byli zařazeni do referátu č. 21.⁸⁵

Referát či oddělení „Východ“, později „Východní emigrace“, se začal formovat v letech 1946–1947 v souvislosti s bojem proti banderovcům a jejich pomocníkům z řad pravoslavné a řeckokatolické církve na Slovensku.⁸⁶ První speciální referát zaměřený přímo na Ukrajince a ukrajinské nacionalisty vznikl při reformě politického zpravodajství na jaře roku 1947. Byl ustaven jako referát č. 4 a vedle ukrajinské problematiky měl v náplni práce i problematiku polskou. Volyňští Češi tehdy ještě na centrální úrovni samostatným předmětem zpravodajského zájmu nebyli, ale je pravděpodobné, že byli řešeni společně s Ukrajinci.⁸⁷

Složení referátu či oddělení Východní emigrace (dále VM) se v následujících letech různě měnilo. Vedení MV a V StB experimentovalo s jeho strukturou, počtem problematik apod. Měnila se čísla oddělení, ve kterých bylo zařazeno. Zpočátku bylo umístěno na 5. oddělení, od října 1950 do června 1951 na 3. oddělení,⁸⁸ poté znovu na 5. oddělení⁸⁹ a nakonec se stalo samostatným zvláštním oddělením „Východní emigrace“. Dlouhou dobu bylo součástí I. sektoru V StB, po reorganizaci v roce 1951 bylo přímo podřízeno veliteli StB Jaroslavu Horovi, jeho zástupci a nějaký čas přímo ministru národní bezpečnosti Kopřivovi.⁹⁰ Od léta 1951 bylo oddělení VM řízeno výhradně cestou sovětských poradců, kteří jeho činnosti přikládali veliký význam, zasahovali do jeho fungování a rozhodovali o personálních otázkách. Všechny akce i zákroky na centrální úrovni i v krajích byly podmíněny souhlasem speciálních poradců a hlavního poradce. V letech 1951–1953 bylo oddělení VM řízeno čtyřmi sovětskými poradci.⁹¹

V prvních měsících existence oddělení VM byly jeho náplní kromě problematiky středoa východoevropských národů i záležitosti národů Blízkého, Středního a Dálného východu. Jak dlouho tento stav trval a zda vůbec v této podobě fungoval, nejsme vzhledem k nedostatku pramenů s to určit. Jisté je, že po několika měsících zůstaly základním objektem zájmu „Východní emigrace“ ukrajinští nacionalisté a bělogvardějci, přesuny však pokračovaly dál. V letech 1950–1951 byli k ukrajinským nacionalistům a bělogvardějcům připojeni i Němci a Rakušané.

85 Další referáty byly 18 (Poláci), 21 (Maďari), 23 (Bulhaři), 24 (Rumuni), 25 (Řekové, Egypťané, Číňané), 26 (Turci, Izraelci, Íránci a ostatní národy Středního východu), 59 (Jugoslávci). Viz ABS, A 31/1 (Statisticko-evidenční odbor, I. díl), Pomůcka administrativně – operační pro skupinu BAa, s. 33–34. Dvořáková, Jiřina: Státní bezpečnost v letech 1945–1953 (Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek). Praha 2007, s. 117.

86 ABS, Historický fond StB, inv. č. H-255, činnost referátu 21, s. 19; Sbírka Zvláštní vyšetřovací spisy (dále sb. ZV), inv. j. 120, Zpráva o činnosti I. sektoru 1949–1954, s. 506.

87 ABS, Velitelství StB, sign. 310-54-8, s. 39; k tomu také Dvořáková, J.: Státní bezpečnost v letech 1945–1953, s. 81.

88 ABS, Velitelství StB, sign. 310- 23- 4, s. 52–53.

89 Dvořáková, J.: Státní bezpečnost v letech 1945–1953, s. 184.

90 Tamtéž, s. 150.

91 ABS, Zvláštní vyšetřovací spisy, inv. j. 120, Zpráva o činnosti I. sektoru 1949–1954, s. 507.

Počátky a v podstatě velká část existence oddělení VM jsou spjaty s bývalým vojákem Svobodovy armády Jaroslavem Janouškem. Právě Janoušek se po únoru 1948 velmi angažoval v případě systematického zpravodajského a státněbezpečnostního zpracovávání volyňských Čechů. V dubnu 1947 se stal vedoucím referátu č. 4 a z této funkce přešel v prosinci 1948 na pozici velitele 5. oddělení. V jeho čele zůstal do května 1949, kdy byl odvolán a na krátký čas propuštěn z StB. Jeho propuštěním skončila jedna etapa ve vývoji vztahů StB k volyňské problematice.⁹²

O činnosti oddělení po Janouškově odchodu v letech 1949–1950 však víme velice málo. Fakticky jediným a skromným zdrojem informací jsou nám jeho zápisky a návrhy na jeho zreformování z roku 1951. Podle Janouška patřilo oddělení v rámci V StB k těm méně výkonným a stálo spíše stranou zájmu. Počet jeho zaměstnanců se trvale snižoval. V květnu 1949 v něm údajně pracovalo 16 zaměstnanců, kteří měli k dispozici dvě motorová vozidla. O necelé dva roky později, v březnu 1951, se jejich počet snížil o polovinu na osm a během té doby tam nebyl odhalen ani jeden případ tzv. protistátní činnosti, která by se týkala Ukrajinců, bílé emigrace a volyňských Čechů. Volyňským Čechům se v rámci V StB věnovala ještě menší pozornost než Ukrajincům a bílé emigraci. K referátu byli jen přiřčeni a systematicky se jimi nikdo nezabýval. Nahodile se zpracovávaly jednotlivé případy, které přišly z krajů, a takřka vůbec nefungovala agentura.⁹³ Zhrzený bývalý vedoucí není samozřejmě neobjektivnějším a nespolehlivějším zdrojem informací. Je ovšem pravdou, že to málo, co o fungování VM a úrovni zpracování problematiky volyňských Čechů v té době známe, nám spíše potvrzuje Janouškovu interpretaci. Volyňští Češi podle všeho zůstali skutečně po jeho odchodu stranou, načas dokonce úplně zmizeli i z oficiálních dokumentů.⁹⁴ Je ale třeba si uvědomit, že důvody, proč zůstali volyňští Češi stranou, mohly být z pohledu V StB a velitele I. sektoru, tedy vlastně kontrarozvědky, oprávněné. I. sektor se zabýval nepřátelskou činností v oblasti špionáže, což zcela jistě nebyl případ, až na některé výjimky, volyňských Čechů.

Major Janoušek se na I. sektor V StB vrátil po čistkách na počátku roku 1951 a jako velému oblíbenci sovětských poradců se mu načas otevřela cesta k vysokým funkcím. Stal se zástupcem velitele I. sektoru a dostal také možnost prosazovat své představy ohledně fungování oddělení VM, zejména ve vztahu k volyňské problematice.⁹⁵

Základním postojem bezpečnostního aparátu k volyňským Čechům byla v té době nedůvěra. Byli považováni za politicky nespolehlivé, a čím více jich bylo soustředěných na jednom místě, tím byli podle StB nebezpečnější. Vycházelo se z údajného faktu, že většina z nich nepřišla do Československa, aby tam budovala socialismus, ale proto, že se chtěli stát přísluhovači západních imperialistů. Převážná část repatriantů měla údajně již po příchodu do Československa za sebou dlouholetou praxi v ilegální špionážní činnosti proti SSSR a dalším lidově demokratickým zemím a ve službách západních zpravodajských služben vyvíjela protistátní činnost i na území Československa.⁹⁶ Vrcholem dobové paranoie byla

92 Tamtéž, inv. j. 120, Zpráva o činnosti I. sektoru 1949–1954, s. 507.

93 ABS, Historický fond StB, inv. č. H-255, činnost referátu 21, s. 19; Velitelství StB, sign. 310-7-15, VSTB. Odbor – sektor „východní emigrace“, s. 1–2.

94 ABS, Velitelství StB, sign. 310- 23- 4; Dvořáková, J.: Státní bezpečnost v letech 1945–1953, s. 177.

95 Dvořáková, J.: Státní bezpečnost v letech 1945–1953, s. 181.

96 ABS, Historický fond StB, inv. č. H-255, činnost referátu 21, s. 19–23, Češi z Volyně, s. 33–41.

zpráva OBZ z roku 1949, ve které stojí, že polovina volyňských Čechů již proti státu ilegálně pracovala, zatímco druhá polovina, kromě opravdu dobrých komunistů, jichž bylo mizivé procento, byla ochotna protistátně pracovat. Jako řešení tohoto problému bylo navrhováno rozmístit volyňské Čechy po celém státě, aby vytvořili uzavřené komunity.⁹⁷

Vyčítalo se jim také, že houževnatě lpí na svém zemědělském majetku a staví se proti myšlence kolektivizace a jakékoliv nařízení a předpisy, které šly tímto směrem, sabotují.⁹⁸

O systematickém odporu proti kolektivizaci však u nich mluvit nemůžeme. Odpor, který samozřejmě existoval, se týkal jednotlivců nebo skupinek sedláků.⁹⁹ Forma odporu byla stejná jako v místech, kde žili rodilí Češi, a stejný byl i postup úřadů. Vystěhování, zvyšování dávek a v neposlední řadě i provokace.¹⁰⁰ Přes počáteční odpor se volyňští Češi smířili i s kolektivizací a většina z nich byla hodnocena jako výborní hospodáři, kteří skvěle plnili dodávky a měli skvělou pracovní morálku.¹⁰¹

Největší protistátní skupinou složenou z velké části z volyňských Čechů byla skupina označovaná jako JOPO. Skupina byla zorganizována skutečně velkoryse a svým způsobem v osobě zakladatele skupiny Alfonse Kotouse (nebyl volyňský Čech) široce překročila hranice regionu Žatecka, kde působila. Její hlavní aktivitou se stalo rozšiřování letáků a podobné aktivity. Neprováděla žádné ozbrojené akce a nemáme ani hodnověrné důkazy, že by členové skupiny měli něco takového v úmyslu. Skupinu navíc kontrolovala StB, protože agentem se stal, až po vzniku skupiny, její zakladatel a vedoucí postava A. Kotous.¹⁰² To z ní činí typický modelový příklad práce československé OBZ a StB na konci čtyřicátých a v první polovině padesátých let 20. století.

Největším podezřením, kterému museli čelit, byla údajná aktivní podpora ukrajinských nacionalistů a to, že mezi sebou ukrývají spoustu banderovců. Vzhledem k údajné aktivitě ukrajinského podzemí v Československu a jeho neustále předpokládanému, leč nikdy nepotvrzenému propojení s volyňskými Čechy se v zimě 1951 začalo uvažovat o zřízení speciálního referátu v rámci východních skupin na 1. oddělení KV StB, který by se zabýval výhradně volyňskými Čechy. Na základě výnosu V StB z 6. března 1951 a pozdějšího dodatku měly být v rámci 1. oddělení všech KV StB zřízeny tzv. Východní skupiny, oficiálně 5. referáty, které se měly zabývat emigranty a repatrianty z lidově demokratických zemí, ukrajinskými nacionalisty (dále OUN – UPA), bývalými bělogvardějci a příslušníky SSSR, pocházejícími z řad tzv. bílé emigrace, a volyňskými Čechy.¹⁰³

97 ABS, Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky, sign. 302-532-2, volyňští Češi na Žatecku – závady, s. 45–46.

98 „nemají [...] zájmu na větších hospodářských celcích a požadují pouze menší usedlosti o výměře, která by stačila jen ke krytí životních potřeb členů domácnosti a opomíjí požadavky řízeného hospodářství [...]“ Viz ABS, Ústředna Státní bezpečnosti (dále 305), sign. 305-354-4, reemigranti z Volyně – šetření, 30. července 1947.

99 Zítek, A.: „Jan Hudec a spol.“, s. 144–159.

100 Zítek, A.: Akce „Železo“, s. 65–73.

101 ABS, Ústředna Státní bezpečnosti, sign. 305-354-3, s. 8–9.

102 Zítek, A.: Judexova odbojová protikomunistická organizace, s. 338.

103 ABS, Velitelství StB, sign. 310-7-15, VSTB. Odbor – sektor „východní emigrace“, s. 4; tamtéž, sign. 310-11-1, 1. odd. KV StB, Směrnice pro zřízení „Východního oddělení“ při KV StB, 1. odd., s. 72–73.

Je otázkou, nakolik se tyto změny podařilo převést do praxe, jisté je pouze, že tato struktura existovala jen několik týdnů. Podle směrnice pro I. oddělení KV StB z 12. června 1951 se problematika volyňských Čechů stala součástí 3., na některých KV StB, např. Jihlava nebo Praha, 2. referátů (Ukrajínští nacionalisté a bělogvardějci).¹⁰⁴ Náplní jejich práce bylo proniknout do nově vytvářených ukrajinských nacionalistických sítí, odkrývat spojovací kanály mezi ukrajinskými nacionalisty v Československu a ústředím OUN v Mnichově a odhalovat jejich konspirační byty a základny v Československu a jejich spojení na Ukrajinu. Dále pak to byla evidence bývalých bělogvardějců, získávání spolupracovníků v jejich řadách a sledování bývalých bělogvardějských spolků i jejich funkcionářů. Jediným úkolem, který se týkal volyňských Čechů, se stalo jejich systematické sledování.¹⁰⁵

Jedním z cílů těchto změn bylo „osamostatnění“ nebo alespoň posílení problematiky volyňských Čechů v rámci aparátu StB. Podle nařízení ze 6. března 1951 již nebylo možné spojovat jednotlivé referáty pod jednoho referenta, který by například naráz spravoval referát ukrajinských nacionalistů a zároveň volyňských Čechů. Důrazně se proto upozorňovalo, že otázka znovuzřízení referátů volyňských Čechů nesměla být v kompetenci referenta, který k tomu řídil i jiné referáty.¹⁰⁶

Nakolik se jednalo o zájem V StB nebo jen některých funkcionářů, již si touto cestou chtěli posílit své postavení a jejich představy neodpovídaly realitě, se můžeme jen dohadovat. Budoucí vývoj ukázal, že pravdě blíže je druhá možnost, protože ambiciózní plány, např. do konce června 1951 měl každý referát získat tři spolupracovníky, se od počátku nedařilo naplňovat. KV StB (České Budějovice, Ostrava, aj.), která neměla lidi, totiž postupovala zcela v rozporu s nařízením a situace, kdy jeden referent obhospodařoval více referátů, byla běžnou záležitostí.¹⁰⁷

Již krátce po zavedení těchto opatření se začalo ukazovat, že v případě volyňských Čechů neodpovídají charakteru jejich skutečných či spíše domnělých protistátních aktivit. Především se přes všechny proklamace nepodařilo zjistit, že by volyňští Češi většinou jakýmkoliv způsobem spolupracovali s cizími zpravodajskými službami nebo ukrajinskými nacionalisty. Většina z nich žila na venkově, proto již od počátku o ně projevovaly zájem součásti StB zaměřené na sledování venkova. Rozkazem velitele StB ze 17. října 1951 měl být referát „Volyňští Češi“ přerazen z I. do II. sektoru do problematiky „vesnice“ (č. 2052). Na KV StB byla tato agenda zařazena do 5. referátu 2. oddělení.¹⁰⁸ K tomu však podle všeho nakonec oficiálně nedošlo, protože vše zůstalo tak, jak bylo. Volyňští Češi sice byli i nadále rozpracováni i v rámci referátu „Venkov“, ovšem nikoliv jako zvláštní, samostatná skupina.

I. oddělení KV StB měla na starosti vše, co souviselo se špionáží, ilegálními přechody hranic, převaděčstvím, agenty-chodci apod. Viz Svoboda, *Dějiny StB*, v tisku.

104 ABS, 310, sign. 310-11-1, 1. odd. KV StB, Směrnice k práci, r. 1951, s. 23–44.

105 Tamtéž, 1. odd. KV StB, Směrnice pro zaměření 1. oddělení k práci, r. 1951, Část první, Směrnice pro zaměření práce v hlavních problémech kontrarozvědky platící celostátně pro oddělení KVSTB, s. 25.

106 ABS, Historický fond StB, inv. č. H-255, činnost referátu 21, s. 19–23.

107 ABS, Velitelství StB, sign. 310-11-1, 1. odd. KV StB, Návrh I. sektoru na zřízení t. z. východního odd. při 1. oddělení KV-STB a referátů 18 až 21, s. 74–75.

108 Tamtéž, VSTB. Odbor – sektor „východní emigrace“, s. 10, 13.

Úroveň zpracovávání problematiky volyňských Čechů se přes všechno úsilí nijak nezměnila a stále zůstávala velice nízká. Nadřízené složky StB neměly nebo nechtěly, případně obojí, přidělovat lidi na problematiku, která pro ně evidentně nebyla tak důležitá, jako například odpor vůči kolektivizaci, ilegální přechody hranic, agenti-chodci, členové bývalých nekomunistických stran, sabotáže nebo různé „protistátní“ skupiny apod.

Podle zpráv z ledna 1952 se většina KV StB o činnost volyňských Čechů zajímala jen okrajově nebo vůbec a mnohdy ani neměla ponětí, kolik jich v kraji žije. Výjimkou byla KV StB v Plzni, Ústí nad Labem, Karlových Varech a Liberci, i když ani tam nebyla situace podle vedení StB uspokojivá. Jako vysloveně alarmující byl uváděn příklad Karlovarského kraje, kde jich žilo nejvíc, a věnovali se jim jen jeden, později dva příslušníci StB. Úplně nejhůře na tom byla Praha, kde ovšem žilo jen minimum volyňských Čechů. Až na výše uvedenou čtveřici krajských velitelství se nikde nepracovalo agenturně a bylo potřeba si vystačit pouze s důvěrníky (nižší stupeň spolupráce odpovídal pozdějším důvěrníkům), kteří nebyli z řad volyňských Čechů.¹⁰⁹

V té době mělo tuto problematiku v českých zemích na starosti dohromady 13 příslušníků rozmístěných po krajích. V některých krajích nebyl vůbec nikdo (Jihlava), nejvíce jich bylo v Olomouci (4) a v Ústí nad Labem (2), v ostatních krajích po jednom. To vše za situace, kdy průměrné KV StB mělo cca 450–550 lidí, v Praze ještě o několik set více. Poslední pokus o nápravu tohoto stavu podniklo V StB v lednu 1952. Bylo rozhodnuto, aby ve všech krajích, kde volyňští Češi žili, byly do 30. ledna 1952 založeny všeobecné svazky, do kterých by se soustředily veškeré poznatky získané o této komunitě. Pozornost se věnovala i zlepšení stavu agenturní sítě a požadovalo se navýšení počtu osob (celkem 33), zaměřených na volyňskou problematiku.¹¹⁰

Ani toto opatření situaci nezlepšilo. O osm měsíců později, během roku 1952, se v Ostravě, Praze, Karlových Varech a Plzni přidělení příslušníci StB ještě v srpnu věnovali i jiným záležitostem a otázku volyňských Čechů systematicky nerozpracovávali. Ustrnula také agenturní práce. Příslušníci StB odcházeli na školení (Karlovy Vary), do řešení agendy zasáhly i žně (Karlovy Vary, Liberec, Brno). V Ústí nad Labem si pomohli tak, že na tuto problematiku převedli člověka z církevního referátu. V Hradci Králové nepřidělili nikoho.

Stejně výhrady se opakovaly i v dalších letech. Agenturní rozpracovávání volyňských Čechů StB evidentně upadalo, v lepším případě stagnovalo. Pokud nějakým způsobem fungovalo, tak jenom v krajích; na centrální úrovni se tomu věnoval, a to jen v některých obdobích, maximálně jeden člověk.¹¹¹ Typickým obrazem, jak v tomto směru vypadala situace v krajích, a to nejen v případě volyňských Čechů, ale celé východní emigrace, nám poskytuje zpráva o činnosti 5. zvláštního oddělení VM (Východní emigrace) Krajské správy Ministerstva vnitra (KS MV) České Budějovice z roku 1954: v kraji žilo v té době 334 Ukrajinců, 189 Rusů a 219 volyňských Čechů. Na oddělení byli dva příslušníci, včetně náčelníka. Dvě systematizovaná místa na

109 ABS, Historický fond StB, inv. č. H-255, výsledek z porady konané dne 30. ledna 1952, s. 102.

110 Tamtéž, čtvrtletní plán v otázce volyňských Čechů, s. 49, Porada na VStB-Praha, všech orgánů z krajů pracujících na problému volyňských Čechů, s. 101.

111 ABS, Historický fond StB, inv. č. H-255, obsazení a situační přehled v práci mezi vol. Čechy na krajích, s. 144–146, H-255-1-2, volyňští Češi – dosavadní výsledky, s. 300–301.

problematiku volyňských Čechů se obsadila. Agentura poskytovala pouze okrajové informace a celé oddělení mělo k dispozici pouhé tři informátory. „Pracovalo“ se na třech bělogvardějcích a pěti ukrajinských nacionalistech. Volyňský Čech nebyl zpracováván žádný.¹¹²

Závěr

Zájem bezpečnostních složek o volyňské Čech v době třetí republiky a v prvních poúnorových letech je rozdělen do dvou etap, předělem mezi nimi je, tak jako v mnoha jiných případech, únorový převrat. Ten ale v tomto případě nemůžeme brát jako jasné a zřetelné ukončení jedné éry, ale spíše začátek změn, které probíhaly po několik následujících měsíců.

První etapa pokrývá cca roky 1945–1948/1949, kdy volyňští Češi přijíždějí do Československa a zvykají si na nové prostředí. Vztah bezpečnostního aparátu k nim se v těchto letech odvíjel ve dvou rovinách. První se týkala jejich postoje k SSSR. Volyňští Češi si s sebou přinesli řadu zvyklostí a zkušeností, které v poválečném Československu působily anachronicky a byly zdrojem nedorozumění s československou společností, která tyto zkušenosti neměla. Nekompromisní postoje volyňských Čechů vůči komunistům a SSSR vyvolávaly pobouření ze strany členů a sympatizantů KSČ a stoupenců SSSR a narušovaly konsensus o poválečném směřování Československa. V konečném důsledku vedly k řadě slovních i fyzických incidentů a konfliktů, čímž na sebe její aktéři připoutali pozornost civilních i bezpečnostních úřadů.

Druhá rovina se týká jejich chování v době německé okupace a podezření z kolaborace s okupanty a také jejich vazeb na Ukrajince, přesněji na ukrajinské nacionalisty. Panovaly obavy, že volyňští Češi pomáhali banderovcům při útěku na západ a umožňovali jim vydávat se za jedny z nich, a tak je ukrývali před spravedlností, k čemuž nepochybně v některých případech docházelo, nicméně důkazy o tom, že by se jednalo o běžnou záležitost, nemáme a nikdy je neměla ani StB.

Druhá etapa začíná v roce 1948 a končí přibližně v letech 1953–1954. Jedná se o zakladatelské období komunistického režimu, který se v těchto letech etabloval a upevňoval svoji moc. Většina obvinění vznášených vůči volyňským Čechům se v průběhu let ukázala jako nadsazená, nebo se vůbec nezakládala na pravdě, což nakonec uznaly i bezpečnostní orgány. Nelze přirozeně tvrdit, že by se volyňští Češi protikomunistickým aktivitám vyhýbali. Většinou se jednalo o jednotlivce, kteří se nějakým způsobem zapojili do různých skupin složených z rodilých Čechů, Slováků, případně dalších národností. V žádném případě nemůžeme hovořit o protistátních skupinách, které bychom mohli explicitně označit jako projev nějakého systematického a cíleného odporu volyňských Čechů.

— — — — —

112 Viz ABS, Krajská správa Sboru národní bezpečnosti. Správa StB České Budějovice a útvary StB v Jihočeském kraji, Správa StB České Budějovice, kart. č. 1, inv. č. 4, Zpráva o činnosti KS MV za rok 1954, s. 65–66.

Bojovat' jste se svobodou za svobodu

Prameny

(archivní, muzejní,
etnologické)

Účastníci rekreační školy na slavnostech v Jesenici v roce 1947.
(NA, SvČV; inv. č. 916)

Migrace obyvatel českého původu z Ukrajiny ve výzkumech Etnologického ústavu AV ČR

Veronika Beranská – Zdeněk Uherek

Úvod do historie Etnologického ústavu AV ČR

Kdo to jsou oni obyvatelé českého původu z Ukrajiny, které často nazýváme adjektivy jako volynští či černobylští, a jak se dostali na stránky textů a monografií, v nichž se o nich hovoří? Čím si zasloužili pozornost odborné veřejnosti a zvědavost laického publika? A jak to, že velká část jejich života byla protkána migrační zkušeností a rozličnými kulturními kontexty? Na většinu z těchto otázek známe více či méně obsáhlé odpovědi, které se pokusíme v následující kapitole podrobně nastínit v kontextu výzkumů Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, v. v. i., tedy instituce, která tomuto tématu věnovala poměrně velké badatelské úsilí.

Začněme nejprve přiblížením odborného a vědeckého zázemí této instituce, která se podobně jako osudy zmíněných krajanských skupin postupem času vyvíjela a proměňovala. Počátky tohoto vědeckého pracoviště lze vystopovat až do prvního desetiletí 20. století, kdy byl zemskými úřady na českém území vydán pokyn k založení národních výborů pro shromažďování a sběr lidových písní a hudby. Tak vznikl v roce 1905 oficiální základ pro výzkum a sběr lidových písní a hudby, s názvem Lidová píseň v Rakousku, který fungoval až do počátku první světové války. Zde se prvně setkáváme se jmény velkých badatelských osobností, jakými byli Otakar Hostinský a Leoš Janáček, a zde také byla shromážděna celá řada písňových záznamů a nahrávek, převážně na voskových válečcích Edisonova fonografu.

Po skončení válečného konfliktu se v roce 1919 pracovní výbory pro sběr lidových písní a hudby spojily ve Státní ústav pro lidovou píseň, který fungoval až do roku 1952. Zde se již setkáváme se jmény osobností, které byly spojeny s vědeckým bádáním o hudbě, jmenovitě zmiňme Jiřího Horáka, Otakara Zicha, Bedřicha Václavka nebo sběratelské aktivity Františky Kyselkové, Josefa Černíka či Karla Plicky. Po skončení druhého velkého válečného konfliktu se snažil ústav obnovit svoji činnost v předválečném rozsahu. Do jeho vývoje však zasáhlo nové nastavení společnosti po roce 1948 a současně i myšlenka založení ústavu, v němž by probíhal výzkum na širší etnografické a folkloristické bázi. Tato idea byla prosazována osobnostmi Zdeňka Wirtha, Viléma Pražáka a Karla Chotka. Zárodkem této nové instituce se stal v roce 1952 Kabinet pro národopis následovaný o rok později Kabinetem pro lidovou píseň, aby se na počátku roku 1954 spojily pod vedením etnomuzikologa Josefa Stanislava v Ústav pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd. Etnografickou část zastupoval a vedl Jaroslav Kramářík, folkloristické oddělení spadalo pod Jiřího Horáka. Vývoj a směr

bádání odpovídaly tehdejší společenské poptávce. Mezi další ředitele po Josefu Stanislavovi patřily následující osobnosti: Jiří Horák, Jaromír Jech, Antonín Robek, Stanislav Brouček, Lubomír Tyllner, Zdeněk Uherek a současný Jiří Woitsch. Od roku 1999 nese instituce nyníější název Etnologický ústav Akademie věd České republiky.

Zkoumané skupiny přesídlenců z oblasti bývalého SSSR

Po konci 2. světové války přišla z oblasti bývalého SSSR po roce 1945 největší migrační vlna ze zahraničí, která výrazně ovlivnila složení obyvatel zejména v severních a západních Čechách. Týkala se právě skupiny z oblasti bývalého Sovětského svazu, konkrétně tzv. volyňských Čechů, kterými označujeme krajany, jejichž předci se v rámci vystěhovaleckých proudů vydali ve 2. polovině 19. století za hranice tehdejšího Rakouska-Uherska směrem na východ. Z původních bydlišť je po prohrané prusko-rakouské válce v roce 1866 vyháněl nedostatek orné půdy a pracovních příležitostí a s tím spojená nízká životní úroveň, bída a hledání nových příležitostí k zemědělskému hospodaření a podnikání. Vláda tehdejšího carského Ruska lákala za pomoci agitátorů nové kolonisty ke kultivaci svého rozsáhlého zaostalého území a nabízela jim kromě dostatku volné půdy též osvobození od vojenské povinnosti. Pro příchozí přistěhované před rokem 1874 slibovala též úlevy na daních po dobu následujících pěti let a svobodu náboženského vyznání. V bývalé Volyňské gubernii, která zahrnovala na severozápadě Ukrajiny poměrně rozsáhlá území o přibližné rozloze dnešní České republiky, jež dnes administrativně spadají do Volyňské oblasti, Rovenské oblasti, části Žytomyrské oblasti, Ternopilské oblasti a Chmelnycké oblasti dnešní Ukrajiny, se navíc od roku 1863 rozprodával levně nabytý polský majetek v podobě velkostatků a rozsáhlého množství nevyužité půdy, která se nabízela k zemědělskému využití. Volyňskou gubernii lemovala hranice tehdejšího Rakouska-Uherska, a tak byla snáze dostupná po souši koňskými povozy než americký kontinent, který byl pro tehdejší Čechy dlouhodobě vyhledávanou destinací. Tehdejší carské Rusko si nabídkou dosídlení svých území slibovalo pozvednutí své zemědělské úrovně, zkulturnění rozlehlého prostoru a oslabení dominující polské menšiny. Tak se podařilo nalákat něco přes 25 tisíc Čechů. Podle prvního ruského sčítání obyvatel bylo v roce 1897 na Volyni sečteno již 27 670 Čechů.¹ Přestože se společenská situace a podmínky k životu pro volyňské Čechy po smrti Alexandra II. roku 1881 a nastolení asimilační politiky jeho nástupce Alexandra III. začaly prudce zhoršovat, počty Čechů v této části carského Ruska stále rostly. Před první světovou válkou se počet Čechů na Volyni vyšplhal k 30 000 Čechů v 174 obcích.² Po druhé světové válce před přesídlením do tehdejšího Československa bylo napočítáno něco kolem 40 000 Čechů usídlených v 634 obcích.³

-
- 1 Vaculík, Jaroslav: Češi na Volyni. In: (kol. autorů): Dějiny Čechů na Ukrajině. Kyjev 2013.
 - 2 SČVP – Zpravodaj SČPVP 5/2017 – 70. výročí návratu volyňských Čechů do vlasti. Celostátní setkání 15. a 16. července 2017 v Žatci, str. 2. Dostupné na <http://www.scvp.eu/zpravodaj/zpravodaj_2017_05.pdf> [12. února 2025].
 - 3 SČVP – Základní informace o Česích na Volyni, str. 1–3. Dostupné na <http://www.scvp.eu/downloads/Zakladni_informace_o_Cesich_na_Volyni.pdf> [12. února 2025].

Reemigrace Čechů z oblasti bývalého SSSR po 2. světové válce a výzkumné aktivity

Zhoršující se životní podmínky, válečné konflikty, neustále se proměňující nestabilní politická situace a strach o holý život přivedly naše krajany k myšlence přesídlení do tehdejšího Československa, země jejich předků. Reemigrace českých krajanů ze zahraničí krátce po ukončení 2. světové války probíhala zpočátku neorganizovaně, tento migrační proud tak nebyl zcela přesně statisticky podchycen.⁴ V počátku přesídlovacích aktivit během května roku 1945 přišlo do Prahy v rámci 1. československého armádního sboru v SSSR na 3900 volyňských Čechů a přibližně 2300 volyňských vojáků bylo rozeseto v nemocnicích na území tehdejšího Československa a Sovětského svazu.⁵ Po mnoha jednáních došlo nakonec dne 10. července 1946 k uzavření československo-sovětské dohody o přesídlení členů armádního sboru a jejich rodin. Po počátečních peripetiích bylo poté do října roku 1946 na zemědělských usedlostech usídleno na 2760 osob. Největší koncentrace osob vykazovalo Žatecko (650 osob), Podbořansko (560 osob), Litoměřicko (249 osob), méně pak Štrambersko na Moravě (195 osob), Moravskokrumlovsko (151 osob) a Mikulovsko (122 osob).⁶

V roce 1946 požádali o reemigraci také rodinní příslušníci vojáků 1. československého armádního sboru v SSSR, kteří žili mimo území bývalé Volyňské gubernie, jednalo se především o obyvatele Čechohradu, Komarivky, Malé Zubovštiny, Malého Simferopolu a Bohemky. Na ty se ale československo-sovětská dohoda nevztahovala.⁷ Z těchto míst se však žádný velký přesun v letech 1946–1947 nekonal, přesídlilo jen pár desítek osob.

V roce 1947 už reemigrační proud nabyl charakteru státem řízených migrací založených na bilaterálních mezinárodních dohodách a reemigrační vlna tak byla mnohonásobně větší. Celkem v roce 1947 reemigrovalo cca 33 070 osob (cca 10 275 rodin), převážně volyňských Čechů.⁸ První transport rodinných příslušníků vyjel z Dubna dne 30. ledna 1947, na žatecké nádraží dorazil 8. února 1947, celý transfer byl proveden za 109 dnů a ukončen byl v průběhu května.⁹ Mnozí z pamětníků neopomenou zmínit přestup v Košicích, kde byli všichni hromadně posypáni DDT, než byli dopraveni dále po trajektoriích vedoucích do tehdejšího Československa. Přesídlování probíhalo transportem po železnici s řadou

4 Valášková, Naďa – Uherek, Zdeněk: Novoosídlené pohraničí. In: Uherek, Zdeněk (ed.): Kultura – Společnost – Tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie. Praha 2006, s. 53–108.

5 Vaculík, Jaroslav: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948. Brno 1984.

6 Tamtéž, s. 65.

7 Vaculík, Jaroslav: Češi na Volyni. In: (kol. autorů): Dějiny Čechů na Ukrajině. Kyjev 2013, s. 52.

8 Hofman, Jiří: Češi na Volyni. Základní informace. ČSBS 2004; Valášková, Naďa – Uherek, Zdeněk: Novoosídlené pohraničí. In: Uherek, Zdeněk (ed.): Kultura – Společnost – Tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie. Praha 2006, s. 69.

9 SCVP – Základní informace o Čechích na Volyni, str. 1–3. Dostupné na <http://www.scvp.eu/downloads/Zakladni_informace_o_Cesich_na_Volyni.pdf> [12. února 2025].

obtíží a prodlev. To, že reemigraci provázela mnohá úskalí, se lze dočíst nejen v historických pojednáních, ale i v samotných vzpomínkách reemigrantů.¹⁰ Podobně také vykreslení situace „v nové domovině“ po roce 1948 z pohledu přesídlených Čechů je zachyceno v řadě memoárů. Smutek, zklamání, a především rozčarování nad faktem, že se stali v očích režimu, před kterým utíkali z tehdejšího Sovětského svazu, nepohodlnými svědky jeho mocenských aktivit na Volyni, se zrcadlí ve většině zachycených vyprávění. Příchozí reemigranti se postupně usazovali na místech uvolněných nejčastěji německými obyvateli odsunutými na konci 2. světové války v oblastech, odkud mnohdy odcházeli jejich předci z Rakouska-Uherska ve 2. polovině 19. století na Volyň. Na konci přesídlovací akce se nejosídlenějším okresem stalo Podbořansko (6012 osob), po něm Žatecko (5292 osob) a do třetice pak okres Litoměřice s 1 896 osobami.¹¹

Celkový počet osob, který se v poválečných letech do Československa navrátil, se pohyboval podle údajů Ministerstva práce a sociální péče z 28. února 1950 kolem 202 526 osob.¹² Volyňští Češi zaujímalí přibližně pětinu z tohoto počtu. Po reemigraci zůstalo ve Volyňské gubernii odhadem ještě cca 1200 Čechů, většinou z národnostně smíšených rodin.¹³

Právě s návratem zahraničních Čechů do tehdejšího Československa započala práce tehdejších etnografů (až v 90. letech 20. století se postupně obor začal nazývat etnologie a všechna jeho pracoviště se přejmenovala na etnologická). Etnografie se zabývala studiem volyňských Čechů v období po 2. světové válce krátce v padesátých letech 20. století, kdy se částečně jednalo o politickou objednávku a spojení s výzkumem venkovského prostředí, a posléze na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století. V rámci tehdejšího Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV se tímto tématem zabýval Kabinet pro etnografii a v něm Iva Heroldová¹⁴ spolu s Františkem Vančíkem¹⁵ ve spolupráci s národopisným seminářem

10 Beranská, Veronika: Babičky léčitelky. Lidová léčba z Ukrajiny a Kazachstánu. Praha 2024; Kytl, Václav – Zápotocký, Václav – Žáková, Miloslava: Kupičov – jak nám o něm vyprávěli; fakta a jména. Bruntál 1997, 2. dopl. vyd. 2017; Kšicová, Danuše – Vaculík, Jaroslav (eds.): Rodinná kronika volyňských Čechů. Brno 2008.

11 Martinková, Dagmar: Návrat volyňských Čechů po druhé světové válce (1945–1947). In: Martinková, Dagmar (ed.): Tři vlny reemigrace krajanů do vlasti. Přínos a perspektivy. Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. Praha 2016, s. 59.

12 Vaculík, Jaroslav: Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945–1950. Brno 1993, s. 21.

13 Vaculík, Jaroslav: Češi na Volyni. In: (kol. autorů): Dějiny Čechů na Ukrajině. Kyjev 2013, s. 54.

14 Heroldová, Iva: Ethnografické zvláštnosti ve způsobu života a kultuře volyňských Čechů. Český lid 44, 1957, s. 47–51, 107–112, 145–149, 193–198, 241–247; Heroldová, Iva: Druhá světová válka ve folklóru a dokumentech volyňských Čechů. Český lid 60, 1973, s. 49–57; Heroldová, Iva: Lidské dokumenty z druhé světové války. (Z výzkumu volyňských a jugoslávských Čechů). K 30. výročí osvobození Československa. 1975. Národopisné aktuality 12, s. 169–188; Heroldová, Iva: Válka v lidovém podání (národně osvobozenecský boj volyňských a jugoslávských Čechů). Opera ethnologica 7. Praha 1977; Heroldová, Iva: Boj volyňských a jugoslávských Čechů za druhé světové války. In: Češi v cizině 1. Praha 1986a, s. 111–120; Heroldová, Iva: Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků po II. světové válce. In: Češi v cizině 1. Praha 1986b, s. 153–164.

15 Heroldová, Iva – Vančík, František: Vytváření domova v novoosídlenecko-pohraniční vesnici. Český lid 42, 1955, s. 193–200; Vančík, František: Některé rysy novoosídleneckého pohraničí. Český lid 43, 1956, s. 193–195.

Univerzity Karlovy, kde se této problematice věnovali Jaroslav Kramařík, Otakar Nahodil a Vladimír Scheufler.¹⁶ Práci Ivy Heroldové a jejích kolegů nyní pojďme věnovat více pozornosti, kterou si bezesporu zaslouží.

Práce Ivy Heroldové (1926–2005) a jejích spolupracovníků ve vztahu k volyňským Čechům

První význačný text Ivy Heroldové a Františka Vančíka vztahující se k volyňským Čechům¹⁷ ukazuje, že čeští etnografové ve svém původním plánu nešli studovat do nově osídlených vesnic volyňské Čechy, ale to, jak se zde mění život po vysídlení Němců. Pražská etnografická škola byla tehdy výrazně ovlivněna prvním profesorem etnologie na Karlově univerzitě profesorem Karlem Chotkem. Karel Chotek byl původně vyškolený jako fyzický antropolog profesorem MUDr. Jindřichem Matjgkou jmenovaným 1908 mimořádným profesorem antropologie a demografie na Filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze a profesorem Luborem Niederlem pracujícím na téže univerzitě, který byl především archeologem. Jejich specializace nasměrovaly Karla Chotka k blízkému pojetí etnografie jako sociální ekologie. Orientoval se na venkovské prostředí a vycházel z představy, že základem venkovské zemědělské kultury je racionální využití materiálních zdrojů, které jsou v daném sídle k dispozici. Ty pak člověk přizpůsobuje svým předchozím zkušenostem, náboženským zvyklostem, tradici a tu zase naopak musí přizpůsobovat materiálním podmínkám. Proto se také na pražských etnografických pracovištích tolik dbalo na studium samotné zemědělské produkce a hmotného prostředí, v němž zemědělci žili. Jeho zaměření a představa o úloze etnologie jsou dobře patrné na jeho syntetizujícím článku o úloze etnologie, který vyšel rok před jeho úmrtím, v roce 1966,¹⁸ nebo v jeho textu k periodizaci lidové kultury z roku 1949.¹⁹

Iva Heroldová a František Vančík a mnozí další po nich chápali novoosídlené pohraničí jako prostor, který může sloužit jako výborná laboratoř pro studium toho, jak se člověk přizpůsobuje novým podmínkám a jak do nich vnáší svou předchozí zkušenost. Mezi tyto podmínky samozřejmě nepatřilo jenom přírodní prostředí, ale též hmotné podmínky, které zde zanechali původní obyvatelé. Heroldová s Vančíkem sledují, jak se mění názvy sídel, jak si obyvatelé mění původní dispozice domů, jak mění původní vybavení usedlostí. Všímají si, jak přizpůsobují svátky a posvícení vázané na místní kostely svým původním zvyklostem.

První významný text týkající se volyňských Čechů je vázán k obci Klíčov a Mašovice na Horšovskotýnsku, kam se mezi prvními přistěhovali přesídlenci z Chodska. Na textu je dobře vidět, jak se vedle nového způsobu hospodaření na nových výměrách, 8–13 ha, museli lidé přizpůsobovat vybavení domů, jak začínali od toho nejintimnějšího, od toho, co se vzdalovalo jejich tělesnosti. Vyhazovali peřiny po Němcích, protože nebyli schopni spát

16 Nosková, Jana: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury. Brno 2007, s. 31.

17 Heroldová, I. – Vančík, F.: Vytváření domova, s.193–200.

18 Chotek, Karel: Význam národopisu ve spolupráci s ostatními vědami historickými. Český lid 53, 1966, 5, s. 271–293.

19 Chotek, Karel: Otázka periodisace československé lidové kultury. Český lid 36 1949, (1/2), s. 19–25.

v cizím. Následně si vozili vlastní talíře, měnili náboženské předměty. To, co bychom dnes možná označili jako devastaci, bylo tehdy vnímáno jako zlidšťování prostředí, ve kterém byli lidé nově usídleni.

Hezky to ilustruje například tento dialog, který Heroldová s Vančíkem převzali z knihy Anny Sedlmayerové *Překročený práh* (1949):

„Copak si to nesete?“ zastavil se překvapeně. „Ale,“ zrozpačitěla, „nemůžem pod tou nemeckou Panenkou Máriou ani zaspát, neprestajne sa mi zdá, že je iná ako tá naša. Aspoň tú si kúpim svoju.“²⁰

Na volyňských Čechách výzkumníky v této první etapě upoutalo, že museli radikálně změnit způsob hospodaření kvůli špatné úrodnosti půdy a že museli prodat své původní lehké koně, se kterými byly zvyklí hospodařit na Volyni, protože v místní těžké půdě nebyli schopni vykonávat zemědělskou práci, a koupit si nové, těžké koně, se kterými se dalo zorat půdu. Dále si všímají, jak se zde rychle rozvinula díky nedostatku pracovní síly sousedská výpomoc zejména mezi příbuzensky spřízněnými rodinami a rodinami, které se znaly již z předchozích sídel, a to napříč vesnicemi.

Česká etnografie byla před 2. světovou válkou zakotvena v celosvětovém etnografickém vědění a profesor Chotek se znal s celosvětovou antropologickou obcí. Také Iva Heroldová a další žáci této etnografické školy se naučili používat širokých analogií, a nemohlo jim proto uniknout, jak jsou procesy v novoosídleném českém pohraničí podobné s osidlováním třetího světa a s tématy britské a americké sociální antropologie. Již v padesátých letech 20. století se v textech Ivy Heroldové objevuje téma etnicity, které v této době rezonovalo i na západních univerzitách a odtud se přeneslo do Sovětského svazu, a tak i ona se ve svých textech může odkazovat na dílo P. I. Kušnera.²¹ Etnicita je jedno z témat, které ji přivádí ke kultuře volyňských Čechů. Přitahuje ji, že se u nich odehrál proces přizpůsobování se novému prostředí dvakrát. Poprvé při odchodu na Volyň a podruhé po reemigraci. Ivu Heroldovou k využití konceptu etnicity přivedlo, že po příchodu Čechů na Volyň se řada jevů, které v Čechách neměly žádnou etnickou signifikanci, stala v konfrontaci s jinakostí etnický signifikantním jevem, který byl povýšen na etnickou specifiku. Obzvláště tyto jevy se rozhodla studovat. Vznikla tak série textů, které jsou dnes zajímavé nejen tím, v čem byli volyňští Češi v očích antropologů 50. let 20. století specifictí, ale v čem si volyňští Češi představovali, že specifictí jsou.²² Iva Heroldová uměla na svou dobu téměř geniálně rozeznat problematiku sociálních reprezentací, která se stala nosným tématem sociální antropologie nejméně o desetiletí později.

Volyňští Češi se postupně sžívali s novým prostředím, ale jejich dramatický příchod do novoosídleného pohraničí zůstal v jejich sociální paměti a dodnes je jedním z tmelů, které toto společenství drží pohromadě. Specifický vztah k událostem 2. světové války, k jejímu průběhu a zvláštní vztah k armádě je dodnes charakteristickým rysem, který vytváří

20 Heroldová, I. – Vančík, F.: Vytváření domova, s. 197.

21 Heroldová, Iva: Ethnografické zvláštnosti ve způsobu života a kultuře volyňských Čechů. Český lid 44, 1957, s. 48.

22 Tamtéž, s. 47–51, 107–112, 145–149, 193–198, 241–247.

mezigenerační kontinuitu. Texty Ivy Heroldové ze šedesátých až osmdesátých let 20. století tento prvek částečně zachycují.

Přesídlování Čechů z Ukrajiny po 2. světové válce můžeme považovat z delší historické perspektivy za kontinuální. Pokračovalo zejména v devadesátých letech 20. století přesídlením z Žytomyrské oblasti a Kyjevské oblasti, a to zvláště z vesnic v blízkosti černobylské jaderné elektrárny, kde byli lidé ohroženi radioaktivním spadem. Etnologové se tehdy soustředili především na samotné migrační procesy, na rozhodování o přesídlení a otázku adaptace v novém prostředí. Pro rozvoj etnologické teorie bylo tehdy z badatelského hlediska velmi cenné, že bylo možné sledovat tehdejší obyvatele Ukrajiny od rozhodovacích procesů, zda přesídlit či nikoli, až po jejich usazení v novém prostředí.²³ Tehdy se také pracovníkům Etnologického ústavu AV ČR poprvé podařilo udělat sondy přímo na Ukrajině, a to i v oblastech, které jsou českým obyvatelstvem dodnes osídleny.²⁴ Jedná se o obce na jižní Ukrajině, z nichž některé jsou nyní velmi blízko k frontovým liniím. Jsme proto moc rádi, že jako Etnologický ústav jsme součástí konsorcia institucí, které Čechům na Ukrajině a přesídlením do Čech věnují pozornost a konceptualizují je jako součást české historie a současnosti.

Jak je z výše řečeného naznačeno, zkoumanými lokalitami se stalo především volyňskými Čechy osídlené Horšovskotýnsko a paralelně pak Šumpersko. V sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století pak došlo k rozšíření sledovaného území na Bruntálsko a okolí Českého Krumlova a zaměření na novoosídlenecké pohraničí jako součást výzkumu etnických procesů. Díla Ivy Heroldové a jejích kolegů disponují vsutku širokým záběrem sebraného materiálu. Je ale třeba počítat s tím, že informace v nich prezentované jsou poplatné době svého vzniku a musely odrážet ideové pozadí vládnoucího režimu. Stále však platí, že publikační počiny Ivy Heroldové a jejích kolegů zachycují mnoho rovin života volyňských Čechů v podobě cenné lidové slovesnosti – pamětních vyprávění, dopisů, deníkových záznamů z válečných bojišť, písní a veršů.

Z odborného hlediska můžeme ještě na závěr vzpomenout jednu autorčinu schopnost, díky níž přesáhla tehdejší dobu – ve zmiňovaných textech Ivy Heroldové lze vysledovat důraz na zkoumání jevů v jejich celistvosti a kontextu. Heroldová si uvědomovala, že pochopení probíhajících jevů u přesídlených skupin je možné jen za předpokladu porozumění prostředí původního pobytu přesídlenců a jejich vztahu k dalším skupinám obyvatel, v původním i novém prostředí. Na Volyni to byli zejména Poláci, Ukrajinci a Židé, na Horšovskotýnsku například přesídlení Chodové.²⁵ Tato v dnešní době již v oboru zažitá samozřejmost se tehdy jevila jako nesamozřejmý doplněk etnograficky orientovaných výzkumů a z nich vyhodnocovaných a prezentovaných dat.

23 Valášková, Naďa – Uhrek, Zdeněk – Brouček, Stanislav: *Aliens or One's Own People. Czech Immigrants from the Ukraine in the Czech Republic*. Praha 1997.

24 Uhrek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Bažant, Alexandr – Klípa, Ondřej: Češi na jižní Ukrajině. *Český lid* 87, 2000, 4, s. 307–350.

25 Uhrek, Zdeněk: Reemigrace krajanů z Ukrajiny a Kazachstánu po roce 1989 ve světle dat získaných Etnologickým ústavem AV ČR, v. v. i. In: Martinková, Dagmar (ed.): *Tři vlny reemigrace krajanů do vlasti. Přínos a perspektivy. Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel*. Praha 2016, s. 17.

Reemigrace Čechů z oblasti bývalého SSSR 1991–1993 a výzkumná šetření EÚ AV ČR

V 90. letech 20. století, v době transformace Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Etnologický ústav AV ČR, probíhala ve třech vlnách řízená reemigrace tzv. černobylských Čechů, tedy Čechů z oblastí zasažených radioaktivním spadem po havárii černobylské jaderné elektrárny dne 26. dubna 1986, ponejvíce z Malé Zubovštiny, Malinovy, Malina, Korosteně a Kyjeva, spolu s Čechy z Běloruska, zejména z měst Homel a Mazyr, které byly též postiženy radioaktivním spadem. Cesta k přesídlení a jeho organizaci však také nebyla jednoduchá.

Humanitární přesídlovací program v letech 1991–1993 zahrnoval celkem 1731 obyvatel českého původu z oblastí zasažených jaderným spadem, tedy především z Kyjevské a Žytomyrské oblasti. Souběžně s nimi přijelo i 80 obyvatel českého původu z Běloruska, jehož oblast byla též zasažena radioaktivním spadem. Celkem se tedy jednalo o 1811 osob.²⁶

V letech 1991–1993 hned v počátku přesídlovacích aktivit začalo Oddělení etnických studií Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i., s výzkumným sběrem dat prováděným již při samotném transportu osob a jejich následném usídlování. Pod vedením PhDr. Stanislava Broučka, CSc., probíhalo šetření v rámci projektu Grantové agentury České republiky (dále GA ČR) s názvem Vliv objektivních a subjektivních faktorů na proměny etnicity u českého etnika v zahraničí, na které navázal následný sběr dat a jejich vyhodnocení v rámci dalšího grantového projektu s názvem Procesy adaptace a společenské integrace přesídlenců z Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu v České republice v čele s PhDr. Nadou Valáškovou, CSc., v letech 1994–1997, opět s podporou GA ČR. S desetiletým odstupem bylo navázáno na výsledky šetření dalším grantovým projektem, tentokrát s názvem Identita a sociabilita migrantů z bývalého Sovětského svazu: následný výzkum řízených migrací s důrazem na druhou generaci (2008–2011) Grantové agentury Akademie věd ČR s hlavním řešitelem doc. PhDr. Zdeňkem Uherkem, CSc. Všechny zmiňované projekty se zaměřovaly na různorodé aspekty života sledovaných skupin a zjišťovaly pomocí kvalitativních i kvantitativních technik míru integrace a adaptace během uplynulých let spolu s výhledem do budoucnosti.

Kromě výše uvedených grantových projektů a z nich vzešlých výzkumných zpráv a publikačních počínů vznikla v tomto období celá řada dalších výstupů mnohdy provazujících komunity Čechů přesídlených z Ukrajiny s dalšími krajanskými skupinami a jejich migračními trajektoriemi. Z knihovního fondu Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i., zmiňme například jména a výstupy následujících kolegyní a kolegů: Brouček, Hrníčko, Uherek, Valášková²⁷;

26 Valášková, N. – Uherek, Z. – Brouček, S.: Aliens or One's Own People, s. 48.

27 Brouček, Stanislav – Hrníčko, Václav – Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa: Faktory ovlivňující adaptaci a společenskou integraci přesídlenců z černobylské oblasti v České republice. Výzkumná zpráva. Praha 1992.

Brouček, Uherek, Valášková²⁸; Valášková, Uherek, Brouček²⁹; Valášková³⁰; Uherek, Valášková, Kužel³¹; Uherek, Valášková, Kužel, Dymeš³²; Valášková, Uherek³³; Uherek, Valášková, Brouček 1997³⁴. Etnologický ústav AV ČR je tak bezesporu v oblasti etnologie a tématu výzkumu přesídlených osob, o kterých je v tomto článku řeč, jednou z nejlépe vybavených odborných institucí.

Závěr

V textu byly představeny výzkumné aktivity Etnologického ústavu AV ČR v souvislosti s několika státem řízenými migračními vlnami přesídlení českých krajanů z oblasti bývalého Sovětského svazu, konkrétně z Ukrajiny, zpět do České republiky. Spolu s přiblížením historického pozadí těchto migrujících skupin byla popsána role Etnologického ústavu AV ČR jako výzkumného pracoviště, které se podílelo na sledování přesídlovacích akcí a následném sběru dat o adaptaci a integraci reemigrantů v nových domovech. Zvláštní zřetel byl v textu věnován osobnosti Ivy Heroldové a jejím publikačním počínům, které se týkaly problematiky volyňských Čechů. V případě přesídlených tzv. černobylských Čechů byly zmíněny grantové projekty a přidány odkazy na publikační počiny z nich vzešlé.

28 Brouček, Stanislav – Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa: Adaptace přesídlenců v české společnosti. Český lid 82, 1995, s. 1–17.

29 Valášková, N. – Uherek, Z. – Brouček, S.: Aliens or One's Own People.

30 Valášková, Naďa: Česká minorita v Kazachstánu a její přesídlování do České republiky. Český lid 85, 1998, s. 165–170.

31 Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Kužel, Stanislav: Potomci českých emigrantů v Kazachstánu. Český lid 86, 1999, s. 235–270.

32 Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Kužel, Stanislav – Dymeš, Pavel: Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky. Praha 2003.

33 Valášková, Naďa – Uherek, Zdeněk: Novoosídlenecké pohraničí. In: Uherek, Zdeněk (ed.) Kultura – Společnost – Tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie. Praha 2006, s. 53–108.

34 Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Brouček, Stanislav: Češi z Běloruska. Český lid 84, 1997, s. 177–190.

Úloha spolku Svaz Čechů z Volyně v integraci volyňských Čechů do československé společnosti

Lenka Kločková – Roman Štěr

V roce 1947 se do Československa na základě dohody mezi vládou Československé republiky a vládou SSSR o právu opce a vzájemného přesídlení občanů české a slovenské národnosti žijících v SSSR na území bývalé Volyňské gubernie a československých občanů národnosti ukrajinské, ruské a běloruské, žijících na území Československa,³⁵ která byla podepsána 10. července 1946, vrátilo 38 858 krajanů³⁶ z bývalé Volyňské gubernie. Před navrátilivšími se volyňskými Čechy³⁷ vyvstal úkol co nejlépe a co možná nejrychleji se začlenit do nového prostředí.³⁸ K úspěšnému zvládnutí tohoto úkolu nemalou měrou přispíval Svaz Čechů

- 35 Národní archiv (dále NA), Svaz Čechů z Volyně, Žatec (dále SvČV), inv. č. 64, kart. 8. Československo-sovětská dohoda z 10. 7. 1946 o přestěhování občanů české a slovenské národnosti žijících v Sovětském svazu na území bývalé Volyňské gubernie a československých občanů ruské, ukrajinské a běloruské národnosti žijících na území Československa, směrnice a instrukce československých úřadů k jejímu provedení, 1946–1948.
- 36 NA, Ministerstvo práce a sociální péče – repatriace (dále MPSP) 1941–1951, kart. 336. Konečná zpráva o reemigraci z 28. února 1950.
- 37 Problematice zahraničních krajanů a reemigraci volyňských Čechů, jejich usídlování a začleňování do většinové společnosti se ve svých publikacích věnoval především historik Jaroslav Vaculík. Srv. Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů. 3 sv. Praha–Brno 1997–2001; týž: Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů. Brno 2002; týž: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948. Brno 1984; týž: Začleňování reemigrantů do hospodářského života 1945–1950. Praha 2001. Z dalších publikací věnovaných této problematice jmenujme alespoň následující: Čapka, František – Slezák, Lubomír – Vaculík, Jaroslav: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno 2005. Též Nosková, Jana: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury. Praha 2007.
- 38 Integrace jako důležitý společenský proces je současnými společenskými vědami definován jako komplexní proces „vzájemného přizpůsobování se příslušných aktérů z řad nově příchozích a přijímající společnosti, jehož výsledkem jsou nedestruktivní interakce založené na získaných znalostech, zkušenostech a kompetencích vztahujících se k danému sociokulturnímu prostředí“. Integraci vnímáme jako postupné začleňování imigrantů do majoritní (většinové) společnosti. V užším pojetí se jedná o proces přizpůsobení se a respektování hodnot většinové populace při současném určitém zachování si vlastních sociálních a kulturních specifík (kultury, zvyků, forem vzájemného sdružování); důležitý je i prvek vzájemného obohacování majoritní a minoritní společnosti. V souvislosti s návratem volyňských Čechů do vlasti vyvstávaly otázky, jakým způsobem se k navrátilivším se krajanům Československo postaví, jaké vytvoří podmínky pro jejich adaptaci, jaké mechanismy pro řízení soužití majority a minority Československo použije, jak bude toto soužití probíhat. Srv.: Křížek, Daniel: Definice integrace. Dostupné

z Volyně (SvČV). Před tehdejší československou společností pak stála úloha vytvořit podmínky a najít optimální nástroje, jak tomuto procesu efektivně napomáhat.

Při zhodnocení činnosti spolku (SvČV) v letech 1946–1958 a jeho úkolů v oblasti začleňování a asimilace reemigrantů z Volyně do většinové československé společnosti se primárním pramenem poznání této problematiky, z něhož jsme čerpali, staly archiválie uložené ve fondu Svaz Čechů z Volyně, Žatec. O tento archivní fond pečuje oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek Národního archivu.³⁹

Archivní fond tvoří tři části: v první jsou uloženy spisy ústředí Svazu a jeho poboček, písemnosti Kruhu přátel volyňských Čechů a redakční archiv *Věrné strážce* – tiskového orgánu Svazu. Druhá část pak zahrnuje písemnosti a ilustrační materiál, které organizace shromáždila pro plánované muzeum volyňských Čechů, jež mělo vzniknout v Žatci. Tato část obsahuje mj. písemnosti krajských spolků, tiskovou a fotografickou dokumentaci vztahující se k životu krajanů na Volyni i v Československu (včetně některých trojrozměrných předmětů). Třetí část pak uchovává drobné osobní pozůstalosti vojáků, příslušníků čs. vojenských jednotek v SSSR padlých v době druhé světové války na východní frontě. Pozůstalosti byly předány Svazu ve druhé polovině čtyřicátých let 20. století Ministerstvem národní obrany. SvČV měl vyhledat pozůstalé a předat jim písemnosti, které měl jejich blízký v době úmrtí u sebe. V řadě případů se to však, žel, nepodařilo. Součástí souboru jsou také osobní pozůstalosti Židů i Podkarpatských Rusínů padlých v letech 1943–1945 v československých jednotkách na východní frontě.

V první části studie se věnujeme okolnostem založení Svazu v širším historickém kontextu a jeho zásadním úkolům spojeným s přípravou reemigrace a pomocí s jejím zajištěním a poté usídlením navrátilivších se krajanů, a dále úkolům Svazu, které směřovaly k podpoře nemajetných členů Svazu, především invalidů a pozůstalých po padlých vojácích. Druhá část studie, kterou tvoří analýza bohaté kulturní a sbírkotvorné činnosti, již Svaz vyvíjel po dobu celé své existence a která sehrála velmi důležitou úlohu v procesu asimilace volyňských krajanů do většinové společnosti, se pak opírá o archiválie uložené ve výše zmíněné druhé části fondu SvČV.

Myšlenka na návrat krajanů z Volyně vyplývala z tragických událostí, které prožívali v době druhé světové války v okupované Volyni: v represích, kterým byli vystaveni ze strany

na <<https://mintegration.zcu.cz/files/soubory/vystupy/Definice-integrace.pdf>> [10. října 2024]; Giddens, Anthony: Sociologie. Praha 2013, s. 592–593; Esser, Hartmut: Soziologie. Spezielle Grundlagen. Band 2: Die Konstruktion der Gesellschaft. Frankfurt, New York 2000, s. 272–275.

39 NA, Registratura. Část písemností SvČV převzal Státní archiv v Litoměřicích v roce 1954. Již v roce 1951 byl Svaz upozorněn na příslušnost tohoto archivu. In: NA, SvČV, inv. č. 57, kart. 7, schůze výkonného výboru ze dne 3. října 1953. Druhou část písemností vzniklých z činnosti spolku v lednu 1959 převzalo archivní oddělení krajské správy ministerstva vnitra v Litoměřicích a o rok později tyto písemnosti převzal opět Státní archiv v Litoměřicích. Vzhledem k tomu, že spolek SvČV je původce s celostátní působností, byl celý fond v roce 1976 předán do Státního ústředního archivu v Praze (dnes Národní archiv), kde byl odborně zpracován paní Raisou Machatkovou, prom. hist., v roce 2005.

německých okupantů⁴⁰ i ukrajinských nacionalistů.⁴¹ Krajané se aktivně zapojili do protinacistického odboje⁴² a přinesli nemálo obětí. Bylo to právě jejich vlastenecké cítění, otisk mnohých tragických událostí a represí prožitých v době nacistické okupace a po jejím skončení bouřlivá situace na Ukrajině, které vyústily v rozhodnutí volyňských Čechů vrátit se do své původní vlasti. Volyňští Češi, příslušníci čs. vojenských jednotek v SSSR, se již 6. července 1943 obrátili jménem všech volyňských Čechů dopisem na vedoucího představitele československého zahraničního odboje, prezidenta Edvarda Beneše, s prosbou, aby volyňským Čechům po skončení II. světové války umožnil návrat do původní vlasti: „*Naším velikým přáním, a s tím se obracíme k Vám, pane prezidente, je, aby po znovudobytí státní a národní samostatnosti našeho národa dostalo se nám plné možnosti vrátit se na rodnou půdu, odkud jsme vyšli. Prosíme Vás, abyste všem Čechům, žijícím na území SSSR, a to jsou převážně Češi z Volyň, dal možnost návratu do svobodného Československa.*“⁴³ V dopise volyňští Češi odkazují

40 Připomeňme obec Český Malín, kde dne 13. 7. 1943 nacisté upálili a povraždili 374 občanů české národnosti. Sr. Martinovský, Josef Aloisovič: *Kronika Českého Malína*. Praha 1945; Martinovská, Darina – Řepík, Josef: *Český Malín – Lidice volyňských Čechů*. Nymburk 2010; Dufek, Vladimír: *Mučednické obce na Volyňi*. Český Malín, Michna Sergejevka, Vyhnaní na Sibiř. Praha 2002. Na podzim roku 1943 obyvatele české obce Michna Sergejevka potkal stejný osud jako Český Malín. Nacisté zde postříleli třetinu obyvatel. Blíže Mazánek, František: *Kronika obce Michna Sergejevka*, s. 38–41. In: NA, SvČV, nezprac.

41 O genocidě Poláků a obyvatel dalších národností, volyňské Čechy nevyjímaje, ze strany Ukrajinské povstalecké armády (UPA) blíže viz Siemaszko, Władysław – Siemaszko, Ewa: *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945*. Warszawa 2000. Danou problematikou se zabývá například publikace Motyka, Grzegorz: *Volyň 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika*. Praha 2018. Seznam zavražděných volyňských Čechů ze strany UPA ve své publikaci uveřejnili Jiří Hofman, Václav Širc a Jaroslav Vaculík. Hofman, Jiří – Širc, Václav – Vaculík, Jaroslav: *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*. Praha 2004. Seznam volyňských Čechů zavražděných příslušníky banderovských skupin je uveden na str. 317–324. V další práci konstatuje její autor Jiří Hofman: „Ukrajinská povstalecká armáda (UPA) nebyla přátelská ani vůči Čechům. V noci i ve dne přepadávali banderovci některé české obce, rodiny na samotách a jednotlivce na cestách a vraždili nevinné lidi. Neúplné seznamy obsahují více než 375 jmen českých mužů, žen a dětí, většinou bestialně zavražděných.“ In: Hofman, Jiří: *Češi na Volyňi. Základní informace*. Praha 2020, s. 23. Sr. též výpověď Františka Beneše. Dostupné na <<https://www.pametnaroda.cz/cs/benes-frantisek-1923>> [10. října 2024]. Archivní dokumenty obsahující vzpomínky volyňských Čechů na řádění banderovců jsou uloženy mj. v NA, Český svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor, Praha (dále ÚV ČSPB), soutěž vzpomínkových, historických a dokumentačních prací, nezprac. Dále pak zde: Etnologický ústav AV ČR, Středisko vědeckých informací – archiv, Iva Heroldová, volyňští Češi (manipulace).

42 V československých vojenských jednotkách v SSSR v době druhé světové války sloužilo 10 500 volyňských Čechů. Blíže např. Hofman, Jiří – Širc, Václav – Vaculík, Jaroslav: *Volyňští Češi v prvním a druhém odboji*. Praha 2004.

43 NA, ÚV ČSPB, nezprac., dopis Vladislava Karbana adresovaný ÚV ČSPB, předsedovi historicko-dokumentační komise prof. Dr. Františku Hejlovi, CSc., ze dne 2. února 1990, obsahující kopii žádosti adresované volyňskými Čechy prezidentovi Edvardu Benešovi. Jedná se o první historicky doloženou žádost o reemigraci volyňských Čechů, nazývanou také „Pamětní spis volyňských Čechů“. Dopis občanů české národnosti předala přednostovi Vojenské kanceláře prezidenta republiky paní Anna Beranová, sestra Jaroslava Perného, která v době II. světové války působila jako pracovnice intendantního oddělení 1. čs. samostatné brigády. Originál „Pamětního spisu“ se s největší pravděpodobností nedochoval, kopie je například uložena zde: NA, Irena Malínská, nezprac. Blíže k okolnostem předání „Pamětního

na skutečnost, že „*nehledě na územní odloučenost zůstali volynští Češi souvislým národním celkem, který si do dnešní doby udržel úplnost národní kultury, čistotu jazyka a těsnou spojitost s životem, prací a vývojem českého národa doma*“.⁴⁴

K návratu volyňských Čechů, a krajanů žijících v zahraničí obecně, bylo potřeba vytvořit odpovídající legislativní podmínky. Legislativní rámec návratu krajanů představovala výzva československé vlády z dubna 1945, kdy krátce po vytvoření Košické vlády konstatoval její předseda Zdeněk Fierlinger, že „*vláda se bude snažit otevřít dveře do vlasti všem Čechům a Slovákům, kteří jsou roztroušeni v zahraničí. Je v programu vlády, aby se všichni Češi a Slováci mohli slušně užít doma, aby tu pomáhali budovat nový stát*“.⁴⁵ Dne 31. července 1945 se vláda rozhodla oficiálně vyzvat krajanů žijících v zahraničí k návratu do vlasti a pověřila příslušná ministerstva, aby k tomu vytvářela adekvátní předpoklady.⁴⁶ Následovalo přijetí vládního usnesení ze dne 28. května 1946 o reemigraci Čechů a Slováků z ciziny a jejich usídlení⁴⁷, kterým československá vláda pověřila příslušná ministerstva k zajištění reemigrace krajanů a k jejich „*úspěšnému zapojení do hospodářského života*“.⁴⁸ Dalším krokem pro vytvoření podmínek návratu krajanů bylo přijetí Ústavního zákona č. 74/1946 Sb. o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti⁴⁹ ze dne 12. dubna 1946, který přijalo Prozatímní Národní shromáždění. Celý proces vytvoření legislativních podmínek pro návrat krajanů z řad volyňských Čechů byl završen podepsáním již zmíněné reemigrační dohody mezi Československem a Sovětským svazem ze dne 10. července 1946. Na jejím základě byly v Sovětském svazu zřízeny Smíšená československo-sovětská komise se sídlem v Moskvě,⁵⁰ Ústřední československá přesídlovací komise v Lucku a jí podřízené přesídlovací komise

spisu volyňských Čechů“ viz Beran, Václav: Co předcházelo našemu návratu do ČSR. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 4, 1993, s. 1. Dostupné na <https://www.scvp.eu/zpravodaj/zpravodaj_1993_04.pdf> [10. října 2024].

44 NA, ÚV ČSPB, nezprac., dopis Vladislava Karbana adresovaný ÚV ČSPB, předsedovi historicko-dokumentační komise prof. Dr. Františku Hejlovi, CSc., zde dne 2. února 1990.

45 Vaculík, Jaroslav: Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Brno 2002, s. 14.

46 Čapka, František – Slezák, Lubomír – Vaculík, Jaroslav: Nové osídlení pohraničí v českých zemích po druhé světové válce. Brno 2005, s. 159.

47 NA, Úřad předsednictva vlády, kart. 803.

48 Tamtéž.

49 Přesné znění Ústavního zákona č. 74/1946 Sb. zde: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-74>, [10. října 2024]. V § 1 tohoto zákona se uvádí: „*Čechům a Slovákům, kteří jsou občany cizího státu nebo bezdomovci a kteří se přistěhovali nebo přistěhují na území Československé republiky na podkladě československé úřední přesídlovací akce, udělí se československé státní občanství, požádají-li o ně do 31. prosince 1950 a nebudou-li tomu brániti důvody veřejného zájmu zvláštního zřetele hodné. O žádosti rozhodne ministerstvo vnitra. Až do vyřízení takové žádosti považuje se žadatel za československého státního občana, vydalo-li mu ministerstvo vnitra osvědčení o správně podané žádosti.*“

50 NA, SvČV, inv. č. 64, kart. 8. Československo-sovětská dohoda z 10. července 1946 o přestěhování občanů české a slovenské národnosti žijících v Sovětském svazu na území bývalé Volyňské gubernie a československých občanů ruské, ukrajinské a běloruské národnosti žijících na území Československa, čl. 3.

Setkání zástupců volyňských Čechů u prezidenta Beneše v roce 1946.
Poselství delegace čte Vladimír Mesner. (NA, SvČV; inv. č. 864)

v jednotlivých rajónech⁵¹, které zajišťovaly evidenci optantů a odhady jimi zanechaného majetku na Volyni.⁵² K reemigrační dohodě mezi Československem a Sovětským svazem byla vydána podrobná instrukce.⁵³

Podle této dohody měla být repatriace ukončena nejpozději do 15. listopadu 1946.⁵⁴ Tento závazek se však dodržet nepodařilo. Přesídlení bylo dokončeno až v polovině roku 1947.⁵⁵

51 Jedná se o administrativní jednotku užívanou v tehdejším Sovětském svazu, analogie našeho okresu.

52 NA, SvČV, inv. č. 64, kart. 8. Československo-sovětská dohoda z 10. července 1946 o přestěhování občanů české a slovenské národnosti žijících v Sovětském svazu na území bývalé Volyňské gubernie a československých občanů ruské, ukrajinské a běloruské národnosti žijících na území Československa, čl. 4.

53 NA, SvČV, inv. č. 969, kart. 109. Věrná stráž ze dne 13. července 1949.

54 NA, SvČV, inv. č. 64, kart. 8. Československo-sovětská dohoda z 10. července 1946 o přestěhování občanů české a slovenské národnosti žijících v Sovětském svazu na území bývalé Volyňské gubernie a československých občanů ruské, ukrajinské a běloruské národnosti žijících na území Československa, čl. 23.

55 Blíže viz Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů III., s. 46–74.

Okolnosti vzniku Svazu

Podnětem k založení Svazu bylo zajištění návratu volyňských Čechů do vlasti. Byli to vojáci Zvláštní vojenské skupiny v Žatci, kteří společně s československými úřady začali připravovat návrat svých rodinných příslušníků a dalších krajanů z Volyně do Československa.

Dne 24. dubna 1945 předložila delegace volyňských vojáků vedená bývalým předsedou České matice školské na Volyni štábním kapitánem Vladimírem Mesnerem⁵⁶ předsedovi vlády, a o den později i prezidentu Edvardu Benešovi, žádost o reemigraci volyňských Čechů do své původní vlasti. Byla podána jménem volyňských Čechů – příslušníků 1. československého armádního sboru v SSSR, kteří se dobrovolně na jaře 1944 přihlásili do československé zahraniční armády.

Dne 24. května 1945 byl v Libuši u Prahy ustaven Prozatímní volyňský akční výbor, který si vzal za úkol navázat styky s příslušnými úředními činiteli a pečovat o zájmy celé české minority na Volyni. Dne 26. května 1945 se v Praze za předsednictví štábního kapitána Vladimíra Mesnera sešla schůze 94 delegátů volyňských obcí, která pověřila nově vzniklý Prozatímní volyňský akční výbor přípravou reemigrace a usídlování volyňských Čechů v ČSR. O dva dny později jeho zástupci předali ministru zahraničních věcí Janu Masarykovi žádost o reemigraci české minority na Volyni do Československa. V čele akčního výboru stanuli štábní kapitán Jaroslav Perný⁵⁷ ve funkci předsedy, místopředsedy se stali štábní kapitán Vladimír Mesner, kapitán Jaroslav Kozák⁵⁸ a podporučík Vojtěch Hovorka,⁵⁹ jednatelem pak

56 Vladimír Mesner (1890–1964) po absolvování vojenského učiliště v Moskvě zůstal sloužit v carské armádě. Působil v posádkách v Moskvě a Žitomiru. V období I. světové války padl do německého zajetí, ze kterého byl propuštěn v roce 1919. V meziválečném období zastával funkci předsedy České matice školské v Lucku. V roce 1944 vstoupil do čs. vojenských jednotek v SSSR. Po válce zůstal krátce v armádě, kde působil jako pobočník generála Bočka. Po demobilizaci se usadil s rodinou na zemědělské usedlosti v Levonicích na Žatecku. V padesátých letech byl několik dní vyslýchán StB. Viz Dufek, Vladimír: Návrat volyňských Čechů do vlasti v archivních materiálech. Praha 1997, s. 105–107.

57 Jaroslav Perný (1906–1994) po smrti otce v roce 1934 začal hospodařit na rodném statku. V březnu 1940 byl vyvezen spolu s matkou, sestrou a jejím synem do Kazachstánu, kde žil až do roku 1942, kdy vstoupil do čs. vojenských jednotek v SSSR. V průběhu bojů byl dvakrát raněn. Po válce byl jmenován velitelem Zvláštní vojenské skupiny Žatec. Po demobilizaci se usadil v Liběšicích, kde od roku 1950 zastával funkci předsedy místního JZD, kterou vykonával do roku 1964. Za úspěchy v pěstování chmele byl v roce 1958 oceněn titulem Rytíř chmelového řádu. Viz Dufek, V.: Návrat volyňských Čechů, s. 109.

58 Ing. Jaroslav Kozák (1894–1974) absolvoval gymnázium v Lucku, později Vysokou školu zeměměřičskou v Kyjevě. V období I. světové války sloužil v armádě carského Ruska. V meziválečném období pracoval na Krajském zemském úřadu v Lucku (Wojewódzki Urząd Ziemiański). Po okupaci polské části Volyně SSSR v září 1939 pracoval na obdobném úřadu. V roce 1944 vstoupil do čs. vojenských jednotek v SSSR, kde byl zařazen do topografického oddělení. Po odchodu do civilu převzal správu mlýna v Oráčově na Rakovnicku. Po odchodu do důchodu se přestěhoval do Prahy, kde nadále pracoval jako místopřísežný tlumočnick jazyka polského, ruského a ukrajinského. Viz Dufek, V.: Návrat volyňských Čechů, s. 108.

59 Vojtěch Hovorka (1896–1961), narozen v Českém Meziříčí, později se přestěhoval na Volyn, kde žil v obci Novosilky. Za II. světové války byl příslušníkem čs. vojenských jednotek v SSSR. V průběhu bojů byl jednou zraněn, přičemž utrpěl poranění nohy. Po válce žil v Žatci. Viz NA, SvČV, inv. č. 78, kart. 14, přihláška Vojtěcha Hovorky, a NA, ÚV ČSPB, členské evidence, nezprac., přihláška Vojtěcha Hovorky.

četař Jiří Rébl⁶⁰ a rotný Bedřich Šebesta⁶¹ a funkci pokladníka zastával četař Václav Louda.⁶² Přípravný výbor neměl dlouhého trvání, neboť se ukázalo, že bude nutné propojit aktivitu volyňských vojáků s iniciativou místních činitelů. Část agendy týkající se požadavků a potřeb volyňských vojáků převzala zvláštní Vojenská skupina Žatec, tvořená volyňskými Čechy, které velel štábní kapitán Jaroslav Perný.

Zvláštní vojenská skupina vznikala postupně během června a července 1945 za účelem demobilizace a usídlení volyňských vojáků.⁶³ Tito vojáci byli dislokováni v Žatci, případně v dalších vojenských posádkách severovýchodních Čech. Podle míst svého bydliště na Volyni se dělili do 54 zájmových skupin, jejichž úkolem bylo provést soupis uchazečů o přiděl půdy z řad vojáků i civilistů. Již při jednání s představiteli Košické vlády se volyňským vojákům dostalo ujištění, že budou všichni přednostně umístěni v pohraničních chmelařských oblastech, zvláště na Žatecku a Podbořansku.⁶⁴ Z iniciativy Zvláštní vojenské skupiny Žatec byli vojáci rozděleni do tzv. zájmových skupin⁶⁵ podle místa bydliště na Volyni.⁶⁶ Jednalo se zpravidla o sdružení několika volyňských obcí, které spolu sousedily. Úkolem zájmových skupin bylo sestavit soupisy uchazečů o přiděl půdy a místa usídlení v Československu. Posláním a úkolem Zvláštní vojenské skupiny Žatec pak bylo mimo jiné seznámit se s místními

60 Jiří Rébl (1900–1990) absolvoval učitelský ústav zakončený maturitní zkouškou. Krátce po osvobození Volyně Rudou armádou vstoupil do československých vojenských jednotek v SSSR, kde působil jako účetní u polních pekáren, později jako osvětový důstojník. Po válce vyučoval ruštinu na Státním reálném gymnáziu v Podbořanech. Básník, autor tzv. Volyňské hymny. Viz NA, SvČV, inv. č. 78, kart. 21, přihláška Jiřího Rébla, a NA, ÚV ČSPB, nezprac., 1. čs. armádní sbor – návrhy na vyznamenání, návrh na vyznamenání Jiřího Rébla.

61 Bedřich Šebesta – osobu nebylo možné jednoznačně ztotožnit.

62 Václav Louda (1898–1971) za I. světové války příslušník carské armády. V roce 1944 dobrovolně vstoupil do čs. vojenských jednotek, kde sloužil jako účetní a skladník u 1. čs. tankové brigády. Po válce bydlel nejprve v Žatci a později v Podbořanech. Od roku 1946 hospodařil jako soukromý zemědělec v obci Letov, okres Podbořany, a to do roku 1950, kdy vstoupil do místního JZD. NA, SvČV, inv. č. 78, kart. 18, přihláška Václava Loudy, a NA, ÚV ČSPB, nezprac., 1. čs. armádní sbor – návrhy na vyznamenání, návrh na vyznamenání Václava Loudy.

63 Písemnosti vztahující se k problematice usídlení jak demobilizovaných vojáků, tak volyňských Čechů, kteří se vrátili do své původní vlasti v roce 1947, se ve fondu SvČV nacházejí především v dokumentech rolnické komise SvČV a v převzatých spisech zemědělské komise Vojenské skupiny Žatec. Srv. NA, SvČV, inv. č. 95–114. Pod těmito inventárními čísly jsou mj. uloženy přehledy uchazečů o přiděl půdy z řad volyňských Čechů, seznamy volyňských Čechů usídlených v Čechách a na Moravě, seznamy usedlostí v okrese Žatec, korespondence rolnické komise SvČV s československými úřady a jednotlivými krajany ve věci usídlení aj.

64 Morfologické podmínky byly v těchto oblastech podobné podmínkám na Volyni.

65 Srv. NA, SvČV, inv. č. 102, kart. 69, seznam českých osad na Volyni podle zájmových skupin a počty zemědělských usedlostí zanechávaných v jednotlivých obcích, b. d.; tamtéž inv. č. 103, kart. 69–72, seznamy československých optantů z Volyně, padlých vojáků a jejich pozůstalých s údaji o jejich majetku zanechávaném na Volyni; řazeno podle zájmových skupin a obcí, 1945–1946.

66 NA, SvČV, inv. č. 64, kart. 8. Dohoda mezi vládou Československé republiky a vládou SSSR o právu opce a vzájemného přesídlení občanů české a slovenské národnosti žijících v SSSR na území bývalé Volyňské gubernie a československých občanů národnosti ukrajinské, ruské a běloruské, žijících na území Československa, čl. 4.

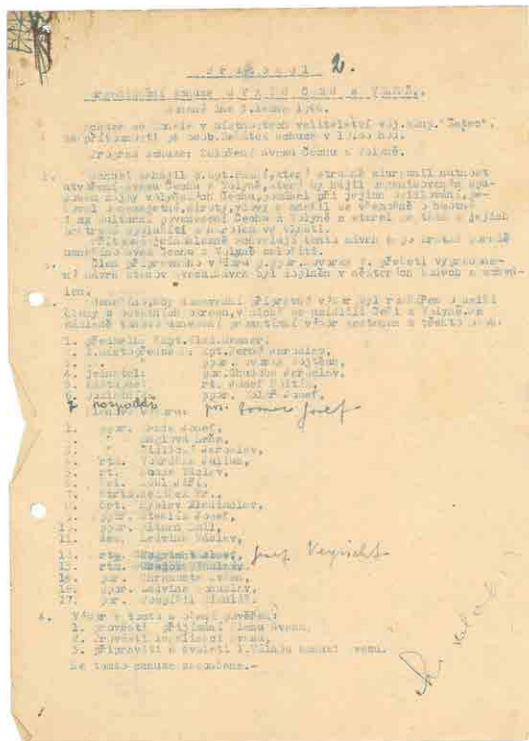
11
Protokol 1.
ustavující schůze iniciativní skupiny
a přípravného výboru Svazu Volynských
Čechů, konané dne 16. XII. 1945 ve 14⁰⁰
hod. v místnostech Vel. voj. skup. "Kates"
za přítomnosti 17. osob.

Porád schůze

1. Referát přípravného výboru
2. Volba povátimního výboru Svazu
3. Volba návrhy.

O vykoupení glomaz pravic
přípravných pracích, jež byly dosud
ukončeny referent ppor. P. Horňák.
Schůze si všimla několika osob
různých stanov. A nich je nutno
řidit přípravitel pro potřeby Svazu
a předložit je pak příslušným
středům ke schválení. Dále referuje o tom,
že se jedná s stády o poskytnutí příchý
středím vel. četnosti a o uvolnění
nárazně vkladu.

Po tomto referátu přistoupeno k
ustanovení příslušného povátimního výboru Svazu,
to neboť byly navrženy tyto

Zápis a prezenční listina z ustavující schůze Svazu Čechů z Volyně ze dne 3. ledna 1946.
(NA, SvČV, inv. č. 55, kart. 7)

poměry a postupně uvolňovat své příslušníky za účelem jejich dosazení na jednotlivé konfiskované zemědělské podniky ve funkci národních správců.

Přípravy směřující k založení SvČV byly zahájeny již v srpnu 1945, kdy se konala první informativní schůze volyňských vojáků v Žatci.⁶⁷

⁶⁷ NA, SvČV, inv. č. 1, kart. 1, kniha zápisů z přípravných schůzí, z ustavující schůze a ze schůzí řídicích složek Svazu, 1945–1950. Zápis z informační schůze volyňských Čechů optujících pro ČSR konané dne 5. srpna 1945 v Žatci. Schůze byla vzhledem k nutnosti urychleného vyřešení repatriace a usídlení volyňských Čechů proměněna v organizační. Ještě předtím, než vznikl Svaz Čechů z Volyně, byl „zorganizován Kruh přátel volyňských Čechů, který z počátku jmenoval prozatímní akční výbor. Jeho ustavující schůze se konala 15. května 1945 v Libuši u Prahy“. O činnosti Kruhu přátel volyňských Čechů pravidelně na schůzích Svazu informoval předseda Kruhu Jindřich Dušek. Tamtéž: Kniha zápisů z přípravných schůzí, z ustavující schůze a ze schůzí řídicích složek Svazu, 1945–1950. Stav Kruhu: „Členů má 702, odbočky v Podbořanech, Blatné u Jesenice, Horšovském Týně a v Kanadě. Připravujeme ve Dvoře Králové a České Lípě. Předseda navštívil 102 schůze v místech osídlených volyňskými krajany a Kruh pořádal celkem 13 větších podniků a různé akce. Korespondence přijato 1032 kusů, brožur a různých letáků vyexpedováno 21 000 exemplářů. Kruh přátel je zastoupen v různých institucích, kde

Ustavující schůze přípravného výboru se konala 16. prosince 1945.⁶⁸ Na této schůzi byl zřízen přípravný výbor pro vznik budoucího SvČV v čele s Vladimírem Mesnerem a byl vypracován rovněž návrh stanov budoucí organizace. Přípravný výbor byl však omezen pouze na Žatecko, Podbořansko a Litoměřicko. Jednatel Svazu, Jaroslav Chudoba⁶⁹, na valné schůzi, která se konala 11. května 1947, okolnosti založení SvČV připomněl těmito slovy: „Svaz Čechů z Volyně, vrcholná zájmová organizace všech volyňských Čechů, byl ustaven z podnětu několika osob, které stály v čele zvláštní vojenské skupiny „Žatec“, ve které byli soustředěni všichni příslušníci československé zahraniční armády z řad volyňských Čechů.“⁷⁰ Na této schůzi (16. prosince 1945) byl zvolen přípravný výbor v čele s Vladimírem Mesnerem. Ustavující schůze Svazu se pak konala 3. ledna 1946.⁷¹ Na ní byl projednán rovněž návrh stanov a bylo rozhodnuto o rozšíření přípravného výboru o zástupce dalších okresů.⁷² Členy nově zvoleného předsednictva se stali Vladimír Mesner, Jaroslav Perný a Václav Louda.

V období přípravné fáze formování spolku Svaz přispíval k integraci a asimilaci volyňských Čechů především pomocí při demobilizaci volyňských vojáků, příslušníků 1. čs. armádního sboru. Podílel se rovněž na jejich usídlení a začlenění do společnosti. Svaz řešil v součinnosti s ministerstvy a úřady návrhy a požadavky volyňských Čechů, měl své zástupce v rolnických komisích, v osídlovacích komisích a dalších. Ve zprávě 2. valné hromady Svazu, na níž jednatel Jaroslav Chudoba zhodnotil jeho činnost, zazněla tato slova: „Dominujícím byla dlouhou dobu otázka reemigrace. Jen málo lidí ví, co úsilí bylo vynaloženo, kolik intervencí bylo podniknuto, kolik žádostí napsáno, aby taková – zdánlivě samozřejmá věc, byla

hájí zájmy volyňské! Kruh přátel převzal zpočátku, než se vydávání časopisu ujala Domovina, veškerou tíhu administrativní a finanční související s vydáváním Věrné stráže.“

68 NA, SvČV, inv. č. 1, kart. 1, kniha zápisů z přípravných schůzí, z ustavující schůze a ze schůzí řídicích složek Svazu, 1945–1950. Zápis o schůzi iniciativní skupiny a přípravného výboru Svazu volyňských Čechů ze dne 16. prosince 1945, nestr.

69 Jaroslav Chudoba (1919–2011) absolvoval v roce 1940 ukrajinskou pedagogickou školu a poté krátce učil na střední škole č. 18 (bývalá škola České matice školské v Lucku). Za nacistické okupace pracoval na rodinné zemědělské usedlosti, později jako dělník ve mlýně. Od roku 1944 příslušník čs. vojenských jednotek v SSSR, kde byl zařazen ke smíšenému předzvědnému oddílu. V červnu 1945 byl přemístěn ke Zvláštní vojenské skupině Žatec, kde zastával funkci náčelníka štábu. Jaroslav Chudoba se stal jedním ze zakládajících členů Svazu Čechů z Volyně. Zpočátku zastával funkci jednatele, později (v letech 1948–1952) funkci předsedy. Od roku 1952 opět začal vykonávat učitelské povolání. Působil na základní škole v Kounově, vyšší hospodářské škole v Žatci a na střední ekonomické škole v Rakovníku, kde zastával funkci ředitele. Při zaměstnání vystudoval Vyšší pedagogickou školu a Vysokou školu ruského jazyka a literatury v Praze. Viz Dufek, Vladimír: Návrat volyňských Čechů, s. 116–117.

70 NA, SvČV, inv. č. 1, kart. 1, kniha zápisů z přípravných schůzí, z ustavující schůze a ze schůzí řídicích složek Svazu, 1945–1950. Zpráva jednatele SvČV na 2. valné schůzi konané ze dne 11. června 1947, nestr.

71 NA, SvČV, inv. č. 1, kart. 1, kniha zápisů z přípravných schůzí, z ustavující schůze a ze schůzí řídicích složek Svazu, 1945–1950. Zápis organizační schůze Svazu Čechů z Volyně konané dne 3. ledna 1946 v místnostech velitelství vojenské skupiny „Žatec“ za přítomnosti 94 osob.

72 Po úředních připomínkách byly spolkové stanovy opraveny a schvalovací řízení bylo ukončeno rozhodnutím Zemského národního výboru ze dne 3. května 1946. NA, Zemský úřad Praha, oddělení spolkové, km. č. 165/1946, kart. 1654.

*provedena.*⁷³ Jaroslav Chudoba se zde vyjádřil také ke spolupráci Svazu s ústředními československými úřady v otázce zajištění organizace reemigrace volyňských krajanů a jejich usídlování: „Svaz Čechů z Volyně se stal oficiálním mluvčím za všechny volyňské Čechy. Je naší povinností zdůraznit, že všechny centrální úřady akceptovaly naše návrhy, respektovaly naše požadavky, zvaly naše zástupce do všech schůzí a ke všem jednáním, kde šlo o naše zájmy.“⁷⁴ Kde však situace nebyla podle názoru Jaroslava Chudoby ideální a kde spolupráce „vázla“, byla kooperace Svazu s okresními úřady a místní samosprávou: „Kdyby i okresní a místní činitelé nám byli takto vyšli vstříc, byli bychom ušetřeni mnohého zklamání a hořkosti.“⁷⁵

Organizační struktura Svazu

Ústřední orgány Svazu tvořily: valná hromada, kterou předsednictvo svolávalo jednou ročně, dvanáctičlenný výkonný výbor a předsednictvo výkonného výboru (sestávalo z předsedy, místopředsedů, jednatele, pokladníka a matrikářky).⁷⁶ Působnost a pravomoc těchto orgánů byla stanovena jednacím řádem Svazu.⁷⁷ V rámci Svazu působily následující komise a odbory: ženský odbor, odbor mládeže, rolnická komise, sociální komise, komise pro udělování vyznamenání, historická komise, redakční kroužek pro dějiny volyňských Čechů, kulturní komise, komise pro postavení památníku obětem zavražděným v Českém Malíně, revizní komise a likvidační komise. Není pochyb o tom, že činnost prvních devíti výše jmenovaných komisí a odborů byla zaměřena na začlenění a asimilaci krajanů z Volyně do většinové společnosti. Ve fondu jsou uloženy také písemnosti akčního výboru SvČV,⁷⁸ ustaveného v únoru 1948.

Sídlem Svazu se stal Žatec, kde kromě jeho vedení, výborů a komisí působil také Kruh přátel volyňských Čechů při SvČV. Úkoly Svazu v jednotlivých regionech plnily okresní pobočky⁷⁹. V letech 1946–1950 bylo činných dvacet okresních poboček, v roce 1951 jich fungovalo již jen sedm. Po reemigraci krajanů bylo úkolem okresních poboček pomáhat

73 NA, SvČV, inv. č. 1, kart. 1, kniha zápisů z přípravných schůzí, z ustavující schůze a ze schůzí řídicích složek Svazu, 1945–1950. Zpráva jednatele SvČV na 2. valné schůzi konané dne 11. června 1947, nestr.

74 Tamtéž.

75 Tamtéž.

76 NA, SvČV, inv. č. 47, kart. 7, stanovy Čechů z Volyně z roku 1948.

77 Tamtéž, inv. č. 51, kart. 7, připomínkové řízení k návrhu jednacího řádu SvČV, 1948–1949.

78 Tamtéž, inv. č. 86–94, kart. 69, akční výbor. Písemnosti obsahují dokumenty o založení akčního výboru, statistiky o účasti volyňských Čechů ve volbách do Národního shromáždění v roce 1948, oznámení akčního výboru o provádění „očisty“ v členské základně Svazu, a také např. seznamy politicky nespolehlivých volyňských Čechů s odůvodněním jejich nespolehlivosti. Dále se zde nacházejí sdělení národních výborů a úřadoven StB týkající se závad v chování jednotlivých reemigrantů (např. StB sledovala styky volyňských Čechů s německými ženami, alkoholismus anebo potencionálně špatné hospodaření).

79 Archiválie vztahující se k činnosti všech odboček Svazu jsou ve fondu uloženy pod inv. č. 177–284. Nacházejí se v kartonech č. 93–99. Písemnosti obsahují zápisy z valných hromad poboček, revizní zprávy o jejich hospodaření, korespondenci s ústředím Svazu, žádosti členů a korespondenci s nimi, zprávy o založení akčních výborů v roce 1948, členskou evidenci, seznamy funkcionářů i materiály vztahující se k zrušení příslušných odboček.

Osídlovacím komisím Ministerstva zemědělství hájit zájmy krajanů při usídlování a být nápomocnými v přizpůsobování novému prostředí a životu. Po splnění této úlohy dochází k postupnému rušení poboček, a to v souvislosti s likvidací Svazu. Na základě usnesení V. valné hromady SvČV v r. 1951 „byly likvidovány odbočky v Podbořanech, Litoměřicích, Domažlicích, Plané u Mariánských Lázní, Novém Jičíně, Chomutově, Aši, Teplicích-Lázních, Tachově a Olomouci“.⁸⁰ Důvodem pro rušení okresních poboček bylo podle představitelů Svazu zajištění materiální existence volyňských krajanů a jejich úspěšné začleňování do majoritní společnosti: „Vzhledem k tomu, že materiální existence krajanů jest ve všech okresech většinou zajištěna a že rovněž jejich asimilační proces úspěšně pokračuje, bylo rozhodnuto na schůzi ÚV SvČV, konané dne 5. dubna t. r., navrhnouti této valné hromadě likvidaci zbývajících odboček s výjimkou jedné odbočky pro západní Čechy /snad v Horšovském Týně/, pražské odbočky a asi jedné odbočky pro Moravu /ve Šternberku/. Na místo likvidovaných odboček by si členstvo odbočky podle § 20 stanov Svazu zvolilo několik důvěrníků /podle potřeby toho kterého okresu/, kteří by plnili funkce odboček a byli by pomocnými orgány Svazu, dokud tento bude existovat.“⁸¹

Poslední pobočky ukončily činnost v roce 1957 a jejich úkoly přešly na zvolené důvěrníky, jak stanovil § 20 stanov SvČV.⁸²

Úkoly Svazu v oblasti začlenění krajanů do většinové společnosti

Integrace a asimilace navrátilivších se krajanů z Volyně byly zakotveny již v samotných stanovách spolku: v § 2 stanov se říká: „Účelem Svazu je svépomoc a hájení zájmů členů, Čechů z Volyně a ze Sovětského svazu vůbec. Svaz podporuje nemajetné členy, především invalidy a rodiny po padlých, získává pro ně podpory od příslušných úřadů a korporací, jedná v záležitostech svých členů s úřady a pracuje na povznesení hospodářských, kulturních a sociálních podmínek svého členstva.“⁸³

Svaz se měl stát organizací nepolitickou a nadstranickou. Trvání Svazu bylo spojeno s jeho úlohou prostředníka mezi státem a členy Svazu v řešení jejich majetkoprávních záležitostí souvisejících s rekompenzací majetku zanechaného na Volyni.

Od samého počátku své existence byl spolek postaven před nelehké úkoly. Tím klíčovým se stala bezpochyby pomoc při zajištění zdárného průběhu reemigrace volyňských Čechů do vlasti. Proces usídlování se v první fázi týkal příslušníků 1. čs. armádního sboru v SSSR, jejich rodinní příslušníci pak přijeli do Československa v únoru až květnu 1947. „První větší akcí, kterou Svaz provedl, bylo zajištění veliké účasti volyňských Čechů na sjezdu vojáků II. čs. zahraničního odboje v Praze ve dnech 7.–10. 3. 1946 a přednesení požadavku o urychlení

80 NA, SvČV, inv. č. 56, kart. 7, zápisy z valných hromad SvČV. Zpráva jednatele SvČV, přednesená na VI. valné hromadě Svazu, konané dne 27. dubna 1952 v sále hotelu Stalingrad v Žatci, nestr.

81 Tamtéž.

82 NA, SvČV, inv. č. 57, kart. 7, zápisy ze schůzí výkonného výboru SvČV. Zápis ze schůze výkonného výboru ze dne 14. února 1957, nestr.

83 Tamtéž, inv. č. 47, kart. 7, stanovy Čechů z Volyně, 1948.

reemigrace rodin vojáků,⁸⁴ konstatuje na 2. valné schůzi spolku jeho jednatel Jaroslav Chudoba.

Po podepsání československo-sovětské smlouvy o reemigraci ze dne 10. července 1946 u mnohých příslušníků 1. čs. armádního sboru rostla nedůvěra v to, že se reemigrace rodin vojáků podaří, objevovaly se i pochybnosti o tom, zda se vůbec návrat jejich rodin uskuteční. Ve *Věrné stráži* byly publikovány také tragické příběhy volyňských krajanů, kteří neunesli samotu a nejistotu bez svých blízkých a spáchali sebevraždu. Sebevraždy volyňských Čechů žel neustaly ani po návratu rodin vojáků. Řada krajanů se ocitla v nejednoduché finanční situaci, kterou někdy řešili tím, že se rozhodli dobrovolně odejít ze světa.

Jaroslav Chudoba toto období nejistoty mezi členy na valné schůzi Svazu dne 11. května 1947 zhodnotil těmito slovy: „Velmi těžké bylo postavení Svazu v kritických měsících po podepsání smlouvy o reemigraci. Bylo třeba velikého pochopení, obezřetnosti a správné taktiky, aby ukvapeným a nerozvážným počínáním některých neuvědomělých volyňských Čechů nebylo zmařeno dílo, které si vyžádalo tolika obětí našich kamarádů a práce vedoucích. Bylo velmi těžké přesvědčit a udržet v přesvědčení, že reemigrace skutečně bude provedena, toho, kdo již ničemu nevěřil. Bylo rozesláno mnoho, velmi mnoho set exemplářů oběžníků, optimistických zpráv, dopisů, bylo zakročeno na místech, kde situace byla nejkritičtější, a tento osobní styk na místě přinesl vždy kladné výsledky.“⁸⁵

Klíčovým úkolem Svazu v oblasti integrace krajanů do nového prostředí bylo podílet se v součinnosti s jednotlivými ministerstvy a státními orgány na přípravě reemigrace, na její realizaci a poté na usídlování navrátilivších se volyňských Čechů, a nakonec na zajištění rekompenzací za majetek zanechaný na Volyni. Z československých úřadů se na osídlovací akci a péči o reemigranty podílelo především Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo sociální péče, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo národní obrany, místní rolnické komise, Národní pozemkový fond, Osídlovací komise Ministerstva zemědělství,⁸⁶ Fond národní obnovy, okresní a místní národní výbory.

Samotná příprava a organizace reemigrační akce, respektive pomoc československým úřadům v tomto směru, představovaly stěžejní úkol Svazu krátce po jeho vzniku. Po podepsání reemigrační smlouvy představitelé Svazu vypracovali pro potřeby přesídlovací komise seznamy všech vojáků usídlených v ČSR a všech rodin volyňských Čechů, které měly zájem o reemigraci. Seznamy však nebyly úplné, zejména to platilo pro soupisy zahrnující krajany z oblasti východní Volyně. Rovněž zhotovili pokyny pro reemigrační komisi, která na Volyň odjela až v listopadu 1946.

Členové Svazu poskytovali pomoc při samotném uskutečnění reemigrace. Ve dnech 6.–8. února 1947 Svaz participoval mimo jiné u příležitosti slavnostního uvítání prvního transportu volyňských Čechů v Žatci. Zapojili se také do aktivit a pomoci krajanům

84 Tamtéž, inv. č. 1, kart. 1, kniha zápisů z přípravných schůzí, z ustavující schůze a ze schůzí řídicích složek Svazu, 1945–1950. Zpráva jednatele SvČV na 2. valné schůzi konané dne 11. května 1947, nestr.

85 Tamtéž.

86 K okresním osídlovacím komisím byli přiděleni styční důstojníci z řad volyňských Čechů.

Slavnostní uvítání volyňských Čechů v Žatci, jehož se účastnili generál
Heliodor Píka a ministr sociální péče Zdeněk Nejedlý s krajany, 1947.
(NA, SvČV, inv. č. 880)

ve shromažďovacích střediscích. Bylo vydáno i dvojčíslo *Věrné strážce*,⁸⁷ které mimo jiné obsahovalo poselství prezidenta Edvarda Beneše k uvítání Čechů vracejících se z Volyně, text *Volyňským Čechům na uvítanou* napsal armádní generál Ludvík Svoboda, telegram vítající krajanů z Volyně pak Josef Beran, arcibiskup pražský. Svá přivítání přidali do *Věrné strážce* Jiří Rébl, Josef Folprecht, Josef Foitík,⁸⁸ Jindřich Dušek, Václav Židlický a další významné osobnosti z řad volyňských Čechů.

Již na 2. valné schůzi, která se konala 11. května 1947 v Žatci, zhodnotili představitelé Svazu průběh reemigrace a usídlování krajanů. Valné schůze se zúčastnil mj. přednosta reemigračního odboru Ministerstva sociální péče Slavoj Pospíšil, předseda Československého ústavu zahraničního a rodák z Volyně Věnceslav Švihovský⁸⁹ či poslanec Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé Bedřich Steiner.⁹⁰ V zápise z valné schůze se citují slova o hladkém průběhu reemigrace, k němuž svým dílem přispěl i Svaz: „Ing. Pospíšil se velmi pochvalně zmínil o spolupráci se SvČV, o tom, že reemigrace měla velmi rychlý a velmi hladký průběh a že nebylo žádných větších závad, poněvadž i reemigranti se chovali velmi ukázněně a uvědoměle.“⁹¹ Rovněž Věnceslav Švihovský nešetřil pozitivním přístupem, když „vyzvedl zvláště význam našeho časopisu *Věrná stráž pro všechny volyňské bez rozdílu*. Řekl, že jeho chloubou na sklonku života je to, že je jedním z nás. Nabádal k trpělivosti a k pochopení a vyslovil přesvědčení, že všichni volyňští Češi budou nakonec spokojeni a šťastni a že při budování republiky tak úspěšní jako byli na Volyni.“⁹² Na 2. valné schůzi se k průběhu reemigrace vyjádřil také poslanec Ústavodárného shromáždění republiky Československé Bedřich Steiner, který ve svém vystoupení poukázal mj. na skutečnost, že „žádná jiná organizace nemá u vlády a ústředních úředních představitelů takovou důvěru jako SvČV, kterému byl svěřen důležitý úkol spolupráce při reemigraci a usídlování“.⁹³

87 *Věrná stráž* roč. 2, č. 3–4, ze dne 31. ledna 1947.

88 Josef Foitík (1910–1983), významný kulturní a osvětový činitel na Volyni. V letech 1938–1939 vydavatel časopisu *Krajanské listy*. Od dubna 1944 do konce II. světové války byl příslušníkem 1. čs. armádního sboru, kde působil jako osvětový důstojník. Po demobilizaci pracoval v Podbořanských papírnách. V době normalizace byl z blíže neznámých důvodů po dobu deseti měsíců držen ve vyšetřovací vazbě. Později byl vysvěcen a působil jako pravoslavný duchovní ve Frýdlantu, Hořovičkách a Teplé u Toužimi. Viz Křivka, Jan: *Život volyňských Čechů*. Karlovy Vary 2009, s. 140. K Foitíkovým životním osudům viz Foitík, Josef: *Zapomenutý boj*. Praha 2012.

89 Švihovský, Věnceslav (1875–1957), redaktor, vydavatel českých časopisů v Rusku, od roku 1911 vydával časopis *Čechoslovan*, člen Českého komitétu v Kyjevě v době I. světové války. Od roku 1919 působil v Praze, kde založil a řídil tiskovou agenturu Central European Press. Po II. světové válce předseda Československého ústavu zahraničního.

90 Steiner, Bedřich (1913–1983), český právník, politik Komunistické strany Československa, příslušník čs. vojenských jednotek v SSSR, po II. světové válce poslanec Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé.

91 NA, SvČV, inv. č. 1, kart. 1, kniha zápisů z přípravných schůzí, z ustavující schůze a ze schůzí řídicích složek Svazu 1945–1950. Zápis z 2. valné schůze SvČV, konané dne 11. května 1947 v Žatci.

92 Tamtéž.

93 Tamtéž.

Po dokončení reemigrace krajanů z Volyně do Československa v polovině roku 1947 se stala prioritou Svazu především všestranná pomoc navrátilivším se volyňským Čechům při jejich adaptaci a asimilaci. V této fázi tomuto procesu Svaz napomáhal svými aktivitami na mnoha úrovních: sociální, právní, hospodářské, kulturní a v neposlední řadě i politické, spočívající v zapojení krajanů do činnosti politických stran a veřejného života vůbec.

SvČV se snažil vystupovat jako apolitická organizace, což je zakotveno i v jeho stanovách. Neagitoval tedy pro to, aby se volyňští Češi stali členy konkrétní politické strany. Usiloval pouze o to, aby se zapojili do politického života v ČSR. V období před komunistickým pučem 1948 byli volyňští Češi členy všech stran zastoupených v Národní frontě (Československá strana lidová, Československá strana socialistická, Komunistická strana Československa). Většina volyňských Čechů měla negativní zkušenosti se sovětským režimem, který poznali za svého života na Volyni. Vedení Svazu se tedy snažilo mírnit mezi volyňskými Čechy nenávislné projevy svých členů vůči této straně.⁹⁴ Po roce 1948 Svaz plně podporoval politiku KSČ. Akční výbor SvČV „byl ustaven jako jeden z prvních akčních výborů, provedl řádná opatření, prostřednictvím Věrné stráže usměrnil politicky dezorientované naše krajany, zamezil hned v zárodku pokusy jednotlivců o zneužití vzniklé situace v náš neprospěch a obhájil úspěšně a plně zájmy volyňských Čechů i přesto, že řada našich lidí bohužel zpočátku velmi značná – nechtěla nebo nemohla rozumět tomuto jedině správnému postupu“.⁹⁵

V duchovní rovině působil Svaz směrem k asimilaci volyňských Čechů svojí snahou o uchování historické paměti krajanské komunity a o rozvíjení historického vědomí o dějinách a tradicích volyňských Čechů. Cílem Svazu v této oblasti bylo založení muzea volyňských Čechů, sepsání dějin krajanské komunity na Volyni, soustředění se na sbírkotvornou činnost zahrnující písemné, fotografické a tiskové dokumenty a trojrozměrné předměty vztahující se k dějinám volyňských Čechů i k jejich společenskému a hospodářskému, kulturnímu i veřejnému životu.

Svaz významným dílem přispíval k hospodářské integraci navrátilivších se krajanů – především tím, že poskytoval čs. úřadům součinnost při jejich usídlování. Představitelé Svazu byli členy rolnických komisí,⁹⁶ které rozhodovaly o přidělení půdy, dále participovali na činnosti osídlovacích komisí, v jejichž kompetenci bylo mj. jednání o přednostním přidělení zemědělských usedlostí. Zástupci Svazu jednali s úřady o slevách za přidělené zemědělské usedlosti. Díky intervenci Svazu byla volyňským Čechům poskytována dvacetiprocentní sleva za

94 Někteří volyňští Češi se zapojili do protikomunistického odboje. Vznikla např. organizace JOPO – Judexova protikomunistická odbojová organizace, byla založena krátce po únorových událostech roku 1948 a působila na Žatecku a Podbořansku. Jejími členy bylo celkem 61 osob, z toho 45 volyňských Čechů. Jedná se o protikomunistickou odbojovou organizaci s největším počtem osob z řad volyňských Čechů. Viz: Zítek, Adam: Protikomunistická rezistence na Žatecku. Diplomová práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filozofická fakulta. Ústí nad Labem 2015; dále Štér, Roman: Volyňští Češi v JOPO. In: Návrat do vlasti. Sborník příspěvků z konference konané k 65. výročí reemigrace volyňských Čechů. Praha 2013, s. 49–62.

95 NA, SvČV, inv. č. 1, kart. 1, kniha zápisů z přípravných schůzí, z ustavující schůze a ze schůzí řídicích složek Svazu, 1945–1950. Zpráva o činnosti Svazu Čechů z Volyně za dobu od druhé valné hromady, tj. 11. května 1947, do 28. listopadu 1948.

96 Písemnosti rolnické komise jsou zároveň se spisy zemědělské komise Zvláštní vojenské skupiny Žatec uloženy zde: NA, SvČV, inv. č. 95–114, kart. 69–76.

přidělené zemědělské usedlosti. SvČV dokonce žádal, aby volyňským Čechům byly přiděleny živnostenské podniky bezplatně, československé úřady však tento požadavek neakceptovaly.

Jednou z priorit Svazu byla sociální oblast. Zahrnovala zejména materiální pomoc navrátilivším se krajanům, která směřovala k jejich sociální adaptaci. Svaz poskytoval krajanům všestrannou pomoc při zajištění jejich existenčních a hmotných podmínek. Závažným problémem navrátilivších se krajanů z Volyně, kteří již v Československu našli svůj nový domov, byl velmi často nedostatek finančních prostředků. Chyběly jim mnohdy peníze na nejn nutnější životní výdaje, ale také například na krmiva, osiva a zemědělský inventář. Svaz podporoval své nemajetné členy, zejména invalidy a pozůstalé po padlých vojácích, příslušnících čs. zahraničního odboje, vdovy a sirotky.⁹⁷ Dále zprostředkovával pro své členy finanční podporu od státu. Ministerstvo sociální péče zajišťovalo potřebnou starostlivost o reemigranty formou jednorázové sociální výpomoci (byt, jídlo, oblečení) nebo zápůjček čerpaných z rozpočtových prostředků ministerstva. Neméně významné bylo zprostředkování úvěrů z Národního pozemkového fondu. Svaz vyplácel i ze svých zdrojů jednorázové finanční podpory (např. z Malínského fondu). Agenda sociální komise společně s agendou týkající se majetkoprávního vyrovnání za majetek zanechaný na Volyni patřila k nejrozsáhlejší činnosti SvČV.

Pokud se týká právní integrace, ve svém tiskovém orgánu *Věrná stráž* publikoval Svaz směrnice, zákony, které pomáhaly volyňským Čechům orientovat se v československém právním prostředí, zjišťovat, na čem mají nárok apod.

Aby Svaz získal pro své aktivity v sociální oblasti dostatek prostředků, inicioval vznik sociálního fondu. Dodejme, že penězi disponovala kromě ústředního výboru také sociální komise.⁹⁸

Z tohoto fondu však nebyly vypláceny jen příspěvky krajanům. Na návrh Josefa Cilce poskytl Svaz 1000 Kčs na tzv. Jiráskův fond⁹⁹ a 1000 Kčs jako podporu řeckým dětem.¹⁰⁰ Částka 5000 Kčs pak byla využita na nákup léků pro bojující Koreu.¹⁰¹ Organizace rovněž přispěla 100 Kčs na sbírku pro obnovu Emauzského kláštera v Praze 2, který byl silně poškozen v závěru druhé světové války při americkém bombardování Prahy.¹⁰²

Když zemřel bývalý prezident Československé republiky Edvard Beneš, kterému volyňští Češi byly vděční za návrat do Československa, rozhodl ústřední výbor Svazu na schůzi dne

97 Tamtéž, inv. č. 115–126, kart. 76–77. Zde jsou uloženy mj. žádosti vdov po padlých vojácích z Volyně o výplatu vdovských a sirotčích důchodů; seznamy vdov, sirotek, invalidů a sociálně slabých občanů, kterým byly navrženy podpory; soupisy válečných invalidů z řad volyňských Čechů usídlených v Československu; seznam dětí volyňských Čechů (sirotek a polosirotek) umístěných v Domově školní mládeže při Okresní péči o mládež v Žatci či seznamy padlých volyňských Čechů a příslušníků jejich rodin na Volyni.

98 Tamtéž, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 16. října 1949, s. 1.

99 Tzv. Jiráskovská akce představovala jednu z nejrozsáhlejších ideologických kampaní KSČ. Cílem bylo masové rozšíření Jiráskova díla. Do roku 1951 mělo být v nákladu 50 000 kusů vydáno 32 svazků z Jiráskova díla. K získání potřebných financí nutných ke kvalitnímu vydání byl založen Jiráskův fond. Dostupné na <<https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologickych-textu/jiraskovska-akce/>> [3. listopadu 2024].

100 NA, SvČV, inv. č. 57, kart. 7, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 8. ledna 1949, s. 4.

101 Tamtéž, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 16. května 1950, s. 2.

102 Tamtéž, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 24. listopadu 1951, s. 2.

18. září 1948 o rozdělení částky 50 000 Kčs ze sociálního fondu mezi nejpotřebnější. O výši příspěvku pro jednotlivé žadatele měla v tomto případě rozhodovat tříčlenná komise ve složení Jaroslav Chudoba, Vladimír Libovický¹⁰³ a Alexander Nágel.¹⁰⁴ Návrhy měly předkládat jednotlivé pobočky.¹⁰⁵

Peníze na sociální fond získával Svaz prostřednictvím sbírek mezi krajany. Například volyňský Čech Eduard Haken,¹⁰⁶ který se proslavil jako operní pěvec (byl dlouholetým sólistou Národního divadla), věnoval v roce 1953 ve prospěch sociálního fondu sumu 10 000 Kčs. Vzhledem k tomu, že krátce před Hakenovým předáním daru byla provedena měnová reforma, daroval výše uvedenou sumu již v nové měně.¹⁰⁷

Výzvy ke sbírkám na sociální fond byly zveřejněny ve *Věrné stráži*. Dokonce vytiskli plakáty s hesly vybízející „volýňáky“ nejen ke sbírkám ve prospěch sirotků a sociálně slabých, ale i ke vstupu do Svazu, zvýšeným dodávkám a k odebírání *Věrné stráže*.¹⁰⁸

103 Vladimír Libovický (1906–1984) – tanečník, choreograf, loutkař a režisér. Od roku 1923 navštěvoval taneční školu v Rovně. Později odjel do Československa, kde studoval na zemědělské technické škole. Studia ale nedokončil, protože začal studovat balet u primabaleríny Jelizavety Nikolské. Rok 1939 jej zastihl s baletem Národního divadla na turné ve Švýcarsku, kde zůstal téměř celou válku. Působil tam jako baletní mistr a sólista na operních scénách v Curychu, Lucernu a v Ženevě. Od května 1941 účinkoval také v divadelním souboru složeném z vojáků francouzsko-polské jednotky, která byla internována na území Švýcarska. Od roku 1943 cestoval tento soubor pod názvem *Żołnierski Teatr Dywizji Strzelców Pieszych* po Švýcarsku s revuálními programy v režii a choreografii Libovického. V lednu 1945 se stal příslušníkem čs. vojenských jednotek na západní frontě. Byl zařazen k 1. čs. samostatné obrněné brigádě, kde zastával funkci radisty. Po válce jeden rok tančil v pražském Divadle pro mládež. V roce 1946 založil v Praze taneční složku Armádního uměleckého souboru Víta Nejedlého. V letech 1954–1957 byl choreografem Ukrajinského národního divadla v Prešově. V sedmdesátých letech 20. století žil v Praze. Viz Holeňová, Jana (eds.): *Český taneční slovník. Tanec, balet, pantomima*. Praha 2001, s. 177. Dále NA, SvČV, inv. č. 78, kart. 18, přihláška Vladimíra Libovického, a NA, ÚV ČSPB, nezprac., členské evidence, přihláška Vladimíra Libovického.

104 JUDr. Alexander Nágel (1918–?) v době svého pobytu na Volyni vystudoval osm tříd gymnázia, které zakončil maturitní zkouškou. Následně studoval práva, která však nedokončil. Ve studiích přerušovaných válečnými událostmi pokračoval po návratu do Československa, kde v roce 1952 absolvoval právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Na jaře 1944 vstoupil do čs. vojenských jednotek, kde působil jako početní důstojník štábu sboru. Po válce se usadil v Žatci. Na konci šedesátých let žil v Ústí nad Labem, kde zastával funkci předsedy senátu Krajského soudu. NA, SvČV, inv. č. 78, kart. 19, přihláška Alexandra Nágela, a NA, ÚV ČSPB, nezprac., 1. čs. armádní sbor – návrhy na vyznamenání, návrh na vyznamenání Alexandra Nágela.

105 NA, SvČV, inv. č. 57, kart. 7, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 18. října 1948, s. 1.

106 Eduard Haken (1910–1996) po absolvování gymnázia v Lucku odjíždí do Československa, kde studoval v letech 1929–1932 medicínu. Od 1938 účinkoval v operním souboru Českého divadla v Olomouci, a to až do roku 1941, kdy mu dirigent Václav Talich nabídl angažmá v Národním divadle. Ve „zlaté kapličce“ pak působil do roku 1991. Do důchodu odešel po padesáti letech od nástupu do Národního divadla v roce 1941. Do širokého povědomí se zapsal především ztvárněním rolí Kecalů ze Smetanovy *Prodané nevěsty* a *Vodníka* z Dvořákovy *Rusalky*. Jeho manželkou byla herečka Marie Glázrová. Viz Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století. Díl I*. Praha 1999, s. 402–403.

107 NA, SvČV, inv. č. 57, kart. 7, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 16. června 1953, s. 2.

108 Tamtéž, zpráva pro schůzi výboru SvČV ze dne 23. března 1948, nestr.

Plakát s výzvou, aby volyňští Češi přispívali na Malínský fond.
(NA, SvČV, inv. č. 1044)

Dodejme, že kromě sociálního fondu spravovalo sdružení ještě tzv. Malínský fond, který založil předseda Kruhu přátel volyňských Čechů Jindřich Dušek. S fondem původně disponoval Kruh přátel volyňských Čechů a byl určen k vyplácení podpor pro vdovy, sirotky, pozůstalé po padlých a sociálně slabé reemigranty z Volyně. Na konto směřovaly také dary na postavení pomníku nacisty zavražděných obyvatel Českého Malína.

V roce 1948 předal Kruh přátel volyňských Čechů Malínský fond Svazu Čechů z Volyně. K předání Malínského fondu došlo z toho důvodu, že dary na fond byly zaznamenávány v účetních knihách Svazu, přičemž s fondem disponoval Kruh přátel volyňských Čechů.¹⁰⁹ V době předání fondu se na účtu nacházela částka 102 302 Kčs. Od založení Malínského fondu do 20. prosince 1947 byla potřebným vyplacena suma 190 616 Kčs.¹¹⁰

V souvislosti s převedením Malínského fondu na SvČV měla organizace požádat Československou obec legionářskou o uvolnění částky 53 000 Kč, kterou na jejím účtu deponoval Kruh přátel volyňských Čechů, když byl ještě součástí Československé obce legionářské.¹¹¹

109 Tamtéž, příloha k zápisu ze zasedání ústředního výboru SvČV ze dne 2. listopadu 1948; zápis o provedení revize ve SvČV ze dne 14. června 1947.

110 NA, SvČV, inv. č. 1, kart. 1, kniha zápisů z přípravných schůzí, z ustavující schůze a ze schůzí řídicích složek Svazu. Příloha k zápisu ze zasedání ústředního výboru SvČV ze dne 7. ledna 1948; zápis o předání Malínského fondu Kruhu přátel volyňských Čechů ze dne 7. ledna 1948, s. 1.

111 NA, SvČV, inv. č. 57, kart. 7, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 9. září 1948, s. 3.

Příspěvky na sociální i Malínský fond byly vybírány při nejrůznějších událostech, výjimkou nebyly ani svatby či pohřby volyňských krajanů. Informace o těchto sbírkách zveřejňovala *Věrná stráž*. Například na svatbě Anny Cilcové s Karlem Šmídem v Kounově (okr. Rakovník) byla ve prospěch sociálního fondu vybrána z podnětu Mikuláše Rollera z Kolečovic částka 1300 Kčs, přičemž 800 Kčs věnovali na sociální fond a zbytek z vybrané částky předali místní pravoslavné farnosti.¹¹²

Na zasedání ústředního výboru Svazu Čechů z Volyně dne 9. září 1948 padlo rozhodnutí o zrušení Malínského a sociálního fondu. Místo nich měl být zřízen sociální fond a fond pro vybudování pomníku obětem Českého Malína. Návrh byl předložen valné hromadě, která rozhodnutí ústředního výboru schválila. Ústřední výbor následně navrhl, aby sbírku na Malínský pomník organizovala zvláštní komise, která by měla na starost i vybudování pomníku.¹¹³ První schůze této komise byla svolána na 5. ledna 1949.¹¹⁴

Na účtu Malínského fondu byly soustřeďovány nejen dary na postavení pomníku malínským mučedníkům v Žatci, ale také prostředky určené k podpoře sociálně slabých volyňských Čechů. Při zrušení Malínského fondu bylo nutné zjistit, které peníze byly zaslány na stavbu pomníku, a tyto částky převést na zvláštní konto. Tuto činnost měla provést subkomise ve složení Vlastimil Beneš, Josef Pavlík, Igor Tučák a Evžen Voženílková.¹¹⁵ Komisi pro postavení pomníků obětem z Českého Malína byla nakonec předána částka 30 834,60 Kčs.¹¹⁶

Věrná stráž měla při začleňování volyňských Čechů do většinové společnosti důležitou úlohu.¹¹⁷ Příspěvky, které zde byly publikované, měly přispívat k podpoře harmonického soužití mezi volyňskými Čechy a většinovou společností. Prostřednictvím *Věrné stráže* byli členové spolku rovněž informováni o zásadních otázkách, které se reemigrantů bezprostředně dotýkaly. Na stránkách periodika byly mimo jiné uveřejňovány zákony, důležité směrnice, dohody, smlouvy, kontakty, informace o peněžních sbírkách. A také zkušenosti samotných navrátilivších se krajanů, i problémy, které je, nejen v souvislosti se začleňováním do nového prostředí, trápily.

První číslo vyšlo 28. října 1945, časopis vycházel do roku 1952. Šéfredaktorem byl po celou dobu existence periodika Jaroslav Chudoba, redaktory Josef Foitík, Josef Toman Tománek, Jiří Rébl.

112 *Věrná stráž* 12–13, 30. 3. 1951, s. 5.

113 NA, SvČV, inv. č. 57, kart. 7, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 9. října 1948, s. 3.

114 Tamtéž, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 8. ledna 1949, s. 1.

115 Tamtéž, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 16. října 1949, s. 1.

116 Tamtéž, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 8. ledna 1949, s. 1.

117 Ve fondu SvČV je uchovávan redakční archiv *Věrné stráže*, kde je uložena korespondence redakce se členy Svazu, seznamy odběratelů časopisu, informativní materiály získané redakcí časopisu od různých institucí (např. od Osídlovacího úřadu či MNV v Žatci), příspěvky zaslané k uveřejnění, informace o činnosti SvČV, ohlasy na uveřejněné články, odborné příspěvky, rukopisy k dějinám českých osad na Volyni, vzpomínky na život na Volyni včetně vzpomínek příslušníků 1. čs. armádního sboru v SSSR, dále romány, povídky, básně, divadelní hry, texty vztahující se k dějinám volyňských Čechů. Svázané ročníky *Věrné stráže* z let 1946–1952 jsou uloženy ve fondu Jaroslav Chudoba, nezprac.

Problémy související se začleňováním volyňských Čechů do většinové společnosti a s jejich integrací

Začleňování volyňských Čechů do většinové společnosti, v oblasti materiální i duchovní, nebylo zdaleka procesem bezproblémovým a trvalo poměrně dlouho. Volyňští Češi se museli vypořádat se ztrátou iluzí ze společenských poměrů v Československu, potýkali se s byrokracií, často i s nepřátelstvím, pohrdáním či nenávistí ze strany většinové společnosti. Předseda SvČV Jaroslav Chudoba na stránkách *Věrné strážě* vzpomíná na dobu po návratu krajanů do vlasti: „Volyňští Češi přicházeli do nového, neznámého prostředí, za neobvyklých poměrů a těžkých podmínek. Nebyli o těchto poměrech informováni způsobem, který bezesporu vyžadovala jejich odlišná mentalita. Stávalo se, že docházelo k nežádoucímu napětí a nedorozumění mezi nimi a místním obyvatelstvem.“¹¹⁸

Reemigranti se museli vyrovnat se ztrátou svého výjimečného postavení, které měli na Volyni (díky své ekonomické převaze na vesnici), byli také někdy vnímáni jako ti, kdo ohrožují zájmy osídlenců z vnitrozemí. Ojedinelé nebyly ani konflikty mezi reemigranty samotnými. V letech 1945–1947 docházelo k sebevraždám volyňských krajanů. Zpočátku byla motivem těchto činů mj. ztráta naděje, že se do Československa vrátí jejich rodinní příslušníci, později se jednalo pravděpodobně o existenční problémy, jež některé volyňské krajanů přiměly k tomuto kroku. Řada krajanů se ocitla v nejednoduché finanční situaci, kterou někdy řešili dobrovolným rozhodnutím odejít ze světa. Ve *Věrné strážě* byl v červenci 1947 publikován článek „Proč si zoufají volyňští Češi?“¹¹⁹ Autor v něm píše: „Nejsmutnějším zjevem, provázejícím volyňskou reemigraci, jsou sebevraždy. Patnáct volyňských Čechů hledalo východisko z těžkého existenčního boje sebevraždou.“ Publicista dále zaznamenal konkrétní tragické případy volyňských krajanů, kteří se nedočkali pomoci.

O napětí mezi volyňskými Čechy a místním obyvatelstvem svědčí mnoho archivních dokumentů i řada článků na stránkách *Věrné strážě*.

Překážkou v integraci bylo i nedodržování zákonů ze strany volyňských Čechů. V jednom z hlášení Hlavní správy vojenské kontrarozvědky je konstatováno, že „po úmluvě s okresními veliteli SNB byly vyžádány opisy trestních oznámení a veškerá hlášení případů o překročení nebo nerespektování zákonů a nařízení platných v ČSR, týkajících se neoprávněného držení zbraní vojenského i jiného původu, samovolného pálení lihovin, ohrožování osobní svobody, rušení držby a pytláctví. Na základě hlášení konkrétních případů nepřístojností, stanoven program místní i časový, počet skupin i velitelé“¹²⁰

Volyňští krajané úkorně nesli také skutečnost, že nebylo uskutečněno jejich homogenní usídlení (v jednom či dvou okresech), jak si většina z nich přála a také očekávala.

O tom, že začleňování volyňských Čechů ani jejich usídlování nebyl jednoduchý proces, hovoří výmluvně archivní dokumenty. Problémy při obsazování zemědělských usedlostí, které nastávaly mezi osídlenci z vnitrozemí a volyňskými Čechy, líčí např. Zpráva o politických,

118 Jaroslav Chudoba: „Věrná stráž“ – její poslání a úkoly. *Věrná stráž* 7, č. 2, 30. 1. 1952, s. 1.

119 *Věrná stráž* 2, č. 29–30, s. 10.

120 Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (302-532-2). Zpráva ze dne 2. dubna 1948, s. 1.

„Věrná stráž“ - její poslání a úkoly

Časopis Svazu Čechů z Volyně „Věrná stráž“ byl založen v době, kdy řešení existenčních otázek volyňských krajanů — demobilizovaných příslušníků čs. zahraniční armády z SSSR, bylo nejdůležitějším problémem dnešní naší zájmové organizace. K tomu se dále družila příprava hromadné reemigrace rodinných příslušníků z Volyně dle příslušné mezinárodní dohody mezi vládou SSSR a ČSR o právu práce a přesídlení občanů české a slovenské národnosti ze dne 10. 7. 1946. Dnešní vznikaly nové a odpovědné úkoly, které nesměly být odkládány nebo podceňovány.

Volynští Češi, příslušníci čs. zahraniční armády z SSSR, byli po demobilizaci osídlováni v pohraničních okresech Čech a Moravy. Přicházeli do nového, neznámého prostředí, za neobvyklých poměrů a za těžkých podmínek. Nebyli o těchto poměrech a o novém prostředí informováni a přístupného pro ně hlediska vlastních potřeb, zájmů a povinností způsobem, kterého bezpodmínečně vyžadovala jejich odlišná mentalita. Stávalo se proto, že docházelo k nežádoucím napětím a nepochopením mezi nimi a místním obyvatelstvem. Stávalo se rovněž stále zřejmější, že volynští Češi mají a ještě delší dobu budou mít řadu důležitých společných zájmů, jejichž jednotné řešení je nutno dobře připravit a správně uplatnit. Reemigrace rodinných příslušníků a ostatních krajanů, jejich osídlení, zapojení válečných invalidů, vdov, sirotků a pozůstatků po padlých, otázka úhrady za přidělené zemědělské usedlosti a náhrady za usídlení a depozita zachované na Volyni, otázka státního občanství, asimilace — to jsou jen hlavní společné problémy, jejichž rychlé a úspěšné řešení nebylo dobře myslitelné bez pomoci časopisu, který by krajaňskou veřejnost správně a čtivě dovedl in-

formoval, poučoval, přesvědčoval, organizoval a vychovával.

K těmto ryze praktickým a náležitým důvodům se pojila neméně důležitá snaha ukázat široké veřejnosti, která přicházela do styku s volyňskými Čechy a nebyla namnoze vůbec informována o existenci české krajaňské větve na Volyni, na přímou volyňských Čechů k osvobození vlasti v bojích po boku Rudé armády, na jejich oběti a zásluhy, na jejich současnou snahu o uplatnění k prospěchu národa a přispívání tak k oboustrannému sblížení a vzájemnému pochopení.

„Volynští Češi se vrací do vlasti svých otců“ — praví se v úvodním článku prvního čísla „Věrné stráže“ 28. 10. 1946 — „vrať se tam, kam se vždy i v nejlepších dobách nesly jejich tužby — a zbývá jim teď jediný úkol — v mírové budovatelské práci dovršit zájmy o dílo, které započali svou historickou činností v bojích za svobodu své vlasti stát v našem českém pohraničí jako věrná stráž!“

Sledovat plnění tohoto úkolu bylo dalším posláním našeho časopisu. Tehdejší předseda vlády, dnes prezident republiky K. L. Gottwald, poslal do prvního čísla „Věrné stráže“ svůj pozdrav, v němž vyjádřil stěžejní úkol našemu časopisu. V dopise Klementa Gottwalda se praví:

„Drazí přátelé!

Ždřavím srdečně nový časopis Svazu Čechů z Volyně „Věrná stráž“ i všechny jeho čtenáře. Švach vhodně zvolil název časopisu, neboť v něm vyjádřil hlavní úkol všech Čechů z Volyně: být věrnou stráží svobody a bezpečnosti své domoviny. Československé republiky, být věrnou stráží našeho svazku se zemí, jež byla dříve jejich domovem a s jejíž pomocí jsme dosáhli své svobody a nezávislosti — se Sovětským svazem.

Věřím pevně, že volynští Čeští brzy zdojící s pomocí našeho prvního časopisu ve svých vlastech a jejich česká vlast se jim stane šťastným domovem.“

Arm. gen. Ludvík Svoboda ve svém pozdravu bojovníkům a krajaňům z Volyně, uveřejněném rovněž v I. čísle „Věrné stráže“ 28. 10. 1946, napsal mimo jiné:

„Přeji si upřímně, aby tento časopis splnil krásný úkol, který se předezval. Aby jeho myšlenka, již vyjadřuje jeho název: „Věrná stráž“, stala se programem a skutkem. To znamená, aby se volynští Čeští i na osvobozené české půdě stali věrnou stráží naší svobodné, demokratické a jednotné republiky Československé. Aby ve společném úsilí, jednotě a bratrství s ostatním lidem republiky vybudovali naši osvobozenou vlast a zabezpečili ji proti všem úkladům našich nepřátel v budoucnosti.“

Ukatečským těchto směrnic — toť další důležitý úkol „Věrné stráže“.

Hromadná reemigrace volyňských krajaňské větve byla velikou akcí, která vyžadovala důkladné přípravy, hodně dobré vůle a porozumění jak se strany úředních činitelů, tak i u reemigrační samotných. Ještě větším problémem se stalo osídlování a umísťování přistěhovalců, jejich zařizování na pracovním procesu a přizpůsobování se novému prostředí, novým životním poměrům a existenčním podmínkám. Byla zde, pravda, řada opatření, zákonů, vládních nařízení, zajišťujících reemigračním přednostní právo na existenci zakotvení, přidělení zemědělské usedlosti, živnosti, rodinných dotací, tržák, zaměstnání, ale dodržování těchto předpisů nebylo vždy úplné, vznikaly odvolávací stížnosti krajanů na nesprávný postup úřadů a lidsprávných orgánů a t. d.

Pokračování na str. 2

Časopis Svazu Čechů z Volyně Věrná stráž, který vycházel v letech 1946–1952. (NA, Jaroslav Chudoba, nezprac.)

hospodářských a sociálních poměrech volyňských Čechů: „Příčinou nespokojenosti volyňských Čechů v počátku osídlovací akce bylo jejich zklamání při přidělování hospodářských usedlostí, které při jejich příchodu na Žatecko, Podbořansko a Litoměřicko byly z valné části již obsazeny kolonizátory domácího původu a zabývání (sic!) těchto bylo spojeno s velkými obtížemi, vzniklými odporem prvních národních správců. V mnoha případech bylo použito i násilných zákroků, které vyvolávaly u domácího obyvatelstva nenávist a nevraživost vůči volyňským Čechům, kterým podle jejich výpovědí bylo slíbeno prezidentem republiky v Košicích,

že při osidlování zemědělských usedlostí v chmelařském kraji Čech budou mít přednostní právo.¹²¹ Na jiném místě této zprávy je popsán případ, kdy se na Žatecku konala svatba jednoho z demobilizovaných volyňských vojáků, „při které svatebčané v rozjařeném stavu projížděli na selských povozech výše uvedenými obcemi a stříleli z pistolí vysoko do vzduchu. Tento zjev nelze přece hodnotiti jako výtržnost a ohrožování pokojného obyvatelstva, jest to starý obyčej českých svatebčanů na Volyni dosud tradovaný,¹²² píše se dále ve výše citované zprávě. Můžeme odhadovat, jak tento „obyčej“ vnímali obyvatelé obce, v níž se odehrál nedlouho po skončení druhé světové války. Tyto incidenty rozhodně nepřispívaly k harmonickému soužití volyňských Čechů s majoritní společností. Přesto je ve zprávě konstatováno, že „nevraživost a nepřátelské chování domácího obyvatelstva není zjevem všeobecným, platí pouze asi pro 1/3 území osídleného volyňskými Čechy. Všeobecně nutno konstatovat, že české obyvatelstvo si volyňských Čechů váží jednak pro čistotu jazyka, kterou si dovedli po dobu téměř devadesáti let uchovati, jednak, a to hlavně, pro jejich pracovitost, píli, vytrvalost, odborné zemědělské znalosti a lásku k půdě“.¹²³ To byly nepochybně vlastnosti, kterými si volyňští Češi získali sympatie a náklonnost většinové společnosti a které napomáhaly k tomu, že se jejich integrace a asimilace do majoritní společnosti úspěšně podařily.

Kulturní činnost Svazu

Svaz vyvíjel také bohatou kulturní činnost, která rovněž sehrála podstatnou úlohu při asimilaci volyňských krajanů. Uspořádal celou řadu akcí, z nichž nejdůležitější podle našeho názoru byly tzv. volyňské plesy. První byl uspořádán za spolupráce Svazu, především jeho ženského odboru, a Kruhu přátel volyňských Čechů v roce 1947. Akce byla úspěšná nejen po stránce finanční, ale především propagační. Po demobilizaci volyňských Čechů, kteří se účastnili bojů proti nacismu, došlo k jejich postupnému usídlení v pohraničních oblastech. Ocitli se v novém, pro ně neznámém prostředí, bez podpory svých nejbližších, kteří stále žili na Volyni. Mnoho z nich začalo řešit svůj stesk po rodinách a náročnou situaci, do které se dostali, pitím alkoholu. Nevhodné chování jednotlivců pak u majoritního obyvatelstva vyvolalo nedůvěru k celé komunitě.

121 ABS, Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (302-532-2). Zpráva o politických, hospodářských a sociálních poměrech volyňských Čechů, příloha k č.j. 6521/18- dův. zprav. 1945, s. 1.

122 Tamtéž, s. 2. Tuto tradici se nám nepodařilo dohledat v dalších dostupných pramenech.

123 Tamtéž. Jejich jazyk nesl stopy několika vlivů. Především si každá rodina přivezla s sebou nářečí, jakým se mluvilo v jejich rodné vesnici v Čechách. V dalších generacích volyňští Češi neudržovali téměř žádné kontakty se „starou vlastí“, a tak jejich jazykový projev odrážel stav z doby příjezdu na Volyn. Jejich čeština druhé poloviny 19. století mohla Čechům z Československa, kteří hovořili současnou češtinou, znít poněkud knižně, a tím pádem komicky. Někteří sice odebírali české časopisy, ale to nemohlo nahradit kontakt se živým, mluveným jazykem. Každodenní soužití Čechů s Ukrajinci a Poláky a časté kontakty s Rusy se postupně začaly odrážet i v jazyce, který se vyznačoval četnými rusismy, ukrajinismy a polonismy. Viz Flimelová, Alena – Štěr, Roman: Ve stínu mužů. Ženy v čs. vojenských jednotkách na východní frontě v letech 1942–1945. Praha 2021, s. 98. Ukázkou mluvy volyňských krajanů viz Šimek, Václav: U nás na Volyni. Sokolov 1993; týž: Volyňáci. Sokolov 1995 a Žáková, Miloslava – Zápotocký, Václav – Kytl, Václav: Kupičov – jak nám o něm vyprávěli; fakta a jména. Praha 1997.

Byly to právě plesy, které ukázaly „volyňáky“ ve zcela jiném světle a přispívaly k vytváření jejich kladného obrazu u většinové společnosti. Takto hodnotili průběh prvního plesu funkcionáři SvČV na valné hromadě, která se konala v Žatci ve dne 11. května 1945: „*Byly vyvráceny tendenční a lživé pomluky o tom, že se nedovedeme slušně a společensky bavit.*“¹²⁴ Že místní obyvatelstvo mělo z plesu obavy, dokládá vzpomínka Vladimíra Libovického. Na cestě do Žatce, kde se akce konala, mu jeden ze spolucestujících řekl: „*Do Žatce, na Volyňský ples? A to zas bude nožů v zádech!*“¹²⁵

Druhý ples volyňských Čechů pořádal Svaz v roce 1948 ve spolupráci s Kruhem přátel volyňských Čechů a byl stejně úspěšný jako ten první. V tomto případě se ale jednalo o maškarní bál.¹²⁶

Následující akce měly za úkol demonstrovat kladný vztah volyňských Čechů k československému státu. Volyňští krajané si i po několik generací v cizině udrželi českou řeč, tradice a zvyky. V obou světových válkách navíc bojovali za vznik a obnovení státu, jež mnozí z nich osobně nepoznali. Vzhledem k tomu, že výše uvedené skutečnosti o volyňské komunitě znalo v Československu pouze několik málo osob, snažili se představitelé Svazu svůj kladný vztah k vlasti projevovat při každé vhodné příležitosti. Poprvé se tak stalo v rámci přípravy slavnostního uvítání prvního transportu volyňských Čechů. Slavnostní přivítání vlakové soupravy, ve které cestovaly vdovy a sirotci padlých vojáků a přeživší z nacisty vypáleného Českého Malína, proběhlo nejprve v Košicích a o několik dní později v Žatci. Při obou slavnostech deklarovali představitelé Svazu ve svých projevech věrnost své vlasti.

Za podobným účelem byl uspořádán také slavnostní slib věrnosti volyňských Čechů republice v Žatci v roce 1947. Akce se konala ve dnech 12.–13. července u příležitosti 4. výročí vypálení a vyvraždění obyvatel obce Český Malín. Tento den se do Žatce, který byl považován za centrum volyňských Čechů, sjeli krajané ze všech lokalit v Československu, kde našli nový domov. V rámci oslav došlo k slavnostnímu položení základního kamene pomníku malínských mučedníků, k setkání volyňské mládeže a dalšímu pokračování kulturního programu.

Klíčovou osobou, která byla vedením Svazu pověřena organizováním kulturních akcí, se stal Vladimír Libovický, jmenovaný v roce 1947 kulturním referentem Svazu. Libovický má tedy největší podíl na úspěšném průběhu většiny kulturních aktivit. Své dojmy a postřehy, jež získal při této činnosti, popsal ve Výroční zprávě kulturního referenta SvČV, kterou otisklo periodikum *Věrná stráž*: „*Když jsem se před rokem ujal funkce [...], slyšel jsem mnoho proroků. Jedni mě varovali, abych z Prahy nechodil, že se v Žatci utluču a pohřbím – a měli pravdu. Druzí tvrdili, že neznám již svoje krajany, že budou mít dost starostí existenčních, že na kulturu nebudou mít čas – a měli také pravdu! A tak kolik proroků, tolik pravd, a tak by to mohlo jít do nekonečna. Dnes je jisto to i ono. Zrušením styků s Prahou jsem si uškodil. Na druhé straně má práce, i když se z počátku zdála hlasem volajícího na poušti, přinesla očekávané ovoce.*“¹²⁷

124 NA, SvČV, inv. č. 1, kart. 1, kniha zápisů z přípravných schůzí, z ustavující schůze a ze schůzí řídicích složek Svazu. Zápis z 2. valné hromady ze dne 11. května 1947, bod 4 c – zpráva jednatele Jaroslava Chudoby, nestr.

125 První volyňský ples. *Věrná stráž* 2, 17. 1. 1947, s. 2.

126 Zpravodajství Volyňského plesu v Žatci. *Věrná stráž* 2, 16. 1. 1948, s. 16.

127 Libovický, Vladimír: Výroční zpráva kulturního referenta SvČV. *Věrná stráž* 45–46, 24. 11. 1948, s. 7.

Z 2. olympiády volyňských Čechů, která se konala v Žatci v roce 1949.
(NA, SvČV, Žatec; inv. č. 923)

Kulturní pořady organizované Svazem neměly primárně za úkol připomínat kulturu volyňských Čechů uchovávanou na Volyni. Akce propagovaly všeslovanství a slovanskou vzájemnost. Tyto tendence jsou zjevné již před rokem 1948. Vzhledem k tomu, že volyňští Češi žili v Rusku, později v Polsku a SSSR, znali dokonale tyto jazyky včetně ukrajinštiny, bylo jejich využití pro propagaci kultury těchto národů žádoucí. SvČV se sice snažil propagovat slovanskou vzájemnost, ale jeho pojetí bylo zcela odlišné od toho, jež prosazovala KSČ. Čtenářům *Věrné stráže* jej přiblížil Vladimír Libovický: „Je známo, že my – Češi z Volyně – nejsme přívrženci vzdušných hesel a prázdných slov, že nejsme pro teorii slovanství, ale je méně známo, že jsme plně pro bratrství slovanských národů, pro slovanství praktické. A praktické slovanství znamená pro nás: znát řeč, národní bohatství, literaturu, historii – prostě kulturu a duši – především duši tohoto lidu a rozumět jí!“¹²⁸

128 Kolem zájezdu Souboru volyňské mládeže na Moravu (28. prosince 1947 – 3. ledna 1948). *Věrná stráž* 1, 9. 1. 1948, s. 5.

Jedna z prvních akcí propagujících slovanskou vzájemnost se konala dne 12. července 1947, tedy v předvečer oslav čtvrtého výročí vypálení Českého Malína. Tehdy uspořádali v Městském divadle v Žatci Večer slovanské vzájemnosti. Další podobně koncipovaný program proběhl dne 29. listopadu 1947 v rámci oslav Velké říjnové socialistické revoluce.¹²⁹

Po únoru 1948 propagoval Svaz stejně jako další organizace mírovou politiku SSSR, což se projevilo také v rámci 2. olympiády volyňských Čechů. Hlavní heslo olympiády v tomto duchu znělo: „Volyňští Češi v boji za socialismus a mír!“. Původní název akce měl být: Soutěž lidového umění, na návrh Vladimíra Libovického na zasedání ústředních výboru Svazu dne 18. září 1948 však došlo k jejímu přejmenování na Olympiádu lidové tvorby.

Celkem se pak konaly tři olympiády, z nichž první dvě proběhly v Žatci v letech 1947 a 1948. Třetí byla uspořádána v Novém Malíně¹³⁰ na Šumpersku. Výlohy spojené s organizací 3. olympiády volyňských Čechů se hradily z Malínského fondu.

Při SvČV působil také pěvecký soubor. Soubor volyňské mládeže, jak zněl jeho oficiální název, se také zaměřoval na propagaci všeslovanství. Tvořilo jej celkem třicet členů. Většinou se jednalo o studenty ubytované v Domově volyňské mládeže, který byl v provozu jen díky

129 Chudoba, Jaroslav: Zpráva o činnosti SvČV za dobu od druhé valné hromady. Věrná stráž 44–46, 24. 11. 1948, s. 6.

130 Původním názvem Frankstadt. V roce 1947 při příležitosti oslav 4. výročí vypálení obce Český Malín na Volyni došlo k přejmenování obce na Nový Malín. V letech 1945–1947 se v obci usídlili někteří přeživší z Českého Malína.

Členové pěveckého souboru volyňských Čechů usídlených v Uničově se svými oceněními.

(NA, SvČV, inv. č. 924)

Kruhu přátel volyňských Čechů – pouze čtyři osoby účinkující v souboru nebyly v tomto domově ubytovány. První vystoupení bylo uspořádáno na oslavu výročí vzniku republiky v roce 1947.¹³¹

Náklady na zřízení souboru byly minimální. Ruské, ukrajinské i některé české kroje si pořídil soubor sám. Byly vyrobeny ze švýcarských prostěradel a z látek a hadrů z Ameriky. Zdarma je ušila paní Millerová.¹³² Některé kroje zapůjčili Jindřich Dušek a Vladimír Libovický. Celkem soubor disponoval 24 kroji.

Soubor pořádal v průměru dva koncerty měsíčně. Jednou z jeho největších a nejúspěšnějších kulturních akcí byl zájezd na Moravu ve dnech 28. prosince 1947 až 3. ledna 1948, a to do Lanškrouna, Mohelnice, Suchdola nad Odrou, Květina (dnes součást města Mohelnice), Uničova a Šumperka.¹³³

Dodejme, že soubor se stal inspirací pro vznik pěveckých i hudebních těles v regionech, kde bylo usídleno nejvíce volyňských krajanů. Mezi nejúspěšnější můžeme zcela jistě zařadit soubor volyňské mládeže z Aše, či hudební soubor z Meclova na Domažlicku, jež založil a vedl Jaroslav Pospíšil a který volně navázal na tradici českých kapel působících na Volyni.

Intenzivní kulturní činnost Svazu však trvala pouze od roku 1947 do roku 1949. Od začátku padesátých let minulého století docházelo v kulturní oblasti k rapidnímu omezení činnosti, a od roku 1953 Svaz dokonce žádnou činnost v kulturní oblasti nevyvíjel, což zřejmě souviselo s jeho postupnou likvidací.

Snahy o zachování vlastní historie

Funkcionáři SvČV si krátce po reemigraci svých krajanů do Československa začali uvědomovat, že je nutné zachovat povědomí o historii své komunity, která po přestěhování do vlasti svých předků přestala jako celek existovat. Tyto důvody podrobněji popsal neznámý autor v žádosti o poskytnutí subvence pro plánované muzeum volyňských Čechů: „*Historie volyňských Čechů toť bohatý a plodný život nejsilnější naší krajanské větve v cizině, jejíž činy stojí za to, aby památka na ně byla zachována pro příští generace.*“¹³⁴

Z počátku existence Svazu jeho funkcionáři řešili především záležitosti týkající se reemigrace a usídlování volyňských Čechů, teprve později se zabývali otázkami, které souvisely se zachováním povědomí o vlastní historii. Záměrem bylo nejen zdokumentovat více než osmdesát let života Čechů na Volyni, ale také vybudovat muzeum, které by jejich osudy připomínalo.

Shromažďování dokumentačního materiálu a vybudování muzea bylo svěřeno do gesce historicko-dokumentační komise, která byla s největší pravděpodobností ustavena v průběhu

131 Libovický, Vladimír: Výroční zpráva kulturního referenta SvČV. Věrná stráž 45–46, 24. 11. 1948, s. 7.

132 Křestní jméno není v pramenech uvedeno.

133 Kolem zájezdu Souboru volyňské mládeže na Moravu (28. prosince 1947 – 3. ledna 1948). Věrná stráž 1, 9. 1. 1948, s. 5.

134 NA, SvČV, inv. č. 138, kart. 78, kopie žádosti o poskytnutí subvence pro zřízení muzea volyňských Čechů z 1. prosince 1952, s. 1. Příjmení autora žádosti není v konceptu dopisu uvedeno.

Dětská košilka s ukrajinskými motivy, kterou vyrobila paní Věra Heliksová v Dubně cca v roce 1936. Původně se jednalo o blůzku pro dospělou osobu. V roce 1949 byla přešita pro malé děvčátko. Dar Theodora Naumenka.

(NA, SvČV, inv. č. 1176)

roku 1951.¹³⁵ Zrušili ji usnesením výroční členské schůze ze dne 26. dubna 1953.¹³⁶ Návrh předložil její předseda Josef Foitík, který požadoval, aby úkoly komise převzal ústřední výbor Svazu.

Než mohli členové historicko-dokumentační komise přistoupit ke zřízení muzea, bylo nutné soustředit předměty a další materiál, především fotografie dokumentující život krajanů na Volyni.

135 Poprvé je vznik této komise zmíněn v zápise z předporady delegátů odboček a zástupců komisí valné hromady ze dne 3. března 1951.

136 NA, SvČV, inv. č. 56, kart. 7. Usnesení z výroční členské schůze ze dne 26. dubna 1953, s. 1.

**Doprovodný list k zásilce poštovních balíků starostovi obce Mirohošť
opatřený razítkem volostního stařešiny se sídlem v Dubně. Počet peříček značí spěšnost.**

(NA, SvČV, inv. č. 390)

V rámci reemigrace přivezli volyňští Češi do Československa nejen část živého inventáře, předměty denní potřeby, hospodářské či řemeslné zařízení, ale také řadu historicky cenných předmětů. Jednalo se především o spolkové prapory,¹³⁷ části hasičské výstroje a mnohé další.¹³⁸

V průběhu druhé světové války, především za nacistické okupace, bylo mnoho historicky cenných předmětů z obavy před zcizením či zničením ukryto. Jejich osudy můžeme demonstrovat na pamětní desce k 60. výročí založení obce Hlinsk Český, jedné z nejstarších českých

137 Čtyři prapory jsou dnes součástí fondu Svaz Čechů z Volyně, Žatec. Jedná se o prapory Sdružení československé mládeže na Volyni, Svazu katolické mládeže na Volyni, Sdružení české mládeže v Rumunsku a prapor Sboru českých křesťanských hasičů v Buderáži České. V březnu roku 2015 se konal v Národním archivu seminář u příležitosti dokončení restaurátorských prací na poslední jmenovaném praporu. Na semináři vystoupil s krátkou vzpomínkou týkající se osudů praporu Ing. Josef Kindl, rodák z obce Buderáž. Prapor restaurovala Aneta Dušková, studentka oboru restaurování textilu na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze.

138 Převážný materiál jednotlivých rodin do Československa je zachycen na tzv. útržkových listech o přesídlení, které jsou součástí fondu Ministerstvo práce a sociálních věcí – repatriace, o který pečuje Národní archiv. Ve stejném archivním souboru se nacházejí také souhrnné zprávy o převeznění majetku z jednotlivých přesídlovacích rajonů a konečná zpráva o reemigraci ze dne 13. března 1950, kde jsou údaje o převeznění majetku z Volyně do Československa rovněž uvedeny.

osad na Volyni.¹³⁹ Když v roce 1928 toto významné výročí oslavovali, nechali vyrobit pamětní desku, která měla být později umístěna na místním kulturním domě. Stavba kulturního domu byla dokončena krátce před druhou světovou válkou a deska již na domě instalována nebyla. V období nacistické okupace ji z obavy před zničením ukryl na svém statku bývalý starosta Vladimír Svoboda, který ji přivezl do Československa a později věnoval jako exponát připravovanému volyňskému muzeu.¹⁴⁰

Sběr exponátů probíhal velmi pomalu. Situaci neovlivnilo ani usnesení ze 4. valné hromady SvČV ze dne 5. března 1950. Na tomto shromáždění padlo rozhodnutí, že historicky cenný materiál bude prohlášen za společný majetek. Pravděpodobně se toto rozhodnutí vztahovalo jen na exponáty, které byly Svazu již dříve zapůjčeny a využívány při krátkodobých výstavách. Prohlášení předmětů v držení jednotlivců za společný majetek mohlo v mnoha případech představovat zásah do vlastnických práv. V době vlády jedné strany však tyto otázky nikoho netrápily. Navíc není jisté, zda a jakým způsobem bylo toto nařízení v praxi realizováno.

Podle zprávy z 5. valné hromady Svazu ze dne 4. března 1951 se krajané neradi loučili s dokumenty a památkami, které měli v soukromém držení: „*Je pro sběr historického materiálu dosud málo pochopení mezi krajany, kteří jen neradi a s těžkým srdcem věnují historicky cenné věci a památky, které pro ně mnohdy ani nemají cenu.*“¹⁴¹

Přestože sběr předmětů neprobíhal podle představ členů vedení SvČV a historicko-dokumentační komise, podařilo se nakonec shromáždit velké množství materiálu. O jaké dokumenty a předměty se jednalo, nám přibližuje zápis ze zasedání 8. valné hromady ze dne 9. května 1954: „*Máme různých knih a publikací o životě naší větve v cizině [...], máme celé ročníky Ruského Čecha, Buditele, Hlasu Volyně, Krajanských listů a j[iných] časopisů ruských, ukrajinských a polských. Máme dále archivy těchto spolků na Volyni: Sokola ze Zdobunova, Českého spolku ze Zdobunova, Českého úvěrního ústavu ve Zdobunově, ČMŠ [České matice školské] v Polsku a j[iných] menších spolků a organizací. Máme velké množství fotografií, které zachycují život na Volyni, celkem 8 000 kusů.*“¹⁴² Řečník přítomné také informoval o tom, že se podařilo uspořádat archiv Svazu a že byl zpracován soupis předmětů a dokumentačního materiálu o životě Čechů na Volyni.

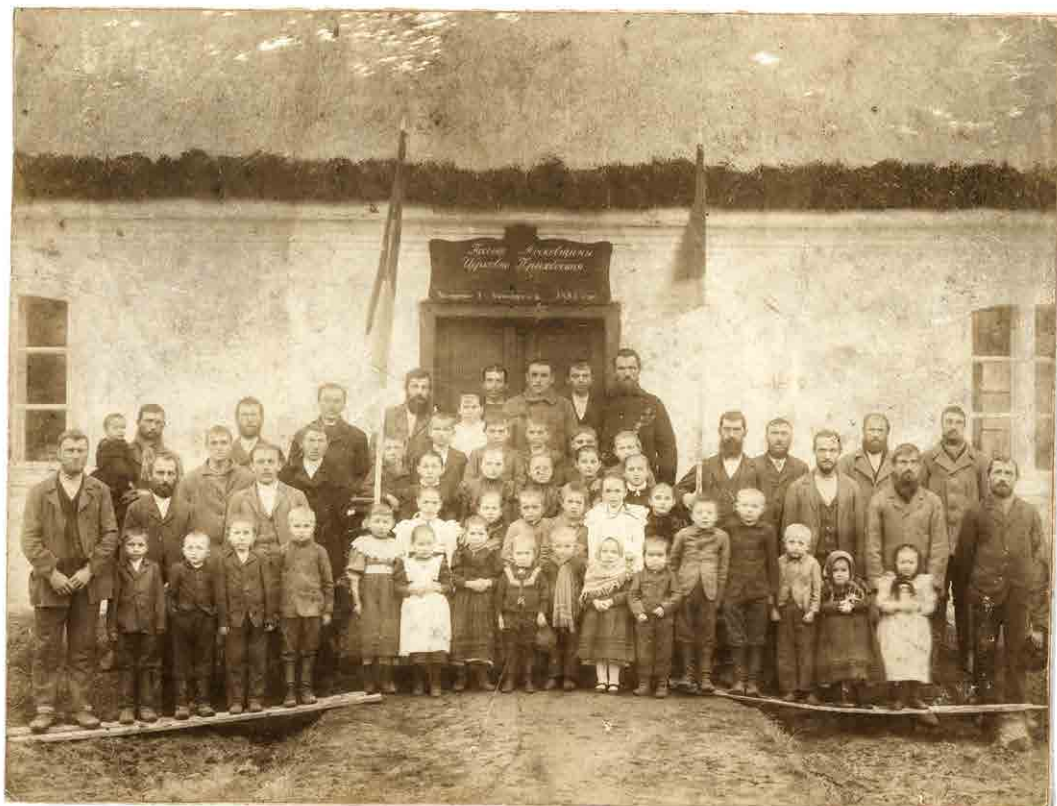
**Sekyrka z doby kamenné
nalezená v obci Senkevičovka
v roce 1947. (NA, SvČV, inv. č. 1178)**

139 К історії обці віз: Мазурець, Леонід: Історична розвідка давнього, пізнішого і неалекого минулого села Глинськ. Півне 2009.

140 NA, SvČV, inv. č. 141, kart. 78. Blíže nedatovaný dopis Vladimíra Svobody, s. 1.

141 NA, SvČV, inv. č. 2, kart. 1, kniha zápisů z valných hromad Svazu Čechů z Volyně. Zápis z 5. valné hromady – zpráva předsedy Jaroslava Chudoby, nestr.

142 Tamtéž. Zápis z 8. valné hromady ze dne 9. května 1954, bod 6b – zpráva jednatele SvČV Alexandra Nágl, nestr. Výše popsané materiály jsou dnes součástí fondu Svaz Čechů z Volyně, Žatec, o který pečuje Národní archiv. Srv. Machatková, Raisa: Svaz Čechů z Volyně, Žatec, inventář, Praha 2005.

Jedna z nejstarších fotografií z Volyně získaná sbírkotvornou činností SvČV zachycuje vysvěcení školy v Moskovštině v roce 1892. (NA, SvČV, inv. č. 686)

Bohužel se nakonec plánovanou expozici nepodařilo zrealizovat. Po zrušení Svazu byla většina exponátů v rámci likvidace předána do péče Polánkova muzea v Žatci, kde jsou uloženy dodnes. Několik předmětů bylo spolu s písemnostmi organizace a dokumentačním materiálem uloženo ve Státním okresním archivu v Litoměřicích. Později byl archiv organizace i s exponáty předán do péče Státního ústředního archivu v Praze (dnes Národní archiv).

Vzhledem k tomu, že výstavní činnosti je věnována samostatná kapitola od kolegů z Národního muzea, zaměříme se především na to, jakým způsobem chtěl Svaz zaznamenat historii volyňských Čechů. Než mohlo dojít k sepsání dějin volyňské komunity, bylo nutné získat dostatek podkladového materiálu. Proto členové historicko-dokumentační komise začali systematicky shromažďovat literaturu a periodika vydávaná na Volyni. Československý ústav zahraniční poskytl dokonce částku 25 000 Kčs, která měla sloužit k uhrazení nákladů.¹⁴³

143 NA, SvČV, inv. č. 57, kart. 7, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 4. dubna 1949, s. 1.

Celou akci měl organizovat referent pro shromažďování archivního materiálu.¹⁴⁴ Do této funkce byl jmenován Vladimír Libovický.

Později členové komise zahájili dotazníkovou akci, jejímž záměrem bylo získat základní informace o jednotlivých českých osadách.¹⁴⁵ K tomuto účelu sloužily třístránkové cyklostylované dotazníky, které byly zasílány vybraným osobám. Podle jakého klíče byli respondenti vybíráni, však není možné zjistit. Z největší pravděpodobnosti byly osoby vytipovány pomocí členské evidence a kartoték. Ne vždy se členům komise podařilo najít osoby, které znaly

144 Tamtéž, zápis ze schůze ústředního výboru SvČV ze dne 25. června 1949, s. 1.

145 Dotazníky obsahují údaje o počtu obyvatel, národnostním, náboženském a sociálním složení. Především ale zachycují data vypovídající o hospodaření Čechů na Volyni jako například o množství vypěstovaného chmele a cukrové řepy. Dále dotazníky zahrnují informace o počtu osob, které se aktivně účastnily I. a II. světové války, včetně údajů o počtu padlých. V dotaznících je také zpravidla uvedeno, kolik kilogramů potravin nebo hospodářských zvířat věnovali občané čs. vojenským jednotkám v SSSR. Viz NA, SvČV, inv. č. 146, kart. 79. Většina naskenovaných dotazníků je zájemcům k dispozici na internetových stránkách www.volynaci.cz.

The image shows two pages of a handwritten questionnaire. The left page is headed 'Dotazník' and the right page is also headed 'Dotazník'. Both pages contain questions about the village's population, economic activities, and military service during the wars. The handwriting is in Czech and includes various numbers and names. The right page has a large '3' written in the top right corner.

Dotazníky obsahující údaje o počtech obyvatelstva, zaměstnanosti, hospodářství, školství, spolicích, náboženství a účasti jejich obyvatel v I. a II. světové válce. Na snímku dotazníky obce Hlinsk. (NA, SvČV, inv. č. 146)

požadované údaje, proto byli odkázáni na pomoc svých krajanů. Podrobnosti nám přibližuje dopis Josefa Albrechta, předsedy pobočky Svazu Čechů z Volyně se sídlem ve Šternberku: „Na Váš přípis ze dne 16. 1. 1951 [...] Vám sděluji, že za [obec] Boholuby by mohl dotazník zodpovědět p[an] Josef Opočenský [...]. Adresu Vám může podat farář Jaroslav Opočenský [...]. Pro [obec] Antonovku nemohu nikoho udati. Za [obec] Černčice nemám, nemáte-li nikoho, zašlete dotazník ke mně, mám zde dvě rodiny z Černčic, při pomoci kterých dotazník vyplním. V Holešově byla jen jedna česká rodina [...] Za Kozín by Vám mohla zodpovědět dotazník p[í] Anna Aulická [...]. Paní Aulická jest z Kozína. Nové Ivaniče nevím, kde jsou usazené [...]. Pro Novostav[ce] zašlete dotazník ke mně – zodpovím. Pro Omeláník nemám zde nikoho. V Radomyšly byla jen jedna česká rodina – kovář. Pro Záborol, když nikoho nemáte, zašlete ke mně, mám zde jednoho odtud.“¹⁴⁶

Dodejme, že podobnou dotazníkovou akci uspořádal v letech 1992–1993 Ing. Jiří Hofman, CSc. – tajemník Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. Hofmanem soustředěné dotazníky sloužily jako podkladový materiál pro vznik textové části *Historické mapy českého osídlení na Volyni*,¹⁴⁷ která obsahuje základní údaje o jednotlivých českých obcích. Dotazníky jsou nyní uloženy v osobním fondu Jiřího Hofmana, o který pečuje Národní archiv.¹⁴⁸

Od roku 1950 pak začaly vycházet ve *Věrné stráži* kroniky českých osad na Volyni. Postupně bylo v letech 1950–1951 otištěno na pokračování celkem 15 kronik.¹⁴⁹ Jejich publikování předcházela výzva členů historicko-dokumentační komise, jež byla zveřejněna v prosincovém vydání časopisu *Věrná stráž* z roku 1949. Jedná se vlastně o soupis důležitých témat, kterým se měl autor při psaní kroniky věnovat.¹⁵⁰ Tyto pokyny inspirovaly o téměř čtyřicet let později předsedu historicko-dokumentační komise Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel Ing. Václava Petříčka k sestavení pomůcky pro sepsání historie českých obcí na Volyni. Díky Petříčkově iniciativě vznikly několikastránkové dotazníky zaznamenávající historii

146 NA, SvČV, inv. č. 145, kart. 78, korespondence s krajany a odbočkami Svazu Čechů z Volyně s pokyny k vyplnění dotazníků o volyňských obcích. Dopis Josefa Albrechta ze dne 6. února 1951, s. 1.

147 Hofman, Jiří – Klicpera, Jaroslav – Pelcová, Věra: *Historická mapa českého osídlení na Volyni*. Praha 1995.

148 NA, Hofman Jiří, Ing., nezprac., dotazníky k historické mapě českého osídlení na Volyni. Kopie dotazníků jsou zájemcům dostupné na www.volynaci.cz. Srv. druhé doplněné a rozšířené vydání vyšlo v roce 2020.

149 Jednalo se o obce Dembrovka, Kupičov Český, Kvasilov Český, Martinovka, Michalovka, Moskovština, Niva Hubínská, Noviny České, Novosilky, Olšanka, Ozerany České, Sklíň Česká, Sofievka u Dubna, Stromovka a Vilhelmovka. Viz Hofman, Jiří: *Přehled literatury s volyňskou problematikou*. Druhé doplněné vydání. Praha 2006, s. 9.

150 Název obce, doba založení obce, zakladatelé obce, odkud z Čech přicházeli první osadníci, rozloha obce, významné stavby, ceny zakoupeného pozemku, na kterém byla obec založena, život obyvatel obce před I. světovou válkou, I. světová válka a osudy obyvatel obce, obec v meziválečném období, spolková činnost v obci, osudy obce a jejich obyvatel za II. světové války, nacistická okupace Volyně, zapojení obyvatel do odbojové činnosti proti okupantům, osvobození Volyně Rudou armádou, vstup obyvatel do čs. vojenských jednotek v SSSR a účast na osvobození vlasti. Viz Pokyny, jimiž je třeba se řídit při popisu osad. *Věrná stráž* 49–50, 23. 12. 1949, s. 11–12.

některých českých obcí, které jsou nyní součástí Volyňské sbírky Oddělení novodobých českých dějin Národního muzea.¹⁵¹

Za popisy publikované ve *Věrné stráži* byl jejich autorům vyplacen honorář. Tímto krokem chtěli i ostatní potenciální autory motivovat k sepsání další kronik. Později byly honorovány také příspěvky, které *Věrná stráž* neotiskla. V těchto případech byla odměna autorovi vyplacena z tiskového fondu.¹⁵²

Kroniky českých obcí měly sloužit jako podkladový materiál k sepsání dějin volyňských Čechů. Jejich přípravu měl na starosti redakční kroužek pro dějiny volyňských Čechů, který prokazatelně vyvíjel činnost v letech 1953–1954.¹⁵³ Zamýšlená publikace měla být rozdělena do devíti kapitol,¹⁵⁴ na jejichž zpracování se měl podílet Josef Foitík a dalších osm autorů. Na schůzi redakčního kroužku dne 27. srpna 1954 byla stanovena struktura publikace a došlo k rozdělení jednotlivých kapitol mezi autory. Přestože některé statě byly minimálně rozpracovány, nepodařilo se dílo dokončit. Dějiny volyňských Čechů tak byly zpracovány až díky aktivitě Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel na přelomu tisíciletí. Jejich napsání dali za úkol přednímu znalci dějin volyňských Čechů, historiku Jaroslavu Vaculíkovi (1947–2020) z brněnské Masarykovy univerzity.¹⁵⁵

Závěr

Činnost Svazu byla ukončena dne 31. března 1958, poté co Ministerstvo financí společně se SvČV ukončilo majetkoprávní vyrovnání za majetek zanechaný na Volyni. Za více než dvanáct let existence organizace přispěl SvČV zásadním způsobem k úspěšnému provedení reemigrační akce. Domníváme se rovněž, že snahy Svazu při integraci a asimilaci svých krajanů do většinové společnosti k tomuto cíli přispěly.

Nejvýznamnější pomoc ze strany SvČV spočívala v participaci na zajišťování reemigrace volyňských krajanů, po jejím ukončení pak v pomoci s jejich usidlováním a s adaptací v nových podmínkách. Výrazný příspěvek Svazu v oblasti sociální integrace představovala

151 Soupis jednotlivých dotazníků viz Hofman, Jiří: Přehled literatury s volyňskou problematikou. Druhé doplněné vydání. Praha 2006, s. 9.

152 NA, SvČV, inv. č. 2, kart. 1, kniha zápisů z valných hromad Svazu Čechů z Volyně. Zápis z 5. valné hromady Svazu Čechů z Volyně ze dne 4. března 1951, bod 6b – zpráva jednatele SvČV Alexandra Nágla, nestr.

153 Vyplyvá to z dochované korespondence redakčního kroužku. Viz NA, SvČV, inv. č. 143, kart. 78, korespondence člena redakčního kroužku J. Foitíka s krajanů o situaci ve Svazu Čechů z Volyně, o časopise *Věrná stráž*, muzeální sbírce a zpracování dějin české Volyně.

154 Jednalo se o tyto kapitoly: Zeměpisný přehled Volyně, Dějiny Volyně do příchodu Čechů, Vznik a důvody reemigrace Čechů na Volyn, Osudy Čechů z Volyně do I. světové války, I. světová a občanská válka na Volyni, Češi na Volyni v meziválečném období (těžiště této kapitoly bylo v popisu života Čechů v polské části Volyně), II. světová válka a německá okupace Volyně, Účast volyňských Čechů v odboji proti nacistům, reemigrace a život v Československu. Viz NA, SvČV, inv. č. 2, kart. 1, kniha zápisů z valných hromad Svazu Čechů z Volyně. Zápis z 8. valné hromady ze dne 9. května 1954, bod 6b – zpráva jednatele SvČV Alexandra Nágla, nestr.

155 Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů I–III. Praha, Brno 1999–2003.

finanční podpora nemajetných členů, zejména invalidů a pozůstalých po padlých vojácích, příslušnících československého zahraničního protinacistického odboje. Pro své členy získával Svaz také finanční podporu od státu, pomáhal krajanům v oblasti zabezpečení sociální péče, zprostředkovával jednání osídlenců s československými úřady, pomáhal řešit majetkoprávní záležitosti svých členů v souvislosti s majetkem zanechaným na Volyni.

V roce 1990 navázal na činnost SvČV spolek Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. Na rozdíl od Svazu, který se snažil zejména o zdárnou integraci a asimilaci volyňských Čechů, Sdružení, jakožto nástupnická organizace, pečuje o zachování tradic a zvyků komunity. Soustředilo se zejména v prvních letech především na dva hlavní úkoly, které v podstatě převzalo od Svazu, a to sepsání dějin volyňských Čechů a založení muzea volyňské komunity. Oba úkoly se spolku podařilo, i díky spolupráci s prof. Jaroslavem Vaculíkem a Národním muzeem, realizovat. V posledních letech Sdružení usiluje především o zachování povědomí o volyňských Čechích a o vytváření podmínek pro setkávání svých členů na co možná nejširších platformách – rodáků z Volyně i jejich potomků.

Výstavní prezentace Čechů z Volyně jako integrační faktor

Ondřej Štěpánek – Tomáš Kavka

Cílem tohoto textu je představit historii výstavních projektů spojených s prezentací komunity volyňských Čechů v Československu i následné České republice. Budou zde paralelně řešeny jak snahy reemigrantů o zachování jejich volyňské minulosti v podobě hmotných předmětů, tak i dlouhodobé úsilí o vybudování vlastního muzea či expozice a vytváření jednotlivých putovních i krátkodobých výstav. Toto téma nebylo prozatím odborně zpracováno. Primárním záměrem této kapitoly je tak zejména představit základní vývoj veřejných prezentací spojených s českou volyňskou komunitou, z toho vychází její chronologické členění. S ohledem na zaměření této kolektivní monografie je určitá pozornost věnována i roli výstavních projektů při integraci volyňské komunity do československé (české) společnosti.

Autoři čerpají základní informace především ze vzpomínek a informací samotných tvůrců výstavních projektů. Ty jsou zaznamenány v největší míře v periodikách *Věrná stráž* (vycházelo mezi lety 1946–1952) a *Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel* (od roku 1991 do současnosti). Kromě toho byly využívány archiválie z Národního archivu z fondu Svazu Čechů z Volyně, Žatec (karton 78) a k novodobému vývoji i dokumenty uložené v depozitáři Národního muzea, které vzešly z činnosti kurátorů fondu Čechů z Volyně, jenž je uložen v Oddělení novodobých českých dějin. Rovněž byly využity i přímé zkušenosti obou autorů textu s tvorbou výstavních projektů k tématu (od roku 2018).¹⁵⁶

První poválečné výstavy

S myšlenkou představení krajanů žijících v zahraničí (včetně volyňských Čechů) formou výstavy poprvé přišla Národní rada pro československé zahraničí během roku 1928. Ideu se podařilo naplnit v roce 1930, kdy se konala výstava při jarní hospodářské výstavě v Průmyslovém paláci. Počítalo se s pozdějšími opakováními výstavy i přípravou krajského muzea, které měl zřídit Československý ústav zahraniční.¹⁵⁷ Krajané z Volyně byli kromě

¹⁵⁶ Jednalo se především o renovaci expozice „Hlasy Čechů z Volyně“ v Podbořanech.

¹⁵⁷ Žilka, Jan: Výstava československého zahraničí pořádaná Československým ústavem zahraničním. Praha 1930.

toho představování skrze publikační výstupy¹⁵⁸ a novinové články, hromadněji přijížděli do Československa jen při výjimečných událostech (např. Vsesokolské slety). Za druhé světové války tvořilo 1. československý armádní sbor v SSSR nejméně 10 526 volyňských Čechů a Čechek.¹⁵⁹ Jedním z vojáků, který došel s armádou do Československa, byl i Josef Václav Toman-Tománek,¹⁶⁰ který stál za uspořádáním zřejmě vůbec první veřejné výstavní prezentace tématu volyňských Čechů po druhé světové válce v obnoveném Československu. Výstavka dokumentů ze života Čechů z Volyně se uskutečnila během roku 1945 ve výloze jednoho z větších obchodů v Rakovníku. Na panelech byly umístěny výstřižky z novin dokumentující život na Volyni či ukázky z literární i grafické tvorby „volyňáků“ a jiné zajímavosti.¹⁶¹ Podle vzpomínek jejího tvůrce nebylo pochyb, že upoutala rakovnické občany: „*Nebylo chvíle, aby před výkladní skříní s panely nestál hlouček diváků, kteří se zájmem četli a prohlíželi vystavené jednotlivosti.*“¹⁶² Primárním záměrem této výstavy zřejmě bylo pouze představit téma volyňských Čechů v turbulentní době tehdejší společnosti. V tomto období se otvírala otázka možnosti reemigrace českých rodin z Volyně. Představení české volyňské komunity mohlo být i v tomto ohledu nápomocné. Dobu trvání této výstavy nebo další podrobnosti k ní se v procházených zdrojích nepodařilo dohledat.

V následujícím roce 1946 se uskutečnila tematická výstava větších rozměrů. Konala se v sokolském domě v městečku Podbořany,¹⁶³ které se stalo společně s nedalekým Žatcem jedním z center vracejících se volyňských vojáků i jejich rodin. Na přípravách výstavy se opět podíleli příslušníci 1. československého armádního sboru, a to především meziválečný redaktor Josef Foitík¹⁶⁴ a básník Jiří Rébl-Volyňský¹⁶⁵. Za pořádáním patrně části prezentace stál okresní výbor Československé strany národně socialistické.¹⁶⁶ Podle vzpomínek Josefa Toman vzbudila tato výstava s názvem „Volyňští v odboji a budování“ všeobecnou

158 Např. knihy Josefa Folprechta (Čechoslováci polští. Praha 1932; Naši krajané v cizině. Praha 1940) a Františka Karase (Obrazy z českých osad v Polsku. Praha 1935).

159 Hofman, Jiří – Širc, Václav – Vaculík, Jaroslav: Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. Druhé vydání (elektronické). Praha 2020, s. 72.

160 Plukovník v. v. Josef Václav Toman (Tománek) se narodil 19. listopadu 1912 v obci Kupičov Český na Volyni v tehdejším carském Rusku. V meziválečném období vystudoval hudební konzervatoř v Lublinu. Po příchodu Sovětského svazu na západní Volyň byl Toman zatčen a vězněn šest měsíců. Za německé okupace byl členem kupičovské domobrany. V roce 1944 vstoupil do tvořícího se 1. čs. armádního sboru a byl poslán do důstojnické školy. Po návratu sloužil jako první důstojník u 5. dělostřeleckého pluku „jaselského“. Po válce nebyl demobilizován, ale pro své protikomunistické názory byl z armády vyhozen. V roce 1948 založil protikomunistickou odbojovou organizaci Armáda národní obrany, ale krátce poté ilegálně odešel do Německa. Po pozdějším odchodu do USA vytvořil tzv. prozatímní přípravný výbor exilové organizace. V roce 1966 založil vydavatelství Hlas-Voice. Po sametové revoluci se vrátil do Československa. Zemřel v roce 2012. Dostupné na: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/toman-tomanek-josef-vaclav-1912>> [12. února 2025].

161 Toman-Tománek, Josef Václav: Výstavy volyňských Čechů. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 8, 1996, s. 3.

162 Tamtéž.

163 F–K (zřejmě Foitík, Josef): Výstava v Podbořanech. Věrná stráž 3–4, 22. 11. 1946, s. 3.

164 Josef Foitík byl mj. mezi lety 1936–1939 vydavatelem Krajanských listů (mj. periodikum „poskytl odboji“).

165 Jiří Rébl byl mj. autorem tzv. volyňské hymny s názvem „Šedesát let ušlo“ (z meziválečného období).

166 Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948). Elektronické vydání. Brno 2000, s. 20.

Sokolovna v Podbořanech, ve které se konala v závěru roku 1946 výstava „Volyňští v odboji a budování“, fotografie z roku 1948. (Národní muzeum, inv. č. H7F-37770)

pozornost.¹⁶⁷ Jejím částečným cílem mohlo být v tomto případě představení volyňských krajanů před jejich hromadným návratem mj. jejich budoucím sousedům. V prostorách Sokola byly prezentovány materiály znázorňující vystěhovalectví na Volyň či hospodářský, kulturní a spolkový život volyňských Čechů. Pozornost byla věnována i jejich účasti v odboji. Kromě toho se autoři zaměřili též na nedávnou minulost Podbořanska (okupace, odboj i vývoj po válce). Prezentace byla k vidění do 24. listopadu 1946.¹⁶⁸ Po jejím skončení se zapůjčitelé předmětů dotazovali, zdali jim už budou exponáty vráceny. Josef Foitík též prostřednictvím periodika *Věrná stráž* odpovídal, že „*veškerý výstavní materiál je pečlivě uložen a bude ještě jednou vystaven po příjezdu všech českých rodin z Volyně, při čemž bude výstava doplněna materiálem, který bude ještě z Volyně dovezen*“.¹⁶⁹ V Podbořanech se rovněž nacházelo městské muzeum, které v roce 1947 po svém opětovném otevření po zimní pauze vyhradilo jednu

167 Toman-Tománek, J. V.: Výstavy volyňských Čechů. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 8, 1996, s. 3.

168 F–K (zřejmě Foitík, Josef): Výstava v Podbořanech. *Věrná stráž* 3–4, 22. 11. 1946, s. 3.

169 Foitík, Josef: Výstava o Česích z Volyně. *Věrná stráž* 6, 21. 2. 1947, s. 4.

výstavní stěnu pro dokumentární výstavu života na Volyni. Zpočátku v ní byla vystavena řada fotografií z Českého Malína.¹⁷⁰

Adaptace výstavy „Volyňští Češi v odboji a budování“ na nové umístění netrvala příliš dlouho. Ve dnech 4.–15. května 1947 byla výstava prezentována pravděpodobně pod stejným názvem¹⁷¹ při příležitosti konání II. valné schůze Svazu Čechů z Volyně (dále též SvČV)¹⁷² v nových administrativních prostorách spolkového periodika *Věrná stráž* v Žatci na adrese Nádražní schody 199. Mezi řečníky při jejím zahájení, které probíhalo již od devíti hodin ráno, lze kromě autora výstavy Josefa Foitíka a hlavního redaktora *Věrné stráže* Jaroslava Chudoby zmínit též odborového radu Ministerstva financí Františka Karase¹⁷³. Zahájení se zúčastnili i další významní hosté. Cílem výstavy bylo přehledně prezentovat život a práci volyňských Čechů. Skládala se tak přibližně ze stovky fotografií, diagramů a trojrozměrných předmětů. K ústředním exponátům se řadilo šest praporů, mezi které patřily textilní předměty od dobrovolných hasičů z Hulče, Svazu katolické mládeže nebo Sdružení čs. mládeže na Volyni. První den se na výstavu přišlo podívat přes 200 lidí¹⁷⁴ a během jejího nedlouhého trvání ji navštívilo více než 1000 lidí, mezi nimi poslanec Bedřich Steiner, předseda Československého ústavu zahraničního Věnceslav Švihovský (původem z obce Hlinsk Český na Volyni),¹⁷⁵ ministerský rada Folprecht¹⁷⁶ i další významní hosté.

Po oficiálním konci výstavy neproběhla její kompletní deinstalace a při zvláštních příležitostech tak docházelo k jejímu opětovnému nárazovému krátkodobému otevírání. Bylo tomu tak například během tzv. slibu věrnosti republice, který se konal při připomínkách tragických událostí Českého Malína 12. a 13. července 1947.¹⁷⁷ Ve *Věrné stráži* se zmiňovalo otevření této výstavy například i o více než rok později, a to 28. října 1948 – tedy v den třicátého výročí vyhlášení Republiky československé.¹⁷⁸

Snaha o volyňské muzeum

Již v září 1947 Josef Foitík veřejně prosil zapůjčitele fotografií a předmětů pro žateckou výstavu „Volyňští v odboji a budování“, aby tyto materiály darovali pro muzeum vznikající v rámci SvČV.¹⁷⁹ Rovněž v následujících letech se objevovaly i další okrajové zmínky o pláno-

170 Marek (uvedeno jen toto jméno/příjmení): Městské museum v Podbořanech. Žatecké noviny 18, 2. 5. 1947, s. 4.

171 V periodiku *Věrná stráž* se lze setkat kromě totožných názvů též ojediněle s rozšířením názvu „Volyňští“ na spojení „Volyňští Češi“. Pravděpodobně se však jedná o chybné uvedení názvu výstavy redaktorem *Věrné stráže*.

172 Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948). Elektronické vydání. Brno 2000, s. 69.

173 Pravděpodobně se jedná mj. též o autora publikace „Obrázky z českých osad v Polsku“, vydáno v Praze v roce 1935.

174 Dk: Výstava Volyňští Češi v odboji a budování. *Věrná stráž* 24, 20. 6. 1946, s. 7.

175 Bez uvedení autora: Den vítězství ve výstavě. *Věrná stráž* 19–20, 19. 5. 1946, s. 12.

176 Bez uvedení autora: Dr. Folprecht mezi Volyňskými. *Věrná stráž* 19–20, 19. 5. 1946, s. 7.

177 Dk: Výstava Volyňští Češi v odboji a budování. *Věrná stráž* 24, 20. června 1946, s. 7.

178 Bez uvedení autora: Soutěž lidového umění volyňských Čechů. *Věrná stráž* 30–31, 30. 7. 1948, s. 10.

179 Bez uvedení autora: Volyňské krajany prosíme. *Věrná stráž* 38, 26. 10. 1947, s. 7.

vání „volyňského musea“ a tento záměr zmiňovali především významní členové Svazu Čechů z Volyně. Baletní mistr a předseda kulturní komise SvČV Vladimír Libovický v závěru roku 1948 ve spolkovém periodiku psal, že je nouze o zpěvníky: „*Má-li kdo staré zpěvníky ruské, polské, ukrajinské, musíme je chránit, sebrat je, aby se mohly použít pro nastudování. To je také úkolem volyňského musea.*“¹⁸⁰

Na přelomu čtyřicátých a padesátých let se zástupci Svazu stále více vraceli k mapování minulosti české komunity na Volyni. To se projevovalo snahou o sepisování krátkých kronik jednotlivých obcí i zvýšeným úsilím při plánování volyňského muzea. Historický odbor Svazu avizoval na počátku roku 1950 záměr instalovat stálou výstavu dějin české Volyně, která měla být alokována v Žatci a postupně rozšiřována o další poskytované materiály.¹⁸¹ Rezoluce čtvrté valné hromady Svazu Čechů z Volyně konané 5. března 1950 přinesla v souladu s budovaným socialismem usnesení, že „*prohlašuje veškerý historický materiál vztahující se k dějinám vol. Čechů – jako obecní kroniky, fotografie obcí, škol, nár. domů, prapory a jiné památky za společný majetek všech vol. Čechů, a pokud je tento majetek v držení jednotlivců, žádá o jeho předání hist. komisi SvČV.*“¹⁸² V tomto období v historické komisi zasedal Josef Foitík, Jiří Rébl, Josef Folprecht, Václav Křivka, Jaroslav Perný, Jaroslav Židlický, Jaroslav Kozák a Jaroslav Chudoba.¹⁸³

Zástupci Svazu Čechů z Volyně se ohledně vzniku muzea obraceli na rozličné instituce se žádostmi a intervencemi. Ve hře byla zpočátku především instalace výstavní prezentace buď v Žatci, nebo v Praze. Přestože Československý ústav zahraniční nabízel možnost instalování materiálů v „krajanském“ muzeu v Praze¹⁸⁴ a byl ochoten poskytnout i subvenci ve výši 25 000 Kčs, zvolili si zástupci Svazu jako přirozeného partnera žatecké muzeum.¹⁸⁵ Jedním z uváděných důvodů pro umístění na Žatecku bylo, aby „*i ostatní veřejnost, stýkající se denně s krajaný, nalézla by ve „volyňském odd.‘ cenné poznatky o jejich minulosti*“.¹⁸⁶

V říjnu 1950 se SvČV obracel s žádostí o podporu na Ministerstvo školství, věd a umění. Rozpočet muzea v ní byl vyčíslen na 80 000 Kčs.¹⁸⁷ Završením této počáteční fáze spojené s výběrem místa a tvorbou konceptu muzea bylo podepsání smlouvy mezi SvČV, Městským národním výborem v Žatci a ředitelstvím Polánkova muzea dne 1. listopadu 1950 tamtéž. Toto městské muzeum mělo poskytnout prostor pro instalaci sbírek shromážděných Svazem Čechů z Volyně. Svaz měl následně výstavu nainstalovat a předat do vlastnictví Polánkova muzea.¹⁸⁸ Rada Městského národního výboru v Žatci na své schůzi dne 8. listopadu 1950

180 Libovický, Vladimír: Nouze o zpěvníky. Věrná stráž 51–52, 31. 12. 1948, s. 12.

181 Hist. odb. SvČV: K našim dějinám. Věrná stráž 7, 17. 2. 1950, s. 4.

182 Bez uvedení autora: 4. valná hromada Svazu Čechů z Volyně. Věrná stráž 12–13, 17. 3. 1950, s. 8.

183 Tamtéž, s. 7.

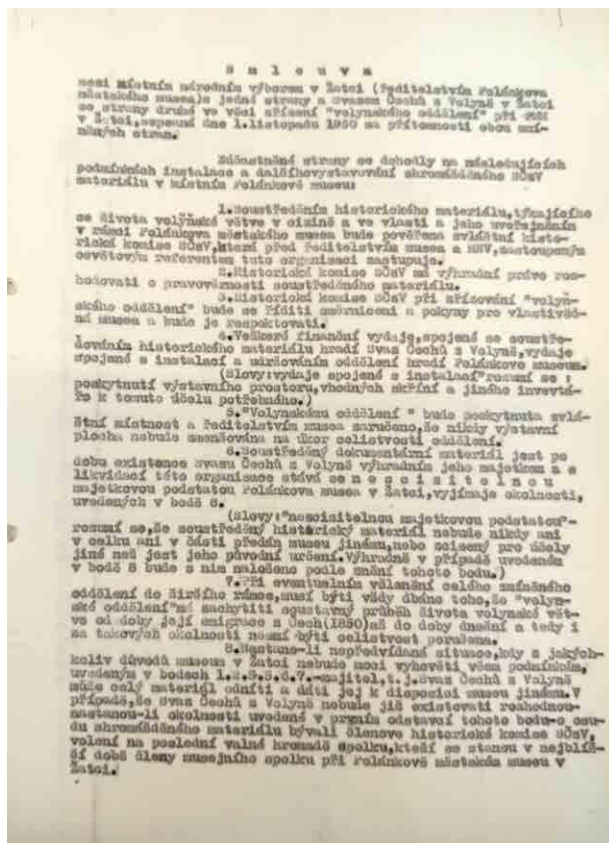
184 Z dostupných zdrojů není zřejmé, o jaké muzeum se jednalo. Je možné, že mohlo být myšleno Národní muzeum.

185 Národní archiv (dále NA), Svaz Čechů z Volyně (dále SvČV), kart. 78, inv. č. 134, smlouva s MNV v Žatci o zřízení volyňského odd. (1950–1951).

186 Tamtéž, smlouva s MNV v Žatci o zřízení volyňského odd. (1950–1951).

187 Tamtéž, kart. 78, inv. č. 138/2, Ministerstvo školství, věd a umění (1950–1951).

188 Matijenko, Evžen: Zpráva br. Evžena Matijenky, člena historické komise SvČV na VI. valné hromadě v Žatci dne 27. IV. 1952. Věrná stráž 7, 30. 5. 1952, č. 10, s. 2–3.

Smlouva s MNV v Žatci o zřízení volyňského oddělení při Polánkově muzeu v Žatci (1950–1951). (NA, SvČV, kart. 78, inv. č. 134)

zřízení volyňského oddělení při muzeu v Žatci odsouhlasila.¹⁸⁹ Během listopadu již představoval čtenářům *Věrné strážce* koncept plánovaného volyňského muzea člen historické komise Svazu Václav Židlický. Mělo se skládat z výstavní a studijní části. Studijní část mohla sloužit k hlubšímu bádání a poznání života a práce volyňských Čechů. V plánu byla jeho skladba z novinových výstřižků, knihovny i materiálů k volyňskému folklóru (zpěvníky, ukázky výtvarných prací, krojů či výšivek).¹⁹⁰

Výstavní část měla přehledně prezentovat volyňskou historii od odchodu z Čech až po soudobý vývoj. V plánu autorů byla rozdělena na 8 částí: 1) Důvody emigrace z Čech, 2) Životní podmínky emigrantů a jejich hospodářský vývoj na Volyni, 3) Život spolkový,

189 NA, SvČV, kart. 78, inv. č. 134, smlouva s MNV v Žatci o zřízení volyňského odd. (1950–1951).

190 Židlický, Václav: Zřizujeme své museum. *Věrná stráž* 43, 3. 11. 1950, s. 3.

4) Boj menšiny o zachování národnosti, 5) Odboj proti Němcům a oběti, 6) První a druhý odboj – příspěvek vol. Čechů, 7) Reemigrace, 8) Život ve vlasti.¹⁹¹

Historické památky pro muzeum měli zasílat lidé přímo Svazu Čechů z Volyně do Žatce. Explicitně byly jmenovány primární kategorie zájmu (i s dalším upřesněními): fotografie, doklady, tisk, výtvarné práce, písně a vzorky.¹⁹² Snahy o sběr předmětů se odrazily i v budovatelských heslech: „Každý Volyňák alespoň jednou věcí se zaslouží o své museum!“¹⁹³ a později „Budujeme volyňské museum. Přispěl jsi již k tomuto společnému dílu?“¹⁹⁴ Už po čtrnácti dnech po podepsání smlouvy se objevila ve *Věrné stráži* zpráva o obdržení prvních zásilek pro muzeum s nástinem zaslaných předmětů pro tuto společnou věc a poděkováním dárcům.¹⁹⁵ V následujících měsících byly ve spolkovém periodiku poděkování dárcům a výzvy k darování dalších předmětů poměrně běžným koloritem. Průvodní dopisy od dárců k některým předmětům jsou nyní součástí fondu v Národním archivu.¹⁹⁶ Přes všechny shromážděné materiály předseda SvČV Chudoba na valné hromadě v dubnu 1952 k tématu volyňského oddělení při Polánkově muzeu zklamanež konstatoval, že „krajané neprojevíli dost zájmu a pochopení pro tuto věc [...] Velmi neradi se krajané loučí s dokumenty a památkami, které mají historickou hodnotu a mohou být pro muzeum použity, a nechápou, že v jejich soukromém vlastnictví nepřinesou tyto památky žádný prospěch“.¹⁹⁷ Podle zprávy člena historické komise Evžena Matijenka bylo v tu dobu do muzea darováno 1125 fotografií, 34 knih (o volyňské minulosti nebo od volyňských autorů), tisk vydávaný v oblasti, archivní materiály k České matici školské v Lucku nebo sokolské jednotě ve Zdobunově, mapy, dokumenty i zřejmě nevelké množství různých trojrozměrných předmětů (např. prapory).¹⁹⁸

Zásadním problémem se i přes uzavřenou smlouvu postupně ukazovaly výstavní prostory. Po podepsání dohody s Polánkovým muzeem, která obsahovala příslibení místnosti pro volyňskou instalaci, Svaz postupně zjišťoval, že tato instituce vhodné místo pro uložení jeho sbírek v tu dobu vlastně nemá. Muzeum nejdříve počítalo s vystěhováním městského archivu a s tím spojenou rozsáhlou stěhovací akcí dominového charakteru. Svaz se snažil dlouhodobě najít řešení, jak nějaké prostory zajistit, ale ani žádosti a další komunikace s Místním národním výborem v Žatci, Svazem československých muzeí či Ministerstvem školství, věd a umění nevedla ke kýženému řešení.

Vznik expozice se potýkal rovněž s finančními problémy. Svaz již během roku 1951 uváděl, že do vzniku muzea investoval 65 000 Kčs z vlastních prostředků (za plat zaměstnance připravujícího muzeum, zajištění map i dalších podkladů či cestovného a poštovného). V tu

191 NA, SvČV, kart. 78, inv. č. 135, org. plán volyňského odd. v Polánkově muzeu v Žatci (1950; b. d.).

192 Židlický, V.: Zřizujeme své museum, s. 3.

193 Tamtéž.

194 Bez uvedení autora. *Věrná stráž* 12–13, 30. 3. 1951, s. 5.

195 Bez uvedení autora: *Různé zprávy*. *Věrná stráž* 45, 17. 11. 1950, s. 2.

196 NA, SvČV, kart. 78, inv. č. 141, korespondence s jednotlivými krajany ohledně literatury o Volyni a muzejních exponátů (1950–1954).

197 Chudoba, Jaroslav: Zpráva předsedy Svazu Čechů z Volyně Jaroslava Chudoby na VI. valné hromadě v Žatci 27. IV. 1952. *Věrná stráž* 7, 15. 5. 1952, 9, s. 2.

198 Matijenko, Evžen: Zpráva br. Evžena Matijenky, člena historické komise SvČV na VI. valné hromadě v Žatci dne 27. dubna 1952. *Věrná stráž* 7, 30. 5. 1952, 10, s. 2–3.

dobu plánovaný celkový rozpočet na muzeum narostl už na 147 000 Kčs, Svaz mohl celkově s ohledem na svoje finanční možnosti zaplatit maximálně polovinu této částky.¹⁹⁹ V rámci zajištění dalších financí pro muzeum plánoval vydat publikaci s názvem *České obce na Volyni*.²⁰⁰ Zástupci Svazu doufali rovněž ve finanční podporu od Ministerstva školství, věd a umění, nicméně Ministerstvo financí uvádělo, že žádost nebyla podána dle řádných platných směrnic.²⁰¹ Také z těchto důvodů se zástupci SvČV v červnu 1951 obrátili na Národní muzeum s žádostí o bezplatné poskytnutí pro Národní muzeum již nevyhovujícího výstavního fundusu (vitríny, skříně).²⁰² Národní muzeum bylo mj. zvoleno společně se Svazem československých muzeí i odborným garantem prací na volyňské expozici.²⁰³ Pověřencem pro dozor nad Polánkovým muzeem byl stanoven Karel Tuček z Národního muzea, který do něj v prosinci 1951 vykonal společně se zástupcem Ministerstva školství, věd a umění odbornou inspekční cestu. Následně apeloval na nezbytnost uvolnění prostor v muzeu pro „výstavku“ volyňských Čechů.²⁰⁴

Prostorovou situaci se nedařilo uspokojivě řešit a rovněž proto zástupci SvČV opět začali uvažovat alespoň o provizorní instalaci části sbírek v žateckých prostorách redakce *Věrné stráže*.²⁰⁵ Na schůzi v červnu 1952 bylo rozhodnuto o uspořádání výstavy z exponátů shromážděných pro „volyňské museum“.²⁰⁶ Zdali se však nakonec podařilo sbírky prezentovat touto formou, se autorům studie nepovedlo dohledat. Zhruba v této době bylo řešeno též nerealizované dočasné zapůjčení shromážděných exponátů do Mohelnice.²⁰⁷ K závěru roku 1952 přestala vycházet *Věrná stráž* a nebyla povolena další činnost Svazu Čechů z Volyně. I přes tyto zásadní komplikace a nedostatek sil i kapacit někteří představitelé Svazu dle korespondence ještě v roce 1953 nevzdávali svůj sen v podobě důstojného volyňského muzea.²⁰⁸ V roce 1957 došlo k definitivnímu zániku samotného Svazu Čechů z Volyně. Tím byly další potenciální snahy o instalaci větší výstavy či dokonce expozice věnované volyňským Čechům na dlouhá desetiletí prakticky znemožněny.

Opět možnost prezentovat

Příběh mnohých volyňských Čechů bojujících za 2. světové války se stal součástí výstav reflektujících druhoválečné období. V 80. letech se uskutečnila minimálně jedna tematická výstava pojednávající o volyňských Čechích. V úvodu programu prvního setkání krajanů z Čes-

199 NA, SvČV, kart. 78, inv. č. 138 (138/2) – Korespondence SvČV s Ministerstvem školství, věd a umění (1950–1951).

200 Tamtéž, kart. 78, inv. č. 138 (138/5), Svaz čs. muzeí (1951).

201 Tamtéž.

202 Tamtéž, kart. 78, inv. č. 138 (138/4), Národní muzeum v Praze (1950–1951).

203 Tamtéž, kart. 78, inv. č. 138 (138/2), Ministerstvo školství, věd a umění (1950–1951).

204 Tamtéž, kart. 78, inv. č. 138 (138/4), Národní muzeum v Praze (1950–1951).

205 Matijenko, E.: Zpráva br. Evžena Matijenky, s. 2–3.

206 Bez uvedení autora: Zprávy svazu. *Věrná stráž* 12, 30. 6. 1952, s. 5.

207 NA, SvČV, kart. 78, inv. č. 142, zápis ze schůze redakčního kroužku pro dějiny volyňských Čechů (1954).

208 Tamtéž.

**Návštěvníci výstavy při setkání krajanů z Českého Volkova (fotografie z alba ze setkání),
12. června 1982. (NM ONČD, NK 23/2024)**

kého Volkova a přilehlých volyňských obcí dne 12. června 1982 bylo plánováno otevření výstavy o životě občanů Volkova v SSSR a v ČSSR. Toto hromadné setkání se konalo v Lipně u Loun za účasti přibližně 255 lidí.²⁰⁹ Samotná výstava se skládala ze čtyř částí: Odešli, Budovali, Bojovali, Vrátili se. Mimo panelů s fotografiemi, dokumenty či mapami byl k vidění například originální hasičský prapor Českého Volkova, který po reemigraci předal velitel hasičů Vladimír Kroutil Polánkovu muzeu²¹⁰, a to ho pro výstavu zapůjčilo.²¹¹ Na dobových fotografiích lze v druhém rohu místnosti spatřit uniformu. V prostoru se nacházely i pultové vitríny s dalšími předměty.²¹²

Na konci osmdesátých let byl položen základ vzniku budoucí sdružující volyňské instituce. Dne 5. dubna 1989 Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků v Lounech ustavil Zvláštní komisi pro doplnění dějin volyňských Čechů a přípravu oddělení ruských Čechů v Památníku národního odboje v Praze. Cílem této komise bylo mimo sepsání dějin volyňských Čechů rovněž sbírání exponátů a dokumentů pro výstavu o volyňských Čechích.²¹³

209 Pancíř, Jiří: Hrst vzpomínek na Český Volkov. Elektronické vydání. Lovosice 2005, s. 76.

210 Prapor se stále nachází ve sbírkách Polánkova muzea pod označením H-702.

211 Pancíř, J.: Hrst vzpomínek na Český Volkov, s. 20.

212 Národní muzeum, Oddělení novodobých českých dějin (dále NM ONČD) NK 23/2024.

213 Štěr, Roman: Od přípravného výboru ke konferenci. K 30. výročí založení Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 5, 2020, s. 4.

Po tzv. sametové revoluci vzniklo již samostatné Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel (dále též SČVP), k registraci jeho stanov na Ministerstvu vnitra došlo 17. července 1990.²¹⁴ Nové sdružení v leccem navazovalo na činnost poválečného SvČV. Jedním z prvotních stěžejních cílů proto bylo otevřít v některém muzeu v české části republiky expozici věnovanou volyňským Čechům. S žádostí o pomoc při řešení umístění této muzejní expozice se předseda SČVP Miloslav Šatava obrátil na tehdejšího ministra kultury České republiky Milana Uhdého. Ten po jednání se zástupci Národního muzea nedoporučil Sdružení v danou chvíli budovat stálou expozici s ohledem na výstavní prostory. Navrhoval však vytvořit putovní informativní výstavu, která by se později mohla stát jádrem stálé expozice. V předběžném plánu bylo i její prezentování na Ukrajině (Luck, Rovno) či v USA.²¹⁵ Odborným garantem výstavy se dle vyjádření ministra mělo stát Národní muzeum.²¹⁶ Mezi SČVP a Národním muzeem byla následně zkraje roku 1992 uzavřena smlouva o spolupráci.

První porevoluční vlašťovkou k tématu byla v březnu a dubnu 1992 menší výstavní prezentace v přízemí Náprstkova muzea s názvem „Češi na Volyni a v Banátu“.²¹⁷ S perspektivou větší veřejné prezentace souvisela opětovná zvýšená akviziční činnost týkající se předmětů k tématu volyňských Čechů. Nedlouho po vzniku Sdružení již bylo uváděno, že dárci mají zasílat předměty na žateckou adresu člena Sdružení Jaroslava Sochory.²¹⁸ S reálnější vyhlídkou přibližující se veřejné prezentace přibývaly i v dalších regionech místa centrálního sběru u koordinátorů či přechodné depozitáře.²¹⁹ Ve *Zpravodaji Sdružení Čechů z Volyně*, který vycházel od roku 1991, se pravidelně zveřejňovaly přehledy obdržených předmětů pro muzeum v rubrice „Budujeme muzeum“. Koordinátorem realizace výstavy se stal vedoucí Oddělení novodobých českých dějin Národního muzea Stanislav Slavík. *Zpravodaj* zprostředkoval v polovině roku 1992 jeho reakci na dosud shromážděné materiály: „*Zatím je to špatné. Z toho se ještě výstava udělat nedá. A uděláme-li ji, nebude dobrá.*“²²⁰ Slavík pak v článku vyjmenovával, jaké další předměty by pro výstavu ideálně potřeboval. Rozsáhlé sběrové akce v letech 1992–1994 položily základ sbírkového fondu Čechů z Volyně uloženého na Oddělení novodobých českých dějin Národního muzea, který hrál důležitou roli u většiny následujících výstav a expozic o volyňských Čechích.

Výstava poměrně rychle začínala dostávat konkrétní obrysy. Podle prvotního scénáře Stanislava Slavíka a jeho spolupracovníků, který byl dokončen dne 16. dubna 1993, se výstava měla jmenovat „Zapomínání krajané. Zapomínané zkušenosti. VOLYŇŠTÍ ČEŠI“²²¹, později došlo ke změně názvu na „Osudy Čechů z Volyně“. Pod tímto názvem byla výstava poprvé fyzicky prezentována v Národním muzeu. Později byla používána i varianta názvu „Osudy Čechů na Volyni“. Důležitým činitelem při vytváření výstavy byl vedoucí Výstavního oddělení

214 Tamtéž.

215 NM ONČD, Češi z Volyně, karton b. č. (k výstavám).

216 Bez uvedení autora: Budujeme muzeum. *Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel* 4, 1991, s. 3.

217 Valášková, Naďa – Secká, Milena: Češi na Volyni a v Banátu. Praha 1992.

218 Bez uvedení autora: Zprávy svazu. *Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel* 1, 1991, s. 4.

219 Bez uvedení autora: Budujeme muzeum. *Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel* 4, 1992, s. 4.

220 Zkratky -hf- a -sl- (zřejmě Hofman a Slavík): Je opravdu příprava putovní výstavy o dějinách Čechů z Volyně ohrožena?? Můžete pomoci?? *Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel* 4, 1992, s. 4.

221 NM ONČD, Češi z Volyně, karton b. č. (k výstavám)

MINISTERSTVO KULTURY ČR
NÁRODNÍ MUZEUM
SDRUŽENÍ ČECHŮ Z VOLYNĚ A JEJICH PŘÁTEL

SI VÁS DOVOLUJÍ POZVAT NA PREZENTACI VÝSTAVY

OSUDY ČECHŮ Z VOLYNĚ

V ÚTERÝ 8. ÚNORA 1994 V 15 HODIN V HLAVNÍ BUDOVĚ
NÁRODNÍHO MUZEA NA VÁCLAVSKÉM NÁMĚSTÍ

Národní muzeum
sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel
Městský úřad v Chomutově
okresní muzeum v Chomutově

si Vás dovoluji pozvat
na zahájení výstavy

OSUDY ČECHŮ NA VOLYNĚ

*Osmdesát let života 40 000 Čechů na
Ukrajinské Volyni*

Středa 7. prosince 1994 v 17 hodin
Rytířský sál historické radnice
(nám. 1. Máje v Chomutově)
výstava potrvá do 9. ledna 1995

VÁS ZVOU K NÁVŠTĚVĚ PUTOVNÍ VÝSTAVY

OSUDY ČECHŮ NA VOLYNĚ *OSMDESÁT LET ŽIVOTA 40 000 ČECHŮ NA UKRAJINSKÉ VOLYNĚ*

Výstava vám ukáže:

Proč a jak odcházeli Češi od roku 1868 na Volyn „hledat kousek hlíny“. Jak těžké byly jejich začátky v této napůl panenské zemi a jak vytvářely myšlívky lesy, vysušovali bažiny, ztrudňovali neúžitky a budovali pěkné obce. Zaváděli zde neznámé zemědělské postupy, pěstování nových plodin, rozvíjeli řemesla, drobný průmysl zejména potravinářský.

Jak si postupně v tomto mnohonárodním prostředí (70% Ukrajinců, 17 % Poláků, 12 % Židů atd.) svoji národnostní a náboženskou toleranci a zejména na hospodářskými a kulturními výsledky získávali a udrželi vážnost až účtu, jak pečovali o výchovu své mladé generace v duchu národním, zejména v rodinách, dšilím o vybudování a udržení českého školství, o zachování české kultury, o všestranný styk s vlastí.

Co dělali v letech 1914 - 18 pro vznik československé republiky. Jak se dokázali vyrovnat s obdobím zmatků a střídaní režimů a vlády ve dvacátých a čtyřicátých letech.

Kolik a kde vybudovali církevních staveb, kulturních objektů (školy, kulturní domy, sokolovny, ap.), hospodářsko-průmyslových objektů (pivovary, cukrovary, mlýny, strojí dlny, mlékárny ap.).

Jaký byl jejich spolkový život, kolik a kde bylo odboček České matice školské, sokolských jednot, hasičských sborů, kapel, divadelních kroužků, knihoven a p. a jaký byl jejich blahodárný vliv na zachování kultury a národního uvědomění.

NÁRODNÍ MUZEUM PRAHA
SDRUŽENÍ ČECHŮ Z VOLYNĚ
MUZEUM PROF. BEDŘICHA HROZNÉHO V LYSÉ NAD LABEM

Vás zvou na vernisáž výstavy

„OSUDY ČECHŮ NA VOLYNĚ“

kteřá se koná v úterý 8. srpna 1995 v 18.00 hodin
ve výstavní síni muzea v Lysé nad Labem.

V programu vernisáže vystoupí starosta města pan Tomáš Sedláček, PhDr. Stanislav Slavík a Ing. Jiří Hofman z Národního muzea v Praze a Miluše Dědková, místopředsdkyně Svazu sdružení Čechů z Volyně.

VÝSTAVA POTRVÁ DO 10. ZÁŘÍ 1995, OTEVŘENO DENNĚ MIMO NEDĚLI A PONDĚLÍ,
9 - 12 A 13 - 15.30 HODIN.

Při slavnostním ukončení výstavy v pátek dne 8. září 1995
se uskuteční setkání kronikářů okresu Nymburk s programem.

Polabské muzeum v Poděbradech
a pobočka - Muzeum Profesora Bedřicha Hrozného v Lysé nad Labem.

Pozvánka na prezentaci výstavy „Osudy Čechů z Volyně“ v Národním muzeu (8. února 1994).

Pozvánka na zahájení výstavy „Osudy Čechů na Volyni“ v Chomutově (7. prosince 1994).

Úvodní strana univerzálního plakátu k výstavě „Osudy Čechů na Volyni“.

Pozvánka na vernisáž výstavy „Osudy Čechů na Volyni“ v Lysé nad Labem (8. srpna 1995).

(NM, Češi z Volyně, kart. b. č. (k výstavám))

Národního muzea Jan Michálek, který v souladu se scénářem navrhl její grafické provedení a celkovou formu realizace. Výstava se skládala z dvaceti dvou velkoformátových panelů, které byly pro transport ukládány v kontejnerech navržených též Michálkem.²²² Na grafech a mapách k výstavě pracovali zástupci SČVP Jiří Hofman s Jaroslavem Klicperou,²²³ technicky je zpracovala Marie Calašová.²²⁴ Panely byly při prezentacích doplněny o desítky unikátních exponátů ze sbírky volyňských Čechů Národního muzea. Předměty se částečně měnily v závislosti na možnostech jednotlivých výstavních prostor. Později při svých putováních byly ve výstavě prezentovány i zápůjčky od soukromých osob (zpravidla od volyňských reemigrantů).

Dokončená výstava byla poprvé v testovací verzi prezentována oficiálním hostům, novinářům a zástupcům Sdružení dne 8. 2. 1994 v síni Historické budovy Národního muzea. Na tiskové besedě k jejímu uvedení ji prezentoval autor scénáře Stanislav Slavík, historik Jaroslav Vaculík i předseda SČVP Vladimír Dufek. Besedy se zúčastnilo celkem 32 novinářů, a to z České televize, Českého rozhlasu a mnoha různých deníků. Následně ředitel Historického muzea NM Karel Sklenář vyzval hosty k prohlídce výstavy, mezi více než stovkou příchozích byl např. Ivan Medek z Kanceláře prezidenta republiky či významní zástupci různých ministerstev. Od dalšího dne byla výstava krátkodobě otevřena i pro širokou veřejnost. Podle odhadů Jiřího Hofmana výstavu v Národním muzeu navštívilo během necelých třech týdnů kolem dvaceti tisíc osob.²²⁵ Na základě připomínek bylo před její oficiální vernisáží v Žatci (15. března 1994) provedeno ještě 45 drobných změn a doplňků.²²⁶

Putování výstavy

O putování výstavy „Osudy Čechů na Volyni“ po českých i moravských městech mezi lety 1994–1997 by z dostupných zdrojů šlo napsat mnohé. Vernisáže a návštěvy významných hostů, ohlasy na výstavu či průběh samotného putování výstavy dokládají reporty psané Stanislavem Slavíkem i zástupci Sdružení ve *Zpravodaji Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel* i regionálních periodikách.

Soupis putování výstavy dával prvotně dohromady především Stanislav Slavík ve spolupráci s Jiřím Hofmanem, některé z výstavních prostor však nebyly příliš vhodné a například instalaci v Žatci hodnotil Jiří Hofman jako „nedůstojnou“.²²⁷ Výstava putovala po republice poměrně rychle a mezi jednotlivými instalacemi byly zpravidla jen několikadenní prostoje. Také proto byla samotná logistika spojená s výstavou poměrně náročná:

„Když přišel den D pro přestěhování výstavy na nové místo, nasedl J. Hofman v 6.00 ráno k St. Slavíkovi do jeho auta a jeli výstavu sbalit, převézt, instalovat a večer představit na novém

222 Hofman, Jiří: Jak ten můj život šel. Elektronické vydání. Praha 2008, s. 161.

223 Petříček, Václav – Slavík, Stanislav – Hofman, Jiří: Ještě jednou o tom, jak to bylo. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 4, 1994, s. 1.

224 Hofman, J.: Jak ten můj život šel, s. 161.

225 Hofman, J.: Jak ten můj život šel, s. 162.

226 Hofman, Jiří: Putování, putovní výstava – zastávka v Praze. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 3, 1994, s. 2.

227 Hofman, J.: Jak ten můj život šel, s. 162.

Tabulka č. 1 – přehled putování výstavy Osudy Čechů z Volyně / na Volyni

pořadí	město	místo konání	zahájení	ukončení	návštěvnost
1.	Praha	Národní muzeum	8. února 1994	27. února 1994	cca 20 000
2.	Žatec	Muzeum K. A. Polánka	15. března 1994	29. dubna 1994	
3.	Horšovský Týn	Městský úřad	18. května 1994	12. července 1994	cca 2000
4.	Tachov	Muzeum	14. července 1994	20. září 1994	
5.	Sokolov	Muzeum	22. září 1994	2. listopadu 1994	
6.	Mariánské Lázně	Městské muzeum	3. listopadu 1994	6. prosince 1994	více než 500
7.	Chomutov	Historická radnice	7. prosince 1994	10. ledna 1995	550
8.	Karlovy Vary	Dům Zlatý klíč	11. ledna 1995	6. února 1995	cca 550
9.	Litoměřice	Vlastivědné muzeum	7. února 1995	26. března 1995	1029
10.	Frýdlant		28. března 1995	15. května 1995	
11.	Česká Lípa		17. května 1995	11. července 1995	cca 300 + 10 škol. tříd
12.	Teplice		12. července 1995	srpen 1995	
13.	Lysá nad Labem	Muzeum B. Hrozného	8. srpna 1995	10. září 1995	250
14.	Broumov		12. září 1995	8. října 1995	
15.	Jičín	Okresní muzeum a galerie	10. října 1995	5. listopadu 1995	1274
16.	Jaroměř	Městské muzeum	7. listopadu 1995	27. listopadu 1995	
17.	Vysoké Mýto		1995	1996	
18.	Šumperk		18. ledna 1996	17. března 1996	1131
19.	Bruntál		19. března 1996	1996	necelých 200
20.	Nový Jičín		16. dubna 1996	1996	
21.	Olomouc	Muzeum	29. května 1996	1996	
22.	Brno	Moravské zemské muzeum	16. července 1996	1996	
23.	Vyškov		19. září 1996	1996	
+ pravděpo- dobně dalších 3-6 nezjiště- ných míst					

*místě. Doma do postele se dostávali kolem půlnoci. To se opakovalo během uvedených tří roků celkem třicetkrát (posledních třech instalací se J. Hofman již nezúčastnil).*²²⁸

V roce 1994 byla výstava instalována na sedmi místech, následující rok v deseti prostorách a v roce 1996 na šesti místech na Moravě. V následujících letech byla prezentována pravděpodobně na dalších šesti místech mimo hlavní regiony SČVP, převoz a instalaci řešili od roku 1997 především pracovníci Národního muzea.²²⁹ Výstava tak doputovala celkem zřejmě do dvaceti devíti měst.

228 Tamtéž.

229 Tamtéž.

V druhé polovině devadesátých let řešilo Sdružení Čechů z Volyně, Velvyslanectví České republiky v Kyjevě a Ministerstvo kultury České republiky prostřednictvím Národního muzea též možnost instalace výstavy Češi na Volyni v ukrajinském jazyce, ta měla být prezentována 25. června 1997 v kyjevském Národním muzeu historie Ukrajiny. Následně měly proběhnout i další reinstalace výstavy v místech Ukrajiny, kde žila početná česká komunita.²³⁰ O případné úspěšné realizaci tzv. kyjevské verze výstavy se však nepodařilo dohledat žádné podrobnosti.

Konečně expozice!

Po konci putování výstavy „Osudy Čechů na Volyni“ byly výstavní panely uloženy do depozitářů Národního muzea v Terezíně. Předseda historické komise SČVP Václav Petříček přišel s nápadem, že by v městečku Podbořany mohlo být otevřeno tzv. Muzeum volyňských Čechů.²³¹ V roce 2003 totiž v tomto městě přemýšleli nad tím, jak naložit s objektem původní radnice po stavbě nové. Nejvíce hlasů v anketě vypsané starostou Josefem Čerňanským²³² získala myšlenka muzea volyňských Čechů. Nová expozice financovaná městem se zachovaným názvem „Osudy Čechů z Volyně“ byla slavnostně otevřena dne 14. května 2004. Nacházela se na ploše 108 m² a skládala se z původních panelů, na kterých byly instalovány i některé exponáty.²³³ Desítky dalších předmětů pak byly umístěny v pěti samostatných vitrinách, na dalších podstavcích a v případě praporů i na stěnách. Celkem bylo k vidění okolo osmi desítek exponátů, které se v průběhu času téměř nevyměňovaly, od roku 2017 navíc jejich část začalo Národní muzeum v důsledku jejich opotřebování stahovat. Expozice byla nicméně přístupná až do roku 2021.

Expozice se tak postupně stávala relativně zastaralou a klesala i její návštěvnost. S ohledem na tato fakta proběhlo dne 17. května 2018 velké jednání o budoucnosti expozice volyňských Čechů v Podbořanech.²³⁴ Zúčastnili se ho zástupci vedení města Podbořany (např. místostarosta Karel Honzl), Národního muzea (ředitel Historického muzea Marek Junek, vedoucí Oddělení novodobých českých dějin Tomáš Kavka a kurátor fondu Ondřej Štěpánek), Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel (předsedkyně Dagmar Martinková i vedoucí některých regionů) a vedly jej zástupkyně projektu Místa zblízka (zejména Edita Langpaulová), který podporuje regionální rozvoj. Panovala všeobecná shoda všech zúčastněných stran na ponechání výstavní prezentace tématu v Podbořanech, nicméně i na potřebě výrazné modernizace. Počítalo se s realizací v následujících letech. Tu však zásadně ovlivnila pandemie covidu-19, která zapříčinila praktickou nemožnost čerpat dotaci získanou od Ministerstva kultury na rok 2020 (expozici by bylo nutno dokončit v daném roce). V následujícím roce

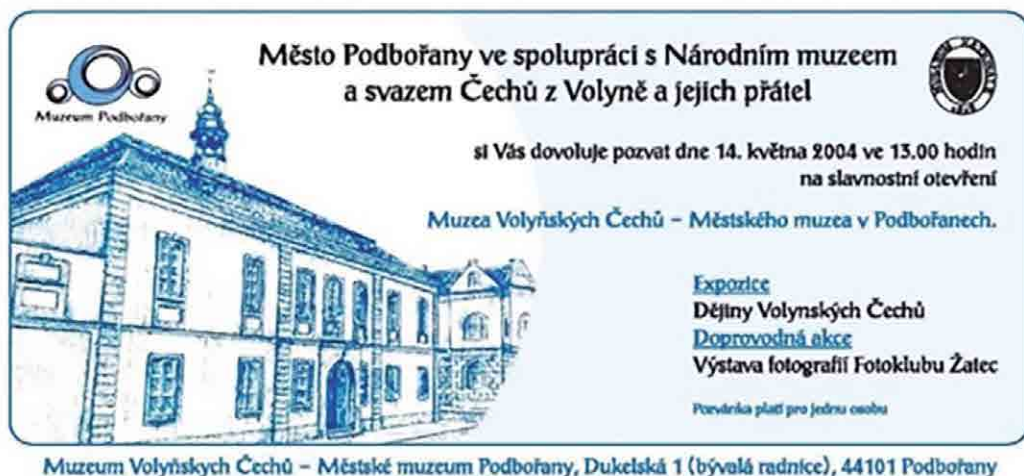
230 NM ONČD, Češi z Volyně, kart. b. č. (k výstavám).

231 Nepivodová, Olga: Zakladatelé SvČV nám odcházejí. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 6, 2018, s. 3.

232 Mj. manželka starosty měla rovněž kořeny na Volyni.

233 Slavík, Stanislav: Trvalá instalace putovní výstavy Osudy Čechů z Volyně v Podbořanech. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 3, 2004, s. 1.

234 Nepivodová, O.: Zakladatelé SvČV nám odcházejí, s. 3.

Pozvánka na slavnostní otevření stálé expozice v Podbořanech dne 14. května 2004

Podoba expozice nedlouho před jejím uzavřením. (Foto Ondřej Štěpánek)

již byla obdobná žádost podána neúspěšně. Po těchto peripetiích se zástupci města Podbořany rozhodli vznik nové expozice financovat ze svého rozpočtu. Expozice se měla přemístit do prvního patra objektu namísto původního přízemí, s tím souvisely i zásadní stavební úpravy prostor pro budoucí expozici (původně využívané pro regionální expozici). Autorem architektonického pojetí nové expozice byl Tomáš Petermann a grafické podoby především Marek Fanta. Expozici otevřely i s ohledem na omezené kapacity prostoru hned dvě vernisáže v průběhu března 2023.

Expozice byla zpočátku konzultována na základě iniciativy projektu Místa zblízka i s Jakubem Jarešem, který přišel s prvotním konceptem libreta.²³⁵ Finální podobu rozložení expozice, scénář a výběr exponátů řešil především kurátor fondu Čechů z Volyně NM Ondřej Štěpánek ve spolupráci s vedoucím Oddělení novodobých českých dějin NM Tomášem Kavkou. Koncepte byla konzultována i s Dagmar Martinkovou a dalšími zástupci Sdružení Čechů z Volyně. Ve výsledné podobě se koncept nové expozice nazvané „Hlasy Čechů z Volyně“²³⁶ zásadně neliší od původních záměrů muzea už z padesátých let (mj. výstavní prostor i studovna s dalšími materiály). Expozice má převážně chronologické pojetí dle jednotlivých prostor: 1. Emigrace na Volyň, náboženství a usídlování (1868–1914), 2. Život na Volyni (způsoby obživy, každodennost a festivita, rozvoj vzdělanosti a spolkový život), 3. „Politické a vojenské“ faktory mezi 1. a 2. světovou válkou (1914–1945), 4. Návrat do Československa a integrace v něm (1945–současnost).

Výstavní prostory expozice se skládají z inzerátů v *Národních listech* lákajících Čechy do Volyňské gubernie, z průvodních textů a map, pásu fotografií vinoucího se celou expozicí, dětských interaktivit a především zhruba 80 exponátů. Většina z nich je prezentována vůbec poprvé, do budoucna se chystají jejich častější výměny, což by mělo vést k větší dynamičnosti expozice. Většina z exponátů je umístěna v dřevěných vitrinách se skleněným poklopem, které pro expozici poskytlo zdarma Národní muzeum. Oproti minulosti je v expozici prezentováno méně map (čtyři) a absentují například grafy. Studovna se skládá zejména z časopisů, knih i ukázek vzpomínek pamětníků v audio podobě poskytnutých z projektu Paměť národa.

Další projekty

Štafetu putovních výstav pomyslně převzala výstava vytvořená především zástupci SČVP s názvem „Návraty volyňských Čechů“. Ta rovněž v komplexní rovině řeší příběh volyňských Čechů od prvopočátků až téměř po současnost. Své putování zahájila představením v Senátu ČR v září 2012 a od té doby navštívila s jistotou již přes 50 míst.²³⁷ V některých případech bylo 15 panelů typu roll-up doplněno o trojrozměrné exponáty ze sbírek paměťových institucí i od pamětníků. Slovo „návrat“ se objevilo i v názvu další tematické výstavy, která se konala v Národním památníku na Vítkově v roce 2017. Tato výstava „Návrat volyňských Čechů do staré vlasti“ tvořená z průvodních textových panelů a exponátů se uskutečnila u příležitosti 70. výročí návratu reemigrantů z Volyně.²³⁸ Panely byly později zapůjčeny SČVP k dalším veřejným prezentacím. Mimo to se uskutečnily i další výstavy menšího charakteru. Za přípravou povedené žatecké výstavy „Volyňští Češi po roce 1945 v Žatci“ s prezentovaným velkým množstvím exponátů soukromých sbírek stál region Chomutov SČVP

235 Část expozice měla být např. inspirována dílem amerického historika Timothyho Snydera, viz Snyder, Timothy: Krvavé země. Evropa mezi Hitlerem a Stalinem. Litomyšl, Praha 2013.

236 Název vznikl jako připomínka nejvýznamnějšího českého periodika v oblasti s názvem Hlas Volyně, zároveň v expozici zaznívají i hlasy Čechů z Volyně – pamětníků.

237 Přehled putování výstavy dostupný na <<https://dcku.cz/navraty-volynskych-cechu/>> [12. února 2025].

238 Autorem výstavy byl tehdejší kurátor podsbírky Volyňští Češi v Národním muzeu František Štampera.

Prvotní vizualizace architekta expozice T. Petermanna (2022) / pohled do nově vybudované expozice Hlasy Čechů z Volyně. (Foto Jakub Šedý)

a Československá obec legionářská Žatec. Konání výstavy v roce 2020 narušil covid, i proto byl významně posunut termín jejího ukončení.

Předměty ze sbírky Čechů z Volyně se poměrně často stávají rovněž součástí tematických výstav nebo výstavních prezentací o dějinách, viz následující příklady: na výstavě „Vlastním hlasem“ v Náprstkově muzeu byl prezentován britský „battledress“ z původního vybavení volyňské Češky Jiřiny Somolové-Predmerské, na výstavě „Padesátá léta“ dokumenty související se Svazem Čechů z Volyně či v expozici Národního muzea „Dějiny 20. století“ samovar přivezený reemigranty z Volyně.

Téma volyňských Čechů se objevuje i v různých tematických výstavách souvisejících se světovými válkami. V roce 1992 plánovalo Národní muzeum připravit výstavu „Zborov 1917“, kde měl být české komunitě z Volyně věnován velký prostor.²³⁹ Plány na tuto výstavu byly ale z finančních důvodů záhy pozastaveny. Již od počátku devadesátých let byla úspěšně veřejně prezentována výstava „Ženy bojující“, kde se dočkaly velké pozornosti nejen volyňské vojačky. Jedna z nových výstav k vojenským dějinám putující po České republice od roku 2022 byla nazvána „Cestou 1. československého armádního sboru“, jejímž základem je velkoformátová mapa. Za tvorbou této výstavy stála především tehdejší předsedkyně SČVP Dagmar Martinková.

Mimo prezentace volyňských Čechů v České republice bývalo téma představováno v posledních dekádách i na současné Ukrajině. Příkladem je tzv. „Muzeum českých řemesel a technologií na Volyni“, otevřené v roce 2018, které by se mělo nacházet i v současnosti v rámci místního většího soukromého muzea na kraji Žitomiru, a další výstavní prezentace.

Téma integrace

Na téma integrace volyňských Čechů do československé společnosti ve výstavnictví lze nahlížet v několika základních rovinách nastíněných zejména následujícími otázkami: *Jaký vliv na integraci/dezintegraci měly realizované výstavní projekty? Měly výstavy a expozice o Čechích*

239 Slavík, Stanislav: Zborov 1917 – Historie volyňských Čechů poprvé na výstavě. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 2, 1992, s. 1.

Ukázka z Muzea českých řemesel a technologií na Volyni, Žitomir. (Foto Ondřej Štěpánek)

z Volyně cílit na volyňské reemigranty a jejich potomky, nebo spíše tuto komunitu představit široké veřejnosti? Objevovalo se téma integrace volyňských Čechů do československé společnosti ve výstavních projektech?

Vliv realizovaných projektů na začlenění nově příchozích volyňských Čechů do poválečné společnosti není z dostupných pramenů možné s určitostí ověřit. Lze tak vyjádřit domněnku, že jedním ze záměrů výstav v Rakovníku (1945), Podbořanech (1946) či Žatci (1947) mohlo být lepší pochopení české minulosti na Volyni i poválečnou československou společnost, včetně nových sousedů a politické reprezentace. O téměř půlstoletí později již byli volyňští Češi pevnou součástí společnosti. Výstava tak mohla napomáhat v připomínání kořenů a ukazování určité odlišnosti volyňským reemigrantům i jejich potomkům. Otázka, jak prezentaci volyňských Čechů uchopit, tak místy přinášela koncepční neshody v autor-ském týmu. Zástupci SČVP v roce 1993 kritizovali například pojetí původního libreta Stanislava Slavíka, které podle nich příliš cílilo na širokou veřejnost. Vedlejším efektem putovní výstavy bylo v první polovině devadesátých let volání návštěvníků po usnadnění integrace nově příchozích, tzv. černobylských krajanů.

Návrat volyňských Čechů a jejich začlenění do československé společnosti měly být ve velké míře reflektovány již ve volyňském muzeu v Žatci na počátku padesátých let. To mělo podle původních plánů obsahovat diagram společenského rozvrstvení přesídlenců či v poslední části nazvané „Život ve vlasti“ též podrobné informace s fotografiemi o Svazu Čechů z Volyně i *Věrné stráž*.²⁴⁰ Integrace volyňských Čechů byla zahrnuta ve výstavě a pozdě-

240 NA, SvČV, kart. 78, inv. č. 135, org. plán volyňského odd. v Polánkově muzeu v Žatci (1950).

ji i expozici „Osudy Čechů z Volyně“ i v nově otevřené expozici „Hlasy Čechů z Volyně“. V ní se kromě průvodních informací a mapy okresů reemigrantů nachází zejména zvýšené množství exponátů. Ty jsou umístěny hned ve dvou vitrínách. V první z nich jsou vystavené předměty z období let 1947–1989 (např. pohár z II. Olympiády lidového umění a tvorby volyňských Čechů, konané v roce 1949), v druhé vitríně pak předměty, jejichž vznik se váže až do období po tzv. sametové revoluci.

Nové přístupy a budoucí perspektiva

V současnosti postupně dochází k rozšiřování informací, veřejných prezentací a sbírek do virtuálního prostoru. Velký význam má internetový server volynaci.cz, za kterým stojí Miroslav Hofman. Tento server částečně navazuje na projekty k dějinám volyňských Čechů jeho otce Jiřího. Sbírkou Čechů z Volyně i další materiály představuje projektový web dcku.cz. Dalším příkladem přesouvání veřejných prezentací na internet je online adaptace žatecké výstavy.²⁴¹ V posledních letech se ve výstavních projektech začíná více pracovat s prvkem audiovizí, v podbořanské expozici například ve formě vzpomínek pamětníků, které byly nahrány v rámci projektu neziskové organizace „Post Bellum“ Paměť národa.²⁴²

Zájemci stále mají možnost navštívit expozici „Hlasy Čechů z Volyně“ v Podbořanech nebo po republice putující výstavu „Návraty volyňských Čechů“. Kromě toho nyní probíhají přípravy výstavní prezentace k dědictví českých komunit oblastí současné Ukrajiny v prostorách Národního muzea. Ta se uskuteční v rámci projektu NAKI III a je plánována na druhou polovinu roku 2026. Mělo by se jednat o vůbec první větší výstavní prezentaci volyňských Čechů v celkovém kontextu českých komunit z oblastí dnešní Ukrajiny. Již od 90. let 20. století však bývají v rámci prezentování tématu volyňských Čechů místy připojováni i tzv. krajané od Černobylu²⁴³, kteří nicméně v 19. století došli až za hranici původní Volyňské gubernie.

241 Online výstava je dostupná na tomto odkazu: <<https://www.muzeumzatec.cz/clanky-nova-3d-virtualni-prohlidka-vystavy-volynsti-cesi-po-roce-1945-v-zatci.html>> [3. října 2024].

242 Post Bellum shromažďuje rozhovory s Čechy z Volyně pod záložkou „Česká menšina v bývalém SSSR“ na svých internetových stránkách <<https://www.pametnaroda.cz/cs/ceska-mensina-v-byvaalem-sssr>> [3. října 2024].

243 Ve výstavě „Osudy Čechů z Volyně“ o nich pojednával především poslední panel č. 22 s názvem „Zapomínání krajané?“ V lednu 2025 se o „černobylských krajanech“ chystá rovněž vernisáž nové putovní výstavy „Krajané od Černobylu“.

**Inspirace ve filmu,
umění a edukaci**

Jeden z dochovaných návrhů
pomníku obětem Českého
Malína v Žatci, který nakonec
nebyl realizován.
(NA, SvČV, 859_1)

Volyňští Češi na filmovém pásu po roce 1945

Luboš Marek

Filmový pás patří mezi zajímavé, ale málo využívané prameny pro výzkum dějin 20. století. Následující text bude vycházet z rozsáhlé filmové sbírky Národního filmového archivu (dále NFA), jehož počátky sahají až do čtyřicátých let 20. století. Je jedním z nejstarších filmových archivů na světě a pečuje primárně o filmy, které byly určené pro projekce v kinosálech.⁸⁰ V podstatně menší míře jsou pak v NFA zastoupeny filmy (amatérský, rodinný, studentský film atd.) určené pro jiný typ publika.⁸¹ V této studii se podíváme na to, jak byli na filmových pásích zobrazováni čeští krajané z Volyně.

Samotný obraz Volyně na dnešní Ukrajině nikdy nebude dokonalý a přesný, jelikož tento region patřil mezi místa, kde žilo velké množství etnik, tudíž bude existovat mnoho pohledů a názorů na tuto oblast. Dodnes tam nalezneme kromě Ukrajinců a Poláků také například Čechy. Přestože z přelomu 19. a 20. století známe odborné a popularizační publikace od českých autorů, nemůžeme to však říci o filmu, neboť nejstarší dochovaný pás pochází až z roku 1947, tedy z poválečné repatriace volyňských Čechů zpět do Československa. Dalo by se předpokládat, že filmové materiály o volyňských Čechích by se také mohly nacházet v zahraničních filmových archivech, a to například v Polsku, Německu, Rusku a na Ukrajině. Možný nález je však málo pravděpodobný, neboť přes Volyň se opakovaně táhla fronta druhé světové války, takže pokud něco v minulosti vzniklo, bylo to patrně již nenávratně ztraceno či zničeno. Navíc pro polské filmaře zdejší česká menšina nepředstavovala významné komerční téma, o které by mělo zájem hlavní domácí publikum. Přesto vlastenečtí učitelé o tomto regionu pravidelně pořádali veřejné osvětové přednášky.⁸²

Můžeme jen spekulovat, jaký vztah měli volyňští Češi k filmu, chodili vůbec pravidelně do kina? Tento kraj byl poměrně agrární a nepříliš ekonomicky výdělečný.⁸³ Takže zdejší krajané do kin zřejmě příliš nechodili, asi dávali přednost jinému typu kulturního vyžití,

80 Trnka, Jan: Český filmový archiv 1943–1993. Institucionální vývoj a problémy praxe. Praha 2018.

81 O televizní film naopak primárně pečuje Archiv České televize.

82 Biblioteka Narodowa Polska Varšava, sign. DŽS XVIIIC 1c; Plakát polského učitelského svazu Ognisko v Brodech informoval, že v neděli 5. března 1939 se konala přednáška profesora Františka Mączaka s názvem Volyně – neznámá země.

83 Srovnej: Marek, Luboš: Užhorodské kinosály jako místo pro sledování filmů na Podkarpatské Rusi. In: Republika ve změnách trvání. Praha 2022, s. 229–252.

Volyňští Češi byli v Košicích symbolicky přivítáni chlebem a solí.
(NFA, filmový šot: Volyňští Češi se vrací domů (1947), sken filmového políčka)

jako bylo ochotnické divadlo, což dokládá celá řada úspěšných her a představení.⁸⁴ Z dostupné sekundární literatury však nevyplyvá, že by v českých obcích na Volyni fungoval pevný (stálý) biograf. To však nevylučuje možnost, že do této oblasti mohlo nepravidelně přijíždět kino „objazdowe“ neboli pojízdný biograf.⁸⁵ Přesto nemůžeme zcela zavrhnout ani tezi, že „bohatší“ krajané mohli příležitostně navštívit kina při cestách do polských správních měst. Zde však projekce probíhala asi jen v polském jazyce.⁸⁶ Jednou z dalších možností, kde krajané mohli vidět film, bylo během školního vyučování. Na konečné potvrzení těchto tezí však není prozatím dostatek primárních archivních pramenů ani sekundární literatury.

Zpravodajský a dokumentární film v NFA

Jak již bylo uvedeno, nejstarší dosud nalezené filmy jsou v NFA dochovány až z roku 1947. Filmáři záběry z repatriace volyňských Čechů zařadili do dvou šotů Československých filmových novin, a to do dílu číslo 7/II a 29/II.⁸⁷ V díle číslo 29 připravili autoři šot s názvem *Volyňští Češi*

84 Kramský, A. J.: Divadlo v Malíně. Čechoslovan 4, 27. 1. 1912, s. 46; a Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů II. 1914–1945. Praha 1998, s. 16 a 30.

85 Dochované programy polských pojízdných kin jsou dostupné na <<https://polona.pl/>> [4. října 2024].

86 Biblioteka Narodowa Polska Varšava, sign. DŽS XIXA 10a1; v roce 1939 byl například ve městě Rovno uveden film Chwila pokusy, kde hlavní role ztvárnili Robert Young a Melvyn Douglas.

87 Národní filmový archiv (dále NFA), film Československé filmové noviny, číslo 7 a 29.

slibují věrnost republice. Patrně je ve filmu zaznamenána slavnostní událost, avšak u tohoto snímku ještě neproběhla digitalizace, takže na definitivní popis si budeme muset počkat.⁸⁸

U druhého dílu číslo 7, který má necelé dvě minuty, rovněž není známo, kdo jsou jeho autoři, můžeme však předpokládat, že dílo s názvem *Volyňští Češi se vracejí domů* vzniklo pod hlavičkou Československého zpravodajského filmu v rámci Československé filmové společnosti.⁸⁹ Záběry z repatriace vznikaly na Hlavním nádraží ve slovenských Košicích, zde početné reemigranty přivítal tehdejší ministr národní obrany Ludvík Svoboda, který s krajaný přicházel do kontaktu v rámci bojů na východní frontě druhé světové války. Doprovodný patetický komentář informuje diváky, že krajané poprvé přijíždí do Československa. Což lze zčásti rozporovat, jistě podstatná část mužů a žen sem přijela poprvé, avšak nelze opomenout výjimky. A jednou z nich byl například lékař Emil Doležal, který byl vedoucím prvního přesunu volyňských Čechů.⁹⁰

Tento muž pocházel z volyňské obce Dubno (dnes Rovenská oblast na Ukrajině), kde byl zraněn během ruské revoluce v roce 1919. V nedalekém městě Luck získal na tamním gymnasiu středoškolské vzdělání, avšak na další studia odcestoval v roce 1924 do Prahy. Zde studoval medicínu na lékařské fakultě Univerzity Karlovy.⁹¹ Při své promoci v roce 1927 se zavázal, že nebude působit dále v Československu. Z těchto důvodů se po čase vrátil zpět na Volyň, aby tam pracoval jako lékař v obci Dubno.⁹² Zde si také postavil domek, kde v přízemí byla ordinace a naopak v prvním patře bydlel společně s ruskou manželkou Marií Ivanovnou (rozená Lysanaja) a dcerou Marií (*1934), která v roce 2016 k jejich společnému pobytu vzpomínala: „[tatínek] jen co domek dostavěl, byl zničený. Přes ulici byl totiž vojenský sklad, který zaměřovaly útočící armády, a tak byla se skladem vybombardovaná i polovina našeho domu.“ Kvůli postupující frontě druhé světové války nakonec rodina uprchla do Přemyšle, kde Emil Doležal působil jako primář v místní klášterní nemocnici. Na konci války se rodina chtěla dostat přes polské město Żegiestów do slovenské Nitry, to se jim nepodařilo, a navíc po čase skrývání u dnešní polsko-slovenské hranice byli chyceni sovětskou armádou a deportováni zpět na Volyň.⁹³ Nakonec, jak již bylo řečeno, v roce 1947 definitivně přesídlili do Československa, a to konkrétně do obce Kolečovice na Rakovnicku, kde Emil Doležal dlouhá léta působil jako (státní) obvodní lékař.⁹⁴

Emil Doležal byl jedním z mužů, který po slavnostním příjezdu do Košic pronesl před početnou delegací projev, jenž byl otištěn v celé řadě periodik.⁹⁵ Vzpomínal také na obec

88 Československé filmové noviny, č. 29. Filmové noviny. Týdeník československého filmu, 19. 7. 1947.

89 Srovnej: NFA, Československá filmová společnost II. (dále ČFS II.), referenční označení 7/4//1, kart. 18; V přehledu filmů za rok 1947 nejsou bohužel tyto dvě filmové noviny uvedeny.

90 Za pomoc s vyhledáním archivních pramenů v Národním archivu (dále NA) děkuji kolegyni Lence Kločkové.

91 NA, Svaz Čechů z Volyň, Žatec, (dále SvČV), sign. členská přihláška Emila Doležala.

92 Archiv Univerzity Karlovy, Matriky Univerzity Karlovy, inv. č. 6, Matrika doktorů Univerzity Karlovy VI. (1924–1927), s. 2663.

93 I. K: Manča Buková. Budte k sobě tady v Buštěhradě na sebe hodní! Buštěhradský zpravodaj. Časopis obecního zastupitelstva Buštěhrad 3, 2016, s. 7–10.

94 NA, SvČV, sign. členská přihláška Emila Doležala a Různé zprávy. Věrná stráž 13, 1947, s. 7.

95 Například zde: Foitík, J: Naši přijeli. Věrná stráž 6, 1947, s. 1–2.

Ministr národní obrany Ludvík Svoboda pronesl projev v Košicích.
(NFA, filmový šot: Volyňští Češi se vrací domů (1947), sken filmového políčka)

Český Malín, která byla vypálena německým vojskem v červenci roku 1943.⁹⁶ Z této obce měli volyňští krajané přivést do Československa také schránku se zeminou, zvukový komentář však ve filmu diváky informoval o příjezdu „prstě z obce Marina“. Není známo, že by na Volyni existovala česká obec takového názvu, jde nejspíše jen o přerěknutí, kdy hlasatel změnil jméno vypálené obce. Na konci filmu je možné také spatřit volyňské děti, ženy a muže, kteří byli dočasně ubytováni v předem připravených bytových domech v Žatci.

Také v případě sbírky dokumentárního filmu NFA můžeme dohledat snímek vypovídající o osudu našich zahraničních krajanů. Snímek se jmenuje *Návrat volyňských Čechů* a jeho délka je přibližně osm minut.⁹⁷ Film režíroval podle vlastního scénáře Josef Pintner, který se zaměřoval na krátké „propagandistické“ snímky, čemuž nasvědčují i jeho další filmové tituly pod hlavičkou Krátkého filmu. V roce 1948 natočil například na dole „Pluto“ u Ervětic u Jirkova snímek s názvem *Mezi hornickými uční*, a naopak v šotu *Rekreace* pak připomínal význam odpočinku pro pracující stavební dělníky.⁹⁸

Za vznikem snímku *Návrat volyňských Čechů* stálo Ministerstvo sociální péče, avšak fyzickou realizaci provedla skupina Jana Paula z Krátkého filmu Praha, z něhož byl také jeho kameraman Josef Pešek. Profesionální hlasatel Stanislav Kozák pak do filmu namluvil doprovodný komentář odrážející období vzniku filmu, jelikož byl dokument uveden do kin až

96 Martinovský, Josef Aloisovič: *Kronika českého Malína*. Praha 1945 a Vaculík, J.: *Dějiny volyňských Čechů II. 1914–1945*, s. 74.

97 NFA, ČFS II., referenční označení 8/8//4, kart. 30.

98 Krátký film buduje socialistický život. *Filmové zpravodajství* 25, 1948, s. 6.

Projev vedoucího prvního transportu volyňských Čechů lékaře Emila Doležala.
(NFA, filmový šot: *Volyňští Češi se vrací domů* (1947), sken filmového políčka)

po únoru roku 1948. V souladu s tehdejší poválečným narativem došlo k tomu, že všichni Němci v Sudetech byli líčeni jako odvčcí nepřátelé českého národa. Jejich domy, které byly po staletí původními rodinami s citem udržovány, byly najednou divákům představeny jako největší rozvaliny.⁹⁹ Autoři k tomu využili záběry na rozpadající se statek v obci Čejkovice u Kadaně, kam přichází volyňský voják, aby napsal a odeslal dopis (s datací září 1945) Marii Pěničkové do obce Česká Hrušovice na Volyni. V tomto případě se ale bohužel nepodařilo prokázat, zda se jedná o autentické nebo fiktivní záběry. Spíše se ale můžeme domnívat, že šlo o záběry vytvořené dodatečně pro účely tohoto krátkého propagandistického dokumentu. Co se týče dotyčného řadového vojáka, tak se mohlo jednat o Bohumila Pěničku, který měl podle dostupných databází vlastnit zemědělskou usedlost v obci Čejkovice.¹⁰⁰ Přes veškerou snahu se ale tuto hypotézu nepodařilo blíže ověřit v dostupných archivních pramenech.¹⁰¹

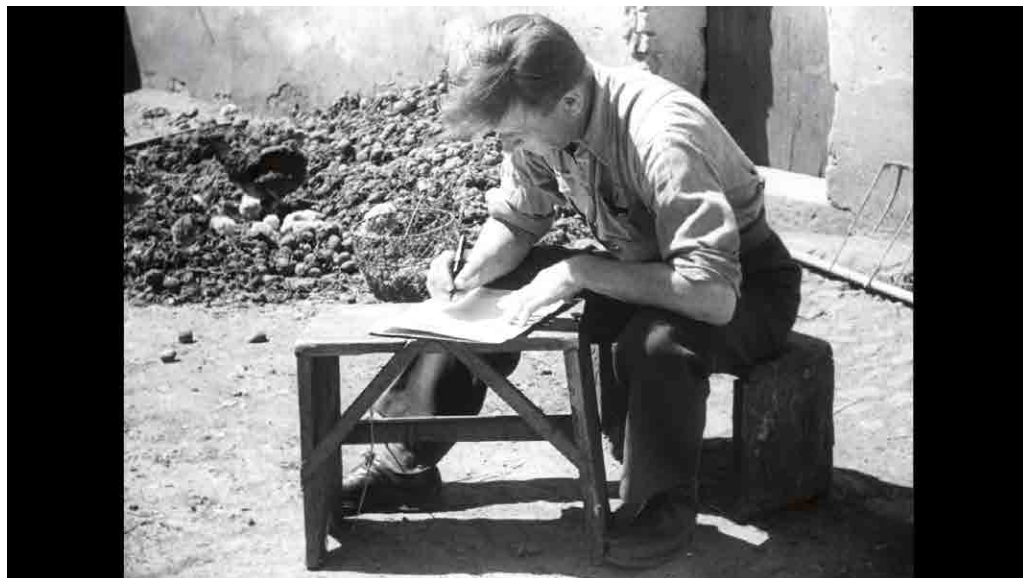
Podle filmového komentáře můžeme předpokládat, že na organizaci přesunu se podílela na našem území československá armáda, ačkoliv literatura a řada pamětníků uvádějí, že repatriace byla nedůstojná,¹⁰² avšak ze snímku to není vůbec patrné. Jediná stížnost je na

99 Více k tomu tématu například zde: Brügel, Johann Wolfgang: *Češi a Němci 1918–1938*. Praha 2006; Brügel, J. W.: *Češi a Němci 1939–1946*. Praha 2008; a Kolektiv: *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*. Praha 2002.

100 Dostupné na <<https://www.volynaci.cz/volynsti-cesi/>> [4. října 2024].

101 NA, SvČV; jedinou dochovanou přihláškou ve fondu Svaz Čechů z Volyně, Žatec na jméno Bohumil Pěnička je z obce Drahomyšl (dnes část obce Lipno v okrese Louny).

102 Ničová Kateřina: *Dějiny volyňských Čechů z hlediska jejich emigrace a následné reemigrace*. Bakalářská práce. Univerzita Palackého. Olomouc 2013, s. 40–41.

Volyňský voják píše rodině z obce Čejkovice u Kadaně.
(NFA, film Návrat volyňských Čechů (1948), režie Josef Pintner, sken filmového políčka)

Vdova Olga Lavinská v doprovodu synů přichází na Místní národní výbor v Bitozovci.
(NFA, film Návrat volyňských Čechů (1948), režie Josef Pintner, sken filmového políčka)

V Hranicích na Moravě probíhalo přerozdělení reemigrantů z Volyně.
(NFA, film *Návrat volyňských Čechů* (1948), režie Josef Pintner, sken filmového políčka)

domácí dobytek, který neměl dostatek pohybu a stravy. Oproti předchozím filmovým novinkám zde autoři filmu informují diváky o vícero transportech, jejichž pasažéři po příjezdu do Košic obdrželi nové osobní doklady a patrně nějaké kapesné. Odtud jejich cesta vedla do Hranic na Moravě, kde probíhalo velké rozdělení do krajů, část patrně odjela „do Šumperka, [...] do Znojma, do Hodonína, anebo až do Žatce“. Akce byla poměrně náročná, jelikož bylo potřeba z Volyně repatriovat asi 44 tisíc lidí. Celý přesun tehdy trval přibližně tři měsíce.¹⁰³

Filmaře také zaujal osud vdovy Olgy Lavinské¹⁰⁴ z Rovna na Volyni, která přišla v doprovodu syna na Místní národní výbor v Bitozovci,¹⁰⁵ aby získala půdu a drobný statek v nedaleké obci Vidovli. O této vdově podle filmu dále víme, že do Československa přišla se sedmi dětmi. Bohužel však žádné další podrobnosti nejen o samotné ženě, ale i o dětech se nepodařilo prozatím ověřit v dostupných archivních pramenech. Závěr filmu pak doplňují pohledy na volyňské Čechy, kteří radostně pracují jak na statku, tak na žateckých chmelnicích.

Závěr

Ve zkoumaném období po druhé světové válce hrají filmy zachycující repatriaci volyňských Čechů klíčovou roli při formování narativů o návratu krajanů ze zahraničí do Československa.

¹⁰³ NFA, film *Návrat volyňských Čechů*, režie: Josef Pintner.

¹⁰⁴ Může se jednat také o ženu se jménem Olga Javinská nebo Olga Pavinská. První písmeno příjmení je na filmovém záběru bohužel špatně čitelné.

¹⁰⁵ Formálně nemovitost s pozemkem předávalo Ministerstvo zemědělství v Žatci.

Pohled do tváře jednoho z reemigrantů z Volyně.

(NFA, film *Návrat volyňských Čechů* (1948), režie Josef Pintner, sken filmového políčka)

Nejstarší dochované zpravodajské snímky, i přes své omezené technické zpracování a nedostatek podrobnější dokumentace, poskytují důležité svědectví o tehdejších událostech. Tyto filmy, například šoty Československých filmových novin či dokumentární film *Návrat volyňských Čechů*, kombinují autentické záběry s dobovými propagandistickými prvky, které mají za cíl posílit obraz jednoty a národní hrdosti. Na druhou stranu můžeme říci, že ve filmech není ještě patrná určitá perzekuce a ostrakizace volyňských krajanů ze strany komunistického režimu, které prokazatelně přišly po roce 1948.

I přes částečné nepřesnosti, jako jsou neúplné informace o lokalitách či patrně dodatečně upravené scény, tyto snímky přinášejí cenné poznatky o roli volyňských Čechů v poválečné československé společnosti. Komentáře k těmto snímkům často odrážejí poválečný pohled a dobové ideologické tendence, což je patrné zejména z líčení odsunu sudetských Němců. Tento pohled však není ničím neobvyklým a přesně nám zapadá do charakteristiky dějin Československa druhé poloviny 20. století.

Zachování těchto historických záznamů je nezbytné pro lepší pochopení sociálních a politických procesů tehdejší doby. Sekundární digitalizace filmů a podrobnější zkoumání těchto materiálů, včetně osobních příběhů, jako je například osud lékaře Emila Doležala, umožní hlouběji porozumět komplikovaným historickým souvislostem a jejich dopadu na českou společnost. Podobně tomu je i u hraného filmu, kde například česká režisérka a producentka Lenka Kny do svého filmového dramatu *Stínu neutečeš* (2009) zasadila rodinu, která byla repatriována z ukrajinské Volyně do Československa.

Závěr

Tak jak kolektivní monografie začala vzpomínkami tehdy sedmileté Marie Fričové na příjezd z Volyně v roce 1947 do tehdejšího Československa, dovolujeme si i celek zajímavých historických a současných postřehů o emigraci, reemigraci a integraci volyňských Čechů v letech 1945–2022 ukončit vzpomínkami na tvůrčí proces při vzniku kamenné sochy pod názvem *Víra – naděje – láska*. Sochu v roce 2022 vytvořila pro obec Březno na Chomutovsku sochařka Jitka Kůsová, rozená Valevská, která tímto uměleckým dílem vzdala hold všem lidem a poctu svým předkům, „volyňským Čechům, kteří přišli zpět do Čech a začali hospodařit v bývalých Sudetech, [...] s láskou a obrovským nasazením chtěli pomoci sobě i vlasti. Museli

Socha *Věra – naděje – láska*. Jitka Kůsová, Březno, 2022. (Foto Jitka Kůsová)

obstát ve své zemi, kde se stali cizinci. Ačkoliv s ruským přízvukem, přesto poučení o sovětském systému. Utekli před kolchozy a museli pracovat v družstvech. To je paradox“¹

Socha znázorňuje muže, ženu a dítě, tedy rodinu, která přišla do tehdejšího Československa. Mužem je dědeček Jitky Kůsové, ženou její babička a dítětem její otec, kteří reemigrovali z Volyně na Chomutovsko v Československu. Víru ztvárňuje postava muže, který má vizi a velké plány a motivuje tak k posunu vpřed. Žena se trochu bojí o svého syna, svou naději, ale věří svému muži a láskou vše ovine. Naděje muže a ženy je udržuje v pohybu vpřed. Ani jeden z nich si nedokáže představit život bez naděje. Naděje je pohánění, aby čelili všem výzvám. Naděje je pro ně i očekávání, že získají to, co si přejí. Oba rodiče jsou pevní ve své cestě. Vzájemnou lásku si ztvrdzují spojenými dlaněmi za zády, která je větší než víra i naděje. Pro matku a otce je láska základem každé dobré věci v jejich životě.

Zápisky z tvůrčího procesu Jitky Kůsové

1. července

Začnu dělat sousoší

Mám sice malý model, ale to je jen pro rozdělení hmoty. Moc se těším, až budu vtiskávat výraz a duši mé rodině, tu mám v hlavě.

Zhruba před 130 lety se vystěhovali předci mého otce do carského Ruska. Uměli řemeslo a využili pozvání cara, Alexandra II., aby naučili mužiky jejich umění. Dostali za to půdu, kterou mohli obdělávat po svém. Stejný osud jako volyňští Češi měli kdysi za českého krále a římského císaře, Karla IV., němečtí řemeslníci, kteří přišli učit svá řemesla do Sudet (slovo vzniklo z keltského výrazu: místo, kde žijí kanci).

Moje rodina v sovětském Rusku neměla zcela lehký život, a proto po válce, ve které bojoval můj děd² v I. Československé armádě, se rádi vrátili domů. Co čekalo reemigranty v pohraničí, v oblasti Sudet, asi tušíte. To jsou ty paradoxy.

Moje sousoší bude vzdávat hold lidem, kteří s láskou a obrovským nasazením chtěli pomoci sobě i vlasti. Museli obstát ve své zemi, kde se stali cizinci. Ačkoliv s ruským přízvukem, přesto poučení o sovětském systému. Utekli před kolchozy a museli pracovat v družstvech.

To je paradox.

Všechna ta láska, odhodlání a naděje by tam měla být. Myslete na mě.

7. července

Jestli zítra nepřestane pršet, tak se do toho pustím i tak. Právě jsem si objednala pracovní stan, snad ho doručí brzy. Můj cvalík má 230 × 140 × 100 cm a fakt už se těším na osvobození soch v něm schovaných. Takže dnes příprava na lámání kamene. Rozpočítávání, kde budu hledat hlavičku a kde nožičku.

1 Zápisky z tvůrčího deníku Jitky Kůsové.

2 Emil Valevský (nar. 1900 Antonovka – ?)

9. července

Druhý den u kamene.

Předcházel tomu deštivý den a mé výpočty, kde budu lámat. K pískovci a celé přírodě mám velký respekt. Znovu jsem si prohlížela sousoší na téma rodina. Sedící, ležící, stojící. Jsou mezi nimi zdařilé sochy. Ale rozhodla jsem se, že má rodina bude stát, jak jsem od samého počátku chtěla. Muž má být odhodlaný, matka milující a dítě dobře vedené, podle archetypu rodiny popsané C. G. Jungem,³ víme sami, že málokdo vyrůstal v ideálním prostředí. Ale toto bude právě pocta těm, kteří to dokáží. Otec vede synka za ruku, samozřejmě jsem si vzpomněla na slavnou fresku, kde v iniciačním gestu předává Bůh Adamovi mužskost.⁴ Matka dělá zázemí rodině, svou schopností dávat lásku dětem i mužů. Nakonec jsem si udělala nový model. Ženu má muž po pravici, prokazuje jí tím úctu. Synek se jí ještě drží za sukni, ale už je připraven udělat první kroky s otcem. Náklonem hlav jsem chtěla podpořit živost, očekávanou akci, bystrost. Protože tato socha bude na počest návratu reemigrantů do své vlasti. Bude to socha, která velebí ty, kteří obstojí v těžkých situacích.

Nebyla jsem si jistá, zda tak malé klínky rozlomí kámen podle mých představ. Pořád jsem si připomínala jednoho maďarského sochaře, který láme žulu, chce to klid. Nepospíchat. A tak jsem si po vyvrtání děr a vložení klínů několikrát přitloukla a sedla si. Vzala jsem si k tomu úžasný dárek, knihu od Rut Sidonové,⁵ Šesticípé povídky.⁶ A zase jsem zaslzela a zase přitloukla. Poslechla si, jak se uvnitř obra trhají milion let staré vazby. Je to, jako když někdo nedaleko chroupe jablko. Holka, hlavně nespěchej. Nakonec se rozloupí přesně, jak jsem chtěla.

11. července

Pohled do lepších zítřků, nebo hledání kořenů? Co je pozitivnější?

Při zpracování tématu jsem ucítila jasnou fobii z budovatelských soch. Proč má moje generace tolik zprofanovanou údernickou bezduchost, asi víte. Je návrat ke kořenům, k základům každého rodu, jdoucí nazpět? Co nám dává tu drzost myslet si, že teď konáme líp? Ano, chtěli jsme. Ale od křesťalových myšlenek puberty jsme už udělali mnoho ústupků. Co nám vlastně vadí na projevech našich rodičů? Není to právě ten kompromis, ten ústup z idejí?

Neuropatolog a filosof MUDr. František Koukolík, DrSc.⁷ napsal ve své knize, že se ve skutečnosti stále chováme instinktivně. Jen rozum pak vymyslí zdůvodnění, že to bylo po zralé úvaze. My si bláhově namlouváme, že jsme moudřejší.

— — — — —

3 Carl Gustav Jung (1875–1961) – švýcarský lékař-psychiatri a psychoterapeut, zakladatel analytické psychologie.

4 Gn 1, 1–3, 24.

5 Vlasta Rut Sidonová (*1953) – speciální pedagožka, autorka poezie, povídek, působí v Židovské obci, věnuje se sociální problematice.

6 Sidonová, Vlasta Rut: Šesticípé povídky. Praha 2020. Celkem dvacet povídek reflektujících obyčejné události života, včetně vlastního života autorky, jejichž společným tématem je židovská víra nebo příslušnost k židovství. Autorka, působící na Sociálním oddělení Židovské obce Praha, má jako sociální pracovnice blízko k lidem a jejich prožitkům. V jejích dvaceti povídkách se prolíná minulost a přítomnost, reflektují témata života dnešní židovské obce, ale autorka píše také o sobě a své rodině.

7 František Koukolík (*1941) – český neuropatolog, spisovatel a publicista věnující se zejména popularizaci svého oboru, se značným přesahem do společenských otázek a propagace kritického myšlení a vědeckého přístupu.

Rodina má jasnou strukturu. Každý má svou roli, prověřenou tisíciletími, kvalitami muže a ženy. Jsem emancipovaná, to bych přece nebyla sochařka, ale mám i své poslání. Ano, chci vytvořit nádherné, moudré sochy. Ale také jsem chtěla svým dětem předat citlivost, chtěla jsem je ochránit, povzbudit, rozmazlit. A úkol otce je veledůležitý. V mém dětství se mi toho nedostalo, a ještě dnes se mi po tom stýská. Jde příkladem, dodává odvalu, riskuje, ale to vše, aby zajistil život své rodině.

Ta socha chce vytvořit pevnost, kde je bezpečí, staví na tradičních hodnotách. Bez pevných kořenů se nedotkne koruna hvězd, nejsou jisté zítřky.

13. července

Musím toho ještě tolik odházet. Jsem příjemně unavená. Plán minulých dní je splněn, ale pořád je to jen lochtání. Tento pískovcový blok je krásný, ušlechtilý. Je velmi pevný, však už v obci Březno mnoho let trčel, nezpracován. Nemohu se rovnat s Buonarrotem (i když bych ráda), ale on svého Davida vytesal z kamene, který nikdo nechtěl.⁸ A mramor, přátelé, umí ztvrdnout. Kam se hrabe pískovec. Ale vyzkoušela jsem obojí a vybrala bych si....

Takže k tomu Davidovi, trochu si připadám jako on. Při lámání kamene ráda poslouchám, jak obru praskají obruče. A i dnes večer, unavená, doufám, že to dám. Uchýlila jsem se trochu do tvůrčí samoty. Nechci se rozptylovat péčí o rodinu. Bydlím v obytném autě na konci března. Mám v něm postel i kuchyňku. Ó jak prozíravý byl můj muž. Sedím v objektu obehnaném nepřátelským plotem, ale vyhlídku mám krásnou.

Takže zítra budu zase odhazovat přebytečný šutr. Už se moc těším na ušlechtilou tvář mých lidí.

20. července

Žhavé dny mě neodradily.

Již druhý týden pracuji na sousoší. Krásná práce s lámáním bloků skončila. Nastal čas řezání a ulamování po malých cihličkách kamene. Pracuji s bruskou od Ježíška, tak by to mělo jít samo, ale nejde. K večeru už neunesu ani ruce samotné. Nechci nic zanedbat. Figury musí spolu komunikovat, aby to nebylo jako v pohádkovém seriálu Arabela⁹ „Muž slinici si prrrst.“

Dnes se trojice pohla. Musím jim osvobodit záda. Ano, bude to ještě mnoho úderů, než začnu proplétat prsty a hledat něhu a odhodlanost v tváři.

Přes den tancuji se sluncem. Ráno začínám a trochu stínu mám na zádech muže. V poledne se smažím ve vlastním úsilí, není kam se schovat, ale hned po obědě už mi budova dělá stín v přední části figur, jen do pěti hodin. On v té době už je ale vzduch tak horký, že s ochrannou maskou mohu dělat jen chvíli. A to se pak občas potřebuji vynořit, jsem vděčná i za těch 35°C. Pracuji ještě dál, dokud nespotřebuji síly určené pro tento den.

Navečer mi slunce vytvoří stínem hrad na vypálenou louku.

— — — — —

8 Michelangelo di Lodovico Buonarroto Simoni (1475–1564) – italský sochař, architekt, malíř, básník a přední představitel vrcholné italské renesance a manýrismu. Jeho nejslavnější díla jsou monumentální socha Davida a malířská výzdoba Sixtinské kaple.

9 Arabela je dětský československý televizní seriál z roku 1980. Ve třinácti dílech pojednává o rozdílech mezi skutečným a pohádkovým světem.

26. července

Jde do tuhýho

Poslední dny jsem se zpomalila. Není to ale tím, že bych méně pracovala. Jen více hledám tvary, abych nepřesekala, to znamená, abych neosekala víc, než se mi bude hodit. Do minulého týdne jsem stále poměřovala model a přenášela do kamene. Hlavní objemy snad už mám. A teď usadit hlavy na figuru, prohnout s krkem. Pro dnešek jsem toho už musela nechat. Vráťím se k tomu až po čase, kdy zase dotáhnu celek. Zvažuji, že obě hlavy dospělých nechám provázány konstrukcemi řezu a lomu kamene. Něco, jako když se vám kouří z hlavy.

9. srpna

Už se to rýsuje

Po pravdě, už toho bylo dost. V minulém týdnu jsem odlomila poslední bloky kamene, které byly u nohou. Moje klíny pracovaly jinde a nespěchala jsem na ně. Ale teprve když jsem očistila tvary o závaží, dostalo celé vyvažování smysl.

Už ani nevím, kolikátý den je dělám. Přemýšlím o řečech vyřčených na místě, a i těch, které mi vítr přinesl zprostředkovaně. Chtěla jsem vytvořit něco, co přinese zamyšlení, a zatím se zdá, že o význam půjde jen mně. Tak dobrá, splním si svůj dík osobně.

O čem bude přemýšlet můj zidealizovaný děd, babička,¹⁰ a to dítě? To můj otec¹¹ nebude, byl už starší, ale jako by byl.

Nejvíc se peru s ODSTUPEM. Vedle figur jsem malá a koukám na ně z lešení. Skáču nahoru dolů, a když ho uklidím, jako dnes při konci práce, zase vidím další hmotu, která musí hned zítra ráno pryč.

Je to cesta, a cíl zatím v nedohlednu.

10. srpna

Dnes jsem se odměnila koncertem Lenky Dusilové v našem, rozuměj mém, kostele svatého Ignáce v Chomutově. Jen tak pro radost a zítra zase ke zbiječkám.

13. srpna

Okoralost prostředí

Už jsem říkala, že tvořím, a momentálně žiji na sběrném dvoře. Odpadky občas zapáchají. Tu a tam lupne plech nebo plastová nádoba, jak se rozpíná vedrem. Nedávno jsem tu zachránila krásnou kočku, která, lovíc ptáčky, spadla rovnou do jednoho 2 metry hlubokého kontejneru. Trvalo to několik hodin, než jsem ji našla během večera, práce. Až ráno mě napadlo prohledat kontejnery. A byla tam, ani nepoděkovala.

No a v tomto stavu, všemi zapomenutá, si najednou uprostřed mé dřiny připadám zbytečná. Zbytečná mně připadne i má socha. S pocitem, že jen plním další čárku. Dnes ráno jsem v odrazu mého auta uviděla seschlou ženu. Ano, písek vysušuje. Začínám se podobat těm starým kameníkům, kteří celý život na větru, slunci mlátí do svých dlát.

10 Marie Lněničková (* 1910, Sofiofka-Vrba – ?)

11 Emil Valevský (* 1935 Rovno – ?)

Vyprahlá mi připadne ale celá společnost. Akční adrenalin je utahal k nudě a otupil jejich limbický systém. Už je netrápí válka za humny, osudy běženců,

A přesto všechno mě dnes dojala jedna zcela prostá, čistá duše. Přijela s ostatními uklízet odpadky, a přišla ke mně (některé dny nevidím ani človíčka). Začala mě chválit a obdivovat sochu, která vzniká. Svěřila se, že má první socha, kterou jsem zde dělala před 2 lety, že ta je JEJÍ. Považte, socha Moje krajina, tu, kterou někteří označili za nedokončenou, nebo dokonce pokaženou, tak ta k někomu hovoří.

Má to smysl!

17. srpna

Po dnešku už se zdá, že se blížím. To, co mě žene, je ukončení letní práce na sousoší. 1. září budu instalovat a vernisážovat výstavu v Mosteckém divadle. A 2. září odjízďím do Aše, jako důležitý člen organizačního týmu sochařského sympozia Kořeny.¹² Zde budeme zakončovat až 17. 9. To ať chci nebo nechci, bude těsně před volbami a podzimem. Ale ještě pořád mám víc než týden. Celý den jsem si s těmi prsty hrála.

23. srpna

Můj pobyt na Smetáku pomalu končí. Figury mám pokupě. Dnes jsem ladila tváře. A ruce dělala celý uplynulý týden. Pořád byly velké. Takže místo 6 rukou jsem dělala 12. Nu což, obličej už jsem taky opravovala po vícery. A kdo ví, třeba ještě do nich hrábnu. Podle všeho jsou přede mnou už jen dva dny. A už jsem vykoukaná. Až se k nim vrátím za tři týdny, snad to ustojím. Takže dnes před závěrečnou povrchovou úpravou (mazlíky ještě dostanou příležitost).

25. srpna

Kdysi v romantických začátcích, v dobách, kdy moje euforie z prvních přetvořených kamenů nebrala konce. To se psal rok 1992. Tehdy to bylo poprvé. Nějak jsem si usmyslela, že každá správná socha má být pokálená od ptáků. A jakmile na tvou sochu usedne ptáček, je to známka dokonalosti, no dobrá, možná jen dovršené energie. A máme to tu. Socha je již velmi blízko dokončení a dostala i svou první porci.

Přerušuji práci a jdu se věnovat jiným věcem. Mimochodem neznáte přátelského ortopěda? Zase už mám výpotek na šlaše zápěstí.

Sochu jsem chtěla dokončit do voleb. To už nestihnu, ale držte nám palce, ať vyjde její správné osazení.

31. srpna

Ráno jsme položili sousoší na palety. Dostanu se tak lépe k dokončení paty sochy a všech detailů.

Ptáci dál krtí hlavy mé rodiny. Měla jsem chuť hned pokračovat, ale zítra jedu instalovat výstavu do Mosteckého divadla, vernisáž bude 1. září v 16:30. A v pátek, 2. 9., naložím nářadí a odjízďím do Aše.

12 Kořeny – Mezinárodní sochařské sympozium Aš 2022.

23. září

Uplynul měsíc od poslední reportáže a já to stihla. Fakt jsem si dala cíl do voleb.

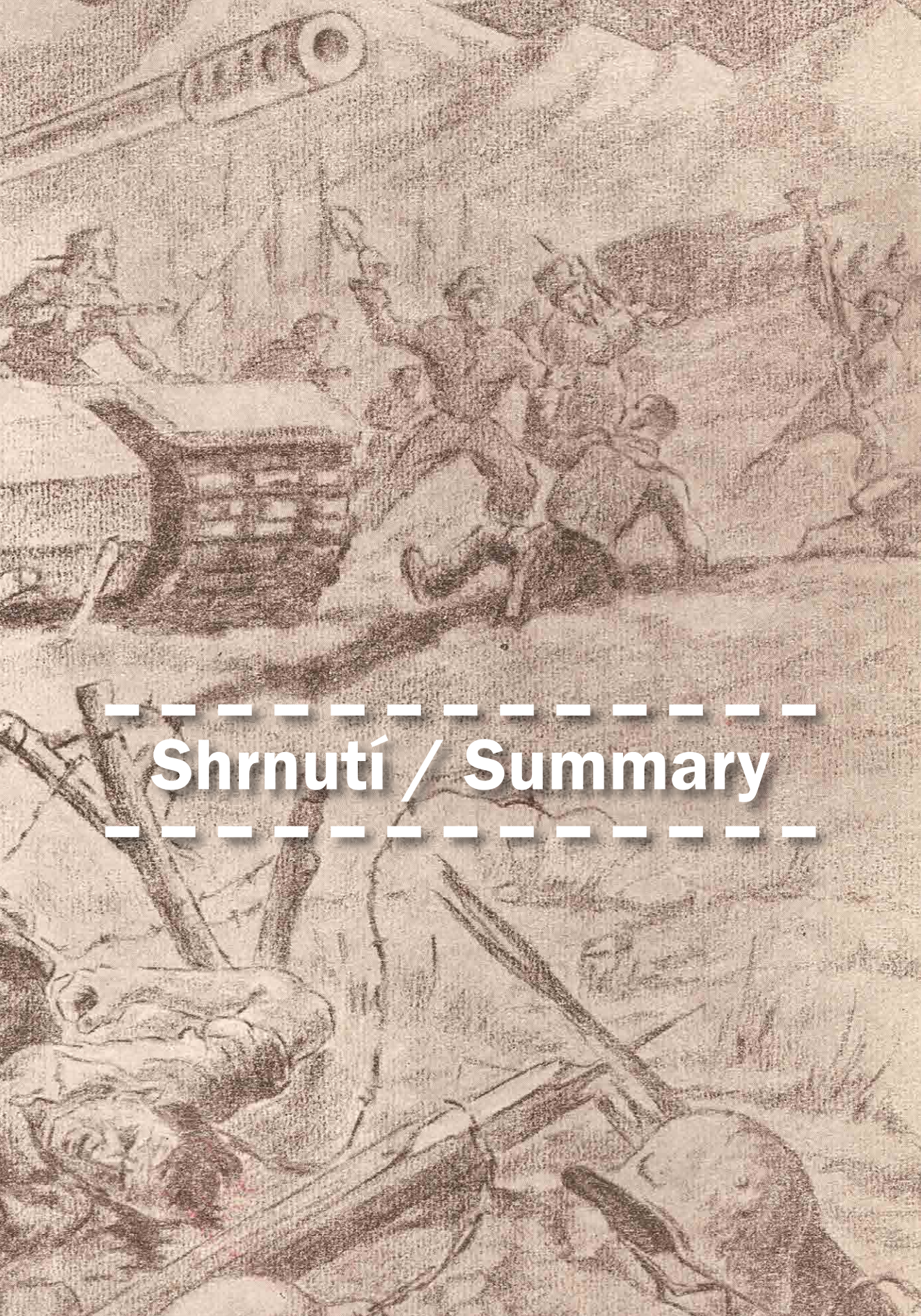
Když mě starosta obce Březno oslovil na vytvoření sochařského díla „Rodina“, věděla jsem, že to bude s mou myšlenkou, mým názorem. V první chvíli jsem se zalekla, požadavek usmívající rodiny, případně i s tím, že to odřeknu. Ihned se mi vybavily budovatelské sochy. Celý dospělý život řeším mé předky, co mi dali, jak mě formovali, moje Kořeny. V mých rodičích se setkaly dva rozdílné světy. Oba však do tohoto kraje přišli. A tento kraj také významně ovlivnilo vysídlení německého obyvatelstva. Ti, co přišli, měli různé zájmy, ale ti, kteří obstáli, jsou hodni obdivu. A jsem u tématu. Rodina, která přišla. Muž má vizi a velké plány, žena se trochu bojí o svého syna, ale věří svému muži a láskou vše ovine. V „synovi“ jsem zpodobnila mého syna. Ještě se drží mámy za sukni, ale už dává ruku otci v iniciačním dotyku. Oba rodiče jsou pevní ve své cestě. Vzájemnou lásku si stvrzují spojenými dlaněmi za zády. Společná myšlenka jim proudí a kolotá kolem hlav.

Než jsem navrhla toto spojení tří duší, pátrala jsem v Národním archivu a moje „Volyňská rodina“ je zatím asi jedinečný projekt. Nikoho ještě nenapadlo těmto lidem udělat sochu, poděkovat.

A teď to nejtěžší, vybrat jméno pro moje nové dítě. Mezi jmény Kořeny, 1947 (rok kdy přišla rodina mého otce z volyňské Rusi), Rodina (zdá se mi příliš prostá), Osídlenci (zní to mnohознаčně), Nový domov, vyhrál tento: Víra, láska, naděje.

Objevila jsem mezi pamětníky, „Volyňský“, název obrázku, který byl v každé rodině. To se mi zdá trefné. Víra, Láska, Naděje.

Shrnutí / Summary

Veronika Beranská – Zdeněk Uherek

Migrace obyvatel českého původu z Ukrajiny ve výzkumech Etnologického ústavu Akademie věd České republiky

Text se soustředí na výzkumný kontext a aktivity Etnologického ústavu Akademie věd České republiky, které se vztahují k migracím Čechů na Ukrajinu a zpět do České republiky. Text zmiňuje důvody přesídlení těchto skupin na Ukrajinu a hlavní migrační vlny asistované státem, ve kterých docházelo k reemigraci do České republiky. Zejména je zde popsána role Etnologického ústavu AV ČR jako výzkumného pracoviště, které se podílelo na sledování a dokumentaci života Čechů na Volyni, záznamech vyprávění o jejich vojenském působení zejména za druhé světové války, na studiu průběhu přesídlovacích akcí a následném sběru dat o adaptaci a integraci reemigrantů v nových domovech. Zvláštní zřetel byl v textu věnován osobnosti Ivy Heroldové a jejím publikačním počínům, které se týkaly problematiky volyňských Čechů. V případě přesídlených tzv. černobylských Čechů byly zmíněny grantové projekty a přidány odkazy na vybrané publikované tituly, které byly v rámci grantových projektů vytvořeny.

Migration of Czech-born people from Ukraine in research by the Ethnological Institute of the Academy of Sciences of the Czech Republic

The text focuses on the research context and activities of the Ethnological Institute of the Czech Academy of Sciences relating to the migration of Czechs to Ukraine and back to the Czech Republic. The text mentions the reasons for the resettlement of these groups in Ukraine and the main migration waves assisted by the state in which re-emigration to the Czech Republic took place. In particular, the role of the Ethnological Institute of the Academy of Sciences of the Czech Republic is described here as a research institute that participated in the monitoring and documentation of the life of the Czechs on Volhemia, the recordings of narratives about their military operation especially during the Second World War, the study of the course of resettlement events and the subsequent collection of data on the adaptation and integration of repatriates in their new homes. Special consideration was given in the text to Iva Heroldová's personality and her publication acts, which related to the issues of Volhenian Czechs. In the case of the relocated so-called Chernobyl Czechs, grant projects were mentioned and references to selected published titles that were created within the framework of grant projects were added.

Lyudmyla Pavlenko – Lyudmyla Chyzhevská

Problémy a perspektivy integrace volyňských Čechů do české společnosti v období rusko-ukrajinské války (2022–2024)

Předkládaná studie je výsledkem studia specifik, problémů a perspektiv integrace volyňských Čechů do české společnosti po jejich masové migraci do České republiky po vypuknutí rusko-ukrajinské války 24. února 2022.

Studie je založena na analýze odpovědí na anonymní dotazníky vypracované a distribuované Českou národní radou Ukrajiny, jež byly zaslány volyňským Čechům, kteří odešli po zahájení plnohodnotné ruské invaze na Ukrajinu a zůstali v České republice, dále těm, kteří se vrátili na Ukrajinu, a předsedům českých spolků na Volyni.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že naprostou většinu přesídlenců z Volyně tvoří ženy v produktivním věku mezi 27 a 45 lety s dětmi. Hlavní problémy, s nimiž se volyňští Češi v ČR potýkají – s problémy rozdělených rodin, zaměstnání, nedostatečnou znalostí českého jazyka, nutností přizpůsobit se odlišnostem ve fungování vzdělávacích, zdravotnických a dalších služeb a neschopností psychicky se přizpůsobit novému životu –, vedly k návratu značného počtu účastníků průzkumu na Ukrajinu. Hlavním důvodem rozhodnutí zůstat trvale v ČR je touha mít a dát svým dětem evropskou budoucnost.

Integrace volyňských Čechů do české společnosti má naději na úspěch, protože naprostá většina těch, kteří plánují žít v Česku trvale nebo dočasně do konce války, jsou aktivní, energičtí a motivovaní lidé v produktivním věku, nebo děti a mladí lidé, kteří se učí česky, usilují o české vzdělání a jsou připraveni tvrdě pracovat pro blaho svých rodin.

Problems and perspectives of integration of Volhenian Czechs into Czech society during the Russo-Ukrainian war (2022–2024)

The presented study is the result of the research of the specifics, problems and perspectives of the integration of Volhenian Czechs into Czech society following their mass migration to the Czech Republic in connection with the outbreak of the Russo-Ukrainian War on February 24, 2022.

The study is based on an analysis of responses to anonymous questionnaires prepared and distributed by the Czech National Council of Ukraine, which were sent to Volhenian Czechs who left after the launch of the complete Russian invasion of Ukraine and stayed in the Czech Republic, those who returned to Ukraine, and to the chairmen of Czech associations on Volhemia.

The results of the research show that the vast majority of Volhenian's resettlers are working-age women between 27 and 45 years old with children. The main problems faced by Volhenian Czechs in the Czech Republic are the problems of divided families, employment, lack of knowledge of the Czech language, the need to adapt to differences in the functioning of educational, health and other services, and the inability to adapt psychologically to new

life, which led to the return of a significant number of participants in the survey to Ukraine. The main reason for the decision to stay permanently in the Czech Republic is the desire to have and give their children the European future.

The integration of Volhenian Czechs into Czech society has a chance of success because the vast majority of those planning to live in the Czech Republic permanently or temporarily until the end of the war are active, energetic and motivated people of working age, or children and young people who learn Czech language, strive for Czech education and are ready to work hard for the well-being of their families.

Pavel Dymeš

Návraty krajanů po roce 1993

Studie předkládá stručný přehled aktivit, které český stát, prostřednictvím Ministerstva vnitra, vyvíjí od roku 1993 na poli přesídlování českých krajanů žijících ve třetích zemích. Shrnuje tři konkrétní programy, které navazují na dřívější přesídlovací akce realizované Československými vládami, a to jak po skončení druhé světové války, tak po návratu k demokratickému zřízení v roce 1990.

V první části je shrnuto přesídlení krajanů z Kazachstánu, které probíhalo v 90. letech 20. století. Tato přesídlovací akce, která trvala 8 let, vytvořila technický a metodický rámec pro přesídlení a integraci českých krajanů, na něž následně mohly navazovat i ostatní aktivity.

Dále je popsána druhá přesídlovací akce realizovaná v roce 2007, která navazovala na první přesídlení zejména v lokalitě, na niž byla zaměřena. Jednalo se o dokončení přesídlení české menšiny z Kazachstánu, jejímž výsledkem bylo umožnit návrat všem zájemcům, kteří neměli možnost přesídlit do České republiky v rámci první akce v 90. letech. Po ukončení této druhé přesídlovací akce byla do ČR přesídlena celá česká menšina, která v Kazachstánu existovala od roku 1911.

Třetí aktivitou, která je v článku představena, je asistenční program, který pomáhá v návratu krajanům od roku 2015 a který, na rozdíl od předchozích dvou akcí, je koncipován jako trvalý a univerzální mechanismus, jenž se nezaměřuje cíleně na jednu komunitu, ale je otevřen pro všechny krajany žijící v tzv. třetích zemích a jsou v situaci, ať sociální, zdravotní, či ekonomické, která jim neumožňuje přesídlit do ČR bez pomoci státu.

V závěru jsou shrnuty důvody, pro které se v přesídlování krajanů angažuje stát, a zároveň je velmi stručně zhodnocena zkušenost s výsledky popisovaných programů.

Returns of compatriots after 1993

The article provides a brief overview of the activities the Czech state, through the Ministry of Interior, has been developing since 1993 in the field of resettlement of Czech compatriots living in third countries. It summarizes three specific programs that build on earlier resettlement actions carried out by the Czechoslovak governments, both after the end of World War II and after the return to democratic establishment in 1990.

The first part summarizes the resettlement of compatriots from Kazakhstan, which took place in the 1990s. This resettlement event, which took place over 8 years, created a technical and methodical framework for the resettlement and integration of Czech compatriots, on which other activities could subsequently follow.

The second resettlement action carried out in 2007, which followed the first resettlement in particular in the locality on which it was targeted, is further described. This was the completion of the resettlement of the Czech minority from Kazakhstan, the result of which was to allow the return of all those interested, who did not have the opportunity to relocate to the Czech Republic in the first event in the 1990s. After the conclusion of this second resettlement event, the entire Czech minority which had existed in Kazakhstan since 1911, was resettled in the Czech Republic.

The third activity presented in the article is an assistance program that has been helping in the return of compatriots since 2015 and which, unlike the previous two events, is conceived as a permanent and universal mechanism that does not target only to one community but is open to all compatriots who live in so-called third countries and are in a situation, whether social, health or economic, that does not allow them to relocate to the Czech Republic without the assistance of the state.

In conclusion, the reasons for the state's involvement in the resettlement of compatriots are summarised, while the experience of the results of the programs described is assessed very briefly.

Jiří Fidler

Volynští Češi v 1. a 2. národním odboji

Volyňští Češi se jako jedna z mála krajanských komunit zapojili do bojů za vznik a obnovu Československého státu za první a druhé světové války. V období první světové války vstupovali do České družiny a Československých legií. Za druhé světové války pak svým spontánním a dobrovolným vstupem do našich jednotek umožnili rozšíření 1. československé samostatné brigády na 1. československý armádní sbor. Díky tomu se 1. československý armádní sbor stal největší formací československých exilových jednotek před osvobozením našeho území. Jak za první, tak druhé světové války podporovali finančně a materiálně náš odboj. Příspěvek srovnává zapojení a přínos volyňských Čechů v prvním a druhém odboji. Zároveň autor přehledně sumarizuje současný stav bádání této problematiky a zamýšlí se nad možnostmi dalšího výzkumu.

Volhenian Czechs in 1st and 2nd National Resistance

Volhenian Czechs, as one of the few compatriot communities, joined the struggle to establish and rebuild the Czechoslovak state during World War I and World War II. During the First World War, they entered into the Czech Retinue and the Czechoslovak Legions. During the

Second World War, with their spontaneous and voluntary entry into our units, they allowed the extension of the 1st Czechoslovak Independent Brigade to the 1st Czechoslovak Army Corps. Thanks to this, the 1st Czechoslovak Army Corps became the largest formation of Czechoslovak exile units before the liberation of our territory. In both World War I and World War II, they supported our resistance financially and materially. This contribution compares the involvement and contribution of Volhenian Czechs in the First and Second Resistance. At the same time, the author summarizes the current state of research on this issue and considers the possibilities of further research.

Boris Iljuk

Přesídlení krajanů ze zóny postižené černobylskou havárií a jejich integrace v České republice

Před 33 lety se do historie krajanů ze zóny zasažené následky havárie jaderné elektrárny v Černobylu začala psát důležitá stránka: reemigrace do vlasti jejich předků. Tato humanitární akce pořádaná Československem probíhala v letech 1991–1993. Přes 1800 lidí z ukrajinské oblasti Žytomyr a Kyjev a z běloruské oblasti Mozyr reemigrovalo do České republiky a usadilo se v 56 osadách ve 27 okresech. České vesnice Mala Zubovshchyna a Malynivka v Žytomyrské oblasti na Ukrajině byly kontaminovány radioaktivitou. Této kompaktní osadě Čechů hrozilo nebezpečí a zánik. V roce 1990 byla vytvořena iniciativní skupina s cílem oživit Kulturní a vzdělávací společnost pojmenovanou po J. A. Komenském. Hlavním cílem iniciativní skupiny a společnosti, založené v Kyjevě 7. dubna 1990, byl návrat krajanů do jejich historické vlasti a rehabilitace dětí z českých vesnic v okolí Černobylu. Dne 24. února 1990 se v Moskvě uskutečnilo setkání zástupců iniciativní skupiny s prezidentem ČSFR Václavem Havlem. Na jednání vyšlo najevo, že přesídlení krajanů do staré vlasti bude nelehký úkol a bude k tomu nutné připravit odpovídající legislativu. Vláda ČSFR svým usnesením ze dne 20. 12. 1990 č. 905 dala souhlas k přesídlení krajanů z černobylské zóny. 22. dubna 1991 konečně začalo přesídlování. Vláda Československa povolila přesídlení 1731 lidí z Ukrajiny a 81 z Běloruska. Začalo tak období adaptace a dalšího začleňování do nových životních podmínek, kterému do značné míry napomohla činnost Rady Černobylu a novodobých reemigrantů při Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. Podařilo se vyřešit problémy s převodem finančních prostředků na migranty, udělováním českého občanství a důchodového zabezpečení. Bohužel pro dnešní krajany-emigranty zůstávají podobné problémy, kterým kdysi čelili reemigranti z Černobylu: získání občanství a důchodů.

Resettling compatriots from the zone affected by the Chernobyl accident and integrating them in the Czech Republic

Thirty three years ago, an important page began to be written in the history of compatriots from the zone hit by the aftermath of the Chernobyl nuclear power plant accident: re-migration

to their ancestral homeland. This humanitarian action, organized by Czechoslovakia, took place between 1991 and 1993. Over 1,800 people from the Ukrainian region of Zhitomyr and Kiev and from the Belarusian region of Mozyr re-emigrated to the Czech Republic and settled in 56 settlements in 27 districts. The Czech villages of Mala Zubovshchyna and Malynivka in Zhitomyr region in Ukraine, were contaminated with radioactivity. This compact settlement of the Czechs was in danger and extinction. In 1990, an initiative group was formed to revive the Cultural and Educational Society named after J. A. Comenius. The main aim of the initiative group and society, founded in Kiev on April 7, 1990, was to return compatriots to their historical homeland and rehabilitate children from Czech villages around Chernobyl. On February 24, 1990, a meeting of representatives of the initiative group took place in Moscow with president of Czech and Slovak Federative Republic Václav Havel. At the meeting, it became clear that resettling compatriots in their former country would be a daunting task and appropriate legislation would have to be prepared to do so. The government of Czech and Slovak Federative Republic by its resolution of 20. 12. 1990 No. 905 has given its consent to the resettlement of compatriots from the Chernobyl zone. On April 22, 1991, resettlement finally began. The government of Czechoslovakia has authorised the resettlement of 1,731 people from Ukraine and 81 from Belarus. This started a period of adaptation and further integration into new living conditions, which was largely helped by the work of the Chernobyl Council and modern-day re-migrants at the Association of Czechs from Volhemia and their friends. The problems of transferring funds to migrants, granting Czech citizenship and pension provision have been resolved. Unfortunately for today's expatriates, similar problems once faced by Chernobyl re-migrants remain: obtaining citizenship and pensions.

Luděk Jirka

Antikomunismus volyňských Čechů: Postoje k Sovětskému režimu na západní Volyni v letech 1939–1941 ve vzpomínkách pamětníků

Studie se snaží odhalit původ protikomunistických postojů volyňských Čechů z Rivneska a Volyně. Oba regiony byly v roce 1939 okupovány Sovětským svazem a okupace trvala až do roku 1941. Sovětský režim anektoval západní Ukrajinu (tedy i Rivne a Volyň) a režim řídil místní obyvatele represivními akcemi, deportacemi či sovětizací, ale i přesto se objevily ukrajinizační procesy. Tento článek na základě kvalitativní metodologie a metody oral history ukazuje, jak účastníci – volyňští Češi (ti, kteří se vrátili do Československa v poválečném období, i ti, kteří zůstali na Rivně a Volyni, a jejich potomci) – vzpomínají na sovětskou vládu. Zdůrazňují tři nejdůležitější aspekty sovětské nadvlády a těmi jsou znárodnění (konfiskace majetku), deportace a založení kolektivní ekonomiky. Tyto aspekty jsou spojeny se sovětskou správou v oblasti Rivne a Volyně. To může souviset i se situací v Československu, protože vzpomínka účastníků na sovětskou nadvládu na Volyni mohla být důvodem jejich protikomunistických postojů v poválečném Československu.

Anti-communism of Volhenian Czechs: Attitudes towards the Soviet regime in Western Volhenia from 1939 to 1941 in memory of the witnesses

The study seeks to uncover the origins of the anti-communist attitudes of the Volhenian Czechs of Rivne and Volhenia. Both regions were occupied by the Soviet Union in 1939 and the occupation lasted until 1941. The Soviet regime annexed western Ukraine (which means also Rivne and Volhenia) and the regime directed locals through repressive actions, deportations or sovietization, but even so, ukrainization processes have emerged. This article, based on qualitative methodology and method of oral history, shows how participants – Volhenian Czechs (those who returned to Czechoslovakia in the post-war period, and even those who stayed on Rivne and Volhenia and their descendants) – remember the Soviet government. They highlight the three most important aspects of Soviet domination and these are nationalization (confiscation of property), deportation and the establishment of a collective economy. These aspects are linked to the Soviet administration in the Rivne and Volhenia regions. This may also be related to the situation in Czechoslovakia, as the participants' memory of Soviet domination of Volhenia may have been the reason for their anti-communist attitudes in post-war Czechoslovakia.

Tomáš Kavka – Ondřej Štěpánek

„Každý Volyňák alespoň jednou věcí se zaslouží o své museum!“; výstavní prezentace Čechů z Volyně od druhé světové války po současnost

Kapitola popisuje výstavní prezentace Čechů z Volyně v období od roku 1945 až do současnosti. Prvně přibližuje pokusy o výstavy iniciované jednotlivci v druhé polovině 40. let 20. století a následně představuje dynamiku prezentací spojenou s reemigrační vlnou, která se soustředila v aktivitách Svazu Čechů z Volyně od roku 1947 do první poloviny 50. let. Tehdy Svaz nuceně zanikl a všechny pokusy o výstavy i zřízení muzea volyňských Čechů byly utlumeny. Následně popisuje proces reaktivace v 80. letech a vytvoření putovní výstavy a expozice ve městě Podbořany, činnost spojenou od 90. let s aktivitou Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel a jeho spolupraci s Národním muzeem. Příspěvek se zabývá též aktuálními projekty spjatými s rozšiřujícím se zájmem regionů o volyňské kořeny svých obyvatel a přibližuje i současnou podobu stálé podbořanské expozice Hlasy Čechů z Volyně z roku 2023. Mimo to řeší též výstavy v souvislosti s tématem integrace nebo se v závěru dotýká perspektiv tematických prezentací v čase internetovém.

„Every Volhenian at least one thing contributes for its museum!“, an exhibition presentation of the Czechs of Volhenia from the Second World War to the present

The chapter describes the exhibition presentations of the Czechs of Volhenia from 1945 to the present day. It first approximates experiments on exhibitions initiated by individuals in the second half of the 1940s and subsequently presents the dynamics of presentations associated with the re-emigration wave, which was concentrated in the activities of the Union of Czechs from Volhenia from 1947 to the first half of the 1950s. At that time, the Union was forcibly defunct, and all attempts at exhibitions and the establishment of a museum of Volhenian Czechs were muted. It then describes the process of reactivation in the 1980s and the creation of a travelling exhibition and exhibit in the city of Podbořany, activities connected with the activity of the Association of Czechs from Volhenia and their friends since the 1990s and its cooperation with the National Museum. The contribution also deals with current projects connected with the expanding interest of the regions in Volhenian roots of their inhabitants and also approximates the current form of the permanent exhibition Voices of the Czechs from Volhenia from 2023 in Podbořany. In addition, it also addresses exhibitions related to the topic of integration or, in conclusion, touches on the perspectives of thematic presentations in internet time.

Lenka Kločková – Roman Štěr

Úloha spolku Svaz Čechů z Volyně v integraci volyňských Čechů do československé společnosti

Autoři se v textu věnují vzniku a úloze spolku Svaz Čechů z Volyně se sídlem v Žatci. Impulsem k jeho založení v roce 1946 bylo zajištění návratu volyňských Čechů do vlasti. Po jejich reemigraci do Československa v roce 1947 pak jeho prioritou byla především pomoc členům spolku při jejich integraci do nového prostředí.

Spolek hájil zejména zájmy navrátilců z volyňských Čechů na mnoha úrovních, mimo jiné napomáhal s jejich usídlením a s adaptací v nových podmínkách, podporoval nemajetné členy, zejména invalidy a pozůstalé po padlých vojácích (příslušnících československého zahraničního odboje a spojeneckých armád). Svaz také získával pro své členy finanční podporu od státu, pomáhal krajanům v oblasti zabezpečení sociální péče, zprostředkovával jednání osídlenců s československými úřady na všech úrovních, pomáhal řešit majetkoprávní záležitosti svých členů v souvislosti s majetkem zanechaným na Volyni. Prostřednictvím vlastního periodika, *Věrné strážce*, byli členové spolku informováni o zásadních otázkách integrace a adaptace ve vlasti a zároveň se na stránkách časopisu svěřovali se svými negativními zkušenostmi z tohoto procesu.

Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit činnost spolku Svaz Čechů z Volyně v letech 1946–1958 při integraci volyňských Čechů do československé společnosti na základě archivních pramenů uložených ve fondu Svaz Čechů z Volyně, Žatec.

The role of the Union of Czechs from Volhenia in the integration of Volhenian Czechs into Czechoslovak society

The authors devote themselves in the text to the formation and role of the Union of Czechs from Volhenia, based in Žatec. The impetus for its founding in 1946 was to secure the return of Volhenian Czechs to their homeland. After their re-emigration to Czechoslovakia in 1947, its priority was primarily to help the members of the Union integrate them into the new environment.

In particular, the Union has defended the interests of returning Volhenian Czechs on many levels, including assisting with their resettlement and adaptation in new conditions, supporting indigent members, especially invalids and survivors of fallen soldiers (members of the Czechoslovak foreign resistance and allied armies). The Union also gained financial support from the state for its members, helped compatriots in the area of social welfare security, facilitated settlement negotiations with the Czechoslovak authorities at all levels, helped to resolve the property affairs of its members in connection with property left to Volhenia. Through their own periodical, *The Faithful Guard*, the members of the society were informed about the fundamental issues of integration and adaptation in the country, while at the same time sharing their negative experiences of the process in the pages of the periodical.

The aim of this contribution is to evaluate the activities of the Union of Czechs from Volhenia in 1946–1958 in integrating Volhenian Czechs into Czechoslovak society on the basis of archive sources stored in the fonds Union of Czechs from Volhenia, Žatec.

Tomáš Lukavský

Ozdravné a edukační pobyty pro děti českých krajanů z Ukrajiny

Stať se věnuje dvěma významným projektům, které s podporou státního rozpočtu České republiky realizoval spolek Společnost přátel národů východu, v roce 2006 přejmenovaný na Česko-ruská společnost, z. s.

První projekt „Edukační pobyty v České republice dětí českých krajanů žijících na Ukrajině“, konaný s podporou Ministerstva zahraničních věcí ČR, probíhal v letech 2002–2010, zúčastnilo se ho celkem téměř 500 mladých českých krajanů z východní a jižní části Ukrajiny. Cílem projektu bylo pomoci českým krajanským spolkům na Ukrajině v úsilí o uchování českého jazyka a českých kulturních tradic. O naplnění cíle projektu jistě svědčí i skutečnost, že velká část frekventantů posléze studovala v České republice vysoké, popřípadě i střední školy nebo se zúčastnila dalších vzdělávacích akcí vyššího typu určených krajanům.

Druhý projekt „Ozdravné pobyty dětí českých krajanů žijících na Ukrajině v oblastech postižených černobylskou havárií“, konaný s podporou Ministerstva zdravotnictví ČR, probíhal v ekologicky čistých oblastech České republiky v letech 1991–2017. Ovlivnil dvě generace dětí českých krajanů trvale žijících v postižených oblastech Ukrajiny. Během 27 let se ho zúčastnilo více než 5600 frekventantů. Na projektu spolupracovala řada významných českých institucí a osobností. Od roku 2005 s projektem spolupracoval i přední český lékař, zakladatel dětské onkologie v Československu prof. MUDr. Josef Koutecký, DrSc. (1930–2019), který od roku 2014 nad projektem převzal záštitu. Cílem projektu bylo:

- a) rekondice a rehabilitace frekventantů prostřednictvím třítydenní klimatoterapie v ekologicky čistých oblastech ČR;
- b) zvýšení jejich účasti na péči o vlastní zdravotní stav cestou motivace, zdravotní edukace a osvojování, resp. rozšiřování potřebných rehabilitačních, hygienických a životoprávních návyků u frekventantů i v jejich okolí po návratu domů;
- c) uchování české jazykové a kulturní svébytnosti krajanských komunit na Ukrajině.

Stanovené cíle projektu se dařilo naplňovat, a to s multiplikačním efektem. Absolvování pobytů mělo jednoznačný a konkrétně doložitelný příznivý vliv na zdravotní stav dětí i jejich osobnostní rozvoj. Nad rámec stanovených cílů byla během projektu u jeho frekventantů odhalena řada dříve neléčených chorob a doporučen efektivní způsob jejich léčby.

Recovery and educational stays for children of Czech compatriots from Ukraine

The article is dedicated to two important projects, which were carried out with the support of the state budget of the Czech Republic by the Society of Friends of the Nations of the East, renamed the Czech-Russian Society, e.s. in 2006.

The first of them, “Educational Stays Project in the Czech Republic of Children of Czech Compatriots Living in Ukraine”, conducted with the support of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic, took place in 2002–2010, with a total of nearly 500 young Czech compatriots from eastern and southern parts of Ukraine taking part. The aim of the project was to help Czech associations of compatriots in Ukraine in their efforts to preserve the Czech language and Czech cultural traditions. The fulfillment of the project’s goal is certainly evidenced by the fact that a large part of the students eventually studied in the Czech Republic high schools, or even secondary schools, or participated in other higher-level educational events designed for compatriots.

The second project, “Restorative Stays of Children of Czech Compatriots Living in Ukraine in Areas Affected by the Chernobyl Accident”, carried out with the support of the Ministry of Health of the Czech Republic, took place in ecologically clean areas of the Czech Republic in 1991–2017. It influenced two generations of children of Czech compatriots living permanently in the affected areas of Ukraine. Over 27 years, more than 5,600 users took part. A number of prominent Czech institutions and figures collaborated on the project. Since 2005, a leading Czech physician, the founder of pediatric oncology in Czechoslovakia prof. MUDr. Josef Koutecký, DrSc. (1930–2019) has also collaborated with the project, taking over the patronage of the project since 2014. The aims of the project were:

- a) recovery and rehabilitation of the participants through three weeks of climatotherapy in ecologically clean areas of the Czech Republic;
- b) increasing their participation in the care of their own health through motivation, health education and acquiring, or rather, expanding the necessary rehabilitation, hygiene and lifestyle habits in and around the participants after their homecoming;
- c) preserving the Czech linguistic and cultural autonomy of compatriot communities in Ukraine.

The project's stated goals were successfully achieved, with a multiplier effect. The participation in the stays had an obvious and specifically documented beneficial effect on children's health as well as their personality development. In addition to the goals set, a number of previously untreated diseases were detected during the project in its participants and an effective way of treating them was recommended.

Luboš Marek

Volyňští Češi na filmovém pásu po roce 1945

Studie se zaměřuje na zobrazení volyňských Čechů v poválečných filmových materiálech uložených v Národním filmovém archivu (NFA). Autor uvádí, že nejstarší dochované filmové záběry pocházejí z roku 1947 a dokumentují repatriaci volyňských Čechů do Československa. Tyto filmy, včetně ukázek z Československých filmových novin a dokumentu *Návrat volyňských Čechů* režiséra Josefa Pintnera, kombinují autentické záběry s dobovými propagandistickými komentáři.

Studie analyzuje, jak filmy zobrazují klíčové události, jako byl příjezd krajanů na nádraží v Košicích, kde je přivítal ministr národní obrany Ludvík Svoboda, a jejich následné usazení v pohraničních oblastech vybydlených odsunutými Němci. Filmové komentáře často odrážejí poválečná ideologická vyprávění, zdůrazňují národní jednotu a vykreslují Němce negativně. Autor upozorňuje, že tyto filmy nereflektují pozdější perzekuci volyňských Čechů komunistickým režimem po roce 1948.

Přesto jsou tyto filmy cenným historickým pramenem pro pochopení společenských a politických procesů v poválečném Československu. Studie zdůrazňuje význam uchování a digitalizace těchto filmových materiálů pro další výzkum a hlubší pochopení osudů volyňských Čechů a jejich role v československé společnosti druhé poloviny 20. století. Další výzkum může také odhalit osobnější příběhy jednotlivých repatriantů, a přispět tak k širšímu pochopení této významné historické události.

Volhenian Czechs on film strip after 1945

The study focuses on the depiction of Volhenian Czechs in post-war film material stored in the National Film Archive (NFA). The author states that the oldest surviving film footage dates from 1947 and documents the repatriation of Volhenian Czechs to Czechoslovakia. These films, including samples from the Czechoslovak Film Newspaper and the documentary

Return of Volhenian Czechs by director Josef Pintner, combine authentic footage with period propaganda commentary.

The study analyzes how the films depict key events, such as the arrival of compatriots at the railway station in Košice, where they were greeted by the Minister of National Defense, Ludvík Svoboda, and their subsequent establishment in border areas remaining after displaced Germans. The film's comments often reflect post-war ideological narratives, emphasize national unity and portray Germans in a negative way. The author points out that these films do not reflect the later persecution of Volhenian Czechs by the communist regime after 1948.

Yet these films are a valuable historical source for understanding social and political processes in post-war Czechoslovakia. The study highlights the importance of preserving and digitizing these film materials for further research and a deeper understanding of the fates of Volhenian Czechs and their role in Czechoslovak society in the second half of the 20th century. Further research may also reveal more personal stories of individual repatriates, thus contributing to a wider understanding of this important historical event.

Jan Němeček

Zapojení volyňských Čechů do boje za osvobození Československa

Volyňští Češi se zapojili do boje za osvobození Československa od samého počátku, kdy v roce 1939 aktivně podporovali materiálně i jinak uprchlíky z Československa, kteří se dostali na Volyň, což bylo důležité po sovětské okupaci východních oblastí Polska. Skutečný rozmach jejich aktivit přišel pak po vstupu volyňských Čechů do Rudé armády, respektive do československých vojenských jednotek na území SSSR v souvislosti s osvobozením Volyň zpod německé okupace, kdy se tato oblast stala rezervoárem vojenských posil pro československé jednotky na půdě SSSR. Hromadný nástup se uskutečnil v prvních měsících roku 1944. Volyňáci položili lidský základ postupně budovaných československých jednotek v SSSR a v bojích proti Němcům přinesli velké oběti a stali se neopominutelnou součástí československého zápasu za nezávislost.

Volhenian Czechs involved in the struggle to liberate Czechoslovakia

Volhenian Czechs joined the fight for the liberation of Czechoslovakia from the very beginning, when in 1939 they actively supported materially and otherwise refugees from Czechoslovakia who reached Volhenia, which was important after the Soviet occupation of the eastern regions of Poland. The real expansion of their activities then came after the entry of Volhenian Czechs into the Red Army, or into Czechoslovak military units in the territory of the USSR in connection with the liberation of Volhenia from under German occupation, when this area became a reservoir of military reinforcements for Czechoslovak troops on

USSR land. The mass entering took place in the first months of 1944. Volhenians laid the human foundation of gradually constructed Czechoslovak troops in the USSR and in the fighting against the Germans they made great sacrifices and became an unforgiving part of the Czechoslovak struggle for independence.

Libor Svoboda

Volyňští Češi pod dohledem bezpečnostního aparátu

Poúnorový bezpečnostní aparát se z principu zaměřoval na sledování a kontrolu cizích státních příslušníků stejně jako osob, které sice měly československé občanství, jejich původ však nebyl úplně „domácí“. Týkalo se to jak sudetských Němců, Maďarů, těšínských Poláků, tak osob, které se do Československa dostaly v důsledku poválečných repatriací, mezi nimi i volyňských Čechů. Před únorem 1948 se mnozí z nich negativně vyjadřovali o poměrech v SSSR, o Stalinovi a dávali najevo nesouhlas s politikou KSČ. Po únoru sice byly ze strany StB po několik let vyvíjeny určité snahy zaměřit na ně větší pozornost a sledovat je na centrální úrovni. Na základě dochovaných materiálů však můžeme usuzovat, že se od počátku nejednalo o téma, které by z hlediska státně bezpečnostních zájmů komunistického režimu bylo považováno za důležité. Volyňští Češi nebyli po roce 1948 nikdy skutečně řešeni jako samostatný státně bezpečnostní problém, ale vždy jako součást širší problematiky (ukrajinští nacionalisté, tzv. bílá emigrace), převážně na úrovni krajů a okresů.

Volhenian Czechs under the supervision of the security apparatus

As a matter of principle, the post-February security apparatus focused on the monitoring and control of foreign nationals as well as persons who had Czechoslovak citizenship, but whose origins were not entirely “domestic”. This involved both Sudeten Germans, Hungarians, Teschen Poles and persons who came to Czechoslovakia as a result of post-war repatriations, among them also Volhenian Czechs. Before February 1948, many of them spoke negatively about the situation in the USSR, about Stalin, and expressed their opposition to the politics of the Communist Party. After February 1948, some efforts were made by the State Security over several years to focus more attention on them and monitor them at the central level. On the basis of the preserved materials, however, we can conclude that from the outset this was not a topic that was considered important from the point of view of the State Security interests of the communist regime. Volhenian Czechs were never really addressed as a separate state security problem after 1948, but always as part of a wider issue (Ukrainian nationalists, so-called white emigration), predominantly at the level of regions and districts.

Adam Zítek

Volyňští Češi v prvních letech vlády Komunistické strany Československa

Reemigrace volyňských Čechů po druhé světové válce byla prezentována jako návrat ztracených synů národa, kteří osídlili oblasti po odsunutém německém obyvatelstvu a přispěli k obnově Československa. Velice brzy se však objevily skutečnosti, které narušovaly tento idylický obraz. Reemigranti měli problémy s přiděly majetku; zejména pro komunisty a jimi kontrolované orgány pak bylo nemilým překvapením, že krajané neměli zrovna pozitivní vztah k Sovětskému svazu a komunistické ideologii. Situace se vyhrotila po únoru 1948, kdy se KSČ chopila moci. Část volyňských Čechů se kvůli svým názorům dostala do konfliktu s režimem, někteří dokonce přistoupili k aktivnímu odporu. Jiní naopak vládu KSČ podporovali a podíleli se na fungování stranických, společenských či státních orgánů, mj. též spoluprací s bezpečnostními složkami. Mnoho reemigrantů také pocítilo následky kolektivizace zemědělství, včetně represí. Záměrem tohoto příspěvku je nastínění pozice volyňských Čechů v počátečních letech vlády komunistické strany a přiblížení jejich postojů prostřednictvím konkrétních osudů.

Volhenian Czechs in the early years of Communist Party of Czechoslovakia rule

The re-emigration of Volhenian Czechs after World War II was billed as the return of the nation's lost sons, who settled the area after the displaced German population and contributed to the reconstruction of Czechoslovakia. Very soon, however, the facts emerged, disturbing this idyllic image. The repatriates had problems with their asset allocations; especially for the communists and the authorities controlled by them, it was an unwelcome surprise that the compatriots did not exactly have a positive relationship with the Soviet Union and communist ideology. The situation escalated after the Communist Party seized power in February 1948. Some Volhenian Czechs have run afoul of the regime because of their views, while some have even moved to actively resist. Others, on the other hand, supported the government of the Communist Party of Czechoslovakia and participated in the functioning of party, social or state bodies, including through cooperation with the security forces. Many repatriates have also felt the effects of the collectivization of agriculture, including repression. The intention of this contribution is to outline the position of Volhenian Czechs in the early years of Communist Party rule and to approximate their attitudes through particular fates.

Československo – naděje reemigrantů a repatriantů – šance volyňských Čechů

Československo, vyhlášené 28. října 1918 v důsledku první světové války jako jeden z pěti nástupnických států rozpadlého Rakouska-Uherska, převzalo na sebe i jeho mezinárodní závazky a právní odpovědnost, a to i v oblasti migrace, nejpřirozenějšího pohybu lidstva, i když ne vždy jen dobrovolného.

Společný stát Čechů a Slováků, fungující jako parlamentní demokracie, Ústavní listinou Československé republiky z 29. února 1920 (platnou až do 9. května 1948) zaručoval ochranu i národnostních, náboženských a rasových menšin, což bylo pro několik tisíc původních obyvatel České republiky. A tedy emigranti usilující o imigraci po čase dospěli k reemigraci – návratu do své původní vlasti. V tomto návratovém procesu nabyla své opodstatnění i repatriace, tedy hromadný či jednotlivý návrat do vlasti osob nuceně vystěhovaných nebo těch, které se vystěhovaly dobrovolně. Což je i případ rozhodnutí Čechů z Volyně.

Czechoslovakia – the hope of the re-emigrants and returnees – the chance of the Volhenian Czechs

Czechoslovakia, declared on 28 October 1918 as a result of the First World War, as one of the five successor states to the disintegrated Austria-Hungary, assumed its international obligations and legal responsibilities, including in the area of migration, the most natural, though not always voluntary, movement of mankind.

The common state of Bohemia and Slovakia, functioning as a parliamentary democracy, guaranteed the protection of national, religious and racial minorities by the Constitutional Charter of the Czechoslovak Republic of 29 February 1920 (in force until 9 May 1948), which was an incentive for several thousand of the original inhabitants of the Czech countries, Slovakia and also the Podkarpathian Russians to return to the newly established republic. And so emigrants aspiring to emigrate after a time came to re-emigration – and they returned to their original homeland. In this process of return, repatriation, i.e. mass or individual return to the country of origin of forcibly removed persons or persons who emigrated voluntarily, also became justified. Which is also the case with the decision of the Czechs in Volhenia.

Rejstříky

Rejstřík jmenný

- Alexandr II. 12, 112, 214
Alexandr III. 112
Anděl, Vladimír 93
Auerhan, Jan 32
Beneš, Edvard 31, 122, 124–125, 134, 136
Beneš, Alois 100
Beneš, Vlastimil 139
Brouček, Stanislav 112, 118–119
Bureš, Josef 95
Calašová, Marie 166
Cilc, Emil 92–93
Cilc, Josef 136
Cilcová, Anna 139
Černík, Josef 111
Červenka, Josef 98
Dluhošová, Helena
Doležal, Emil 207, 209, 212
Douglas, Melvyn 206
Dufek, Vladimír 166
Dušek, Jindřich 128, 134, 138, 146
Fierlinger, Zdeněk 65
Foitík, Josef 134, 139, 147, 153
Folprecht, Josef 134, 158–159
Fričová, Marie 9–10, 213
Gluchowski, Janusz 62
Haišman, Tomáš 56
Hasal-Nižborský, Antonín 65
Havel, Václav 54–55, 227–228
Hejret, Josef 63
Heliksová, Věra 147
Heroldová, Iva 114–118, 223
Hitler, Adolf 26
Hofman, Jiří 55, 57, 152, 166–167
Hofman, Miroslav 173
Horák, Jiří 111–112
Hostinský, Otakar 111
Hovorka, Vojtěch 125
Chotek, Karel 111, 115–116
Chudoba, Jaroslav 129–130, 132, 137, 139–141, 143, 158–159, 161
Iljuková (Černá), Marie 54
Janáček, Leoš 111
Javůrek, Viktor 54
Jech, Jaromír 112
Jelínek, Jan 15
Gottwald, Klement 87, 89, 98
Klicpera, Jaroslav 166
Klofáč, Václav 31
Knaibl, Josef 91
Knop, Vladimír 65
Kny, Lenka 212
Kolářská (Douševská), Věra 55
Kostka, Rastislav 99
Kotátko, Jiří 87
Koukolík, František 215
Koutecký, Josef 179, 195, 204, 232
Kozák, Jaroslav 125, 159
Kozák, Stanislav 208
Kramařík, Jaroslav 111
Kůsová, Jitka 213–214
Kyselková, Františka 111
Lavinská, Olga 211
Lázníčka, Jiří 187
Lehký, Miroslav 54
Libovický, Vladimír 137, 143–146, 151, 159
Lipavský, Jan 14
Liška, Bohumil 62
Liška, Josef 65
Louda, Václav 126, 129
Masaryk, Jan
Masaryk, Tomáš Garrigue
Masaryková, Ch. Garrigue 183, 187
Mazánek, Jaroslav 98
Mazura, František 99
Medek, Ivan 166
Mesner, Vladimír 92, 124–125, 129
Moravcová, Marie 10
Moravec, Ladislav 9
Muchina, Ludmila 182
Nahodil, Otakar 115
Nansen, Fridtjof 24–26
Naumenko, Theodor 147
Nejedlý, Zdeněk 135, 254
Nekvasil, Bohumil 62
Němeček, Felix 87–88,
Niče, Jaroslav 95
Olič, Josef 11
Ornst, Jaroslav 55, 57
Papoušek, Vladimír 98
Paul, Jan 208
Pěnička, Bohumil 209
Pěničková, Marie 209
Perný, Jaroslav 125–126, 129, 159
Pešek, Josef 208
Píka, Heliodor 70, 133
Pintner, Josef 208, 210–212, 233–234
Plicka, Karel 111
Pospíšil, Jaroslav 134, 146
Pražák, Vilém 111
Příbil, Jaroslav 95
Rébl, Jiří 126, 134, 139, 156, 159
Rejzek, Josef 65
Robek, Antonín 112
Roller, Mikuláš 139
Řehková, Marie 95
Řivnáč, Karel 99
Sacher, Richard 54

Sedlmayerová, Anna 116
 Scheufler, Vladimír 115
 Sidonová, Rut 215
 Sklenář, Karel 166
 Slánský, Rudolf 54–55, 88
 Slávik, Stanislav 164, 166, 172
 Prokůpek, Slavomír 95
 Sochor, Jaroslav 164
 Somol, Dimitrij 65
 Somolová-Predmerská, Jiřina 171
 Slánský, Rudolf 54–55, 88
 Stanislav, Josef 111–112
 Steiner, Bedřich 134, 158
 Stryja, Antonín 94
 Svítek, Mikuláš 95
 Svoboda, Ludvík 61, 65, 134, 207–208, 233–235
 Svoboda, Vladimír 149
 Šantorová, Marie 95
 Šatava, Miloslav 164
 Šebesta, Bedřich 126
 Šerák, Karel 63, 66
 Šmíd, Karel 139
 Šrámek, Ján 32
 Šrobár, Vavro 33
 Šváb, Karel 90
 Švihovský, Věnceslav 32, 134, 158
 Toman Tománek, Josef 139, 156
 Tyl, Miroslav 54–55
 Tyllner, Lubomír 112
 Uhde, Milan 164
 Václavek, Bedřich 111
 Vaculík, Jaroslav 153–154, 166
 Valášková, Naďa 118–119
 Vančík, Františka 114–116
 Fros, Vladimír 94
 Winter, Lev 31
 Wirth, Zdeněk 111
 Woitsch, Jiří 112
 Young, Robert 206
 Zich, Otakar 111
 Židlický, Jaroslav 159
 Židlický, Václav 134, 160

Rejstřík místní

Aktjubinsk (dnes Aktobe)
 Albrechtice 98
 Aš 146
 Bělorusko 44, 53, 56, 118, 120, 227, 256
 Beskydy 182–183
 Biel 25
 Bílé Karpaty 182–183
 Bitozovce 211
 Blatná 197
 Bludov 181, 183, 197
 Bohemka 201
 Borodinovka 35, 38
 Bouzov 186, 197
 Brandýs nad Orlicí 197
 Bratislava 31, 54
 Brdy 182–183
 Brno 73, 106, 153, 167
 Broumov 167
 Bruntál 117, 167, 197
 Březno 213, 216, 219
 Bukovany 183, 187
 Buštěhrad 207
 Častolovice 197
 Čechohrad 113, 201
 Čechy pod Kosířem 197
 Čejkovice u Kadaně 209–210
 Černobylu 11, 14, 16, 45, 53–57, 111, 117–119, 172–173,
 177–178, 180, 184, 193, 200–201, 204, 223, 227, 232
 Česká Hrušovice 209
 Česká Lípa 167
 Český Krumlov 117
 Český Malín 122, 130, 136, 138–139, 143, 145, 158,
 176, 194, 208
 Český Volkov 163
 Donbas 43
 Drahomyšl 209
 Dubno 11, 184, 201, 207
 Dunkerque 64
 Dvůr Králové nad Labem 197
 Ervěnice u Jirkova 208
 Francie 28, 64, 67–68, 255
 Frýdlant 134, 167
 Fulnek 10
 Hlinsk 11, 78–79, 93, 148, 151, 158
 Hodonín 211
 Holice 197
 Homel 53, 118
 Horní Lidče 97
 Horní Orlice u Králík 183
 Horšovský Týn 98, 167
 Hradec Králové 197, 252–253, 256
 Hranice na Moravě 210
 Chomutov 90, 99, 131, 165, 167, 170, 213–214, 217, 255
 Chraštice 183
 Chrudim 39
 Itálie 28
 Janovice u Rýmařova 197
 Jánské Koupele 183
 Jánský Vrch (Javorník) 197
 Jaroměř 167, 252
 Jesenice 15, 128

Jeseník 180, 183, 191, 196
 Jičín 11, 131, 167, 196
 Karlov pod Pradědem 183
 Karlova Studánka 191
 Karlovice 183
 Karlovy Vary 255
 Bílé Karpaty 182–183
 Kašperské Hory 98
 Kazachstán 33–35, 37–40, 42, 79, 114, 118, 225, 250, 261
 Klášterec nad Orlicí 197
 Klíčov 115
 Kolečovice 139, 207
 Komarivka 113
 Korosteň 118, 184, 201
 Košice 206–207, 211, 233–234
 Kounov 129, 139
 Krtín 9–10
 Krym 43, 76, 180
 Květín 146
 Lanškroun 146
 Lipno 163
 Litoměřice 86, 97, 113–114, 129, 131, 141, 150, 167, 255
 Litomyšl 197
 Londýn 29, 32, 257
 Louny 9, 11, 15, 39, 163
 Luck 64, 123, 161, 164, 184, 201
 Luthardovka 11
 Lysá nad Labem 167
 Malá Zubovščina 53
 Malé Bronowice u Krakova 62
 Malina 118
 Malinovka 118
 Malý Simferopol 113, 180, 201
 Mariánské Lázně 167
 Marina 208
 Mašovice 115
 Mazyr 53, 118
 Meclov 146
 Mělník 73
 Michna Sergejevka 13, 122
 Mikulov 113
 Mírohošť 148
 Mohelnice 146, 162
 Moldavsko 42, 44
 Moskovština 150
 Moskva 53–54, 65, 76, 123, 227, 257
 Náměšť na Hané 197
 Německo 77, 91, 100, 156, 205
 Nový Jičín 131, 167
 Nový Malín 197
 Olomouc 106, 131, 167, 197, 199, 251
 Orlík 197
 Oskava 183
 Osoblaha 99
 Ostrava 105, 197
 Paříž 29
 Pastviny u Žamberka 183, 197
 Pňovany 10
 Počeradý 9
 Podbořany 15, 23, 86, 88, 97, 113–114, 126, 128–129,
 131, 141, 156–157, 168–169, 172–173, 229–230
 Pohořelice 87, 91
 Polsko 9, 63–64, 73, 78, 98, 102, 207
 Poprad 90
 Postoloprty 15
 Potštejn u Vamberka 183
 Praha 20, 28, 69, 73, 105–106, 197, 208
 Pripjat 53
 Přemysl 168, 207, 217
 Příbram 197
 Rakousko 33
 Rakousko-Uhersko 31, 67
 Remčica 28
 Rovno 56, 164, 201
 Rožmitál pod Třemšínem 197
 Rožnov pod Radhoštěm 197
 Rusko 14, 16, 37, 46, 51, 79, 112, 207, 224, 256
 Rychnov nad Kněžnou 73
 Řevničov 11
 Senkevičovka 149
 Sibiř 12, 76–79, 90
 Simferopol 113
 Skapce 9
 Sladkovičovo 55
 Slatinice 191
 Sokolov 56, 157, 167
 Sovětský svaz 64, 73–75, 77–78, 81, 85
 Srbsko 28
 Starý Hrozenkov 183
 Stříbro 9
 Suchá Loz 183
 Suchdol nad Odrou 146
 Škrle 90
 Štramperk 113
 Šumperk 146, 167, 197, 200, 211
 Tachov 9, 98, 131
 Teplice 73, 131, 167
 Terezín 168
 Třeboň 11
 Uhelná u Javorníku 183
 Uherské Hradiště 97
 Uherský Brod 197
 Ukrajina 13–14, 17, 33, 40, 44, 46–48, 51–53, 56–57,
 69, 76, 78–80, 111–112, 114, 117–119, 168, 173,
 177–185, 193, 196, 200, 203, 223–224, 227, 231–232,
 250–251, 256
 USA 30, 33, 164
 Úsov 197
 Ústí nad Orlicí 197
 Užhorod 180
 Velká Británie 62
 Velké Losiny 191, 197
 Venezuela 44
 Vidovli 211
 Vrbno pod Pradědem 183
 Vysočany 94
 Vysoké Mýto 167, 197
 Výškov 39, 167
 Zlaté Hory 197
 Znojmo 211
 Žamberk 183, 197
 Žatec 11, 13, 15, 17, 73, 86–88, 90–97, 207, 211, 231
 Żegiestów 207
 Żytomyr 53, 73, 112, 117, 184, 201, 227, 251–252

Prameny a literatura

PRAMENY

Archiv bezpečnostních složek

- f. Krajská správa Sboru národní bezpečnosti. Správa StB České Budějovice a útvary StB v Jihočeském kraji
- f. Historický fond StB
- f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky
- f. Politické zpravodajství
- f. Ústředna Státní bezpečnosti
- f. Velitelství StB
- sb. Objektové svazky
- sb. Správa vyšetřování StB – Ústí nad Labem
- sb. Svazky kontrarozvědného rozpracování
- sb. Zvláštní vyšetřovací spisy

Archiv Poslanecké sněmovny

- f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění

Archiv Ministerstva zahraničních věcí

- sb. Telegramy došlé

Archives of Czechs and Slovaks Abroad, The University of Chicago Library

- Sládeček, Zdeněk: Legie Čechů a Slováků v Polsku (díl II.), České listy 1969, č. 10, s. 3.

Archiv Univerzity Karlovy

- f. Matriky Univerzity Karlovy, Matrika doktorů Univerzity Karlovy VI. (1924–1927)

Archiv Ústavu T. G. Masaryka

- f. Edvard Beneš

Archiwum Akt Nowych, Warszawa

- f. Ministerstwo Spraw Zagranicznych

Etnologický ústav AV ČR – Středisko vědeckých informací – archiv

- f. Iva Heroldová, volýňští Češi (manipulace)

Národní archiv

- f. Česko-ruská společnost, nezprac.
- f. Český svaz protifašistických bojovníků – ústřední výbor, Praha
- f. Československý ústav zahraniční II
- f. Jiří Hofman, ing., nezprac.
- f. Irena Malínská, nezprac.
- f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor (1945–1989) – evidenční oddělení – K. Šváb (100/36)
- f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor (1945–1989) – generální sekretariát (100/1)

- f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor (1945–1989) – kancelář prvního tajemníka
ÚV KSČ Antonína Novotného – tajné (AN-t)
- f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor (1945–1989) – Klement Gottwald (100/24)
- f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor (1945–1989) – oddělení společenských (maso-
vých) organizací (19/3)
- f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor (1945–1989) – oddělení stranických orgánů – kraj-
ské, městské a okresní konference, zasedání a plány práce KV a MV KSČ
- f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor (1945–1989) – oddělení stranických orgánů –
M. Švermová (100/4)
- f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor (1945–1989) – osídlovací komise (23)
- f. Ministerstvo práce a sociální péče 1941–1951
- f. Ministerstvo práce a sociální péče – repatriace 1941–1951
- f. Presidium ministerské rady
- f. Registratura
- f. Svaz Čechů z Volyně, Žatec (1870) 1946–1958
- f. Úřad předsednictva vlády
- f. Zemský úřad Praha

Národní muzeum – Oddělení novodobých českých dějin

Češi z Volyně, karton b. č. (k výstavám)

Národní filmový archiv

film Československé filmové noviny, číslo 7 a 29.

film Návrat volyňských Čechů, režie: Josef Pintner

f. Československá filmová společnost II.

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv

sb. Kvalifikační listiny

f. Ministerstvo národní obrany v Londýně

f. Druhý domácí oboj

Literatura

Armstrong, John Alexander: Ukrainian Nationalism. New York, Londýn 1963.

Bade, Klaus Jürgen: Evropa v pohybu. Evropské migrace dvou staletí. Praha 2005.

Bartrop, Paul R. – Grimm, Eve E.: Children of the Holocaust. Santa Barbara, California 2020.

Bedřich, Ladislav: Paměti. S generálem Ludvíkem Svobodou za války a po válce, I. díl, rukopis.

Beranská, Veronika: Babičky léčitelky. Lidová léčba z Ukrajiny a Kazachstánu. Praha 2024.

Bez uvedení autora. Věrná stráž 12–13, 30. 3. 1951, s. 5.

Bez uvedení autora: 4. valná hromada Svazu Čechů z Volyně. Věrná stráž 12–13, 17. 3. 1950, s. 8.

Bez uvedení autora: Budujeme muzeum. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 4, 1991, s. 3–4.

Bez uvedení autora: Den vítězství ve výstavě. Věrná stráž 19–20, 19. 5. 1946, s. 12.

Bez uvedení autora: Dr. Folprecht mezi Volyňskými. Věrná stráž 19–20, 19. 5. 1946, s. 7.

Bez uvedení autora: Různé zprávy. Věrná stráž 45, 17. 11. 1950, s. 2.

Bez uvedení autora: Soutěž lidového umění volyňských Čechů. Věrná stráž 30–31, 30. 7. 1948, s. 10.

Bez uvedení autora: Volyňské krajany prosíme. Věrná stráž 38, 26. 9. 1947, s. 7.

Bez uvedení autora: Zprávy svazu. Věrná stráž 12, 30. 6. 1952, s. 5.

Bez uvedení autora: Zprávy svazu. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 1, 1991, s. 4.

Bodnar, Halyna: „Pryjšly Ruski“: Pamjat pro Radjansku vladu 1939–1941 rokiv u biohraficznych naratyvach najstaršoho pokolonnja žyteliv zachidnoj Ukrajiny. Visnik Lvivskoho universitu 54, 2022, s. 111–140.

- Brouček, Stanislav – Hrničko, Václav – Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa: Faktory ovlivňující adaptaci a společenskou integraci přesídlenců z černobylské oblasti v České republice. Výzkumná zpráva. Praha 1992.
- Brouček, Stanislav – Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa: Adaptace přesídlenců v české společnosti. Český lid 82, 1995, s. 1–17.
- Brügel, Johann Wolfgang: Češi a Němci 1918–1938. Praha 2006.
- Čapka, František – Slezák, Lubomír – Vaculík, Jaroslav: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno 2005.
- Černobyl: žiješ a nevíš. Mladá fronta, 24. 4. 1990.
- Československé filmové noviny č. 29. Filmové noviny. Týdeník československého filmu, 19. 7. 1947.
- Dk: Výstava Volyňští Češi v odboji a budování. Věrná stráž 24, 20. 6. 1946, s. 7.
- Dluhošová, Helena: Krajané v nebezpečí. Respekt 3, 1990, 24.– 31. 10. 1990.
- Dufek, Vladimír: Mučednické obce na Volyni. Český Malín, Michna Sergejevka, Vyhnanci na Sibiř. Praha 2002.
- Dufek, Vladimír: Návrat volyňských Čechů do vlasti v archivních materiálech. Aktuální publikace k padesátému výročí reemigrace. Praha 1997.
- Dufek, Vladimír: Vybrané kapitoly z dějin volyňských Čechů. Praha 1996.
- Esser, Hartmut: Soziologie. Spezielle Grundlagen. Band 2: Die Konstruktion der Gesellschaft. Frankfurt, New York 2000.
- Fidler, Jiří: Dějiny československých legií v datech. Praha 2019.
- Fidler, Jiří: To ví přece každý. Zažité interpretace československých dějin. Praha 2022.
- Fidler, Jiří: Zborov 1917. Malý encyklopedický slovník. Brno 2003.
- Flimelová, Alena – Štěr, Roman: Ve stínu mužů. Ženy v čs. vojenských jednotkách na východní frontě v letech 1942–1945. Praha 2021.
- Foitik, Josef: Naši Přijeli. Věrná stráž 6, 1947, s. 1–2.
- Foitik, Josef: Výstava o Čechách z Volyně. Věrná stráž 6, 21. 2. 1947, s. 4.
- Foitik, Josef: Výstava v Podbořanech. Věrná stráž 3–4, 22. 11. 1946, s. 3.
- Folprecht, Josef: Čechoslováci polští. Praha 1932.
- Folprecht, Josef: Naši krajané v cizině. Praha 1940.
- Giddens, Anthony: Sociologie. Praha 2013.
- Gross, Jan Tomasz: Revolution from Abroad. The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia. Princeton 2002.
- Hansa, Karel: Hrůzy Východu (se 60 původními fotografiemi). Beroun 1923.
- Heroldová, Iva – Vančík, František: Vytváření domova v novoosídlencko-pohraniční vesnici. Český lid 42, 1955, s. 193–200.
- Heroldová, Iva: Boj volyňských a jugoslávských Čechů za druhé světové války. In: Češi v cizině 1. Praha 1986a, s. 111–120.
- Heroldová, Iva: Druhá světová válka ve folklóru a dokumentech volyňských Čechů. Český lid 60, 1973, s. 49–57.
- Heroldová, Iva: Ethnografické zvláštnosti ve způsobu života a kultuře volyňských Čechů. Český lid 44, 1957, s. 47–51, 107–112, 145–149, 193–198, 241–247.
- Heroldová, Iva: Lidské dokumenty z druhé světové války. (Z výzkumu volyňských a jugoslávských Čechů). K 30. výročí osvobození Československa. Národopisné aktuality 12, 1975, s. 169–188.
- Heroldová, Iva: Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků po 2. světové válce. In: Češi v cizině 1. Praha 1986b, s. 153–164.
- Heroldová, Iva: Válka v lidovém podání (národně osvobozenecský boj volyňských a jugoslávských Čechů). Opera ethnologica 7. Praha 1977.
- Hist. odb. SvČV: K našim dějinám. Věrná stráž 7, 17. 2. 1950, s. 4.
- Historická mapa českého osídlení na Volyni. Druhé doplněné a rozšířené vydání. Praha 2020.
- Hofman, Jiří – Klicpera, Jaroslav – Pelcová, Věra: Historická mapa českého osídlení na Volyni. Praha 1995.
- Hofman, Jiří – Širc, Václav – Vaculík, Jaroslav: Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. Praha 2004.
- Hofman, Jiří: Češi na Volyni. Základní informace. Praha 2004.

- Hofman, Jiří: Češi na Volyni. Základní informace. Praha 2020. Těž: Historická mapa českého osídlení na Volyni. Druhé doplněné a rozšířené vydání. Praha 2020.
- Hofman, Jiří: Jak ten můj život šel. Elektronické vydání. Praha 2008.
- Hofman, Jiří: Putování, putovní výstava – zastávka v Praze. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 3, 1994, s. 2.
- Hofman, Jiří: Úloha Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel při reemigraci černobylských krajanů. In: Reemigrace krajanů ze zemí bývalého Sovětského svazu. Jaroměř 2002, s. 69.
- Holeňová, Jana (eds.): Český taneční slovník. Tanec, balet, pantomima. Praha 2001.
- Chmelárová, Mária: Slovenská republika rád. Košice 1969.
- Chotek, Karel: Otázka periodisace československé lidové kultury. Český lid 36, 1949. (1/2), s. 19–25.
- Chotek, Karel: Význam národopisu ve spolupráci s ostatními vědami historickými. Český lid 53, 1966, 5, s. 271–293.
- Chudoba, Jaroslav: Zpráva o činnosti SvČV za dobu od druhé valné hromady. Věrná stráž 44–46, 24. 11. 1948, s. 6.
- Chudoba, Jaroslav: Zpráva předsedy Svazu Čechů z Volyně Jaroslava Chudoby na VI. valné hromadě v Žatci 27. IV. 1952. Věrná stráž 9, 15. 5. 1952, s. 2.
- I. K: Manča Buková. Budte k sobě tady v Buštěhradě na sebe hodní! Buštěhradský zpravodaj. Časopis obecního zastupitelstva Buštěhrad 3, 2016, s. 7–10.
- Ivančenko, Rajisa: Istorija bez mifiv. Kyjev 2007.
- Jaeger, Gilbert: On the history of the international protection of refugees. International Red Cross Review, Vol. 83, No. 843, 2001, s. 727–737.
- Jandák, Marek: Arménská genocida. Příčiny, průběh a osobní svědectví událostí z let 1915–1922. Praha 2018.
- Jirka, Luděk: Migrace za lepším životem. Etnická návratová migrace ze západní Ukrajiny. Sounáležitost s ukrajinským národem a „vytváření“ krajanů. Praha 2018.
- Jirka, Luděk: Rivnenská oblast a její menšiny. O historii etnických vztahů na území bývalé Volyně. Červený Kostelec 2023.
- Kapitoly z dějin volyňských Čechů. Sborník historických souborných, vědeckých a memoárových prací. Ed. Dufek Vladimír. Praha 1997.
- Karas, František: Obrazy z českých osad v Polsku. Praha 1935.
- Kay, Alex J.: Empire of Destruction. A History of Nazi Mass Killing. New Haven, CT 2021.
- Keller, Jan: Úvod do sociologie. Praha 2012.
- Klimko, Jozef: Slovenská republika rád. Bratislava 1979.
- Kločková, Lenka – Štěr, Roman: Volyňští Češi v zrcadle archivních dokumentů uložených v Národním archivu. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd 29, 2015, 2, s. 3–16.
- Kolektiv: Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948. Praha 2002.
- Kolem zájezdu Souboru volyňské mládeže na Moravu (28. XII. 1947 – 3. I. 1948). Věrná stráž 1, 9. 1. 1948, s. 5.
- Kořalka, Jiří – Kořalková, Květa: Základní tendence českého vystěhovalectví a české reemigrace do počátku 20. let 20. století. Češi v cizině 7, 1993, s. 43.
- Krajaný veze mise číslo 2. Bude další? Lidové noviny, sobota 5. 3. 2022, s. 5.
- Kramský, A. J.: Divadlo v Malíně. Čechoslovan 4, 27. 1. 1912, s. 46.
- Krátký film buduje socialistický život. Filmové zpravodajství 25, 1948, s. 6.
- Kšicová, Danuše – Vaculík, Jaroslav (eds.): Rodinná kronika volyňských Čechů. Brno 2008.
- Kurylo, Vitalij – Semystjaha, Volodymyr – Stepykina, Tetjana: History of Ukraine. Lugansk 2009.
- Kytl, Václav – Zápotocký, Václav – Žáková, Miloslava: Kupičov – jak nám o něm vyprávěli; fakta a jména. Bruntál 1997, 2. dopl. vyd. 2017.
- Libovický, Vladimír: Nouze o zpěvníky. Věrná stráž 51–52, 31. 12. 1948, s. 12.
- Libovický, Vladimír: Výroční zpráva kulturního referenta SvČV. Věrná stráž 45–46, 24. 11. 1948, s. 7.
- Łukaszun, Wojciech – Panto, Dmitriy: Sovětská okupace polského území v letech 1939–1941. Praha 2009.
- Magocsi, Paul – Rychlík, Jan – Zilynskyj, Bohdan: Dějiny Ukrajiny. Praha 2015.
- Magocsi, Paul: A History of Ukraine: The Land and its People. Toronto, Buffalo, Londýn 2010.
- Mainuš, František: Totálně nasazení (1939–1945). Praha 1974.

- Marek, Luboš: Užhorodské kinosály jako místo pro sledování filmů na Podkarpatské Rusi. In: *Republika ve změnách trvání*. Praha 2022, s. 229–252.
- Maršálek, Zdenko: 1. čs. armádní sbor v SSSR. Některé aspekty formování a organizace. *Národní osvobození* 21, 2004, s. 13.
- Martinková, Dagmar a kol.: *Návraty volyňských Čechů*. Praha 2018.
- Martinková, Dagmar (ed.): *Tři vlny reemigrace krajanů do vlasti. Přínos a perspektivy*. Praha 2016.
- Martinková, Dagmar: *Čítanka (nejen) pro volyňské Čechy*. Praha 2020.
- Martinková, Dagmar: *Na pozvání cara. Příběh Čechů na ruské, polské, sovětské a ukrajinské Volyni*. Praha 2021.
- Martinovská, Darina – Řepík, Josef: *Český Malín – Lidice volyňských Čechů*. Nymburk 2010.
- Martinovský, Josef Aloisovič: *Kronika Českého Malína*. Praha 1945.
- Maryška, Milan: *Zapomenutí krajané*. Praha 1993.
- Masopust, Miloslav – Suchopárová, Věra: *Vzpomínka na rodiště Straklov Český*. Praha 1992.
- Matijenko, Evžen: Zpráva br. Evžena Matijenky, člena historické komise SvČV na VI. valné hromadě v Žatci dne 27. IV. 1952. *Věrná stráž* 10, 30. 5. 1952, s. 2–3.
- Mazurec, Leonid: *Istoryčna rozvidka davnoho, piznišoho i nedalekoho mynuloho sela Hlynsk. Hlynsk, Zdolbuniv, Rivne* 2009.
- Městské museum v Podbořanech. *Žatecké noviny* 18, 2. 5. 1947, s. 4.
- Michalíková, Eva: K současné problematice národnostních menšin v Polsku. *Slezský sborník* 93, 1995, 1–2, s. 103.
- Motyka, Grzegorz: *Volyně 1943. Genocidní čistka – fakta, analogie, historická politika*. Praha 2018.
- Nansen, Odd: *From day to day*. G.P. Putnam's 1949. Guillou, Jan: *Niebieska Gwiazda*. Sonia Draga 2017.
- Němeček, Jan – Štoviček, Ivan – Nováčková, Helena – Kuklík, Jan – Bílek, Jan (edd.): *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně IV/1 (leden–červen 1944)*. Praha 2015.
- Nepivodová, Olga: *Zakladatelé SvČV nám odcházejí. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel* 6, 2018, s. 3.
- Ničová Kateřina: *Dějiny volyňských Čechů z hlediska jejich emigrace a následné reemigrace*. Bakalářská práce, Univerzita Palackého. Olomouc 2013.
- Nosková, Helena: *Návrat Čechů z Volyně. Naděje a skutečnost let 1945–1954*. Praha 1999.
- Nosková, Jana: *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno 2007.
- Ornst, Jaroslav: Úloha Rady krajanů od Černobylu v procesu jejich integrace v ČR. In: *Reemigrace krajanů ze zemí bývalého Sovětského svazu*. Jaroměř 2002.
- Panto, Dmitrij – Łukaszun, Wojciech: *Sovětská okupace polského území v letech 1939–1941*. Praha 2009.
- Papoušek, Jaroslav: *Carské Rusko a naše osvobození*. Praha 1927.
- Papoušek, Jaroslav: *Osvobozenská pavěda*. Praha 1929.
- Petríček, Václav – Slavík, Stanislav – Hofman, Jiří: *Ještě jednou o tom, jak to bylo. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel* 4, 1994, s. 1.
- Plochyj, Serhij: *Pochodžennja slovjanskych nacij. Domoderni identyčnosti v Ukrajin, Rosiji ta Bilorusi*. Kyjev 2015.
- Pokyny, jimiž je třeba se řídit při popisu osad. *Věrná stráž* 49–50, 23. 12. 1949, s. 11–12.
- Preclík, Vratislav: *Masaryk a legie*. Karviná 2019.
- Prizel, Ilya: *National Identity and Foreign Policy. Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine*. Cambridge 1998.
- Prizel, Ilya: *National Identity and Foreign Policy. Nationalism and Leadership in Poland, Russia and Ukraine*. Cambridge 2004.
- První volyňský ples. *Věrná stráž* 2, 17. 1. 1947, s. 2.
- Pulvermacher, Alexandra: *Poland under German and Soviet Occupation 1939–1941. Approaches to a Comparison*. *Die Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung / Journal for East Central European Studies* 72, 2023, s. 541–568.
- Richter, Karel: *Historické drama volyňských Čechů*. Praha 2015.

- Řoutil, Michal – Košťálová, Petra – Novák, Petr: Katastrofa křesťanů. Likvidace Arménů, Asyřanů a Řeků v Osmanské říši v letech 1914–1923. Červený Kostelec 2017.
- Schmidt, Rainer Friedrich: Der Untergang einer Republik. Weimar und der Aufstieg des Nationalsozialismus (1918–1933). Bonn 2020.
- Siemaszko, Władysław – Siemaszko, Ewa: Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Warszawa 2000.
- Slávik, Juraj: Moja pamäť – živá kniha, III. díl (Příprava odboja v Amerike a v Polsku 1939–1940, rukopis v tisku, Veda, Bratislava).
- Slavík, Stanislav: Trvalá instalace putovní výstavy Osudy Čechů z Volyně v Podbořanech. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 3, 2004, s. 1.
- Slavík, Stanislav: Zborov 1917 – Historie volyňských Čechů poprvé na výstavě. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 2, 1992, s. 1.
- Slezák, Lubomír: Pozemková reforma v Československu 1919–1935. In: Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti. Uherské Hradiště 1994, s. 3–12.
- Snyder, Timothy: Krvavé země. Evropa mezi Hitlerem a Stalinem. Litomyšl, Praha 2013.
- Spurný, Matěj: Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960). Praha 2011.
- Stasjuk, Oleksandra: Rol rad deputativ trudjačych u procesi radjanizaciji zachidnych oblastej URSR (1939–1941). In: Ukrajina. Kulturna spadščyna, nacionalna svidomist, deržavnist. Lviv 2018, s. 26–37.
- Subtelnyj, Orest: Ukrajina. Istorija. Kyjev 1991.
- Svoboda, Ludvík: Cestami života 1. Praha 1971.
- Šimek, Václav: U nás na Volyni. Sokolov 1993.
- Šimek, Václav: Volyňáci. Sokolov 1995.
- Štampera, František: Prameny a literatura k dějinám volyňských Čechů. Acta Musei Nationalis Pragae, Historia, 69, 2015, s. 47–56.
- Štér, Roman: Od přípravného výboru ke konferenci. K 30. výročí založení Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 5, 2020, s. 4.
- Štér, Roman: Volyňští Češi v JOPO. In: Návrat do vlasti. Sborník příspěvků z konference konané k 65. výročí reemigrace volyňských Čechů. Praha 2013, s. 49–62.
- Štěříková, Edita: Země otců. Z historie a ze vzpomínek k 50. výročí reemigrace potomků českých exulantů. Praha 1995.
- Štverák, František: Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Praha 2018.
- Tatarov, Borys: Novodobí husité. Československé vojenské jednotky v Rusku (srpen 1914 – duben 1918). Praha 2010.
- Tauchen, Jaromír: Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945). Praha 2016.
- Tománek Toman, Josef: Touha volyňských Čechů po vlasti. II. vydání, nákladem Kruhu přátel volyňských Čechů. Žatec 1945, s. 12.
- Toman-Tománek, Josef Václav: Výstavy volyňských Čechů. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 8, 1996, s. 3.
- Trnka, Jan: Český filmový archiv 1943–1993. Institucionální vývoj a problémy praxe. Praha 2018.
- Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Bažant, Alexandr – Klípa, Ondřej: Češi na jižní Ukrajině. Český lid 87, 2000, s. 307–350.
- Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Brouček, Stanislav: Češi z Běloruska. Český lid 84, 1997, 3, s. 177–190.
- Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Kužel, Stanislav – Dymeš, Pavel: Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky. Praha 2003.
- Uherek, Zdeněk – Valášková, Naďa – Kužel, Stanislav: Potomci českých emigrantů v Kazachstánu. Český lid 86, 1999, s. 235–270.
- Uherek, Zdeněk et al: Češi z Kazachstánu a jejich přesídlení do České republiky. Praha 2003.
- Uherek, Zdeněk: Přesídlenci z oblastí zasažených černobylskou jadernou katastrofou a z Kazachstánu a Ruska do České republiky. In: Reemigrace krajanů ze zemí bývalého Sovětského svazu. Jaroměř 2002, s. 81–82.
- Uherek, Zdeněk: Reemigrace krajanů z Ukrajiny a Kazachstánu po roce 1989 ve světle dat získaných Etnologickým ústavem AV ČR, v. v. i. In: Martinková, Dagmar (ed.): Tři vlny reemigrace krajanů do vlasti. Přínos a perspektivy. Praha 2016, s. 15–25.

- Vaculík, Jaroslav – Piwowarczyk, Mirosław (eds.): Češi a Poláci na Ukrajině ve 20. století = Czesi i Polacy na Ukrainie w XX wieku. Brno 2018.
- Vaculík, Jaroslav: Češi na Volyni. In: Dějiny Čechů na Ukrajině. Kyjev 2013.
- Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů I. (1867–1914). Praha 1997.
- Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů II. (1914–1945). Praha 1998.
- Vaculík, Jaroslav: Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948). Brno 2000.
- Vaculík, Jaroslav: Ještě k reemigraci a repatriaci Čechů a Slováků po velké válce. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, řada společenských věd 28, 2014, č. 2, s. 55–71.
- Vaculík, Jaroslav: Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů. Brno 2002.
- Vaculík, Jaroslav: Poválečná reemigrace a zahraničních krajanů. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Brno 2002.
- Vaculík, Jaroslav: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948. Brno 1984.
- Vaculík, Jaroslav: Reemigrace Čechů a Slováků po první světové válce. Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy 2, 2016, s. 156–166.
- Vaculík, Jaroslav: Reemigrace zahraničních Čechů a Slováků v letech 1945–1950. Brno 1993.
- Vácha, Dalibor: Bratrstvo. Všední a dramatické dny československých legií v Rusku (1914–1918). Praha 2015.
- Valášková, Naďa – Secká, Milena: Češi na Volyni a v Banátu. Praha 1992, 8 s.
- Valášková, Naďa – Uherek, Zdeněk – Brouček, Stanislav: Aliens or One's Own People. Czech Immigrants from the Ukraine in the Czech Republic. Praha 1997, 118 s.
- Valášková, Naďa – Uherek, Zdeněk: Novoosídlenecké pohraničí. In: Uherek, Zdeněk (ed.): Kultura – Společnost – Tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie. Praha 2006, s. 53–108.
- Valášková, Naďa: Česká minorita v Kazachstánu a její přesídlování do České republiky. Český lid 85, 1998, s. 165–170.
- Válka na Ukrajině. Krajané chtějí evakuovat děti. Mladá fronta Dnes, sobota 26. 2. 2022, s. 6.
- Vančík, František: Některé rysy novoosídleneckého pohraničí. Český lid 43, 1956, s. 193–195.
- Vietor, Martin: Slovenská sovietska republika. Prvý pokus o nastolenie diktatúry proletariátu na území Československa. Bratislava 1959.
- Vlk, Josef: Historie Českého Boratína. Ústí nad Labem 2000.
- Výročí nástupu volyňských Čechů do čs. zahraničních jednotek. Národní osvobození 8, 2004, s. 5.
- Zemko, Milan – Bystrický, Valerián: Slovensko v Československu 1918–1939. Bratislava 2004.
- Zítek, Adam: Judexova odbojová protikomunistická organizace. Případ vystoupení volyňských Čechů proti komunistickému režimu. In: Rokoský, Jaroslav – Veselý, Martin (eds.): Za svojí ideou, za svým cílem (1939–1989). Ústí nad Labem, Brno 2018, s. 281–338.
- Zítek, Adam: The Volhynian Czechs against Communism. An Example of Anti-communist Resistance in Czechoslovakia. In: Gehler, Michael – Schriffl, David (eds.): Violent Resistance. From the Baltics to Central, Eastern and South Eastern Europe 1944–1956. Wien 2020.
- Zkratky -hf- a -sl- (zřejmě Hofman a Slavík): Je opravdu příprava putovní výstavy o dějinách Čechů z Volyně ohrožena?? Můžete pomoci?? Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel 4, 1992, s. 4.
- Zpravodajství Volyňského plesu v Žatci. Věrná stráž 2, 16. 1. 1948, s. 16.
- Zuman, František: Osvobozenská legenda. Vzpomínky a úvahy o československém odboji v Rusku. Sv. 1–2. Praha 1922.
- Jiří Žáček: Hádanky a luštění. Praha 2004.
- Jiří Žáček: Hádanky a luštění do školy i na prázdniny. Praha 2016.
- Jiří Žáček: Abeceda. Praha 2011.
- Jiří Žáček: Pohádkový tobogan. Praha 2007.
- Židlický, Václav: Zřizujeme své museum. Věrná stráž 43, 3. 11. 1950, s. 3.
- Žilka, Jan: Výstava československého zahraničí pořádaná Československým ústavem zahraničním. Praha 1930.
- Віднянський, Степан: Чехи в Україні. У кн.: Енциклопедія історії України. Том 10. Київ 2013, с. 535–537.
- Гофман, Іржі: Чехи на Волині. Основні відомості. Прага 1998, с. 22–23.
- Лутай, Майя: До історії чеських поселень на Волині. В кн.: Матеріали та тези наукової конференції до 130-річчя Житомирського музею (11-13 жовтня 1995 р.). Житомир 1995, с. 102–107.

Мазурець, Леонід: Історична розвідка давнього, пізнішого і нелекого минулого села Глинськ. Півне 2009.

Указ Президента України „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року „Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України“ від 14 квітня 2014 року № 405/2014

Шевчук, Юрій: Політичні репресії проти чеської інтелігенції на Житомирщині на рубежі 1920–1930-х рр. Український історичний збірник 11, 2008, с. 241–250.

Шульга, Світлана: Чехи в Західній Волині: від оселення до рееміграції, с. 41–59.

Internetové zdroje

<https://en.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Genocide_Convention>

<<https://www.atlasobscura.com/articles/nansen-passport-refugees>>

Beran, Václav: Co předcházelo našemu návratu do ČSR. Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 3, 1993, 4, s. 1. Dostupné na <https://www.scvp.eu/zpravodaj/zpravodaj_1993_04.pdf>

Čeští reemigranti z Kazachstánu jsou v Česku spokojeni. Radio Prague International ze 14. února 2009. Dostupné na <<https://cesky.radio.cz/cesti-reemigranti-z-kazachstanu-jsou-v-cesku-spokojeni-8587472>>

Do Česka vyrazil první autobus s krajany z Ukrajiny. e15.cz z 2. března 2015. Dostupné na <<https://www.e15.cz/zahranicni/do-ceska-vyrazil-prvni-autobus-s-krajany-z-ukrajiny-1167793>>

Historie sčítání lidu na území České republiky I. Dostupné na: <https://csu.gov.cz/historie_scitani_lidu_na_uzemi_ceske_republiky_i>

<<https://ipc.gov.cz/docasna-ochrana/>>

<<https://melnický.deník.cz/z-regionu/kraj-vyslal-autobusy-pro-krajany-prchající-před-vačkou-na-cestě-jich-je-450-2022.html>>

<https://mzv.gov.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/krajane/aktualni_informace/informace_a_doporučení_pro_krajany_v_1.html>

<<https://ohsd.fhs.cuni.cz/OHSD-42.htm>>

<<https://polona.pl/>>

<<https://prazsky.deník.cz/z-regionu/evakuace-cesi-ukrajina-vačka-rusko.html>>

<<https://vlada.gov.cz/cz/media-centrum/aktualne/vlada-cr-schválila-společný-návrh-mv-a-mzv-k-presídlování-krajanů-125218/>>

<<https://web.archive.org/web/20160720170337/http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/zemrel-plukovník-v-v-karel-serak-125089/>>

<<https://www.muzeumzatec.cz/clanky-nova-3d-virtualni-prohlídka-vystavy-volynští-cesi-po-roce-1945-v-zatci.html>>

<<https://www.mvcr.cz/clanek/nova-pravidla-pro-navrat-krajanů-do-vlasti.aspx>>

<<https://www.pametnaroda.cz/cs/toman-tomanek-josef-vaclav-1912>>

<<https://www.ustrcr.cz/uvod/antologie-ideologických-textů/jiraskovská-akce/>>

<<https://www.volynaci.cz/volynští-cesi/>>

<<https://www.vuapraha.cz/databaze-vha/>>

Křížek, Daniel: Definice integrace. Dostupné na <<https://mintegration.zcu.cz/files/soubory/vystupy/Definice-integrace.pdf>>

Malachovská, Alexandra: Jde nám o holý život, volají lidé z českých obcí u Donbasu. Aktualně.cz z 10. října 2014. Dostupné na <<https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/jde-nam-o-holy-zivot-volaji-lide-z-ceskych-obci-u-donbasu/r~599ff03e507e11e4a9d80025900fea04/>>

Nevrátili bychom se, říkají kazašští Češi. Brněnský deník.cz z 18. srpna 2007. Dostupné na <https://www.deník.cz/z_domova/kazassti_cesi_20070918.html>

Pancíř, Jiří: Hrst vzpomínek na Český Volkov. Elektronické vydání. Lovosice 2005, 110 s. <https://www.scvp.eu/downloads/Jiri_Pancir_Jindrich_Sima_-_Hrst_vzpominek_na_Cesky_Volkov.pdf>

Post Bellum shromažďuje rozhovory s Čechy z Volyně pod záložkou „Česká menšina v bývalém SSSR“. Dostupné na: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/ceska-mensina-v-byvalem-sssr>>

Report of the International Committee of the Red Cross on its activities during the Second World War (September 1, 1939 – June 30, 1947) / International Committee of the Red Cross. Geneva: ICRC, May 1948, 3 vol. <<https://library.icrc.org/library/search/notice?noticeNr=6962>>

SvČV – Základní informace o Česích na Volyni, str. 1–3. Dostupné na: <http://www.scvp.eu/downloads/Zakladni_informace_o_Cesich_na_Volyni.pdf>

SvČV – Zpravodaj SvČV 5/2017 – 70. výročí návratu volyňských Čechů do vlasti. Celostátní setkání 15. a 16. července 2017 v Žatci, s. 2. Dostupné na: <http://www.scvp.eu/zpravodaj/zpravodaj_2017_05.pdf>

Úplné znění zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, jak vyplývá ze změn provedených zákonem č. 140/2001 Sb., zákonem č. 151/2002 Sb., zákonem č. 217/2002 Sb., zákonem č. 222/2003 Sb., zákonem č. 436/2004 Sb., zákonem č. 501/2004 Sb., zákonem č. 539/2004 Sb., zákonem č. 559/2004 Sb., zákonem č. 428/2005 Sb., zákonem č. 444/2005 Sb., zákonem č. 112/2006 Sb., zákonem č. 136/2006 Sb., zákonem č. 161/2006 Sb., zákonem č. 165/2006 Sb., zákonem č. 230/2006 Sb., zákonem č. 170/2007 Sb., zákonem č. 379/2007 Sb., zákonem č. 124/2008 Sb., zákonem č. 129/2008 Sb., zákonem č. 140/2008 Sb., zákonem č. 274/2008 Sb. a zákonem č. 382/2008 Sb. Dostupné na <https://mzv.gov.cz/file/335740/Zakon_c_329_1999_Sb..pdf>

Usnesení vlády České republiky ze dne 20. listopadu 2015 č. 954 o státním integračním programu pro osoby s udělenou mezinárodní ochranou v roce 2016 a v letech následujících. Dostupné na <<https://mv.gov.cz/migrate/clanek/usneseni-vlady-cr-o-statnim-integracnim-programu.aspx>>

Usnesení vlády České republiky ze dne 8. prosince 2014 č. 1014 o Zásadách politiky vlády České republiky ve vztahu k přesídlování cizinců s prokázaným českým původem (krajanů) žijících v zahraničí. Dostupné na <<https://www.smocr.cz/Shared/Clanky/4476/usneseni-1014-2014.pdf>>

Ústavní zákon č. 236/1920 Sb. ze dne 9. dubna 1920. Dostupné na <<https://www.aspi.cz/products/law-Text/1/1817/0/2/ustavni-zakon-c-236-1920-sb-kterym-se-doplnuji-a-meni-dosavadni-ustanoveni-o-nabyvani-a-pozbyvani-statniho-obcanstvi-a-prava-domovskeho-v-republice-ceskoslovenske>>

Ústavní zákon č. 74/1946 Sb. Dostupné na <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1946-74>>

Výpověď Františka Beneše. Dostupné na <<https://www.pametnaroda.cz/cs/benes-frantisek-1923>>

Vzpomínky Karla Šeráka z 6. 4. 2004 pro Paměť národa. Dostupné na: <<https://web.archive.org/web/20160721134515/http://www.pametnaroda.cz/story/serak-karel-1923-573>> <www.scvp.eu>

Ключівський, Юрій: Українські біженці в Чеській Республіці: статистика, статус, допомога та захист. Dostupné na: <<https://iaseed.eu/diaspora/>>

Правила перетину кордону в умовах воєнного стану окремими категоріями громадян. Dostupné na: <<http://surl.li/rxejac>>

Autoři / Authors

Mgr. Veronika Beranská, Ph.D. (1982) vystudovala obor sociální a kulturní antropologie na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni a doktorské studium v oboru etnologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V současné době působí v Etnologickém ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., kde se dlouhodobě věnuje migrační a krajanské problematice se zaměřením na oblast zdraví, lidové léčby a etnomedicíny. Mezi skupiny, které sleduje, patří zejména skupiny tzv. volyňských a černobylských Čechů, krajanů přesídlených z oblasti Ukrajiny a bývalého SSSR v průběhu 20. a 21. století.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-4335-0735>

Pracoviště: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1

E-mail: beranska@eu.cas.cz

Mgr. Veronika Beranská, Ph.D. (1982) graduated in Social and Cultural Anthropology at the Philosophical Faculty of the University of West Bohemia in Plzeň and doctoral studies in Ethnology at the Philosophical Faculty of Charles University in Prague. She currently works at the Institute of Ethnology of the Academy of Sciences of the Czech Republic, the public research institution, where she has long been involved in migration and compatriotic issues with a focus on health, folk treatment and ethnomedicine. Among the groups she follows are mainly groups of so-called Volhenian and Chernobyl Czechs, compatriots, relocated from the region of Ukraine and the former USSR during the 20th and 21st centuries.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-4335-0735>

Workplace: Institute of Ethnology of the CAS, Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1

E-mail: beranska@eu.cas.cz

Bc. Pavel Dyměš (1976) vystudoval Mezinárodní teritoriální studia na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Svou kariéru začal ve Společnosti Člověk v tísní a momentálně již více než 20 let pracuje na Ministerstvu vnitra, kde se zabývá zejména problematikou integrace. Od roku 1997 se věnuje českým krajanům, jejich návratům do České republiky a jejich následné integraci. Podílel se na přesídlení české menšiny z Kazachstánu a v současné době je odpovědný za realizaci asistenčního programu pro české krajany navracející se do České republiky a zároveň se zabývá problematikou integrace osob s udělenou mezinárodní ochranou. Je členem Meziresortní komise MZV pro Čechy žijící v zahraničí a Konzultativní rady Stálé komise Senátu ČR pro krajany žijící v zahraničí.

Pracoviště: Ministerstvo vnitra ČR, odbor azylové a migrační politiky

P. O. Box 21/OAM, 170 34 Praha 7

E-mail: pavel.dymes@gov.mv.cz

Bc. Pavel Dymeš (1976) graduated in International Territorial Studies at the Faculty of Social Sciences of Charles University. He began his career at the Society of People in Need and has now been working at the Ministry of Interior for more than 20 years, where he deals in particular with the issue of integration. Since 1997, he has devoted himself to Czech compatriots, their return to the Czech Republic and their subsequent integration. He was involved in the resettlement of the Czech minority from Kazakhstan and is currently responsible for the implementation of an assistance program for Czech compatriots returning to the Czech Republic, while also dealing with the issue of integration of people granted international protection. He is a member of the MFA's Interagency Commission for Czechs Living in Foreign and of the Consultative Council of the Permanent Panel of the Senate for Compatriots Living Abroad.

Workplace: Ministry of Interior, Department of Asylum and Migration Policy

P. O. Box 21/OAM, 170 34 Praha 7

E-mail: pavel.dymes@gov.mv.cz

PhDr. Jiří Fidler, Ph.D. (1961), absolvent oboru historie na FF UP Olomouc, působil jako vyučující na Pedagogické fakultě UP Olomouc, Filozofické fakultě a Fakultě sociálních věd UK Praha, vědecký pracovník Historického ústavu AČR Praha a poradce Úřadu vlády ČR. Zabývá se národními i obecnými vojenskými dějinami, autor a spoluautor více než 40 knižních publikací u nás i v zahraničí, mnoha desítek odborných a popularizačních článků.

E-mail: J.Fidler@seznam.cz

PhDr. Jiří Fidler, Ph.D. (1961), a graduate in History at the Faculty of Arts of Palacký University in Olomouc, worked as a teacher at the Faculty of Education of the Palacký University in Olomouc, the Faculty of Philosophy and the Faculty of Social Sciences of the Charles University in Prague, a researcher at the Historical Institute of the Czech Armed Forces in Prague and an advisor to the Office of the Government of the Czech Republic. He deals with national and general military history, author and co-author of more than 40 book publications in our country and abroad, and dozens of professional and popularization articles.

E-mail: J.Fidler@seznam.cz

Prof. Lyudmila Chyzevska (1975) působí na Státní polytechnické univerzitě v Žytomyru na katedře informačních systémů v managementu a účetnictví, zároveň zastává pozici vedoucí regionální pobočky Žytomyrské organizace certifikovaných účetních Federace profesionálních účetních a auditorů Ukrajiny a je certifikovanou statutární auditorkou Ukrajiny. Kromě odborných aktivit se angažuje i v oblasti spolupráce s Českou republikou. Vede Žytomyrský spolek volyňských Čechů a pracuje také jako vedoucí Českého centra pro vzdělávání a kulturu

Václava Dlouhého při Státní polytechnické univerzitě v Žytomyru. Patří k šesté generaci vo-
lyňských Čechů, kteří přišli na Ukrajinu již v roce 1870.

Pracoviště: Žytomyrská státní polytechnická univerzita

Timirjazeva 24, Sadky, Žytomyrská oblast, Ukrajina, 12455

E-mail: chizhev@ztu.edu.ua

Prof. Lyudmila Chyzhevska (1975) works at the State Polytechnic University of Zhytomyr in the Department of Information Systems in Management and Accounting, she also holds the position of head of the regional branch of the Zhytomyr Organization of Certified Accountants of the Federation of Professional Accountants and Auditors of Ukraine and is a certified statutory auditor of Ukraine. In addition to her professional activities, she is also involved in cooperation with the Czech Republic. She leads the Zhytomyr Association of Volhenian Czechs and also works as head of the Czech Center for Education and Culture of Václav Dlouhý at the State Polytechnic University of Zhytomyr. She belongs to the sixth generation of Volhenian Czechs who came to Ukraine as early as 1870.

Workplace: State Polytechnic University of Zhytomyr

Timirjazeva 24, Sadky, Region of Zhytomyr, Ukraine, 12455

E-mail: chizhev@ztu.edu.ua

— — — — —

Doc. Boris Iljuk, CSc. (1946) psycholog, vysokoškolský pedagog, publicista a předseda Rady černobylských a novodobých reemigrantů. Zaměřuje se na obecnou a vývojovou psychologii, zabývá se psychologickými problémy sociálních minorit a metodologií psychologie, publikace z oboru. Dříve působil na Státní lingvistické univerzitě na Ukrajině. Po stážích na vysokých školách v Hradci Králové a Liberci vyučoval na univerzitě v Pardubicích, později na univerzitě v Hradci Králové. Po odchodu do důchodu přednášel na Slezské univerzitě v Opavě.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-4866-4194>

Adresa: Masarykovo nám. 1, 551 02 Jaroměř

E-mail: boris.iljuk@gmail.com

Doc. Boris Iljuk, CSc. (1946) psychologist, university lecturer, publicist and president of the Council of Chernobyl and Modern-day Repatriates. He focuses on general and developmental psychology, deals with psychological problems of social minorities and methodologies of psychology, and publications from the field. He previously worked at the State Linguistics University of Ukraine. After internships at universities in Hradec Králové and Liberec, he taught at the University of Pardubice, later at the University of Hradec Králové. After retiring, he lectured at the University of Silesia in Opava.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-4866-4194>

Address: Masarykovo nám. 1, 551 02 Jaroměř

E-mail: boris.iljuk@gmail.com

Mgr. Luděk Jirka, Ph.D. (1976) je sociální a kulturní antropolog pracující jako odborný asistent na Katedře kulturních a náboženských studií na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové. Věnuje se migraci, a to zejména v souvislosti s Ukrajinou, ale obecněji i v kontextu východní Evropy. Dříve se zaměřoval na české krajany a v současnosti se věnuje ukrajinské migraci (a také ukrajinským uprchlíkům). Terénní výzkumy absolvoval na Ukrajině. Je redaktorem časopisu *Cargo* pro kulturní a sociální antropologii.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-2630-4550>

Pracoviště: *Pedagogická fakulta Univerzita Hradec Králové*

Katedra kulturních a náboženských studií, budova A

Hradecká 1227/4, 500 03 Hradec Králové

E-mail: ludek.jirka@uhk.cz

Mgr. Luděk Jirka, Ph.D. (1976) is a social and cultural anthropologist working as an assistant professor in the Department of Cultural and Religious Studies at the Faculty of Education of the University of Hradec Králové. He is devoted to migration, especially in the context of Ukraine, but more generally also in the context of Eastern Europe. He used to focus on Czech compatriots and is currently engaged in Ukrainian migration (as well as Ukrainian refugees). He did field research in Ukraine. He is the editor of the journal *Cargo* for cultural and social anthropology.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-2630-4550>

Workplace: *University of Hradec Králové, Faculty of Education*

Department of Cultural and Religious Studies, Building A

Hradecká 1227/4, 500 03 Hradec Králové

E-mail: ludek.jirka@uhk.cz

Mgr. Tomáš Kavka, Ph.D. (1978) vystudoval sociální a hospodářské dějiny na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. Pracoval v Archivu hlavního města Prahy, Poštovním muzeu, od roku 2017 je vedoucím oddělení novodobých českých dějin Historického muzea Národního muzea. Je spoluzakladatelem Centra pro studium populární kultury, dlouhodobě se věnuje kulturním dějinám 19., 20. a 21. století a k tématu moderních českých dějin napsal množství odborných i popularizačních textů. V poslední době se zabýval kulturním dědictvím spojeným s ideologií státního socialismu a muzejnictvím obecně. Je jedním z autorů stálé expozice Dějiny 20. století v Národním muzeu, rovněž se podílel na realizaci obnovené expozice v Podbořanech s názvem Hlasý Čechů z Volyně. V projektu NAKI III „Národní a kulturní identita českých komunit na současné Ukrajině“ je od roku 2023 jeho hlavním koordinátorem.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-9371-9000>

Pracoviště: *Národní muzeum, Václavské nám. 68, 110 00 Praha 1*

E-mail: tomas.kavka@nm.cz

Mgr. Tomáš Kavka, Ph.D. (1978) graduated in Social and Economic History at the Philosophical Faculty of Charles University. He worked at the Prague City Archive, the Postal Museum, and since 2017 has been head of the Modern Czech History Department of the National Museum's Historical Museum. He is a co-founder of the Center for the Study of Popular Culture, has long devoted himself to the cultural history of the 19th, 20th and 21st centuries, and has written numerous scholarly and popularizing texts on the topic of modern Czech history. More recently, he has addressed the cultural heritage associated with the ideology of state socialism and museums in general. He is one of the authors of the permanent exhibition History of the 20th Century at the National Museum, he also participated in the realisation of a renewed exhibition in Podbořany entitled Voices of the Czechs of Volhonia. In the NAKI III project, "The National and Cultural Identity of Czech Communities in Contemporary Ukraine" has been its main coordinator since 2023.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-9371-9000>

Workplace: National Museum, Václavské nám. 68, 110 00 Praha 1

E-mail: tomas.kavka@nm.cz

— — — — —

PhDr. Lenka Kločková (1962) působí od roku 2008 v Oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek Národního archivu, od roku 2014 zastává pozici zástupkyně vedoucího tohoto oddělení. Odborně se zabývá dějinami protinacistického odboje, je autorkou řady odborných textů. Věnuje se také ediční práci a přednáškové činnosti pro odbornou i laickou veřejnost. Podílela se na několika grantových projektech, např. „Zdeněk Nejedlý (1878–1962)“, jehož nositelem byl Národní archiv, či na projektu „Česko-bavorský archivní průvodce“, který byl společným projektem Státního oblastního archivu v Plzni a Generálního ředitelství bavorských státních archivů v Mnichově. V rámci projektu NAKI III „Národní a kulturní identita českých komunit na Ukrajině v 19.–21. století v movitém kulturním dědictví České republiky“ je hlavní řešitelkou za Národní archiv.

ORCID: ID <https://orcid.org/0009-0002-6108-2890>

Pracoviště: Národní archiv, Archivní 2257/4, 149 00 Praha 4

E-mail: lenka.klockova@gov.na.cz

PhDr. Lenka Kločková (1962) operates in the Department of Non-State Funds and Archive Collections of the National Archives since 2008 and has held the position of deputy head of this department since 2014. She is an expert in the history of the anti-Nazi resistance, having authored a number of scholarly texts. She is also engaged in editorial work and lecture activities for professional and non-professional public. She participated in several grant projects, e.g. "Zdeněk Nejedlý (1878–1962)", which was carried by the National Archives, or by the project "Czech-Bavarian Archive Guide", which was a joint project of the State Regional Archives in Plzeň and the General Directorate of the Bavarian State Archives in Munich. As part of the NAKI III project National and Cultural Identity of Czech Communities in Ukraine at 19th–21st Century

in the Affluent Cultural Heritage of the Czech Republic is the principal investigator behind the National Archives.

ORCID: ID <https://orcid.org/0009-0002-6108-2890>

Workplace: National Archives, Archivní 2257/4, 149 00 Praha 4

E-mail: lenka.klockova@gov.na.cz

— — — — —

Jitka Kúsová (1962) vystudovala Střední průmyslovou školu keramickou v Karlových Varech, obor výtvarné zpracování keramických a porcelánových tvarů. Dál pokračovala v sebevzdělávání. V počátcích jí v tom pomohlo setkání s Akad. malířem K. Sopkem, významný osamostatňující krok však znamenalo setkání s Akad. malířem Pavlem Bergrem v Ústí nad Labem na Lidové konzervatoři. Mimo skupiny kadaňských výtvarníků byla členkou Krajského klubu amatérských výtvarníků a spoluzakladatelkou výtvarníků Spolu. Věnuje se převážně sochařství a kresbě, ale mezi zvládnutými technikami je i malba a grafika. Několikrát se zúčastnila sochařských sympozií v Doksanech, Martiněvsi, Vejprtech a Vintířově, Mostě a dalších. Samostatné výstavy v Čechách měla v Klášterci nad Ohří, Plzni, Litoměřicích, Chomutově, Mostě a dalších městech. Zúčastnila se mnoha společných mezinárodních výstav v Německu, Švýcarsku, Francii, Holandsku a Rakousku.

Adresa: Útočiště 49, 43151 Klášterec nad Ohří – Útočiště

E-mail: JitkaKusova@seznam.cz

Jitka Kúsová (1962) graduated from the Central Industrial School of Ceramics in Karlovy Vary majoring in the Art of Ceramic and Porcelain Shapes. She continued her self-education. In the early days, she was helped by a meeting with Master of Fine Arts K. Sopko, a major solitary step meant a meeting with Master of Fine Arts Pavel Berger, in Ústí nad Labem at the People's Conservatory. Outside the group of the artists from Kadaň, she was a member of the Regional Amateur Artists Club and co-founder of the club of artists Spolu. She is mostly involved in sculpture and drawing, but among the techniques mastered is also painting and graphics. She took part several times in sculpture symposiums in Doksany, Martiněves, Vejprty and Vintířov, Most and others. She has had solo exhibitions in Bohemia in Klášterec nad Ohří, Plzeň, Litoměřice, Chomutov, Most and other cities. She has participated in many joint international exhibitions in Germany, Switzerland, France, Netherlands and Austria.

Address: Útočiště 49, 431 51 Klášterec nad Ohří – Útočiště

E-mail: JitkaKusova@seznam.cz

Tomáš Lukavský (1955) věnoval se práci filmových klubů, problematice sborového zpěvu a dalším. Od roku 1993 se podílel na projektech, které později vedl v rámci spolku Společnost přátel národů východu, přejmenovaného v r. 2006 na Česko-ruskou společnost, z. s.: Ozdravné pobyty dětí českých krajanů žijících na Ukrajině v oblastech postižených černobylskou havárií, Edukační pobyty v ČR dětí českých krajanů žijících na Ukrajině, Ozdravné pobyty černobylských dětí z Ukrajiny a Běloruska, Letní škola českého jazyka a další. V letech 1993 až 2006 působil ve funkci výkonného místopředsedy ústřední rady uvedeného spolku, v letech 2012 až 2017 byl jejím předsedou.

E-mail: t.lukavsky@seznam.cz

Tomáš Lukavský (1955) devoted to the work of film clubs, choir singing and others. Since 1993, he has been involved in projects later led by the League of Friends of the East, renamed in 2006 to Czech-Russian Society, e. s.: Restorative Stays of Children of Czech Compatriots Living in Ukraine in Areas Affected by the Chernobyl Accident, Educational Stays Project in the Czech Republic of Children of Czech Compatriots Living in Ukraine, Restorative Stays of Chernobyl Children from Ukraine and Belarus, Summer School of the Czech Language and more. From 1993 to 2006 he served as executive vice-chairman of the central council of that association, and from 2012 to 2017 he was its chairman.

E-mail: t.lukavsky@seznam.cz

Mgr. Luboš Marek (1983) absolvoval magisterské studium na katedře pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové (2019). Pracoval v Melicharově vlastivědném muzeu v Unhošti (2011–2014) a v Národním archivu (2014–2015). Od roku 2016 pak působí jako archivář v oddělení písemných archiválií Národního filmového archivu, kde se vyjma zpřístupňování archiválií a pořádání fondů československé zestátněné kinematografie účastní také badatelských úkolů. Jeho hlavním tématem je filmový průmysl na Podkarpatské Rusi v letech první republiky. Rovněž se věnuje československému četnictvu a regionálním dějinám. Úspěšně již publikoval téměř tři desítky odborných a popularizačních textů.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0003-2119-8805>

Pracoviště: Národní filmový archiv, Filmařská 579, 252 09 Hradištko

E-mail: lubos.marek@nfa.cz

Mgr. Luboš Marek (1983) graduated with a master's degree in the Department of Auxiliary Sciences of History and Archives of the Philosophical Faculty of University of Hradec Králové (2019). He worked at the Melichar Homeland Museum in Unhošť (2011–2014) and in the National Archives (2014–2015). Since 2016, he has been an archivist in the Department of Written Archivals of the National Film Archives, where, in addition to making archives

available and organising funds of Czechoslovakian nationalized cinema also participates in research assignments. His main theme is the film industry in Podkarpatski Russia in the years of the First Republic. He is also involved with the Czechoslovakian gendarmerie and regional history. He has successfully published nearly thirty scholarly and popularizing texts.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0003-2119-8805>

Workplace: National Film Archives, Filmařská 579, 252 09 Hradištko

E-mail: lubos.marek@nfa.cz

Doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc. (1963), vedoucí vědecký pracovník v Historickém ústavu Akademie věd ČR. Specializuje se na československé dějiny 1. poloviny 20. století s důrazem na období 2. světové války, kromě českých má za sebou dlouholeté zahraniční bádání v archivech v Kalifornii, Washingtonu, Londýně, Moskvě, Římě etc., zaměřuje se na dějiny československé zahraniční politiky a na velké ediční projekty (řady Dokumenty československé zahraniční politiky, Zápisy ze zasedání československé exilové vlády, edice pamětí), autor syntéz k dějinám Československa.

ORCID: ID <https://orcid.org/0009-0003-8406-1790>

Pracoviště: Historický ústav AV ČR, v. v. i., Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9

E-mail: nemecek@hiu.cas.cz

Doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc. (1963), *Chief Scientific Officer at the Institute of History of the Academy of Sciences of the Czech Republic. He specializes in Czechoslovak history of the 1st half of the 20th century with emphasis on the period of World War II, in addition to the Czech research, he took part in a long-time of foreign research in archives in California, Washington, London, Moscow, Rome, etc., he focuses on the history of Czechoslovak foreign policy and on great projects of editions (series Documents of Czechoslovak Foreign Policy, Minutes of Meetings of the Czechoslovak Exile Government, and editions of memoirs), the author of syntheses on the history of Czechoslovakia.*

ORCID: ID <https://orcid.org/0009-0003-8406-1790>

Workplace: Institute of History of the CAS, Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9

E-mail: nemecek@hiu.cas.cz

Doc. Liudmyla Anatoliivna Pavlenko (1971), rodačka z města Černigov na Ukrajině, kandidátka historických věd, vysokoškolská pedagožka na katedře světových dějin a mezinárodních vztahů na Kyjevské národní univerzitě Tarase Ševčenko. Dlouhodobě se věnuje historii české kolonizace na ukrajinském území od poloviny 19. stol. až do 20. a 30. let 20. století. V roce 2007 obhájila disertační práci „Vědecko-pedagogická a veřejná činnost Eugena Rychlíka“, věnovanou významnému ukrajinskému vědci českého původu, etnologovi, jazykovědci, peda-

gogovi, veřejnému činiteli, jednomu z vůdců „českého kulturního obrození“ na Ukrajině ve dvacátých letech 20. století. Je autorkou celé řady vědeckých článků a odborných statí.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-5789-1137>

Pracoviště: Národní univerzita Černihivské kolegium T. G. Ševčenka
Ševčenka, b. 8, Černihiv, Ukrajina, 14013

E-mail: pavlenko_lud@ukr.net

Doc. Lyudmyla Anatoliivna Pavlenko (1971), a native of Chernigov (Chernihiv), Ukraine, a Candidate of Historical Sciences, and university educator in the Department of World History and International Relations at Taras Shevchenko National University of Kyiv. She has long devoted herself to the history of Czech colonization on Ukrainian territory from the mid-19th century until the 1920s and 1930s. In 2007, she defended the dissertation “Eugene Rychlík’s Scientific-Pedagogical and Public Work”, dedicated to a prominent Ukrainian scientist of Czech origin, an ethnologist, linguist, educator, public official, and one of the leaders of the “Czech cultural revival” in Ukraine in the 1920s. She is the author of a wide range of scientific articles and scholarly articles.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-5789-1137>

Workplace: T.H. Shevchenko National University „Chernihiv Collegium“
Shevchenko, b. 8, Chernihiv, Ukraine, 14013

E-mail: pavlenko_lud@ukr.net

— — — — —

Mgr. Libor Svoboda, Ph.D. (1970), český historik specializující se na moderní české dějiny, dějiny východní Evropy a dějiny bezpečnostních sborů. Mezi lety 1994 až 1999 vystudoval obor historie, etnologie a religionistika na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a zároveň politologii na Fakultě sociálních studií. V roce 2006 na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity absolvoval též doktorské studium. Od roku 2009 pracuje v Ústavu pro studium totalitních režimů, kde byl v letech 2009 až 2010 vedoucím redaktorem časopisu *Securitas Imperii* a od roku 2010 pracuje v Oddělení výzkumu období 1945–1968. Je autorem a spoluautorem vědeckých monografií, studií a výstav.

Pracoviště: Ústav pro studium totalitních režimů, Na Poříčí 1047/26, 110 00 Praha 1

E-mail: libor.svoboda@ustrcr.cz

Mgr. Libor Svoboda, Ph.D. (1970), Czech historian, specializing in modern Czech history, the history of Eastern Europe and the history of the security forces. Between 1994 and 1999, he studied history, ethnology and religion studies at the Philosophical Faculty of the Masaryk University, as well as politics at the Faculty of Social Studies. In 2006, he also graduated with a doctoral degree in the Faculty of Philosophy of Masaryk University. Since 2009, he has worked at the Institute for the Study of Totalitarian Regimes, where he was editor-in-chief of the journal *Securitas Imperii* from 2009 to 2010, and since 2010 he has worked in the Research Department for the period 1945–1968. He is the author and co-author of scientific monographs, studies and exhibitions.

Workplace: *Institute for the Study of Totalitarian Regimes*

Na Poříčí 1047/26, 110 00 Praha 1

E-mail: libor.svoboda@ustrcr.cz

Mgr. Ondřej Štěpánek (1991) vystudoval hospodářské a sociální dějiny na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Zabýval se mimo jiné materiální kulturou (např. v roce 2023 vydal publikaci *Členské legitimace v českých zemích 1918–1989*), výstavami a veletrhy po 2. sv. válce či hudební transformací přelomu 80. a 90. let 20. století. Od roku 2018 působí jako muzejní kurátor na Oddělení novodobých českých dějin Národního muzea, přičemž spravuje sbírky drobných tisků, nábytku, militarií a stejnokrojů, Podkarpatské Rusi a Čechů z Volyně. Během svého působení v muzeu byl kurátorem výstav Podkarpatská Rus – součást našich dějin, Rytíři nebes, Parlament!, Nikdy se nevzdáme! či Hrdinovia odboja. Mimo to byl kurátorem a spoluautorem obnovené volyňské expozice v Podbořanech s názvem Hlasy Čechů z Volyně. V projektu NAKI III je garantem výstavních a akvizičních aktivit. Zaměřuje se tak primárně na hmotné předměty a jejich prezentaci.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0001-8711-5406>

Pracoviště: *Národní muzeum, Václavské nám. 68, 110 00 Praha 1*

E-mail: ondrej.stepanek@nm.cz

Mgr. Ondřej Štěpánek (1991) studied Economic and Social History at the Philosophical Faculty of Charles University. He covered material culture (e.g., in 2023 he published *The Member Legitimizations in the Czech Lands 1918–1989*), exhibitions and fairs after the Second World War or the musical transformation of the turn of the 1980s and 1990s. Since 2018, he has been a museum curator at the Department of Modern Czech History of the National Museum, managing collections of small prints, furniture, militaries and uniforms, the Carpathian Russia and Czechs of Volhénia. During his time at the museum, he was the curator of exhibitions *The Carpathian Russia – part of our history*, *Knights of Heaven*, *Parliament!*, *We Will Never Give Up!* or *Heroes of the Resistance*. In addition, he was the curator and co-author of a renewed Volhenian exhibition in Podbořany entitled *Voices of the Czechs of Volhénia*. In the NAKI III project, he is the guarantor of exhibition and acquisition activities. He focuses primarily on material objects and their presentation.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0001-8711-5406>

Workplace: *National Museum, Václavské nám. 68, 110 00 Praha 1*

E-mail: ondrej.stepanek@nm.cz

Bc. Roman Štér (1986) od roku 2014 pracuje v oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek Národního archivu. Odborně se zaměřuje na dějiny československých vojenských jednotek v SSSR v letech 1942–1945, dějiny volyňských Čechů, historii česko-

slovenských mírových organizací v letech 1949–1989 a faleristiku. Vystudoval archivnictví a pomocné vědy historické na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Nyní na této fakultě studuje v navazujícím magisterském programu obor historie – české dějiny v evropském kontextu. Je mimo jiné editorem deníku příslušníka 1. čs. armádního sboru v SSSR Josefa Holce *Člověk se srdcem na dlani* (2018). Spolu s Alenou Flimelovou napsal v roce 2021 publikaci *Československé legendy s odstřelovačskou puškou* a monografii *Ve stínu mužů* o ženách v československých vojenských jednotkách v SSSR. Věnuje se také rozsáhlé ediční práci a přednáškám pro odbornou i laickou veřejnost. V rámci projektu NAKI III „Národní a kulturní identita českých komunit na Ukrajině v 19.–21. století v movitém kulturním dědictví České republiky“ působí jako garant vyhodnocení spolupráce se Sdružením Čechů z Volyně a jejich přátel.

ORCID: ID <https://orcid.org/0009-0001-8054-0562>

Pracoviště: Národní archiv, Archivní 2257/4, 149 00 Praha 4

E-mail: roman.ster@gov.na.cz

Bc. Roman Štér (1986) has worked since 2014 in the Non-State Provenance Funds and Archive Collections Department of the National Archives. He specializes in the history of Czechoslovak military units in the USSR from 1942–1945, the history of Volhenian Czechs, the history of Czechoslovak peacekeeping organizations from 1949–1989, and phaleristics. He graduated in Archival and Auxiliary Historical Sciences at the Philosophical Faculty of Charles University. Now, in this faculty, he studies the master's program follows the field of History – Czech History in a European context. He is, among other things, the editor of the diary of a member of the 1st Czechoslovak Army Corps in the USSR, Josef Holec *Man with a heart in his hand* (2018). Along with Alena Flimelová, he wrote in 2012 the publication *Czechoslovakian Legends with Sniper Rifle* and the monograph *In the Shadow of Men about women in Czechoslovak military units in the USSR*. He is also engaged in extensive editing work and lectures for professional and non-professional public. As part of the NAKI III project “National and Cultural Identity of Czech Communities in Ukraine at 19th–21st Century in the Affluent Cultural Heritage of the Czech Republic” acts as guarantor of the evaluation of cooperation with the Association of Czechs from Volhenia and their friends.

ORCID: ID <https://orcid.org/0009-0001-8054-0562>

Workplace: National Archives, Archivní 2257/4, 149 00 Praha 4

E-mail: roman.ster@gov.na.cz

Doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (1959) je sociální antropolog, etnolog, garant studijního programu Sociology of Contemporary Societies na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a vědecký pracovník Etnologického ústavu Akademie věd ČR. Dlouhodobě se věnuje migrační problematice, českým menšinám v zahraničí v jejich nových destinacích i jejich stěhování zpět do České republiky. Terénní výzkumy k tomuto tématu uskutečňoval na Ukrajině, v Bosně a Hercegovině, na Slovensku, v Kazachstánu, Kanadě a na Novém Zé-

landu. Je členem České komise pro UNESCO, členem mezivládního výboru UNESCO pro sociální změny a šéfredaktorem časopisu *Cargo* pro kulturní a sociální antropologii.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-0817-000X>

Pracoviště: *Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1*

E-mail: zdenek.uherek@fsv.cuni.cz

Doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (1959) is a social anthropologist, ethnologist, guarantor of the Sociology of Contemporary Societies study programme at the Faculty of Social Sciences of Charles University and research fellow of the Institute of Ethnology of the Academy of Sciences of the Czech Republic. He has long been involved with migration issues, Czech minorities abroad in their new destinations as well as their move back to the Czech Republic. He conducted field research on this topic in Ukraine, Bosnia and Herzegovina, Slovakia, Kazakhstan, Canada and New Zealand. He is a member of the Czech Commission for UNESCO, a member of UNESCO's Intergovernmental Committee on Social Change and editor-in-chief of the journal *Cargo* for cultural and social anthropology.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-0817-000X>

Workplace: *Institute of Ethnology of the CAS, Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1*

E-mail: zdenek.uherek@fsv.cuni.cz

— — — — —

Mgr. Adam Zítek, Ph.D. (1989) je pracovníkem Národního archivu. Ve své vědecké práci se zabývá především odporem proti komunistickému režimu v Československu a v dalších zemích střední a východní Evropy. Věnuje se rovněž československo-polským vztahům a polským moderním dějinám, mj. v souvislosti s usídlením české menšiny na západní Volyni. Za tímto účelem pravidelně provádí archivní výzkum nejen v Polsku, ale i v dalších zemích. K uvedené problematice publikoval v domácích i zahraničních periodikách a kolektivních monografiích.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-9918-4692>

Pracoviště: *Národní archiv, Archivní 2257/4, 149 00 Praha 4*

E-mail: adam.zitek@gov.na.cz

Mgr. Adam Zítek, Ph.D. (1989) is a fellow of the National Archives. In his scientific work, he deals primarily with resistance to the communist regime in Czechoslovakia and other countries of Central and Eastern Europe. He is also involved in Czechoslovakia-Poland relations and Polish modern history, including in connection with the resettlement of the Czech minority in western Volhemia. For this purpose, he regularly conducts archival research not only in Poland but also in other countries. He has published on the issue in domestic and foreign periodicals and collective monographs.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-9918-4692>

Workplace: *National Archives, Archivní 2257/4, 149 00 Praha 4*

E-mail: adam.zitek@gov.na.cz

Doc. PhDr. Zlatica Zudová-Lešková, CSc. (1957) je historička 20. století s akcentem na politické dějiny Slovenska a česko-slovenské vztahy, protinacistickou rezistenci s důrazem na odpor a boj československých Židů v souvislostech holocaustu, československé vojenské dějiny a vojenskou diplomacii v letech 1914 až 1954. Dlouhodobě se věnuje migrační problematice, již prezentovala projektem „Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations 1780–2000“ (ve spolupráci s prof. Lyndall Ryan, Centre for the History of Violence, University of Newcastle, Australia) na Congress of International of Historical Sciences v čínském Jinanu a projektem „The Woman and Global Migration“ na stejné úrovni v polské Poznani. Je autorkou a spoluautorkou vědeckých monografií, studií, děl historické kartografie, expozic, výstav a encyklopedií.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-4284-3298>

Pracoviště: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Poříčí 623/7, 603 00 Brno

E-mail: murua1@seznam.cz

Doc. PhDr. Zlatica Zudová-Lešková, CSc. (1957) is a 20th century historian with an emphasis on the political history of Slovakia and Czech-Slovak relations, anti-Nazi resistance with an emphasis on resistance and struggle of Czechoslovak Jews in the context of the holocaust, Czechoslovak military history and military diplomacy from 1914 to 1954. She has long been involved in the migration issue presented by *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations 1780–2000* (in collaboration with Prof. Lyndall Ryan, Centre for the History of Violence, University of Newcastle, Australia) at the Congress of International of Historical Sciences in Jinan, China, and *The Woman and Global Migration* project on an equal footing in Poznan, Poland. She is the author and co-author of scientific monographs, studies, works of historical cartography, expositions, exhibitions and encyclopedias.

ORCID: ID <https://orcid.org/0000-0002-4284-3298>

Workplace: Masaryk University, Faculty of Education, Poříčí 623/7, 603 00 Brno

E-mail: murua1@seznam.cz

**Integrace
volyňských Čechů
do československé/české
společnosti
v letech 1945–2022**

kolektivní monografie

AUTOŘI: Veronika Beranská, Pavel Dymeš, Jiří Fidler, Lyudmila Chyzevska, Boris Iljuk, Luděk Jirka,
Tomáš Kavka, Lenka Kločková, Jitka Kůsová, Tomáš Lukavský, Luboš Marek,
Jan Němeček, Libor Svoboda, Ondřej Štěpánek, Roman Štěr, Zdeněk Uherek, Adam Zítek,
Zlatica Žudová-Lešková

RECENZOVALI: PhDr. Jiří Křestan, Mgr. Miroslav Eisenhammer, Ph.D.

PŘEKLAD: PhDr. Světlana Pavlíková

REDAKCE: ThDr. Mgr. Šárka Steinová, Th.D.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA: Mgr. Dorota Müllerová

GRAFICKÁ ÚPRAVA: Ak. mal. Pavel Hrach

VYDAL: Národní archiv

TISK: Typos, tiskařské závody, s. r. o. Podnikatelská 1160/14, 320 56 Plzeň

POČET STRAN: 264

NÁKLAD: 250

VYDÁNÍ: první, 2025

ISBN 978-80-7469-150-8

DOI: <https://doi.org/10.82131/qt2w-zp58>